

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะ
การวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

โดย ผศ.ปกป้อง จันวิทย์ และคณะ

สิงหาคม 2560

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัย เชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คณะผู้วิจัย	สังกัด	
ผศ.ปกป้อง จันวิทย์	บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด	หัวหน้าโครงการ
นายสราวุธ เฮ้งสวัสดิ์	บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด	ที่ปรึกษาโครงการ
นายโตมร ศุขปรีชา	บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด	ที่ปรึกษาโครงการ
นายสมคิด พุทธศรี	บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด	นักวิจัย
นางสาวภัทธา ด้วงกลัด	บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด	นักวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

ในช่วงที่ผ่านมา การจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ยังขาดยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังดำเนินการตามรูปแบบและช่องทางที่จำกัด จึงทำให้การกระจายองค์ความรู้สู่สาธารณะและแวดวงวิชาการเกิดขึ้นในวงแคบ ยังผลให้การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความรู้ดำเนินไปอย่างไม่เต็มศักยภาพดังที่ควรจะเป็น

ด้วยเหตุดังกล่าว สกว. จึงมีการจัดทำโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของ สกว. โดยมีจุดเน้นที่กรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Research Issue: SRI) เป็นหลัก โดยในช่วงแรกจะมุ่งเน้นไปที่กรอบประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (SRI9: Health Sciences and Demographic Transition) กรอบประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร (SRI2: Food Security and Safety) และกรอบประเด็นเรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา (SRI5: Creative Learning and Educational Reform) เป็นหลัก เนื่องจากมีความพร้อมทางด้านเนื้อหาวิชาการสำหรับการเผยแพร่ โดยการดำเนินการของโครงการฯ มีวัตถุประสงค์สำคัญสามประการคือ (1) เพื่อรวบรวม คัดสรร จัดการ และสื่อสารความรู้จากการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของ สกว. สู่สาธารณะ ผ่านช่องทางต่างๆ (2) เพื่อผลักดันให้องค์ความรู้ในคลังความรู้ของ สกว. มีผลสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคมไทย และ (3) เพื่อเป็นตัวอย่างในการดำเนินการด้านการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะให้กับการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องอื่นๆ ของ สกว.

กิจกรรมของโครงการฯ ที่ดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้นประกอบไปด้วยการจัดทำคลังสื่อสารความรู้ขนาดสั้น การจัดทำเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th ซึ่งหน้าที่เป็น ‘บ้าน’ สำหรับเก็บรวบรวมผลงานความรู้ที่ถูกนำมาสร้างสรรค์ให้ผลงานมีความน่าสนใจต่อสาธารณะมากขึ้น การจัดทำสื่อสังคม (เฟสบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ) ซึ่งมีการเชื่อมโยงกับเว็บไซต์หลัก

หลังจากที่โครงการฯ ได้เปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2559 โครงการผลิตผลงานรวมทั้งสิ้น 54 ชิ้น แบ่งเป็นรายงาน 19 ชิ้น บทสัมภาษณ์ 10 ชิ้น อินโฟกราฟิก 17 ชิ้น คลิปความรู้ 8 ชิ้น โครงการฯ มีการดำเนินการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และการสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง นอกจากนั้นโครงการฯ มีการจัดกิจกรรมเสวนาที่เกี่ยวข้องกับกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ ทั้งหมด 2 ครั้ง

ผลการดำเนินงานของโครงการฯ ในด้านข้อมูลสถิติพบว่าผู้เยี่ยมชมเว็บไซต์มีจำนวน 36,312 pageviews ผู้ติดตามสื่อสังคมทั้งเฟสบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ มีจำนวน 14,664 50 และ 274 คนตามลำดับ โดยคลิปหนังสือ เรื่องสยองการศึกษาไทยฉบับเต็ม สร้างการตระหนักรู้ในสังคมได้ค่อนข้างสูง โดยมีผู้เข้าถึงคลิป 2,971,432 คน มีผู้เข้าชมคลิปนี้รวม 763,957 ครั้ง และมีการแชร์คลิปนี้เป็นจำนวน 23,347 ครั้ง

บทคัดย่อ

โครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของ สกว. มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญสามประการคือ (1) เพื่อรวบรวม คัดสรร จัดการ และสื่อสารความรู้จากการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของ สกว. สู่อำเภอผ่านช่องทางต่างๆ (2) เพื่อผลักดันให้องค์ความรู้ในคลังความรู้ของ สกว. มีผลสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคมไทย และ (3) เพื่อเป็นตัวอย่างในการดำเนินการด้านการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะให้กับการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องอื่นๆ ของ สกว. โครงการฯ มีจุดเน้นที่กรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Research Issue: SRI) เป็นหลัก โดยในช่วงแรกจะมุ่งเน้นไปที่กรอบประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (SRI9: Health Sciences and Demographic Transition) กรอบประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร (SRI2: Food Security and Safety) และกรอบประเด็นเรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา (SRI5: Creative Learning and Educational Reform) เป็นหลัก

หลังจากที่โครงการฯ ได้เปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2559 โครงการผลิตผลงานรวมทั้งสิ้น 54 ชิ้น แบ่งเป็นรายงาน 19 ชิ้น บทสัมภาษณ์ 10 ชิ้น อินโฟกราฟิก 17 ชิ้น คลิปความรู้ 8 ชิ้น โครงการฯ มีการดำเนินการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และการสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง นอกจากนั้นโครงการฯ มีการจัดกิจกรรมเสวนาที่เกี่ยวข้องกับกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ ทั้งหมด 2 ครั้ง

ผลการดำเนินงานของโครงการฯ ในด้านข้อมูลสถิติพบว่าผู้เยี่ยมชมเว็บไซต์มีจำนวน 36,312 pageviews ผู้ติดตามสื่อสังคมทั้งเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ มีจำนวน 14,664 50 และ 274 คนตามลำดับ โดยคลิปหนังสือ เรื่องสองการศึกษาไทยฉบับเต็ม สร้างการตระหนักรู้ในสังคมได้ค่อนข้างสูง โดยมีผู้เข้าถึงคลิป 2,971,432 คน มีผู้เข้าชมคลิปนี้รวม 763,957 ครั้ง และมีการแชร์คลิปนี้เป็นจำนวน 23,347 ครั้ง

Abstract

The main task of this project is to work on knowledge management and public communication for Thailand Research Fund (TRF)'s Strategic Research Issues (SRI) through various media channels. Our objective is to disseminate TRF's wealth of knowledge to general audience for social change. We hope that the project will demonstrate exemplary model for doing knowledge management and public communication work for TRF's future research. The content of this project focuses on three essential issues of SRI: Health Sciences and Demographic Transition (SRI 9), Food Security and Safety (SRI2) and Creative Learning and Educational Reform (SRI5).

The project uses website as its main media channel to disseminate SRI research to general public. Social media such as facebook, twitter and youtube are also used as complementary channels. The Knowledge Farm website (knowledgefarm.in.th) was launched in November 2016. During the past year, the project has published 54 works including 19 reports, 10 interviews, 17 infographics and 8 knowledge clips. Two public seminars has been held during the time, one on sustainable development and another on education reform.

Up to April 2017, the website has 36,312 pageviews from 13,131 unique visitors. As for social media channel, the number of followers on facebook, twitter and youtube are 14,664, 50 and 274 respectively. Our most successful media product, short film 'the horror stories of Thai education system', has reached 2,971,432 people on facebook and has been viewed 763,957 times and shared 23,347 times.

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	i
บทคัดย่อ	ii
Abstract	iii
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ที่มาและความสำคัญ	1
2. วัตถุประสงค์	1
3. กิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ	2
3.1 คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น	2
3.2 เว็บไซต์	2
3.3 สื่อสังคม	2
4. ระยะเวลาดำเนินการ	3
5. ผลผลิต	3
6. คณะผู้ดำเนินโครงการ	3
บทที่ 2 สรุปการดำเนินงานในโครงการ	4
1. คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น	4
2. เว็บไซต์ knowledge farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม	5
3. สื่อสังคม	5
4. การบริหารจัดการเนื้อหาเว็บไซต์และสื่อสังคม	5
5. การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และการสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย	6
6. การจัดกิจกรรมความรู้	7
6.1 งานเปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th	7
6.2 งานเสวนา “Knowledge Farm Talk#2 : 7 แพร่งทางออกการศึกษาไทย”	7
บทที่ 3 เว็บไซต์ knowledge farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม	9
1. Mood and Tone ของเว็บไซต์	9
2. โครงสร้างเว็บไซต์	9
บทที่ 4 ผลงานการจัดการความรู้ที่สร้างสรรค์โดยโครงการฯ	12

1. รายงาน.....	12
1.1 งานวิจัย สกว. ไชยปรียา ทำไมคนเจนวายไม่ยอมมีลูก.....	12
1.2 ชราบรรยายภาค.....	15
1.3 จากเจนวายถึงเจนวาย ห้าข้อควรคิดในยุคสังคมสูงวัย.....	19
1.4 เชื่อมโลกการศึกษากับโลกการทำงานด้วย “ระบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ”	22
1.5 ปัญหาคุณภาพครู เงินเดือนปรับ คุณภาพไม่ปรับ	25
1.6 เปิดข้อมูล สกว. เรื่องปัญหาและแนวทางพัฒนาศักยภาพสถานเลี้ยงเด็ก.....	27
1.7 งานวิจัย สกว. เสนอแนวทางการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก.....	30
1.8 ผักปลอดภัย? กลไกการควบคุมที่หายไป	33
1.9 เปิดมุมมอง 3 นักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ ว่าด้วยเศรษฐกิจใหม่ในสังคมสูงวัย	35
1.10 นักวิชาการร่วมเสนอแนวทางสร้างความมั่นคงทางการเงินเพื่อรับมือสังคมสูงวัย	38
1.11 รู้จัก “คนร้อยปี” ไทยให้มากขึ้น.....	43
1.12 นักวิจัย สกว. ชี้ ปัญหาการบริหารการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ฉุดรั้งการปฏิรูปการศึกษา	46
1.13 เตรียมรับมือครัวเรือนชนบทไทยโฉมใหม่	49
1.14 บ้านหลังสุดท้าย.....	53
1.15 20 เมนูแจ่ว ของคนไทดำ กับความมั่นคงทางอาหารของชุมชน	60
1.16 จะรับได้ไหม ถ้าไทยยอมให้เนื้อหมูเร่งเนื้อแดงเข้ามาขายในประเทศ ?	62
1.17 จากคะแนน PISA ถึงวิกฤตความสามารถในการคิดวิเคราะห์เด็กไทย	66
1.18 สกว. เสนอ สร้างเด็กเก่งคิดวิเคราะห์และมีจิตสาธารณะ ด้วยโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา	69
1.19 งานวิจัย สกว. ชี้ทุนมนุษย์ไทยยังไม่มีความพร้อมสร้างเศรษฐกิจฐานนวัตกรรม	73
2. บทสัมภาษณ์.....	76
2.1 จับเข่าคุย วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ “ปรับวิธีคิด ปรับพฤติกรรม ปรับนโยบาย รับสังคมสูงวัย”	76
2.2 สัมภาษณ์: เข้าใจชนบทไทยใหม่กับ อนันต์ ภาวสุทธิพิศฐ “เราต้องออกแบบนโยบายที่เหมาะสมกับโครงสร้างครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลง”	83
2.3 คุยเรื่อง “ชาญชรา” กับ วรเวชม์ สุวรรณระดา “ถ้าเข้าใจสถานการณ์สังคมสูงวัย เราจะเห็นโอกาส”	86
2.4 รำลึกถึง ‘โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์’ ด้วยแนวคิดการพัฒนาในยุค ‘เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น’	97
2.5 คุยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร การปฏิรูปภาคเกษตรไทย และประชาธิปไตย กับ ประภาส ปันตบแต่ง.....	108
2.6 สนทนาทางปัญญากับครูผู้เพาะพันธุ์ปัญญา – สุธีระ ประเสริฐสรรพ	114
2.7 ภูเบศร์ สมุทรจักร “เพราะโครงสร้างประชากรเปลี่ยนไป เราจึงเปลี่ยนแปลง”	124

2.8 ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ "ต้องปฏิรูประบบการเรียนรู้ พัฒนาเด็กให้คิดวิเคราะห์เป็นและมีจิต สาธารณะ"	130
2.9 ปัทมาวดี โพชนุกูล "มิติใหม่ สกว. กับงานวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน"	135
2.10 ประภาพร ขอไพบูลย์ "ทางออกของประเทศไทยเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัย ของอาหาร"	141
3. อินโฟกราฟิก	148
3.1 ทำไมคน GenY ไม่อยากมีลูก	148
3.2 ในอนาคต คนทำงานต้องรับภาระดูแลผู้สูงวัยมากขึ้น	149
3.3 คริวเรือนไทยในความเปลี่ยนแปลง	150
3.4 โฉมหน้าศตวรรษิกชนไทย	151
3.5 ไม่อ้อมวันนี้ พรุ่งนี้ลำบาก	152
3.6 ครูโรงเรียนเล็กภาระหนัก	153
3.7 ทำไมควรเพิ่มบทบาทของท้องถิ่นในการจัดการศึกษา	154
3.8 โรงเรียนสังกัด อปท. มีทรัพยากรและคุณภาพไม่ด้อยกว่าโรงเรียนสังกัด สพฐ.	155
3.9 สถานการณ์ปัญหาครูไทย	156
3.10 บริษัทคุณมีการฝึกอบรมกันบ้างไหม	157
3.11 แรงงานไทยขาดแคลนทักษะที่จำเป็น	158
3.12 คุณภาพนักเรียนไทยสถานการณ์น่าเป็นห่วง	159
3.13 Food Security: หลักการความมั่นคงทางอาหาร	160
3.14 หนทางสร้างเด็กไทยให้เก่งขึ้น: จากเรียนรู้ สู่วิเคราะห์	161
3.15 ห้องต้นแบบสำหรับผู้สูงวัย	162
3.16 3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา	166
3.17 เมื่อการเลี้ยงดูบุตรส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของนักเรียน	169
4. คลิปความรู้	170
4.1 Aging Society “ไม่ได้แก่ แค่สูงวัย”	170
4.2 เรื่องของการศึกษาไทย	174
4.3 ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก	190
4.4 คลิปความรู้ ‘งานเปิดตัว Knowledge Farm: ฟาร์มรู้สู่สังคม’	196
4.5 คลิปความรู้ ‘สังคมสูงวัยไทยไปทางไหนดี’	196
4.6 คลิปความรู้ ‘ปัญหาของเด็กไทยอยู่ตรงไหน’	196
4.7 คลิปความรู้ ‘คนเจนวาย กับความท้าทายในสังคมยุคใหม่’	197
4.8 คลิปความรู้ ‘งานเสวนาคุยฟาร์มรู้ครั้งที่ 2 ‘7 แพร่ง ทางออกการศึกษาไทย’	197

บทที่ 5 สถิติที่เกี่ยวข้องกับโครงการ.....	199
1. การเข้าชมเว็บไซต์	199
2. การเข้าชมโซเชียลมีเดีย	199

บทที่ 1 บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญ

ตั้งแต่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 ได้มีการให้ทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศมากมาย กระนั้น ในช่วงที่ผ่านมา การจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของ สกว. ยังขาดยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังดำเนินการตามรูปแบบและช่องทางที่จำกัด จึงทำให้การกระจายองค์ความรู้สู่สาธารณะและแวดวงวิชาการเกิดขึ้นในวงแคบ ยังผลให้การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความรู้ดำเนินไปอย่างไม่เต็มศักยภาพดังที่ควรจะเป็น

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงควรดำเนินการจัดทำโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของ สกว. โดยมีจุดเน้นที่กรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Research Issue: SRI) เป็นหลัก โดยในช่วงแรกจะมุ่งเน้นไปที่กรอบประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (SRI9: Health Sciences and Demographic Transition) กรอบประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร (SRI2: Food Security and Safety) และกรอบประเด็นเรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา (SRI5: Creative Learning and Educational Reform) เป็นหลัก เนื่องจากมีความพร้อมทางด้านเนื้อหาวิชาการสำหรับการเผยแพร่ ทั้งนี้เพื่อนำความรู้ในคลังความรู้ของ สกว. มาจัดการและสื่อสารต่อสาธารณะ ทำให้ความรู้เหล่านั้นสร้างผลกระทบต่อสังคมวงกว้าง และเพิ่มบทบาทให้ สกว. ร่วมเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการปฏิรูปประเทศไทยให้ดีขึ้นด้วยความรู้

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อรวบรวม คัดสรร จัดการ และสื่อสารความรู้จากการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของ สกว. สู่สาธารณะผ่านช่องทางต่างๆ

2.2 เพื่อผลักดันให้องค์ความรู้ในคลังความรู้ของ สกว. มีผลสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคมไทย

2.3 เพื่อเป็นตัวอย่างในการดำเนินการด้านการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะให้กับการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องอื่นๆ ของ สกว.

3. กิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ

3.1 คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น

คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น จำนวน 3 ชิ้น ได้แก่

- (1) คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้นที่สรุปคำถามหลักและแก่นเนื้อหาของการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ความยาวประมาณ 7-10 นาที เพื่อใช้เผยแพร่ในงานเวทีสาธารณะที่ สกว. จัดขึ้น และเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารอื่นของ สกว.
- (2) คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้นที่สรุปคำถามหลักและแก่นเนื้อหาของการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร¹ เพื่อเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ ของ สกว.
- (3) คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้นที่สรุปคำถามหลักและแก่นเนื้อหาของการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา เพื่อเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ ของ สกว.

3.2 เว็บไซต์

เว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งผ่านการจัดการความรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น รายงานขนาดสั้น อินโฟกราฟิก บทสัมภาษณ์ รายงานการเสวนาสาธารณะ เป็นต้น ทั้งนี้ เว็บไซต์ยังเชื่อมโยงผู้เข้าชมไปยังคลังความรู้ของ สกว. ที่เกี่ยวข้องกับกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ มีการจัดเก็บผลผลิตความรู้ของโครงการอย่างเป็นระบบ สืบค้นสะดวก มีการออกแบบอย่างสวยงาม และเชื่อมโยงกับสื่อสังคม

ภายใต้โครงการนี้ เนื้อหาของเว็บไซต์จะมุ่งเน้นไปที่การวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร และเรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา เป็นหลัก ทั้งนี้ ในอนาคต เว็บไซต์นี้จะเป็ฐานสำหรับเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องอื่นต่อไปด้วย

3.3 สื่อสังคม

สื่อสังคมหลัก 3 ประเภท ได้แก่ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่เป็นเอกภาพ และเชื่อมโยงกับเว็บไซต์ในข้อ 3.2

ภายใต้โครงการนี้ เนื้อหาของสื่อสังคมจะมุ่งเน้นไปที่การวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร และเรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา เป็นหลัก

¹ สกว.และโครงการฯ มีความเห็นร่วมกันในการปรับเนื้อหาจากเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยทางอาหารมาเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบการศึกษาไทย

เรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา เป็นหลัก ทั้งนี้ ในอนาคต สื่อสังคมนี้จะป็นฐานสำหรับเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัย ในกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องอื่นต่อไปด้วย

4. ระยะเวลาดำเนินการ

12 เดือน ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2559 ถึง 30 เมษายน 2560

5. ผลผลิต

(1) คลิปสารคดีสั้น 3 ชิ้น

(2) เว็บไซต์ 1 เว็บ

(3) สื่อสังคม 3 ช่องทางเป็นอย่างน้อย ตัวอย่างเช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ

(4) การบริหารจัดการเนื้อหาเว็บไซต์และสื่อสังคมเป็นระยะเวลา 1 ปี โดยเน้นเนื้อหาเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร และเรื่อง การสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา

ทั้งนี้ จำนวนชิ้นงานการจัดการความรู้ มีจำนวนไม่น้อยกว่า 36 ชิ้นงาน โดยอาจอยู่ในรูปแบบรายงาน ขนาดสั้น อินโฟกราฟิก บทสัมภาษณ์ รายงานการเสวนาสาธารณะ หรือรูปแบบอื่นที่มีความสอดคล้อง เหมาะสมกับเนื้อหา

(5) การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะของของ สกว. ผ่านการประชุม ร่วมหรือการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการกับเจ้าหน้าที่ของ สกว. โดย สกว. เป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการ จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการและค่าวิทยากรภายนอกโครงการฯ

6. คณะผู้ดำเนินโครงการ

(1) ผศ.ปกป้อง จันวิทย์	หัวหน้าโครงการ
(2) นายสรารุณ เอ็งสวัสดิ์	ที่ปรึกษาโครงการ
(3) นายโตมร ศุขปรีชา	ที่ปรึกษาโครงการ
(4) นายสมคิด พุทธศรี	นักวิจัย
(5) นางสาวภัทธา ด้วงกลัด	นักวิจัย

บทที่ 2 สรุปการดำเนินงานในโครงการ

การจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้ดำเนินการผลิตผลงาน ดังต่อไปนี้

1. คลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น

การผลิตคลิปสื่อสารความรู้ขนาดสั้น คณะทำงานได้ดำเนินการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) คลิปสื่อสารความรู้ชุด “ไม่ได้แก่ แค่สูงวัย” ความยาว 11.07 นาที ซึ่งสรุปคำถามหลักและแก่นเนื้อหาของการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (Health Sciences and Demographic Transition: SRI 9)

คลิปความรู้ชุดนี้เผยแพร่ครั้งแรกในเวทีสาธารณะเรื่อง “สังคมสูงวัย: ความท้าทายและการปรับตัวสู่สมดุลใหม่” ในวันที่ 1 มิถุนายน 2559 ซึ่งจัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกองทุนประชาประชากรแห่งสหประชาชาติ นอกจากนี้คลิปชุดนี้ยังได้เผยแพร่สู่สาธารณะผ่านช่องทางยูทูบและเฟซบุ๊กเพจของบริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด และเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ของโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะฯ

(2) คลิปสื่อสารความรู้ชุด “เรื่องสยองการศึกษา” ความยาว 19.28 นาที ที่ประเด็นปัญหาของระบบการศึกษาไทย โดยเนื้อหาของคลิปนำมาจากผลการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และการปฏิรูปการศึกษา (Creative Learning and Education Reform: SRI 5) คลิปความรู้ชุดนี้เผยแพร่ครั้งแรกทางสื่อสังคมออนไลน์และเว็บไซต์ของโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะฯ เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2560

(3) คลิปสื่อสารความรู้ชุด ‘ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก’ ความยาวประมาณ 6 นาที หลังจากทีคลิปความรู้ชุด ‘เรื่องสยองการศึกษา’ ได้เผยแพร่ออกไปและได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมาก ทางสกว.และคณะทำงานจึงเห็นตรงกันควรมีการจัดทำคลิปความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาออกมาต่อเนื่องโดยเป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับหนึ่งในผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามากที่สุดนั่นคือครู โดยเนื้อหาในคลิปมุ่งนำเสนอปัญหาของครูไทยรวมถึงชี้ให้เห็นถึงทางออกของครูไทยและระบบการศึกษาของไทย เนื้อหาของคลิปนำมาจากจากการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เรื่องการสร้างสรรค์การเรียนรู้และการปฏิรูปการศึกษา (Creative Learning and Education Reform: SRI 5) คลิปความรู้ชุดนี้เผยแพร่ครั้งแรกทางสื่อสังคมออนไลน์และเว็บไซต์ของโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะฯ ในเดือนพฤษภาคม 2560

2. เว็บไซต์ knowledge farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม

เว็บไซต์ knowledgefarm.in.th เป็นเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งเนื้อหาในเว็บไซต์จะเป็นการจัดการ “ความรู้” โดยสร้างสรรค์เป็นผลงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น รายงานขนาดสั้น อินโฟกราฟิก บทสัมภาษณ์ รายงานเสวนาสาธารณะ คลิปความรู้ เป็นต้น ทั้งนี้เว็บไซต์ยังเชื่อมโยงผู้ชมเข้ากับคลังความรู้ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรอบประเด็นการวิจัยในเชิงยุทธศาสตร์ มีการจัดเก็บผลผลิตความรู้โครงการอย่างเป็นระบบ สืบค้นสะดวก มีความสวยงาม มีสไตล์เฉพาะตัว และเป็นมิตรกับผู้อ่าน

เว็บไซต์ knowledgefarm.in.th เปิดให้ผู้ชมได้เข้าชมอย่างเป็นทางการในเดือนพฤศจิกายน 2559

3. สื่อสังคม

สื่อสังคมที่ใช้ในโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจะประกอบด้วย 3 สื่อหลัก ได้แก่ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่เป็นเอกภาพ และเชื่อมโยงกับเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th

สื่อสังคมทั้ง 3 สื่อหลักได้ถูกสร้างและวางระบบการทำงานโดยเริ่มให้ผู้ชมเข้าถึงอย่างเป็นทางการในเดือนพฤศจิกายน 2559 จากลิงก์ต่อไปนี้

Facebook: <https://www.facebook.com/knowledgefarmpage>

Youtube: <https://www.youtube.com/c/knowledgefarm>

Twitter: @knowledge_farm

4. การบริหารจัดการเนื้อหาเว็บไซต์และสื่อสังคม

การบริหารจัดการเนื้อหาเว็บไซต์และสื่อสังคมจะมุ่งเน้นไปที่การสร้างเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การสร้างสรรค์การเรียนรู้และการปฏิรูปการศึกษา และความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยทางอาหาร จำนวนชิ้นงานการจัดการความรู้ที่นำเสนอในเว็บไซต์ของโครงการตั้งแต่เปิดตัวเว็บไซต์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2559 ถึงเดือนเมษายน 2560 รวมทั้งสิ้น 54 ชิ้นงาน ประกอบด้วย

- (1) รายงาน 19 ชิ้น
- (2) บทสัมภาษณ์ 10 ชิ้น
- (3) อินโฟกราฟิก 17 ชิ้น
- (4) คลิปความรู้ 8 ชิ้น

5. การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และการสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ระหว่างเดือน พฤษภาคม 2559 – เมษายน 2560 คณะทำงานได้ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับงานจัดการความรู้และการสื่อสารสาธารณะของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยในที่ประชุมที่เป็นทางการ รวมทั้งสิ้น 8 ครั้ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับการจัดงาน “เวทีการศึกษาเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ” วันที่ 9 มิถุนายน 2559 เวลา 10:30 – 12.00 น. ณ ห้องประชุม 1 ชั้น 14

(2) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับการจัดเวทีสาธารณะเรื่อง “ปฏิรูปการเรียนรู้: สู่ประเทศไทย 4.0” วันที่ 14 กรกฎาคม 2559 เวลา 14.00 - 15.30 น. ห้องประชุม 3 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(3) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับทำสื่อในโครงการ “เพาะพันธุ์ปัญญา” วันที่ 30 กรกฎาคม 2559 เวลา 9.30 – 16.30 น. ณ โรงแรมอมารี ดอนเมือง

(4) ให้คำปรึกษา คำแนะนำ และนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้ในโครงการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วันที่ 22 สิงหาคม 2559 เวลา 15.00 – 17.00 น. ห้องประชุม 3 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(5) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำใน “การประชุม SRI Meeting ครั้งที่ 1/2560” วันที่ 26 ตุลาคม 2559 เวลา 9.00 – 13.00 น. ณ โรงแรมโนโวเทล สยามสแควร์

(6) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำการสื่อสารความรู้ใน “ประชุมวางแผนการทำงานร่วมกันระหว่าง ‘โครงการการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์’ กับ ‘งานสื่อสารสังคม สกว.’” วันที่ 27 มกราคม 2560 เวลา 14.30 – 17.00 น. ณ ห้องประชุม 2 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(7) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับการสื่อสารความรู้ในโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาศตวรรษที่ 21 ในประเทศไทย” วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2560 เวลา 9.00 – 12.00 น. ณ ห้องประชุม 2 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(8) ให้คำปรึกษาและคำแนะนำเกี่ยวกับการสื่อสารความรู้ใน “การประชุม SRI Meeting ครั้งที่ 2/2560” วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2560 เวลา 13.30 - 17.00 น. ห้องประชุม 1 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

6. การจัดกิจกรรมความรู้

6.1 งานเปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th

โครงการฯ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้จัดงานเปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th ในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2559 ณ ห้องเอนกประสงค์ชั้น 1 หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร เพื่อให้เว็บไซต์ knowledgefarm.in.th และโครงการการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นที่รู้จักต่อสาธารณะมากขึ้น โดยในงานมีการเชิญสื่อมวลชนและเปิดให้ผู้สนใจเข้าร่วมงาน โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

งานเปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th มีลักษณะเป็นงานสัมมนาแบบไม่เป็นทางการ เป็นการชวนคุยในบรรยากาศเป็นกันเอง สบายๆ แต่มีความน่าเชื่อถือ โดยประกอบด้วยวงสนทนาย่อย 2 วง ได้แก่

(1) วงสัมมนาเปิดตัวเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th โดย ศาสตราจารย์นายแพทย์สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ ผศ.ปกป้อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(2) วงเสวนาหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีประเด็นย่อยได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การปฏิรูประบบเรียนรู้ และความมั่นคงทางอาหาร โดยมีวิทยากรคือ ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และหัวหน้าโครงการวิจัยชุด “ครอบครัวไทยอยู่ดีมีสุข” รศ.ดร. ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ รองคณบดีวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนักวิจัยด้านการศึกษาในเครือข่ายสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรองผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ดำเนินรายการโดย ผศ.ปกป้อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

6.2 งานเสวนา “Knowledge Farm Talk#2 : 7 แพร่งทางออกการศึกษาไทย”

โครงการฯ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้จัดงานเสวนา “Knowledge Farm Talk#2 : 7 แพร่งทางออกการศึกษาไทย” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต่อยอดมาจากคลิปสื่อสารความรู้ชุด “เรื่องสยองการศึกษา” ที่ได้รับความสนใจจากสาธารณะอย่างแพร่หลาย วัตถุประสงค์ที่สำคัญของงานเสวนานี้คือให้นักวิจัย สกว. รวมถึงนักวิจัยจากองค์กรเครือข่ายสกว. ผู้กำหนดนโยบาย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับระบบการเรียนรู้ไทย ได้มานำเสนอปัญหาและทางออกของระบบการเรียนรู้ไทยอย่างรอบด้านให้แก่สาธารณะ งาน

เสวนาฯ จัดขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560 ณ หอดนตรีและการแสดงโอโศกมนตรี 2 (หอประชุมเล็ก) ชั้น 4 อาคารนวัตกรรม : ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ

งานเสวนาฯ ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 3 กิจกรรมคือ

(1) ฉายภาพยนตร์สั้น “เรื่องสยองการศึกษาไทย” ผลิตโดย บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด และ
อำนวยการผลิตโดย สกว.

(2) คุญพารมูรู้ประสานนักเรียน-ครู-นักวิจัย-รัฐ หัวข้อ "ปราบผีการศึกษาไทยอย่างไรดี" เป็นวงสนทนาที่
ช่วยดึงคนให้เข้ามาและสนใจงานเสวนา มีส่วนผสมของวิทยากรที่น่าสนใจ เนื้อหาหลักคือเป็นการกล่าวถึง
การศึกษาในภาพรวมจากหลายมุมมองประกอบด้วย

ดร.รังสรรค์ มณีเล็ก ที่ปรึกษาพิเศษประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อดีตรองเลขาธิการ
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว.

อาจารย์จำรัส ช่างชิง อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนกุดเสถียร จังหวัดยโสธร

คุณพริษฐ์ จิวารักษ์ เลขาธิการกลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไท

ดำเนินรายการโดย ผศ.ปกป้อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัย
เชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(3) Knowledge Farm Talk หัวข้อ “ทางออกการศึกษาไทย” นำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา
การศึกษาไทยผ่านประสบการณ์จริง ลักษณะวงสนทนาในครั้งนี้เป็นการให้วิทยากรแต่ละท่านพูดถึงเสนอแนว
ทางแก้ไขระบบการศึกษาตามฐานงานวิจัย แนวทางการแก้ไขปัญหาระบบการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม
วิทยากรในช่วงนี้ประกอบด้วย

รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ หัวหน้าโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา สกว.

คุณธานินทร์ ทิมทอง กรรมการผู้จัดการ บริษัท เลิร์น เอ็ดดูเคชั่น จำกัด

ดร.ไกรยส ภัทราวาท ผู้เชี่ยวชาญนโยบายด้านเศรษฐศาสตร์การศึกษา สำนักงาน
ส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.)

บทที่ 3 เว็บไซต์ knowledge farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม

โครงการฯ จัดทำเว็บไซต์เพื่อจัดการและเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งเว็บไซต์จะทำหน้าที่เป็น ‘บ้าน’ สำหรับเก็บรวบรวมผลงานความรู้ที่ถูกนำมาสร้างสรรค์ให้ผลงานมีความน่าสนใจต่อสาธารณะมากขึ้น เว็บไซต์มีเนื้อหาหลักประกอบไปด้วยรายงานขนาดสั้นสรุปงานวิจัย รายงานสรุปสัมมนาสาธารณะ บทสัมภาษณ์เชิงลึก อินโฟกราฟิก เวทีเสวนาสาธารณะ คลิปความรู้ นอกจากนี้ จะประกอบด้วยเนื้อหาเสริม อาทิ ข่าวสาร สกว. และรายงานหรือบทสัมภาษณ์ของสื่ออื่นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความรู้ที่น่าสนใจ ทั้งนี้ เว็บไซต์ถือเป็นช่องทางหลักในการเผยแพร่ผลงานของโครงการ

นอกจากนั้น โครงการฯ ยังได้จัดทำสื่อสังคมออนไลน์ประกอบไปด้วย เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ เพื่อเป็นช่องทางเสริมในการเผยแพร่ผลงานของโครงการ ซึ่งสื่อสังคมออนไลน์มีการเชื่อมโยงกับเว็บไซต์อย่างเป็นเอกภาพ และมีความเหมาะสมกับประเภทของสื่อทั้งสามชนิด

ทั้งเว็บไซต์หลักและสื่อสังคมออนไลน์จะนำเสนอภายใต้ธีมชื่อ ‘Knowledge Farm: ฟาร์มรู้สู่สังคมไทย’ เพื่อเป็นการสื่อถึงการเปิดพื้นที่ความรู้และงานวิจัยจากสกว. ที่คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ง่ายและเป็นมิตร

1. Mood and Tone ของเว็บไซต์

การนำเสนอผลงานภายใต้เว็บไซต์ Knowledge Farm จะมี Mood and Tone ดังนี้

- บุคลิกเป็นกันเอง ยืดหยุ่น และเป็นเพื่อนกับประชาชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่
- มีพลังความหวัง เชื่อมมั่นในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นด้วยความรู้
- ใฝ่รู้ ช่างคิด ชวนตั้งคำถาม
- เนื้อหามีคุณภาพสูง ครบถ้วน ถูกต้อง น่าเชื่อถือ และไว้วางใจได้
- ทันสมัย ทันกระแส ตอบโจทย์ที่สังคมอยากรู้

2. โครงสร้างเว็บไซต์

เว็บไซต์ knowledge farm จัดแบ่งประเภทของเนื้อหาออกเป็น 2 ลักษณะตามประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์และตามประเภทผลงาน

การแบ่งตามประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ แยกออกเป็น กรอบประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (SRI9: Health Sciences and Demographic Transition) กรอบประเด็นเรื่องความ

มั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร (SRI2: Food Security and Safety) และกรอบประเด็นเรื่อง การสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา (SRI5: Creative Learning and Educational Reform)

การแบ่งตามประเภทผลงาน แยกออกเป็น

- รายงาน: รายงานขนาดสั้นสรุปงานวิจัยในรูปแบบที่พร้อมเผยแพร่ต่อสื่อสารมวลชน
- บทสัมภาษณ์: สัมภาษณ์นักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิง ยุทธศาสตร์ของสกว.
- อินโฟกราฟิก: ย่อยงานวิจัยให้อยู่ในรูปแบบกราฟิก โดยดึงประเด็นที่น่าสนใจจากงานวิจัย
- คลิปความรู้: คลิปความรู้ขนาดสั้น ดูสนุกที่ย่อเนื้อหาจากงานวิจัยของสกว.
- สัมมนาและกิจกรรมความรู้: สรุปผลจากงานสัมมนาและรวบรวมเอกสารประกอบงาน สัมมนาของสกว.
- งานวิจัย: คลังรวบรวมผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของสกว.
- หนังสือ: คลังรวบรวมหนังสือที่ตีพิมพ์โดยสกว.
- ข่าวรอบรู้: รวบรวมข่าวจากแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยและงานวิจัยของสกว.

ภาพ โลโก้หรือสีหลักของเว็บไซต์

บทที่ 4 ผลงานการจัดการความรู้ที่สร้างสรรค์โดยโครงการฯ

1. รายงาน

1.1 งานวิจัย สกว. ไขปริศนา ทำไมคนเจนวายไม่อยากมีลูก

ประเทศไทยกำลังเดินหน้าเข้าสู่สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์ (aged society) หรือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ภายในปี 2574 หลายฝ่ายกังวลว่าประเทศไทยในอนาคตจะประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน เพราะในขณะที่จำนวนและสัดส่วนของผู้สูงวัยเพิ่มสูงขึ้น แต่จำนวนและสัดส่วนของคนวัยทำงานและเด็กเกิดใหม่กลับลดต่ำลง

ข้อมูลชี้ว่า คนเจนวาย (Generation Y) หรือประชากรที่เกิดในช่วงปี 2523-2546 ไม่ค่อยอยากมีลูกมากและเร็วนัก โดยผู้หญิงเจนวายหนึ่งคนให้กำเนิดลูกเพียง 1.6 คนในปี 2553 ลดลงจาก 2 คน ในปี 2540

คำถามที่น่าสนใจคือ ทำไมคนเจนวายถึงมีลูกช้าและน้อย?

งานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ (2559) โดย ผศ.ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ของ ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ แห่งสถาบันวิจัยสังคมและประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยหลายประการที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจมีลูกของคนเจนวาย โดยชี้ว่าสาเหตุหลักที่คนเจนวายตัดสินใจมีลูกช้าและน้อยลงเพราะขาดสมดุลในการใช้ชีวิต (Balance of Life) ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสมดุลในการใช้ชีวิตเพื่อสร้างครอบครัวและพร้อมสำหรับการมีลูก มีดังนี้

1. ปัจจัยมหภาค งานศึกษาพบว่าบทบาทชายหญิงเป็นปัจจัยมหภาคสำคัญ โดยผู้หญิงถูกกำหนดบทบาทให้มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูก และทำงานบ้านมากกว่าผู้ชาย ส่วนผู้ชายได้ถูกกำหนดบทบาทให้เลี้ยงครอบครัว ซึ่งส่งผลให้ผู้ชายคาดหวังต่อบทบาทของตนโดยเน้นทำกินเพื่อเลี้ยงครอบครัว ส่วนผู้หญิงก็คาดหวังว่าตนจะมีเวลามากพอที่เลี้ยงดูลูกและทำงานบ้านได้

ดังนั้น หากไม่สามารถจัดสรรเวลาว่างนอกเหนืออาชีพการงานของทั้งหญิงชายให้มากพอและใกล้เคียงกัน การคิดแต่งงานหรืออยากมีลูกก็จะลดลง ถึงแม้คนรุ่นใหม่จะคาดหวังให้ผู้ชายมีบทบาททำงานบ้านและเลี้ยงดูลูกมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติยังไม่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งก็เพราะนโยบายยังไม่ตอบโจทย์ ปัจจุบันประเทศไทยพ่อมีสสิทธิลาไปดูแลลูกหลังคลอดได้นานที่สุด 15 วัน โดยได้รับเงินเดือน งานศึกษาชี้ว่ายังไม่ค่อยเกินไป ไม่เพียงพอที่จะให้พ่อแบ่งเบาภาระแม่ในการเลี้ยงดูลูกได้

2. ปัจจัยด้านสังคม งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าค่านิยมของคนเจนวายแตกต่างจากคนรุ่นก่อน คนเจนวายมีค่านิยมที่อยากมีลูกเพื่อพึ่งพาในยามชราหน่อยลง โดยหวังว่าจะพึ่งพาตัวเองมากกว่า พวกเขาหวังให้ลูกมีชีวิตอย่างอิสระ ดังนั้นการแต่งงานและการมีลูกจึงไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของชีวิต สำหรับผู้หญิง การมีลูกกระทบต่อการใช้เวลาเพื่อเป้าหมายอื่น ๆ ในชีวิตมากกว่าผู้ชายอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ หากคิดจะมีลูก ด้วยแรงกดดันจากสังคมที่เน้นการแข่งขัน พวกเขาจะต้องเลี้ยงลูกให้มีความเป็นเลิศ ฉะนั้น พวกเขาจึงเลือกที่จะมีลูกน้อยโดยเน้นการเลี้ยงอย่างมีคุณภาพ

รูปแบบความสัมพันธ์ของครอบครัวคนเจนวายก็มีผลเช่นกัน หากไม่มั่นใจว่าพ่อแม่พร้อม หรือไม่ไว้วางใจให้ช่วยดูแลลูก พวกเขาก็จะไม่ยอมมีลูกเร็วขึ้น

สุดท้ายคือ อิทธิพลของเพื่อนหรือญาติสนิท เช่น หากเพื่อนส่วนมากยังไม่แต่งงาน หรือมีประสบการณ์ที่แต่งงานมีลูกและมีภาระค่าใช้จ่ายมากขึ้น คนเจนวายก็จะมีแนวโน้มแต่งงานหรืออยากมีลูกน้อยลง

3. ปัจจัยด้านที่ทำงาน สำหรับคนเจนวายที่กำลังอยู่ในช่วงวัยทำงาน ปัจจัยด้านนี้มีอิทธิพลสูงที่สุดในการตัดสินใจสร้างครอบครัวและมีลูก งานของคนเจนวายรุ่นใหม่เรียกร้องให้ต้องทุ่มเทเวลาเพื่อประสบความสำเร็จ จึงให้ความสำคัญกับงานมากกว่าเรื่องอื่น นอกจากนี้ งานวิจัยเผยว่าหากบริษัทมีทรัพยากรไม่เพียงพอและผู้บริหารไม่มีนโยบายที่เอื้อต่อสวัสดิการของพนักงาน เช่น ความยืดหยุ่นในการลาคลอดและเลี้ยงลูก จะทำให้พนักงานไม่เกิดสมดุลในการใช้ชีวิต และจะตัดสินใจมีลูกช้าลง

4. ปัจจัยด้านบุคคล เช่น วิถีชีวิต ค่านิยม ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา ผลการศึกษาเผยว่าคนเจนวายในกรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะจนหรือรวย มองว่าการเลี้ยงลูกมีราคาแพง โดยคนที่มีฐานะเศรษฐกิจปานกลางขึ้นไปจะให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของลูกเป็นหลัก ส่วนคนที่มีฐานะเศรษฐกิจต่ำ จะกังวลเรื่องที่อยู่อาศัย การมีรถเพื่ออำนวยความสะดวก และการซื้อของเล่นให้ลูกในโอกาสต่างๆ การมีลูกจึงทำให้สูญเสียโอกาสในการทำงานและการใช้ชีวิตตามที่ตัวเองต้องการไป เช่น การไปเที่ยว การตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ การเรียนต่อ และใช้เวลาส่วนตัว จึงคิดที่จะชะลอการมีลูกออกไปจนกว่าชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวลงตัวมากกว่านี้

ท้ายที่สุด งานวิจัยได้นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมการสร้างชีวิตที่สมดุลแก่คนเจนวาย เพื่อให้ตัดสินใจมีลูกเร็วและมากขึ้น ทางออกไม่ได้อยู่ที่การมุ่งผลักดันนโยบายเพิ่มการเกิดเป็นหลัก (Pro-natalist policy) เพราะมักไม่ได้ผลและใช้งบประมาณมาก แต่ควรมุ่งเน้นนโยบายที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการทำงานและการสร้างครอบครัว โดยให้การมีลูกเพิ่มเป็นผลพลอยได้ ข้อเสนอต่างๆ จากงานวิจัยมีดังนี้

- 1) การขยายวันลาคลอดของแม่แบบได้รับค่าจ้าง (maternity leave with pay) แต่เดิมไทยกำหนดไว้ที่ 90 วัน หรือ 13 สัปดาห์ หากมีการขยายวัน ให้ขยายตามกรอบอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศเป็น

อย่างน้อย 14 สัปดาห์ แต่สำหรับกรณีที่ต้องการให้แม่ให้นมลูกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการเลี้ยงลูกอย่างมีคุณภาพ ก็ควรขยายวันลาคลอดไปถึง 6 เดือน หรือ 180 วัน โดยขยายเวลาการได้รับเงินสงเคราะห์หยุดงานเพื่อการคลอดบุตรให้ครอบคลุมด้วย

- 2) การส่งเสริมการลาของบิดาเพื่อช่วยภรรยาดูแลลูกหลังคลอด (paternity leave) ควรขยายเวลาการลาดูแลลูกหลังคลอดของผู้ชายให้มากกว่า 15 วัน นอกจากนี้ไม่ควรจำกัดสิทธิการลาดูแลลูกหลังคลอดเฉพาะคู่สมรสที่จดทะเบียนเท่านั้น
- 3) การเพิ่มการลาเพื่อดูแลบุตร (parental leave) ทั้งในระบบราชการและสถานประกอบการทั่วไปควรเพิ่มประเภทการลาเพื่อดูแลบุตร ซึ่งจะช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นในการดูแลครอบครัวและการทำงานของคนจนวัย เช่น เมื่อลูกเจ็บป่วยพ่อแม่สามารถขอลาเพื่อไปดูแลลูกได้
- 4) การจัดบริการศูนย์ดูแลเด็กเล็กให้มีคุณภาพและครอบคลุมในทุกพื้นที่ เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับผู้ที่ต้องการมีลูกแต่ไม่มีเวลามากพอที่จะเลี้ยงดูลูกได้เอง และ/หรือไม่มีเพื่อนหรือญาติช่วยดูแลลูก
- 5) การสร้างแรงจูงใจให้เอกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบาย โดยการลดภาษีสำหรับเอกชนที่มีนโยบายในองค์กรสนับสนุนความยืดหยุ่นในการทำงานของพนักงานในทางที่เป็นมิตรต่อครอบครัวของพนักงาน เช่น การสร้างห้องให้นมเด็กแรกเกิด
- 6) การจัดตั้งกองทุนครอบครัว โดยเฉพาะสำหรับผู้ทำงานนอกระบบ กองทุนจะได้รับการสมทบจากสมาชิก (ที่ใช้ระบบสมัครใจ) และรัฐบาล เป้าหมายของกองทุนนี้คือ ช่วยแบ่งเบาภาระการดูแลสมาชิกในครอบครัวทั้งผู้เป็นลูกและผู้สูงอายุ โดยสิทธิประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ เช่น เงินชดเชยกรณีตั้งครรภ์และคลอดบุตร เงินสนับสนุนสำหรับการเลี้ยงดูบุตรหรือผู้สูงอายุในครอบครัว และเงินช่วยเหลือในการจ้างคนดูแลเด็กหรือผู้สูงอายุ เป็นต้น

ควรตระหนักด้วยว่า การเลือกใช้นโยบายใดนโยบายหนึ่งไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา นโยบายส่งเสริมการเกิดควรเป็นชุดนโยบายที่มีความครอบคลุมมิติต่างๆ ของการตัดสินใจมีลูกให้มากที่สุด ตั้งแต่ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูลูก การเข้าถึงบริการดูแลเด็ก จนถึงความก้าวหน้าและมั่นคงในการทำงานของพ่อแม่

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยเรื่อง **การส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ** (2559) โดย มนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.2 ขرابรยาภาศ

เขียน: ฦัฐกานต์ อมาตยกุล

คุณลืมตตื้นซึ้น ศีระษะหนัก ขยับแข้งขาเล็กน้อยเพื่อเลื่อนตัวลงจากเตียง

พลัน... คุณรู้สึกปวดตามข้อเข่า และสังเกตเห็นริ้วรอยหย่อนคล้อยบนผิวหลังมือของตัวเอง

มองกระจกก็เห็นใบหน้าตัวเองที่เปลี่ยนไปอย่างฉับพลัน 30 ปี เพลงบอดีแสลมที่คุณเคยชอบ กลายเป็นเพลงเก่าที่ต้องเปิดฟังตามยูทูบ มือของคุณเริ่มแตะสัมผัสหน้าจอสมาร์ทโฟนไม่คล่องเหมือนสมัยหนุ่มสาว

คุณก้มลงมองหน้าจอ ต้องเหยียดแขนให้สุดเพื่อมองตัวเลขเล็กๆ ให้ชัด

ปี 2583

ปีแห่ง ‘สังคมสูงวัยระดับสุดยอด’ ของประเทศไทย

ฟังดูดีและควรเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลองของคนสูงวัยอย่างคุณ แต่จริงๆ แล้วคือปีที่ประเทศไทยจะมีประชากรผู้สูงอายุเกินร้อยละ 30 ของประชากรทั้งประเทศ

อาจจะเป็นดิสโทเปียหรือยูโทเปียก็ได้

คุณกลับไม่แน่ใจว่าหากเดินออกนอกประตูไป สังคมข้างนอกนั้นจะเป็นสังคมที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตของคนสูงวัยหรือเปล่า

คุณได้แต่นั่งเหม่ออยู่เฉยๆ ด้วยความหวาดกลัว และพลังงานร่างกายที่อ่อนแอลงกว่าหลายปีก่อน

พร้อมท่อนเพลง “ชีวิตยังมีพรุ่งนี้เสมอ...” ของพี่ตูน ก็ทำให้รู้สึกเศร้าพิกล

เก็บเบี้ย (ยังชีพ) ใต้ถุนร้าน

ดูเหมือนว่าบทสนทนาเกี่ยวกับการดูแลคนชราในประเทศไทยจะอยู่ที่เรื่องเงิน

เราถกเถียงกันเรื่อง “เบี้ยยังชีพ” ว่าควรจ่ายเท่าไรและจ่ายวิธีไหน เพราะเงินเป็นตัวแทนความต้องการอื่นๆ ในชีวิตที่ไม่เจาะจง ผู้ชราแต่ละคนมีความต้องการใช้เงินที่แตกต่างกันไป

แต่พร้อมกันนั้น จำนวนเงินที่เหมาะสมกับการใช้ชีวิตนี้ก็มาพร้อมกับงบประมาณของรัฐที่ต้องดึงมาใช้ และยังประชากรผู้สูงอายุมากขึ้น จำนวนเงินที่จำเป็นก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว สิ่งที่น่ากลัวคือมันจะทำให้เราเสียโอกาสในการนำเงินไปพัฒนาด้านอื่นๆ ในฐานะประเทศกำลังพัฒนา

นักวิชาการจึงแนะว่า การบรรเทาปัญหาที่คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าข้างต้น ตั้งแต่ พ.ศ. นี้ คงต้องเป็นการกระตุ้นการออมส่วนบุคคลตั้งแต่เรายังหนุ่มสาว เพื่อเตรียมตัวเป็นคนแก่ในอนาคต

แต่ถึงอย่างนั้น เรายังเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำของรายได้ และผู้สูงอายุในอนาคตหลายคนก็ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบสวัสดิการของรัฐหรือเอกชน จะคาดหวังให้ทุกคนมีเบาะนุ่มๆ ที่เรียกว่าความมั่นคงหลังวัยเกษียณก็คงไม่ได้

แล้วอันที่จริง การอยู่สบายในวัยชรา มันก็ไม่ได้มีแค่เรื่องเงินๆ ทองๆ หรือ

จริงไหม

สังคมผมขาว

“ภาระของสังคม” เมื่อเอ่ยวลีนี้ออกมา เป็นใครก็ต้องแสลงหูเมื่อรู้ว่ามันหมายถึงตัวเอง

เครือข่าย HelpAge International เผยข้อมูลว่าเมกะเทรนด์สองอย่างที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้คือสังคมสูงอายุที่มาพร้อมกับสังคมเมือง นั่นหมายความว่าผู้สูงอายุจำนวนมากจะมีชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่ ความท้าทายที่ตามมาคือปัญหาด้านสิทธิทางสังคม เศรษฐกิจ และด้านพื้นที่ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา

ในด้านสังคม พวกเขาถูกคลุมไปด้วยอคติและภาพจำเกี่ยวกับคำว่า “คนแก่” ลบเลือนความต้องการที่หลากหลายของปัจเจกบุคคล โดนนิยามว่าเป็นเพียงผู้สูงอายุที่ไม่มีส่วนร่วมกับการตัดสินใจทางสังคม (แต่อาจจะไม่เหมือนบ้านเราก็ได้)

ด้านเศรษฐกิจ คือ ค่าครองชีพที่สูงเกินไปสำหรับวัยชราที่ไม่มีรายได้มั่นคง

และด้านพื้นที่ พวกเขาขาดแคลนพื้นที่สาธารณะและบริการที่เข้าถึงได้ง่าย ระบบคมนาคมที่ไม่สะดวก ห้องถนนที่อันตราย และไม่มีกิจกรรมที่ให้คนชราได้ออกไปใช้ชีวิต

หญิงชราในประเทศเม็กซิโกคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ผู้คนเป็นเบาหวานกันมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะในเมืองนั้นมีแต่อาหารการกินที่ไม่เป็นประโยชน์ และยังไม่ได้ออกกำลังกาย พวกเราคนชราได้แค่อยู่เฉยๆ เท่านั้น”

ก่อนเราจะพูดถึงเรื่องเงิน บางประเทศก็พยายามแก้ไขปัญหามาตั้งแต่ก่อน

Ireland: เป็นมิตรกับความชรา

ความชราอาจเป็นความทุกข์ในตัวเอง แต่การไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมทั้งทางกายภาพและทางจิตใจคือความเจ็บปวดอีกรูปแบบหนึ่ง

เมือง Skerries ในเทศมณฑล Fingal ประเทศไอร์แลนด์ ประกาศตัวว่าจะปรับเปลี่ยนเมืองให้เป็นมิตรกับคนชราเพื่อให้ที่นั่นเหมาะสมกับการ “ใช้ชีวิตอยู่ในวัยทำงานและผ่อนคลายวางใจได้เมื่ออยู่ในบ้านปลาย”

เขาทำอย่างไร ก็เริ่มจากการให้ความสำคัญกับการให้ข้อมูล โชคดีหน่อยที่สาธารณูปโภคพื้นฐานนั้นดีอยู่แล้ว แต่ยังขาดการสื่อสารที่ไปถึงกลุ่มผู้สูงอายุในเมือง เมื่อเข้าโครงการ พวกเขาจะได้รับแจกแผ่นติดตู้เย็นที่รวบรวมเบอร์โทรศัพท์สำคัญต่างๆ ทั้งบริการพื้นฐานและบริการฉุกเฉิน โครงการยังตรวจสอบความต้องการของประชาชนมากกว่าที่จะคิดแทน เพื่อให้ให้บริการตรงเป้าหมาย เช่น กิจกรรมนันทนาการสำหรับผู้สูงวัย

รวมทั้งมีการทดลองโครงการ “ข้อความในขวดแก้ว” (Message in a bottle) ให้ผู้สูงอายุกรอกข้อมูลสุขภาพที่จำเป็นและเบอร์ติดต่อคนใกล้ชิดไว้บนกระดาษ บรรจุลงกระป๋อง ส่วนมากมักเก็บไว้ในตู้เย็น เพื่อที่ว่าหากเกิดเหตุฉุกเฉิน เจ้าหน้าที่ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือจะแก้ปัญหาได้ถูกวิธีและทันเวลา

"มากกว่าการเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานหรือการให้บริการ คือการเปลี่ยนทัศนคติของชุมชน ให้ผู้คนตระหนักถึงความต้องการของผู้สูงวัย" Eithne Mallin หนึ่งในสมาชิกสภาเทศมณฑล Fingal กล่าว

Norway: มองการณ์ไกล

ขยับไปดูนโยบายระดับประเทศอย่างนอร์เวย์ซึ่งได้รับอันดับเป็นประเทศที่ดีที่สุดที่จะใช้ชีวิตในช่วงไม่ใกล้ฝั่ง เนื่องมาจากการมองการณ์ไกลตั้งแต่สองทศวรรษที่แล้ว ซึ่งมุ่งไปที่การสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้ประชาชน การวางระบบขนส่งมวลชนที่ทรงประสิทธิภาพ และยังรวมไปถึงรักษาอัตราการจ้างงานวัยชราให้คงระดับสูงเพื่อทำให้เกิดความมั่นคงทางใจ

Gustavo Toshiaki นักเศรษฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสูงอายุโลกได้กล่าวว่า นี่เป็นเพราะการวางแผนล่วงหน้า

เมื่อ 25 ปีที่แล้ว นอร์เวย์ก่อตั้งกองทุนน้ำมัน (Oil Fund) ซึ่งเป็นกองทุนเงินบำนาญของรัฐบาล มาจากการนำเงินรายได้จากน้ำมันส่วนใหญ่ไปลงทุนทั่วโลก เพื่อนำมาสนับสนุนความต้องการด้านการเงินของประชากรผู้สูงอายุ

นอร์เวย์ยังเป็นประเทศที่มีแรงงานอายุมากกว่า 60 สูงที่สุดในยุโรป มีข้อตกลงที่เรียกว่า More Inclusive Working Life ซึ่งสนับสนุนให้ผู้สูงอายุยังทำงานในตลาดแรงงานได้ ไม่เป็นอุปสรรค และยังมีเงินบำนาญที่ครอบคลุมและระบบประกันสุขภาพที่แข็งแกร่ง

“พวกเขารับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวด้วยวิธีการที่ปฏิบัติได้จริง ทั้งยังเป็นประเทศที่ไม่มองผู้สูงอายุเป็นตัวปัญหา” Toshiaki กล่าว

Sweden: คนละไม้คนละมือ

สวีเดนก็เป็นอีกประเทศที่ขึ้นชื่อเรื่องสวัสดิการ และสำหรับประเด็นผู้สูงอายุ การปฏิรูป Adel ในปี 1992 ก็พลิกโฉมระบบดูแลผู้สูงอายุให้กระจายไปอยู่ในความดูแลขององค์กรท้องถิ่น แทนที่จะเป็นระบบรวมศูนย์

นอกจากเงินภาษีประชาชน สวีเดนยังแบ่งเงินร้อยละ 3.6 ของ GDP มาสนับสนุนระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวในท้องถิ่น นำไปพัฒนาบุคลากรด้านสุขภาพ และที่สำคัญ ยังนำไปเป็นแรงจูงใจให้สถานพยาบาลลดการรักษาพยาบาลที่ไม่จำเป็น หรือลดการรักษาซ้ำๆ

ในขณะเดียวกัน สวีเดนก็สนับสนุนการใช้ชีวิตอย่างอิสระของผู้สูงอายุ เช่น การมีบริการส่งอาหารถึงบ้านและเรียกใช้บริการคนดูแลเมื่อต้องการเท่านั้น

ทั้งหมดนี้เองที่ทำให้สวีเดนได้รับอันดับสูงสุดในการดูแลผู้สูงวัยใน The Global AgeWatch Index ที่สนับสนุนโดยองค์การสหประชาชาติ

Japan: ระบบแข็งแกร่ง

ประเทศญี่ปุ่นเองก็เป็นตัวอย่างที่วางแผนเรื่องนี้มาเนิ่นนาน ผ่านทั้งการทดลองที่ล้มเหลวและเสียค่าใช้จ่ายมากมาย มาจนถึงนโยบายระบบประกันการดูแลระยะยาว (Long-term Care Insurance: LTCI) ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี 2000 เป็นการปรับโครงสร้างประกันสังคมที่แยก “การดูแลระยะยาว” ออกจาก “การประกันสุขภาพ” เพราะแน่นอนว่าการเป็นผู้สูงอายุไม่ได้มีแค่มีติเจ็บป่วยยอดๆ แอ๊ดๆ แต่พวกเขา (หรือพวกเราในอนาคต) ก็ยังมีความต้องการในด้านอื่น

น่าสนใจที่ระบบนี้ใช้วิธี “จ่ายมาจ่ายไป” ใช้เบี้ยประกันที่เก็บจากผู้ประกันครึ่งหนึ่งและอีกครึ่งหนึ่งเป็นเงินภาษี มีการแบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มอายุ 40-64 ปี และกลุ่ม 65 ปีขึ้นไป สัดส่วนการเก็บเบี้ยต่างกันไป และเบี้ยประกันจะกำหนดตายตัวสำหรับรายได้ระดับต่างๆ

เมื่อไม่ได้มีแค่เรื่องสุขภาพ ระบบการดูแลจึงเน้นไปที่ฐานชุมชน มีการดึงบริการของภาคเอกชนทั้งแสวงหากำไรและอาสาสมัครในพื้นที่มาเข้าร่วม ให้ผู้รับบริการทำแบบสอบถามประเมินระดับความต้องการ และพวกเขาก็สามารถเลือกผู้ให้บริการเองได้ ถือเป็นการคัดกรองผู้ให้บริการไปในตัว

บางครั้งคนชราก็จะได้ออกไปทำกิจกรรมในศูนย์ดูแลที่มีลักษณะเป็นสังคมชุมชน ได้หัดวาดรูป หรือทำกิจกรรมอื่นๆ ที่ดีต่อใจ ไม่ใช่เพียงแค่ต้องการคนมาดูแลถึงบ้าน

ระบบแบบนี้จึงไม่ได้ผลทำให้ผู้สูงอายุใช้สิทธิได้ก็ต่อเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เฉลียวๆ จะลดรายจ่ายของรัฐในด้านสุขภาพด้วยซ้ำ เพราะการดูแลที่ดีก็ทำให้มีอัตราการเจ็บป่วยน้อยลง ในปี 2549 ยังมีการให้ "เบี้ยป้องกันโรคและระยะยาว" จูงใจให้ผู้สูงอายุหันไปออกกำลังกาย ลดภาระในการใช้บริการดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน

ชีวิตยังมีพรั่งนี้เสมอ

คุณกระพริบตาสองทีหน้าพัดลมเก่าคร่ำ แสงแดดบ่ายเริ่มแยงเข้ามา

เออละ! คุณต้องออกจากบ้านสักที

มือเหี่ยวยื่นจับลูกบิดประตู รวบรวมความกล้า

คุณได้แต่หวังว่า 2 ปีที่แล้ว ประเทศของคุณจะเรียนรู้จากตัวอย่างการแก้ปัญหาเหล่านี้ ทั้งการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างในการระดมงบประมาณและวิธีแก้ปัญหาค่าใช้จ่ายชีวิตวัยชราที่ต้นตอ ไม่ใช่ที่บันปลาย

และทำให้คุณเป็นผู้สูงวัยอีกคนที่อยู่ในชุมชนเปื้อนยิ้มและรอยตีนกาแห่งความสุข

ไม่ใช่แค่ “ภาระของสังคม” ที่รัฐบาลอยากเขี่ยทิ้งเมื่อหมดประสิทธิภาพ

1.3 จากเจนวนายถึงเจนวนาย ห้าข้อควรคิดในยุคสังคมสูงวัย

เมื่อพูดถึง ‘สังคมสูงวัย’ หลายคนมักจะมองว่าเป็นเรื่องของอนาคตที่ยังมาไม่ถึง หรือเป็นเรื่องของคนแก่ที่ไม่น่าสนใจสักเท่าไร แต่รู้หรือไม่ว่าประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยมาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2540 และกำลังจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ในอีกไม่เกิน 15 ปี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรครั้งใหญ่นี้ส่งผลกระทบต่อเนื่องแทบทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิต ในขณะเดียวกัน ผลพวงที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้กระทบต่อผู้สูงอายุเพียงเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมทุกช่วงวัย โดยเฉพาะกับกลุ่มวัยรุ่น ‘เจนวนาย’ ที่จะเติบโตมาเป็นแรงงานสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศภายภาคหน้า

และนี่คือ 5 ข้อควรคิด สำหรับเจนวนายในยุคสังคมสูงวัย

1. ทำความเข้าใจผู้สูงวัย

ลองจินตนาการดูว่ารอบตัวของเราเต็มไปด้วยคนชราเดินจับจ่ายซื้อของ ใช้บริการสาธารณะ กินข้าว ดูหนังฟังเพลง หรือไปทำงานเหมือนคนหนุ่มสาวทั่วไป ภาพที่เห็นก็คงน่าประหลาดใจอยู่ไม่น้อย แต่ในอนาคตอันใกล้ภาพเหล่านั้นอาจไม่ได้มีแค่ในจินตนาการอีกแล้ว เพราะผู้สูงวัยจะมีจำนวนมากขึ้นจนมีสัดส่วน

ประมาณหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมดในปี 2583 ส่วนหนึ่งก็เพราะวิทยาการแพทย์ที่ช่วยให้ผู้สูงวัยแก่ช้าลงและมีอายุยืนยาวขึ้น

เราจึงควรเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับคนวัยนี้ด้วยการทำความรู้จักและเข้าใจพวกเขาในหลายมิติ โดยเฉพาะด้านสุขภาพ เพราะร่างกายของคนวัยนี้ไม่เหมือนหนุ่มสาวเจนวายอีกต่อไป ทั้งเรื่องการมองเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหวร่างกาย และความคล่องแคล่วในการทำสิ่งต่างๆ จึงถือเป็นหน้าที่ของเราที่ต้องช่วยเหลือเอื้ออำนวยในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างการลุกให้ผู้สูงวัยนั่งบนรถโดยสารสาธารณะ การพาข้ามถนน หรือเวลาเร่งรีบก็ต้องระวังตัวไม่ให้ชนใครล้ม เพราะผู้สูงวัยมีโอกาที่จะเจ็บป่วยได้ง่าย ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อคนในครอบครัว หรือสังคมที่ต้องรับภาระค่ารักษาพยาบาลและการเลี้ยงดู นอกจากข้อจำกัดด้านร่างกายของแล้วก็ควรคำนึงถึงสภาพจิตใจของผู้สูงวัยด้วย เพราะถ้าพวกเขารู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า ได้รับความสำคัญและความใส่ใจจากคนรอบข้างและสังคม ก็มีแนวโน้มที่เขาจะมีพลังในการใช้ชีวิตและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมต่อไป

2. สุขภาพ...มาก่อน

เมื่อโลกแก่ลง เราจะยอมแก่ตามง่ายๆ ไม่ได้ เพราะคนเจนวายต้องทำหน้าที่เป็นเสาหลักให้คนสูงวัยได้พึ่งพิง ดังนั้นตัวเราในฐานะคนเจนวายก็ต้องพยายามทำตัวให้แก่ช้าที่สุดด้วย เพื่อจะได้เป็นกำลังให้กับประเทศไปนานๆ และเป็นภาระให้กับคนรุ่นหลังน้อยที่สุด ดังนั้น สุขภาพจึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ชาวดีคือคนรุ่นใหม่นี้มีแนวโน้มใส่ใจสุขภาพมากขึ้น เช่น บริโภคอาหารที่ดีต่อสุขภาพ หมั่นออกกำลังกาย และใส่ใจในการจัดสมดุลระหว่างชีวิตและงานมากขึ้น แทนที่จะโหมทำงานหนักโดยไม่คำนึงถึงมิติอื่นในชีวิต หากคนรุ่นใหม่มีไลฟ์สไตล์แบบนี้ในระยะยาว ก็มีโอกาที่คนวัยอื่นๆ จะซึมซับและรับเอาพฤติกรรมเหล่านี้ไปใช้ด้วย

3. ออมไว้ได้ใช้แน่

เรื่องเงินเรื่องทองเป็นเรื่องสำคัญ แต่การอยู่ในเมืองที่มีแหล่งช้อปปิ้งล้อมรอบ มีของกินอร่อยๆ ทุกตรอกซอกซอย ไหนจะไลฟ์สไตล์ช้อปปิ้งเที่ยวและอยากทำตามความฝัน คงจะมีบ้างที่คนเจนวายอดใจไม่ไหว แม้ว่าอยากจะประหยัดแค่ไหนก็ตาม แต่การออมเงินเพื่อเตรียมรับมือสังคมสูงวัยนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะในอนาคตเจนวายจะต้องเป็นกำลังแรงงานที่แบกรับภาระภาษีเพื่อใช้สร้างสร้างระบบสวัสดิการสังคมมารองรับผู้สูงวัยที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นคนเจนวายจะต้องวางแผนการเงินและแบ่งสรรปันส่วนเงินออมของตัวเองให้ดี รวมทั้งศึกษาช่องทางการลงทุนและการประกันชีวิตและสุขภาพที่หลากหลาย เพื่อเตรียมพร้อมในยามที่ตนเองเกษียณ เราจะได้แก่อย่างมีคุณภาพโดยไม่เป็นภาระของสังคม

4. มีลูกไว้ไม่เป็นภาระ

เมื่อพูดถึงยุคนี้ แน่แน่นอนว่าการมีลูกมาพร้อมกับค่าใช้จ่ายมหาศาล แถมกลายเป็นข้อผูกมัดระยะยาว ซึ่งขัดกับไลฟ์สไตล์ของเจนวายที่รักอิสระ อยากเผชิญโลกกว้าง และต้องการค้นหาตัวเอง ปัจจุบันนี้คนเจนวาย

ไม่ได้มีค่านิยมที่มองว่าการแต่งงานและการมีครอบครัวเป็นเป้าหมายแรกที่ต้องพิชิตอีกต่อไป หากแต่ให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับสูง หน้าที่การงาน การสร้างความมั่นคงให้ชีวิตตัวเองก่อน กว่าที่จะสร้างเนื้อสร้างตัวได้ วัยก็ล่วงเลยเข้าไป 30 กว่าแล้ว ซึ่งอาจไม่แข็งแกร่งเต็มร้อยหากคิดมีลูก ครั้นเมื่อตัดสินใจจะมีลูก ก็มีความกังวลว่าลูกที่เกิดมาจะต้องเสี่ยงต่อภัยอันตรายในสังคมที่เลวไม่ปลอดภัยขึ้นทุกวัน

ที่กล่าวมาอาจจะมีแต่ข้อเสียแต่อย่าให้ลองนึกดูว่าหากที่เราไม่ลดน้อยลง ประเทศของเราก็ขาดแคลนกำลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสู่อนาคต หากจะดึงดูดให้คนเจนวายอยากมีลูกมากขึ้น ภาครัฐก็ออกนโยบายสาธารณะที่ช่วยลดต้นทุนและสนับสนุนการมีลูก เช่น ปรับปรุงผลประโยชน์ของระบบประกันสังคมที่เกี่ยวข้องกับการคลอดบุตร นอกจากนั้น สภาพการทำงานในภาคเอกชนก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่คนเจนวายต้องทำงานไปด้วยดูแลลูกไปด้วยได้ เช่น มีศูนย์ดูแลเด็กเล็กในที่ทำงาน มีการอนุญาตให้ลาเลี้ยงดูลูกอย่างยืดหยุ่น

ถ้ารัฐกับเอกชนจับมือกันช่วยโอบอุ้มขนาดนี้ คนเจนวายก็ลองเปิดใจดูสักหน่อย อย่างน้อยๆ แก่ตัวไปก็จะได้ไม่เหงาตายหากมีลูกหลานอยู่เคียงข้างกันพร้อมหน้า

5. เปิดรับโอกาสใหม่ๆ ทางอาชีพที่มากับเทรนด์สังคมสูงวัย

สังคมสูงวัยนอกจากจะมาพร้อมความท้าทายแล้วยังนำมาซึ่งโอกาสด้วย เพราะผู้สูงอายุมีความต้องการไม่แตกต่างไปจากวัยอื่น ในแง่หนึ่งสังคมสูงวัยจึงถือเป็นโอกาสทางธุรกิจที่ที่น่าจับตามองในอนาคต ซึ่งจะมีทั้งสินค้า บริการ หรืออาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น เทรนเนอร์ผู้สูงอายุ ธุรกิจด้านสุขภาพ ธุรกิจการวางแผนการเงิน ผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภคสำหรับผู้สูงวัย หรือนวัตกรรมและการออกแบบสำหรับผู้สูงวัย อย่างเช่น อาคารที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยสำหรับผู้สูงวัยที่เรียกกันว่า “อารยสถาปัตย์” เพราะฉะนั้น อย่ามัวแต่คิดว่าสังคมสูงวัยจะสร้างแต่ผลกระทบด้านลบเท่านั้น แต่ให้มองว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทางวัฒนธรรม และทางธุรกิจด้วย และแน่นอน ทุกการเปลี่ยนแปลงนำมาซึ่งโอกาสใหม่ในโลกใหม่เสมอ

สุดท้ายแล้วคนเจนวายอย่างเราก็ไม่ต้องเป็นกังวลมากเกินไป เพราะสังคมสูงวัยถือเป็นปรากฏการณ์ที่ทุกประเทศทั่วโลกต้องเผชิญทั้งนั้น ไม่ว่าจะประเทศแถบยุโรป หรือมองโกลีตัวอย่างสิงคโปร์และญี่ปุ่นก็เข้าสู่สังคมสูงวัยนำหน้าประเทศไทยไปแล้ว ข้อดีก็คือเราสามารถเรียนรู้บทเรียนและศึกษาตัวอย่างจากประเทศที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาก่อน และนำมาพัฒนาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทเชิงสถาบันของประเทศไทย เพื่อก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ

1.4 เชื่อมโลกการศึกษากับโลกการทำงานด้วย “ระบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ”

การเพิ่มแรงงานที่มีคุณวุฒิและทักษะที่จำเป็นต่อภาคอุตสาหกรรมเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทย อย่างไรก็ตามขณะนี้จำนวนคนที่เข้าสู่ระบบอาชีวศึกษาเพื่อพัฒนาคุณวุฒิและทักษะยังมีไม่มาก จึงจำเป็นต้องสร้างช่องทางอื่นเพื่อเพิ่มแรงงานที่มีคุณวุฒิและทักษะตามมาตรฐานที่ตลาดแรงงานต้องการ

แนวทางหนึ่งคือ การเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ ซึ่งเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้คนที่ไม่ได้เรียนในระบบอาชีวศึกษา แต่มีทักษะวิชาชีพจากการทำงานจริงได้มีโอกาสสอบวัดมาตรฐานฝีมือแรงงานตามอาชีพจากสถานศึกษาอาชีวศึกษา เมื่อผ่านการทดสอบก็จะได้คุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพเหมือนดังการเรียนในสถาบัน ซึ่งจะสร้างความน่าเชื่อถือของแรงงานว่าสามารถปฏิบัติงานวิชาชีพนั้นได้อย่างมีมาตรฐาน นายจ้างก็มีความเชื่อมั่นการจ้างงาน ส่วนแรงงานก็สามารถเรียกร้องเงินเดือนได้ตามระดับคุณวุฒิของตน กระนั้น ในปัจจุบันประเทศไทยยังมีปัญหาหลายประการทั้งในระดับสถานศึกษา บุคลากร หรือระบบการศึกษา จนทำให้ไม่มีรูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานที่ดี จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการเทียบโอนที่เหมาะสม

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ (2557) ของ ผศ.ดร.อนุชัย รามวงษ์กุล และ อ.ดร.นลินรัตน์ รักกุลศุล แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เสนอรูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพที่เหมาะสมกับประเทศไทย โดยข้อเสนอดังกล่าวเป็นผลมาจากการวิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานในต่างประเทศ ปัจจัยเงื่อนไขของระบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานในประเทศไทย และการกำหนดรูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานที่สอดคล้องกับบริบทประเทศไทย

ตัวอย่างรูปแบบและระบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพในต่างประเทศ

จากการศึกษารูปแบบและระบบการเทียบโอนของ 4 ประเทศ ได้แก่ สหภาพยุโรป อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และมาเลเซีย งานวิจัยชี้ว่าการเทียบโอนความรู้มีองค์ประกอบหลายส่วน โดยองค์ประกอบที่ต่างประเทศให้ความสนใจ คือ ผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning Outcomes) และมาตรฐานวิชาชีพ (Occupational Standards) ซึ่ง 2 องค์ประกอบนี้เป็นส่วนที่ช่วยเชื่อมโลกการศึกษาและโลกการทำงานเข้าด้วยกัน โดยผลลัพธ์การเรียนรู้ก็คือ ความรู้และทักษะซึ่งผู้เรียนได้รับเมื่อจบหลักสูตร ส่วนมาตรฐานอาชีพคือ ความรู้และทักษะที่แรงงานต้องใช้ในการประกอบอาชีพนั้น นอกจากนี้ ยังมีองค์ประกอบด้านวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้เรียน โดยวิธีการวัดและประเมินนั้นมีหลากหลายที่จะ

เอื้อให้แรงงานหรือผู้เรียนวัยผู้ใหญ่สามารถกลับเข้ามาเรียนในระบบการศึกษาได้ ทั้งนี้ วิธีการวัดผลประกอบไปด้วยการทดสอบ การจัดทำแฟ้มสะสมงาน การสัมภาษณ์ และการใช้เอกสารหลักฐานอ้างอิง

ส่วนการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์นั้นจะใช้ระบบการสะสมหน่วยกิต (Credit Bank) โดยผู้ต้องการเทียบโอนสามารถนำผลการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย มาเทียบโอนเป็นหน่วยกิตและสะสมไว้ใช้เพื่อศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น โดยจะมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดูแล เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา เลือกรีวิววัดผลโดยใช้แฟ้มสะสมงาน แบบทดสอบ หรือการเทียบหน่วยกิตจากการฝึกอบรมที่ได้รับการรับรองโดยหน่วยงานหลักที่เข้ามากำกับดูแลการเทียบโอนคือองค์กรมาตรฐานฝีมือแรงงานแห่งชาติ

ปัจจัยเงื่อนไขของระบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ

งานวิจัยนำเสนอว่ามีปัจจัย 41 ประการที่ส่งผลต่อการดำเนินระบบเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานของสถานศึกษาอาชีวศึกษาทั้งภาครัฐบาลและเอกชนของประเทศไทยให้เกิดความสำเร็จ โดยสามารถจัดกลุ่มปัจจัยต่าง ๆ เป็น 4 ด้าน ดังนี้

(1) ด้านผู้บริหารสถานศึกษาอาชีวศึกษา เช่น สนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในงานการเทียบโอนมาตรฐานอาชีพในสถานศึกษา จัดตั้งหน่วยงานเฉพาะเรื่องนี้ในสถานศึกษา มีนโยบายชัดเจน สร้างเครือข่ายงานเทียบโอนมาตรฐานอาชีพระหว่างสถานศึกษา เป็นต้น

(2) ด้านความร่วมมือของกรมพัฒนาฝีมือแรงงานกับหน่วยงานต้นสังกัด เช่น ร่วมกันพัฒนาระบบประเมินมาตรฐานฝีมือ ร่วมกันกำหนดสมรรถนะมาตรฐานอาชีพ ร่วมกันพัฒนาครูฝึกวิชาชีพ กำหนดให้มีหน่วยงานกลางดูแลระบบเทียบโอนโดยเฉพาะของสถานศึกษา สร้างระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการทำงาน เป็นต้น

(3) ด้านความพร้อมสถานศึกษาอาชีวศึกษา เช่น จัดตั้งคณะกรรมการการเทียบโอนมาตรฐานอาชีพภายในสถานศึกษา พัฒนาหลักสูตรการเทียบโอนเป็นของตนเอง ร่วมมือกับสถานประกอบการในการเทียบโอนมาตรฐานอาชีพ พัฒนาคู่มือการเทียบโอน เป็นต้น

(4) ด้านความร่วมมือของสถานประกอบการและความพร้อมของคณาจารย์ เช่น สถานประกอบการมีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษา พัฒนาระบบการนิเทศผู้เรียนที่ผ่านการเทียบโอนร่วมกับสถานศึกษา คณาจารย์มีการติดตาม และประเมินผลการทำงานของผู้เรียนในสถานประกอบการ เป็นต้น

รูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพที่เหมาะสมกับสถานศึกษา ทางการอาชีวศึกษาไทย

ผลการวิจัยบอกว่า สำหรับการกำหนดรูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานที่เหมาะสมต่อประเทศไทย ระบบการสะสมหน่วยกิต (Credit Bank) กล่าวคือ แรงงานที่ผ่านการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานสามารถนำผลสอบมาเทียบโอนสมรรถนะรายวิชาเพื่อเป็นหน่วยกิตทั้งในหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพและประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงได้ โดยแรงงานสามารถเก็บเป็นหน่วยกิตสะสมและนำมาใช้ศึกษาต่อได้ โดยมีหน่วยงานกลางคอยดูแล ระบบเช่นนี้สร้างเสริมโอกาสในการการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับแรงงานได้อย่างดี

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยได้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนารูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพสำหรับประเทศไทยให้มีความพร้อม เช่น

- รัฐบาลควรจัดตั้งหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ดูแลและกำกับ Credit Bank ให้เป็นรูปธรรมเพื่อการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงาน ตลอดจนการพัฒนาาระบบสารสนเทศเพื่อเก็บข้อมูลรายบุคคลและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเทียบโอนหน่วยกิตในหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพและประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง
- รัฐบาลควรเสนอกฎหมายว่าด้วยอาชีวศึกษาและการพัฒนาฝีมือแรงงานให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และเชื่อมโยงโลกการศึกษากับโลกการทำงานเข้าด้วยกัน
- กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนควรจัดทำบันทึกข้อตกลงเกี่ยวกับการพัฒนาสาขาอาชีพ และการสร้างเครือข่ายในการจัดตั้งศูนย์ทดสอบความรู้และความสามารถในสถานศึกษาอาชีวศึกษา

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเทียบโอนมาตรฐานฝีมือแรงงานเพื่อคุณวุฒิการศึกษาวิชาชีพ ((2557 โดย อนุชัย รามวงษ์กูร และ นลินรัตน์ รักกุศล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.5 ปัญหาคุณภาพครู เงินเดือนปรับ คุณภาพไม่ปรับ

ตลอดช่วงสองทศวรรษของการปฏิรูปการศึกษา นับตั้งแต่ปี 2542 ข้าราชการครูเป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความหวังว่าครูจะมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาโดยรวมได้ ดังจะเห็นได้จากตัวเลขงบประมาณที่บุคลากรครูได้รับมีสัดส่วนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 70 ของงบประมาณการศึกษาทั้งหมด

นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี 2547 -2554 มีการขึ้นเงินเดือนครูถึง 5 ครั้ง โดยในปี 2547 ปรับเงินเดือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 3 ปี 2549 ปรับเพิ่มอีกร้อยละ 5 ปี 2551 ปรับเพิ่มอีกร้อยละ 4 และปี 2552 ปรับเพิ่มเงินเดือนถึง 2 ครั้ง ครั้งแรก ร้อยละ 8 และครั้งสอง ร้อยละ 5

กระนั้น เป้าหมายที่คาดหวังจากการปฏิรูปการศึกษา นั่นคือ การสร้างนักเรียนที่มีคุณภาพ ยังคงเป็นเป้าหมายที่แลดูห่างไกล ทั้งที่มีการลงทุนด้านบุคลากรและงบประมาณเป็นจำนวนมาก

เพราะเหตุใดบทบาทของครูบนเส้นทางการปฏิรูปการศึกษาจึงทำหน้าที่ได้อย่างไม่สัมฤทธิ์ผล?

งานวิจัยของ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ เรื่อง **การสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยปัญหาและข้อเสนอแนะในกระบวนการจัดการศึกษาไทย: ประเด็นปัญหาคุณภาพการศึกษา (2535-2558) (2558)** สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญประการหนึ่ง นั่นคือ **ปัญหาคุณภาพของระบบครู**

แต่เดิมการศึกษาจะเน้นการสอนแบบท่องจำ ซึ่งใช้ได้ดีในยุคหนึ่งเท่านั้น แต่สภาพแวดล้อมของโลกปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ดังนั้น ผู้เรียนจึงต้องมีทักษะการปรับตัวที่ค่อนข้างไว ทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนยุคนี้คือการคิดวิเคราะห์ การจัดการศึกษาจึงควรให้ความสำคัญกับทักษะดังกล่าว ผ่านกิจกรรมที่让孩子ได้คิด เรียนรู้ และแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง กิจกรรมการเรียนรู้ที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (child-centered) อย่างไรก็ดี ผลการวิจัยเผยว่า ในช่วงเวลาของการปฏิรูปในตอนต้น ไม่มีการเตรียมความพร้อมด้านนี้ให้แก่ครู ครูจำนวนมากไม่ทราบว่าจะจัดการเรียนการสอนโดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลางอย่างไร ปลอมโยให้นักเรียนค้นหาความรู้เอาเองแบบตามมีตามเกิด นักเรียนจับแนวทางการศึกษาไม่ถูก ทิศทางการเรียนรู้จึงไม่มี ไม่ก่อเกิดความรู้หรือทักษะแต่อย่างใด จนเกิดวลีเด็ดที่ล้อวิธีการเรียนแบบนี้ว่า “ควายเซ็นเตอร์”

งานวิจัยได้อธิบายสาเหตุส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ “ควายเซ็นเตอร์” ว่าช่วงนั้นเป็นช่วงจัดโครงสร้างบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการใหม่ กระทรวงศึกษาธิการจึงให้ความสนใจประเด็นอื่นมากกว่าจะสนใจอบรมให้ครูมีความรู้เรื่องแนวทางการศึกษาแบบใหม่ ขาดโอกาสในการพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบ

แม้ว่าภายหลังกระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดอบรมความรู้ให้แก่ครูและบุคลากรการศึกษาทั่วประเทศเป็นประจำทุกปี โดยได้ตั้งงบประมาณไว้ประมาณหมื่นล้านบาท แต่การฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นการอบรมความรู้ในระยะสั้นเพียง 2-3 วันเท่านั้น เนื้อหาการฝึกอบรมก็เกี่ยวข้องกับเรื่องหลักการ แนวทางในการปฏิบัติ หรือการประชาสัมพันธ์หรือชี้แจงนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติจริง การฝึกอบรมครูจึงสร้างความสูญเสียหลายประการ ทั้งค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม ทั้งเวลาปฏิบัติงานสอนของครู โดยไม่ส่งผลพัฒนาคุณภาพครูดังที่ควรจะเป็น

นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดภาระงานสอนค่อนข้างสูง ทั้งครูและนักเรียนต้องอยู่ในห้องเรียนเป็นเวลานาน นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมงต่อปี ในขณะที่ระดับมัธยมศึกษาไม่ต่ำกว่า 1,200 ชั่วโมงต่อปี ถ้าเป็นครูของโรงเรียนขนาดเล็กซึ่งมักมีครูไม่ครบชั้น ครูหนึ่งคนอาจต้องใช้เวลา 1,000 – 2,500 ชั่วโมงต่อปี ทั้งที่ครูมีเวลาทำงานจริงเพียง 1,400 ชั่วโมงต่อปีเท่านั้น หากเปรียบเทียบกับประเทศในกลุ่ม OECD ครูของเขาใช้เวลาสอนจริงราวร้อยละ 40-60 ของเวลาทำงานเท่านั้น โดยครูประถมและมัธยมจะใช้เวลาสอน 704 และ 658 ชั่วโมงต่อปีตามลำดับ ชั่วโมงสอนของครูไทยที่มากเกินไป มีพิกัดต้องพุดถึงงานธุรการที่กินเวลาประมาณร้อยละ 20-50 ของเวลาทำงานทั้งหมด ทำให้ครูไม่มีเวลาแสวงหาความรู้เพิ่มเติมและเตรียมการสอนอย่างมีคุณภาพ แม้ตั้งแต่ปี 2558 จะมีประกาศลดชั่วโมงเรียนให้เหลือ 800 ชั่วโมงต่อปี แต่ก็พบว่าไม่มีการปรับกระบวนการและปรัชญาการจัดการศึกษา อีกทั้งไม่ได้พิจารณาความสามารถและความเหมาะสมของแต่ละสถานศึกษา หากมุ่งเน้นการสั่งการจากส่วนกลางด้วยกฎกติกาชุดเดียวกัน

ในด้านการประเมินเพื่อเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งของครู พบว่า เกณฑ์ที่ใช้ประเมินไม่สอดคล้องกับการเพิ่มสมรรถนะในการเรียนการสอนของครูโดยตรง ตัวอย่างเช่น “ผลงานวิชาการ” ที่ใช้ในการพิจารณาวิทยฐานะนั้นไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพของผู้เรียนโดยตรง ผลงานวิชาการส่วนมากมักเป็นงานเชิงทฤษฎีการศึกษา ซึ่งทำออกมาแล้วก็ไม่ได้มีการนำไปใช้จริง มีหน้าซ้ำ คนที่มีตำแหน่งสูงและอายุงานมากมักได้รับพิจารณาให้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งง่ายกว่า นั่นแปลว่า คนมีตำแหน่งสูง เงินเดือนสูง อาจไม่ได้มีสมรรถนะสูงตามไปด้วย ผลก็คือค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาสูงไม่ได้ให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนสูงตามไปด้วย

สำหรับทางออกของปัญหา งานวิจัยชิ้นนี้ได้กล่าวถึงประเด็นเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการ ได้แก่

- ปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนของครูให้เป็น "ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้"
- ปรับปรุงระบบพัฒนาครูอย่างเป็นองค์รวม ใช้ระบบพี่เลี้ยง ครูต้นแบบ การเรียนรู้ด้วยตนเอง การฝึกปฏิบัติงานชำนาญ และสร้างระบบเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน
- ปรับปรุงระบบการประเมินผลงานครู โดยพิจารณาความแตกต่างระหว่างผลผลิตกับปัจจัย (net gain)

ทางออกเหล่านี้นั้นจะเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อมีการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการอย่างสมบูรณ์ ทั้งเรื่อง วิชาการ งบประมาณ และการบริหารบุคคล

อ่านเพิ่มเติม: โครงการวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยปัญหาและข้อเสนอแนะในกระบวนการจัดการศึกษาไทย: ประเด็นปัญหาคุณภาพการศึกษา (2559) โดย อภิชัย พันธเสน และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.6 เปิดข้อมูล สกว. เรื่องปัญหาและแนวทางพัฒนาศักยภาพสถานเลี้ยงเด็ก

ทางออกในการจัดการความท้าทายของสังคมสูงวัยไม่ใช่แค่ส่งเสริมการเพิ่มจำนวนประชากรเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญคือการเสริมสร้างคุณภาพของประชากร ศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนมีบทบาทสำคัญยิ่งในกระบวนการสร้างประชากรที่มีคุณภาพตั้งแต่ต้นทาง โดยทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจ ของเด็กแรกเกิดจนถึง 3 ปี ซึ่งเด็กในวัยนี้ต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดเพราะเป็นช่วงก่อร่างสร้างทักษะพื้นฐานเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป

นอกจากนั้น การมีสถานเลี้ยงเด็กซึ่งมีศักยภาพในการทำหน้าที่ศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจมีลูกของพ่อแม่ยุคใหม่อีกด้วย ถ้าพ่อแม่มั่นใจว่ามีผู้ดูแลบุตรที่ดีมีคุณภาพก็มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจมีลูกหรือมีลูกมากขึ้น

งานวิจัยของ ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์ สุภรต์ จรัสสิทธิ์ และ ดร.ธีรณรงค์ สกุลศรี เรื่อง **การให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (2559)** ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ของ ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร และคณะ แห่งสถาบันวิจัยสังคมและประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี คือ การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และเชิงพื้นที่ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในปัจจุบันผู้ปกครองในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีความตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแรกเกิดจนถึง 3 ปี แต่ความสอดคล้องระหว่างความต้องการของผู้ใช้บริการ (ผู้ปกครอง) และการให้บริการของสถานเลี้ยงเด็กในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลยังมีช่องว่าง ทำให้ผู้ปกครองใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กไม่มากเท่าที่ควร

ผลการศึกษายกย่องว่าพ่อแม่ผู้ปกครองจำนวนร้อยละ 89 ตระหนักถึงความสำคัญของพัฒนาการของเด็กวัยแรกเกิด ซึ่งแตกต่างกันไปตามระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครอง โดยผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีและมีรายได้มากจะมีความตระหนักในเรื่องนี้มากกว่า นอกจากนี้ ผู้ปกครองส่วนใหญ่เห็นว่าการใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กเป็นการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กให้สมวัยมากกว่าการแก้ปัญหาเด็กขาดผู้ดูแลเพราะพ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้าน อีกทั้งผู้ปกครองส่วนมากยังเห็นว่าเด็กที่ควรพามาใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กควรมีอายุ 2 ปีขึ้นไป เพราะสามารถดูแลตัวเองและสื่อสารได้ระดับหนึ่งแล้ว

งานวิจัยพบว่า ปัจจัยกำหนดการตัดสินใจเลือกสถานเลี้ยงเด็กของผู้ปกครอง เรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้ (1) การเดินทางที่สะดวก กล่าวคือ ใกล้บ้านเป็นหลัก (ร้อยละ 60) รองลงมาคือใกล้ที่ทำงาน (ร้อยละ 25) (2) ผู้ดูแลมีประสบการณ์ ทักษะ และความเอาใจใส่ (3) ความสะอาด สภาพแวดล้อมไม่เสี่ยงต่อการแพร่เชื้อ มีระบบรักษาความปลอดภัย มองเห็นเด็กได้ชัดเจน (4) อัตราค่าบริการที่สอดคล้องกับรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือน (5) ความน่าเชื่อถือโดยสถานเลี้ยงเด็กควรมีใบอนุญาตจัดตั้ง (6) ความรู้สึกอุ่นใจหรือความไว้วางใจของผู้ปกครอง (7) จำนวนผู้ดูแลที่เพียงพอ และ (8) ระยะเวลาที่ให้บริการมีความยืดหยุ่นต่อผู้ปกครอง

ในส่วนของการวิเคราะห์ช่องว่างงานระหว่างความต้องการของผู้ใช้บริการกับการให้บริการสถานเลี้ยงเด็กในปัจจัยที่สำคัญ งานวิจัยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจ ดังนี้

- สถานเลี้ยงเด็กกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร กล่าวคือ อยู่ในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตรจากเขตที่อยู่อาศัย แต่เนื่องจากคุณภาพหรืออัตราค่าบริการไม่สอดคล้องตรงตามความต้องการ พ่อแม่จึงต้องเลือกสถานเลี้ยงเด็กที่อยู่ไกลออกไป ทำให้มีต้นทุนการเดินทางมากขึ้น
- ระดับรายได้ของครัวเรือนและรายจ่ายด้านที่พักอาศัยส่งผลต่อความสามารถในการใช้บริการสถานเลี้ยงเด็ก โดยครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน และต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน มีงบประมาณเหลือจ่ายค่าบริการสถานเลี้ยงเด็กเพียง 1,000 บาทต่อเดือนเท่านั้น ส่งผลลดทอนการเข้าถึงบริการสถานเลี้ยงเด็ก เพราะสถานเลี้ยงเด็กร้อยละ 82.1 มีอัตราค่าบริการสูงกว่า 1,000 บาทต่อเดือน
- ผู้ปกครองที่ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กส่วนมากให้คะแนนความพึงพอใจในภาพรวมสูงถึง 4.41 คะแนน (จากคะแนนเต็ม 5) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้ปกครองเป็นผู้เลือกสถานเลี้ยงเด็กด้วยตัวเอง ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่เลือกใช้บริการตั้งแต่ต้น ส่วนคะแนนด้านต่างๆ ได้แก่ การมีของเล่นหรืออุปกรณ์เสริมพัฒนาการที่เหมาะสมและเพียงพอ การให้บริการของบุคลากรโดยรวม การจัดกิจกรรมที่หลากหลาย จำนวนเด็กไม่แออัดเกินไป ก็สูงกว่า 4 คะแนน ยกเว้นด้านจำนวนผู้ดูแลต่อจำนวนเด็ก
- ผู้ปกครองให้คะแนนความพึงพอใจแก่สถานเลี้ยงเด็กเอกชน (4.23 คะแนน) สูงกว่าสถานเลี้ยงเด็กภายใต้หน่วยงานรัฐ (3.9 คะแนน) โดยเฉพาะด้านการจัดเตรียมของเล่นส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างเพียงพอและเหมาะสม ส่วนที่ได้คะแนนไม่ต่างกันมากคือจำนวนผู้ดูแลต่อจำนวนเด็ก ซึ่งสถานเลี้ยงเด็กทั้งของเอกชนและของรัฐต่างมีปัญหาด้านนี้ทั้งคู่
- ครูพี่เลี้ยงเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับเด็กที่สุด จึงควรผ่านการอบรมให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสม มีจำนวนครูพี่เลี้ยงที่เหมาะสมกับจำนวนเด็ก และกิจกรรมเสริมทักษะที่สำคัญคือการฝึกเด็กให้ช่วยตัวเองได้ การปรับตัวเข้าสังคม และไม่ควรมุ่งเน้นวิชาการจนเด็กเครียดและขาดจินตนาการ
- การเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการและการให้บริการของสถานเลี้ยงเด็กในชุมชนและสถานประกอบการ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามความต้องการของคนในชุมชนและพนักงานบริษัท ทำให้เข้าใจความต้องการของผู้ปกครองและเป็นต้นแบบในการพัฒนาสถานเลี้ยงเด็กในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในด้านข้อเสนอเชิงนโยบาย โจทย์สำคัญคือจะยกระดับสถานเลี้ยงเด็กให้มีศักยภาพสูงขึ้นและรับบทศูนยการศึกษาก่อนวัยเรียนได้อย่างเต็มที่ได้อย่างไร คำตอบอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพของสถานเลี้ยงเด็กทั้งในแง่บุคลากร ความสะอาดและปลอดภัย ความสามารถเข้าถึงได้ทั้งในแง่การเดินทางและอัตราค่าบริการ โดยมีแนวนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพสถานเลี้ยงเด็ก ดังนี้

- ส่งเสริมศักยภาพของสถานเลี้ยงเด็กให้มีกิจกรรมที่กระตุ้นพัฒนาการของเด็กอย่างสมวัย โดยจัดให้มีของเล่นส่งเสริมพัฒนาการของเด็กอย่างเพียงพอและเหมาะสม จัดพื้นที่ให้เด็กได้ออกกำลังกาย
- สนับสนุนสถานเลี้ยงเด็กภายใต้หน่วยงานรัฐให้มีงบประมาณมากขึ้น
- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรเป็นหน่วยงานหลัก ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข จัดอบรมครูพี่เลี้ยงเพื่อให้ความรู้และพัฒนาทักษะที่เหมาะสมแก่การดูแลเด็กให้มีพัฒนาการสมวัยทั้งด้านร่างกาย สังคม จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาความรู้และทักษะสำหรับการดูแลเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี ซึ่งยังคงเป็นปัญหาในกลุ่มครูพี่เลี้ยง
- ปรับการให้บริการของสถานเลี้ยงเด็กให้สามารถรองรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น พัฒนาความรู้ให้ครูพี่เลี้ยงในเรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรม จัดกิจกรรมให้เด็กได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน มีสื่อรองรับภาษาต่างประเทศ
- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และกระทรวงแรงงาน ควรจัดให้มีการเผยแพร่องค์ความรู้และนำเสนอต้นแบบ เพื่อการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กในสถานประกอบการ

ข้อเสนอเชิงนโยบายเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการลดช่องว่างของความไม่สอดคล้องระหว่างความต้องการของผู้ปกครองและการให้บริการของสถานเลี้ยงเด็ก เพื่อลดภาระการดูแลลูกของผู้ปกครองในบริบทของสังคมเมืองที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน กระนั้น นักวิจัยได้เน้นย้ำในรายงานว่า “พ่อแม่เป็นผู้ดูแลบุตรที่ดีที่สุด” ดังนั้น การส่งเสริมให้สถานเลี้ยงเด็กมีศักยภาพดูแลเด็กอย่างสมวัยต้องทำควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้พ่อแม่ใช้เวลาหลังเลิกงานและวันหยุดอย่างมีคุณภาพกับลูกด้วย

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยเรื่อง การให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (2559) โดย จงจิตต์ ฤทธิรงค์ สุภรต์ จรัสสิทธิ์ และธีรณรงค์ สกุลศรี สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.7 งานวิจัย สกว. เสนอแนวทางการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก

ในปัจจุบันโรงเรียนขนาดเล็ก หรือโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 120 คน มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะจำนวนนักเรียนลดน้อยลงจากอัตราการเกิดที่ลดลง และพ่อแม่นิยมส่งลูกไปเรียนในเมือง จากข้อมูลปี 2556 ของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กพฐ.) พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีจำนวน 14,816 แห่ง ในจำนวนนี้มีโรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยกว่า 60 คน จำนวน 5,962 แห่ง เพิ่มขึ้นอย่างมากจากจำนวนราว 10,000 แห่งในปี 2536

โรงเรียนขนาดเล็กมักถูกตั้งคำถามเรื่องคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร ดังที่กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายยุบและควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กอยู่เสมอ เช่น เมื่อปี 2554 ต้องการยุบโรงเรียนขนาดเล็ก 7,000 แห่งภายในปี 2561 แต่อีกด้านหนึ่ง นโยบายดังกล่าวก็มักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ยิ่งทำให้ความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำในระบบการศึกษาสูงขึ้น สร้างภาระและต้นทุนให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในพื้นที่ด้อยโอกาส เช่น นักเรียนอาจต้องออกจากโรงเรียน ผู้ปกครองต้องรับค่าใช้จ่ายสูงขึ้น เป็นต้น

งานวิจัยเรื่อง กรณีศึกษารูปแบบความสำเร็จการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2557) โดย ดร.จันทร์จิรา จุมพลล้ำ ดร.พงษ์นิมิตร พงษ์ภิญโญ และ อ.พรทิพา หล้าศักดิ์ แห่งคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้สำรวจความคิดเห็นผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองนักเรียนของโรงเรียนขนาดเล็ก 80 แห่ง เกี่ยวกับตัวชี้วัดในการยุบ ควบรวม และคงอยู่ของโรงเรียนขนาดเล็ก รวมถึงศึกษาแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ 4 แห่ง

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดปฏิรูปโรงเรียนขนาดเล็กด้วยการยุบหรือควบรวมโรงเรียนไม่ใช่แนวทางแก้ปัญหาที่ประสบความสำเร็จในทุกกรณี ควรให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของผู้ปกครองและคนในชุมชน นอกจากนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ทั้งผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ควรหาแนวทางยกระดับคุณภาพของโรงเรียนร่วมกัน ตั้งแต่การวางแผน การพัฒนาหลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และสื่อการสอน และการหางบประมาณ

ในด้านตัวชี้วัดในการยุบ ควบรวม และคงอยู่ของโรงเรียนขนาดเล็ก พบว่า ชุมชนมีความพึงพอใจต่อโรงเรียนขนาดเล็กในด้านการเรียนการสอน ทั้งด้านวิชาการ การพัฒนาทักษะ กิจกรรมการเรียนรู้ รวมถึงความสะดวกในการเดินทาง ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่า ตัวชี้วัดที่ถูกออกแบบโดยหน่วยงานส่วนกลางเพื่อยุบและควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหา เพราะมุ่งเน้นที่ผลสัมฤทธิ์การศึกษาของนักเรียนผ่านคะแนนข้อสอบ O-Net ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อความรู้ของเด็กเพียงด้านเดียวเท่านั้น ไม่ได้ตระหนักถึงวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ การประเมินคุณภาพด้วยมาตรฐานตัวชี้วัดจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ไม่เหมาะสมต่อบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก เนื่องจากโรงเรียนขนาดเล็กมีศักยภาพไม่เท่ากับโรงเรียน

ขนาดกลางและใหญ่ที่มีความพร้อมหลายด้าน รวมทั้งการประเมินโดยใช้เอกสารไม่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน

ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ต้องพิจารณาก่อนยุบหรือควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก คือ การรับฟังความเห็นของผู้ปกครอง และชุมชนว่าต้องการยุบหรือควบรวมโรงเรียนหรือไม่ และอย่างไร เพราะหากภาครัฐทำไปโดยไม่ถามความเห็นจากคนในชุมชน แทนที่จะทำให้เกิดประโยชน์ อาจก่อปัญหาแก่คนในชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามหากโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความพร้อมแต่ไม่สามารถทำให้เด็กมีคุณภาพ (ดี เก่ง และมีความสุข) ได้ ชุมชนก็พร้อมจะยุบและควบรวมโรงเรียน เพื่อให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพต่อไป

จากการศึกษาปัจจัยความสำเร็จของโรงเรียนขนาดเล็กต้นแบบ 4 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านนาแก จ.สกลนคร โรงเรียนบ้านถิ่นสุขวิทยา จ.อุดรธานี โรงเรียนเครือข่ายแก่งจันทร์ จ.เลย และโรงเรียนบ้านกุดเสถียร จ.ยโสธร พบจุดร่วมแห่งความสำเร็จของโรงเรียนต้นแบบทั้งสี่ ดังนี้

ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ (1) ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำ มีความรู้ความสามารถ และมีทัศนคติเชิงบวกต่อการบริหารโรงเรียนขนาดเล็ก (2) ครูดี มีจิตวิญญาณความเป็นครู มีความรู้ความสามารถ มีประสิทธิภาพ เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ (3) ชุมชนและผู้ปกครอง มีศักยภาพในการสนับสนุนการจัดการและการพัฒนาการศึกษา (4) ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ทำงานขับเคลื่อนร่วมกันอย่างเป็นระบบ

กระบวนการ ได้แก่ (1) การบริหารจัดการที่ดี ใช้โรงเรียนเป็นฐาน เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชน (2) มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น (3) การจัดการชั้นเรียนโดยเน้นการจัดแบบคละชั้นและแยกชั้น ตามบริบทของโรงเรียน (4) กระบวนการเรียนรู้โดยเน้นการอ่านออกเขียนได้ พัฒนาทักษะกระบวนการ คุณธรรม เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ และเน้นบูรณาการเรียนรู้ออกไปสู่วิถีชีวิตท้องถิ่น (5) วัดและประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีที่หลากหลาย (6) นิเทศการสอนเป็นประจำ (7) ใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น (8) มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และ (9) มีงบประมาณที่เพียงพอ

ผลผลิตและผลลัพธ์ นักเรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา มีพัฒนาการทุกด้าน เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข สามารถเรียนต่อในระดับที่สูงและประกอบอาชีพต่อไป รวมถึงโรงเรียนได้เป็นที่ชื่นชมของชุมชน และเป็นแบบอย่างตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนและโรงเรียนอื่น

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า โรงเรียนขนาดเล็กสามารถพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาภายใต้ข้อจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณได้ ดังนั้น การเติมเต็มจุดบกพร่องของโรงเรียนขนาดเล็กเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรเน้นที่การปรับวิธีคิดของผู้บริหาร การสร้างโรงเรียนให้เป็นองค์กรนวัตกรรม การเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การปรับระบบบริหารจัดการโรงเรียนจากแนวตั้งมาเป็นแนวราบผ่านระบบเครือข่าย เป็นต้น

ท้ายที่สุด งานวิจัยชิ้นนี้ได้เสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านปัจจัยนำเข้า (1) ปรับปรุงหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้อำนวยการโรงเรียน โดยให้ความสำคัญกับทัศนคติ ความมุ่งมั่น ภาวะผู้นำ ความต่อเนื่องในการบริหาร สวัสดิการพิเศษ และการพัฒนาติดตามผลเป็นระยะ (2) ส่งเสริมการบรรจุครูท้องถิ่นในโรงเรียนขนาดเล็กเพื่อลดปัญหาการย้ายออก ควรขยายอายุเกษียณเป็นกรณีพิเศษด้วย (3) จัดทำแผนพัฒนาผู้บริหารและครูในโรงเรียนขนาดเล็กให้มีความรู้และทักษะที่รอบด้าน (4) สร้างระบบประเมินและส่งเสริมความก้าวหน้าของบุคลากรในทางที่สอดคล้องกับภาระงานในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก และมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพนักเรียนเป็นสำคัญ (5) ส่งเสริมให้มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาและสถาบันทางการศึกษาอื่น เช่น สถาบันพัฒนาครู

ด้านกระบวนการ (1) สร้างระบบบริหารจัดการโรงเรียนโดยมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน สร้างกลไกการทำงานร่วมกันระหว่างครอบครัว โรงเรียน และชุมชน (2) ปรับโครงสร้างระบบบริหารงานของโรงเรียนขนาดเล็กให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น เน้นผลลัพธ์เป็นสำคัญ (3) ส่งเสริมให้นำรูปแบบการบริหารจัดการของโรงเรียนขนาดเล็กต้นแบบมาปรับใช้ เช่น โรงเรียนพี่โรงเรียนน้อง หรือ mobile teacher เป็นต้น (4) จัดทำหลักสูตรโดยเปิดให้มีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย และออกแบบหลักสูตรที่ยึดโยงกับท้องถิ่น รวมถึงการวัดผลควรเชื่อมโยงกับหลักสูตรท้องถิ่นและมีวิธีการที่หลากหลาย (5) ส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบองค์รวม สอดคล้องกับวิถีชุมชน เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เป็นต้น

ด้านอื่นๆ (1) ปรับระบบการวัดและประเมินผลการศึกษา รวมถึงระบบประกันคุณภาพ ให้สอดคล้องกับบริบท (2) ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมเพื่อพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กอย่างจริงจัง (3) ส่งเสริมให้มีวิจัยในชั้นเรียน และนำผลที่ได้มาพัฒนาคุณภาพการศึกษา (4) เปิดโอกาสให้ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูจิตอาสา และนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ (5) ตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียนขนาดเล็กอย่างสม่ำเสมอ

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยเรื่อง **กรณีศึกษารูปแบบความสำเร็จการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2557)** ของ จันทรจิรา จุมพลกล้า และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.8 ผักปลอดภัย? กลไกการควบคุมที่หายไป

ผักนับเป็นอาหารหลักสำคัญอย่างหนึ่งที่มีการบริโภคกันอย่างกว้างขวาง ทุกวันนี้กระแสความนิยมบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพช่วยส่งเสริมให้ผู้คนจำนวนมากหันมาบริโภคผักกันมากขึ้น คำถามที่ตามมาก็คือเราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าผักที่เราบริโภคนั้นปลอดภัย ไม่ปนเปื้อนด้วยสารพิษที่ส่งผลร้ายแทนที่จะให้ประโยชน์ต่อสุขภาพอย่างที่คาดหวัง

ถ้าฟังเพียงแค่นี้คุณเลือกผักให้ดีหรือล้างผักได้สะอาดแค่ไหน คงไม่สามารถรับประกันความปลอดภัยของผักที่คุณบริโภคได้ เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ กลไกและมาตรฐานการควบคุมดูแลโดยรัฐคือสิ่งสำคัญขาดไม่ได้ที่จะช่วยสร้างความมั่นใจและความปลอดภัยให้กับผู้บริโภค แต่รู้หรือไม่ว่าทุกวันนี้กลไกและมาตรฐานที่ว่าในการควบคุมดูแลให้ผักปลอดภัยในประเทศไทยนั้นพิกลพิการและมีส่วนทำให้ผักในท้องตลาดที่พวกเราบริโภคกันอยู่ทุกวันนี้ขาดความปลอดภัย

เรามักเข้าใจกันว่าสาเหตุหลักของปัญหาผักไม่ปลอดภัยเกิดจากการขาดความใส่ใจและละเอียดของเกษตรกร ที่ใช้สารเคมีมากเกินไปจนจำเป็นโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้บริโภคที่จะได้รับความเสี่ยงจากการสะสมของสารพิษเหล่านั้นในร่างกาย แต่จากการศึกษาวิจัยของสกว. เรื่อง **“มาตรฐานความปลอดภัยสินค้าตลอดห่วงโซ่การผลิตเพื่อเป็นข้อมูลขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ความปลอดภัยอาหาร: ผัก”** โดย ดร. ชวนพิศ อรุณรังสิกุล และคณะ ชี้ให้เห็นว่าสาเหตุที่สำคัญไม่น้อยไปกว่านั้นคือมาตรการและการควบคุมโดยรัฐที่บกพร่อง สองมาตรฐาน และมีปัญหาในทางปฏิบัติ

ปัจจุบันภาครัฐมีมาตรการควบคุมความปลอดภัยทางอาหารด้วยกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น พ.ร.บ. อาหาร พ.ศ. 2522 พ.ร.บ. วัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 เป็นต้น และมีกลไกการตรวจสอบมาตรฐานความปลอดภัย เช่น การสุ่มตรวจเพื่อวิเคราะห์สารเคมีตกค้าง โดยกองควบคุมอาหาร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) และการอบรมหลักปฏิบัติต่างๆ ให้แก่เกษตรกร แต่การควบคุมและหลักปฏิบัติต่างๆ เหล่านี้ขาดการควบคุมและกลไกการลงโทษต่อโดยตรงในกระบวนการผลิตผักอย่างแท้จริง และมักเป็นการควบคุมเพื่อการส่งออกไม่เกิดการบังคับใช้กับการจำหน่ายในประเทศ

ตัวอย่างเช่น สารเคมีที่นำเข้า ผลิต และจำหน่ายในประเทศที่ใช้ในการเกษตร จะต้องถูกควบคุมและขึ้นทะเบียนภายใต้ พ.ร.บ. วัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 ภายใต้ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การควบคุมดังกล่าวเน้นไปที่การควบคุมการขึ้นทะเบียนและตรวจจับสารเคมีที่ไม่ได้มาตรฐานตามที่ฉลากระบุ มีการกำหนดบทลงโทษกับผู้ผลิตและจัดจำหน่ายสารเคมี แต่ไม่ได้ควบคุมหรือระบอบบทลงโทษกับผู้ใส่สารเคมีการเกษตรที่ไม่ถูกต้อง การใช้สารเคมีทางการเกษตรในแหล่งผลิตพืชผักไม่มีกฎหมายใดควบคุมการใช้ ถึงแม้จะมีความพยายามในการอบรมเกษตรกรให้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ โดยใช้หลักปฏิบัติที่ดีหรือ Good Agricultural Practice; GAP ซึ่งหลักปฏิบัติมาตรฐานสากลที่ช่วยควบคุมการใช้สารเคมีและการปนเปื้อนใน

กระบวนการผลิตพืชผักให้อยู่ในระดับที่ปลอดภัยลดความเสี่ยงให้กับผู้บริโภค แต่ก็ขาดปัจจัยหรือแรงจูงใจในทางปฏิบัติจริง เป็นเพียงมาตรฐานสมัครใจเท่านั้น จากการสำรวจโดยคณะผู้วิจัยพบว่าเกษตรกรมีความรู้เรื่อง GAP จำกัดและมีเกษตรกรจำนวนไม่มากที่ยึดหลักการนี้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากไม่มีผลต่อราคา ผักที่ปลอดภัยตามมาตรฐาน GAP กับผักทั่วไปนั้นมีราคาซื้อขายไม่แตกต่างกัน เกษตรกรที่ปฏิบัติตามหลักการนี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรผู้ผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งต้องผ่านมาตรฐาน GAP ถึงจะส่งออกได้

นอกจากมาตรฐาน GAP แล้วยังมีการกำหนดเกณฑ์การปนเปื้อนสารเคมีหรือสารพิษตกค้าง หรือ Maximum Residue Limits; MRL ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละประเทศแต่มักอ้างอิงกับค่ามาตรฐานขององค์การอนามัยโลก ที่ถูกกำหนดไว้เป็นมาตรฐานสำหรับการส่งออกเท่านั้น กับการส่งออกพืชผักไปยังประเทศคู่ค้าเป็นสำคัญ ไม่มีการนำมาบังคับใช้ในประเทศ

ในขณะที่กลไกการควบคุมความปลอดภัยของอาหารในประเทศ เช่น พ.ร.บ. อาหาร พ.ศ.2522 ก็เป็นการกำกับและควบคุมแหล่งผลิตและจำหน่ายอาหารที่ไม่มีคุณภาพ เน้นการควบคุมที่ผู้ผลิตจำหน่ายอาหาร แต่กลับไม่มีมาตรการชัดเจนในการจัดการกับผลผลิตที่มีสารพิษตกค้างในอาหารเช่นผักไปยังแหล่งผลิตหรือห่วงโซ่อุปทานของอาหารนั้น เป็นเพียงการควบคุมที่จุดจำหน่ายขึ้น

เมื่อพิจารณาที่ระบบห่วงโซ่อุปทานของผักจากเกษตรกรสู่มือผู้บริโภค ซึ่งมีหลายขั้นตอนตั้งแต่เกษตรกร สู่พ่อค้าคนกลาง ผู้รวบรวมผลผลิต ตลาดกลาง ตลาดท้องถิ่น ร้านค้าและร้านอาหาร พบว่ามีโอกาสเกิดการปนเปื้อนสารเคมีและจุลินทรีย์ได้ไม่น้อยที่สร้างความเสี่ยงให้กับผู้บริโภคได้ และยังขาดกลไกการดูแลที่ดีและมีปัญหาในเชิงปฏิบัติ เช่น การตรวจสอบความปลอดภัยที่ตลาดกลางทำได้ยาก ไม่สามารถตรวจสอบย้อนหลังได้เพราะพืชผักที่มาจากหลายแหล่งการผลิต ขาดระบบข้อมูลและกลไกที่ช่วยในการตรวจสอบ ในระดับตลาดสดควบคุมได้ยาก ขาดกลไกการควบคุม มีเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ จากการศึกษาพบว่า มีพ่อค้าแม่ค้าบางรายใช้สารเคมีเพิ่มความขาวและความสดของผักให้อยู่นานขึ้น ขาดความรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของผู้บริโภค นอกจากนี้ในกระบวนการขนส่งยังมีความเสี่ยงที่จะเกิดการปนเปื้อนจุลินทรีย์จากการใช้รถการขนส่งที่ไม่ได้มาตรฐาน ทั้งความสะอาด อุณหภูมิ และภาชนะบรรจุ

การปรับปรุงกฎหมายและมาตรการควบคุมต่างๆ ของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ผู้บริโภคอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามความปลอดภัยในพืชผักยังต้องอีกสองปัจจัยสำคัญ คือความตระหนักและความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรและผู้ที่อยู่ในห่วงโซ่อุปทานทั้งหมด และผู้บริโภคที่จะเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมผู้ผลิต โดยต้องแสดงเจตนาที่ชัดเจนต่อความต้องการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย ต่อต้านและปฏิเสธอาหารที่ปนเปื้อนเป็นพิษ สนับสนุนและยอมรับราคาอาหารปลอดภัยที่สูงกว่าอาหารทั่วไป เพื่อส่งเสริมให้กลไกอาหารปลอดภัยขับเคลื่อนไปได้จริง

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยเรื่อง **มาตรฐานความปลอดภัยสินค้าตลอดห่วงโซ่การผลิต เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ ความปลอดภัยอาหาร: ผัก (2556)** โดย ชวนพิศ อรุณรังสิกุล และ รุ่งนภา ก่อประดิษฐ์สกุล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.9 เปิดมุมมอง 3 นักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ ว่าด้วยเศรษฐกิจใหม่ในสังคมสูงวัย

เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2559 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ได้จัดเวทีสาธารณะเรื่อง “สังคมสูงวัย: ความท้าทายและการปรับตัวสู่สมดุลใหม่” ขึ้น เพื่อสำรวจสภาพปัญหา ความท้าทาย โอกาส และการเตรียมพร้อมรับมือของสังคมไทยในการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัย

รายงาน *Knowledge Farm - ฟาร์มรู้สู่สังคม* ขอนำเสนอแนวคิดของสามนักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่จากสามสถาบันการศึกษา รศ.ดร.สมประวิณ มันประเสริฐ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศ.ดร.พิริยะ ผลพิรุฬห์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) และ ผศ.ดร.ศุภชัย ศรีสุชาติ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวงเสวนาย่อยเรื่อง “เศรษฐกิจใหม่ในสังคมสูงวัย” ว่าด้วยความท้าทายที่เศรษฐกิจไทยต้องเผชิญในยุคสังคมสูงวัย

‘สังคมสูงวัย’ เป็นปรากฏการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมที่มีหลายปัจจัยเชื่อมโยงกันอยู่ หลายคนอาจมองว่าสังคมสูงวัยเป็นเรื่องไกลตัวหรือเป็นเรื่องของคนหลังเกษียณเท่านั้น แต่หากทำความเข้าใจจริงๆ จะพบว่า การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้มีผลจากจำนวนผู้สูงวัยเพิ่มขึ้นเท่านั้น ทว่ามาจากการที่เด็กเกิดใหม่มีจำนวนลดลงด้วย ซึ่งหมายความว่า จำนวนแรงงานรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาทดแทนแรงงานสูงอายุที่ปลดระวางไปก็จะน้อยลงด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาคโดยตรง

รศ.ดร.สมประวิณ มันประเสริฐ คาดการณ์ว่า เศรษฐกิจไทยจะขาดแคลนแรงงานในอนาคต โดยอีก 12 ปีข้างหน้า จำนวนประชากรไทยจะเริ่มลดลง และ 25 ปีหลังจากนี้ จำนวนประชากรไทยจะน้อยลงกว่าปัจจุบันถึง 1 ล้านคน ส่งผลให้อัตราการเติบโตของประเทศลดต่ำลงไปด้วย ผลสืบเนื่องคือปัญหาความยากจน ความเท่าเทียมในสังคม รวมถึงคุณภาพชีวิตของผู้คนที่แย่ลง

“อัตราการเติบโตที่เปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เมื่อมองในระยะยาว กลับมีนัยสำคัญมากพอสมควร ยกตัวอย่างเช่น ประเทศหนึ่งมีการเติบโตทางเศรษฐกิจ 2.5% เมื่อผ่านไป 100 ปี ความมั่งคั่งของเขาจะเพิ่มขึ้น 1,000% ส่วนอีกประเทศหนึ่ง แม้แต่อัตราการเติบโตจะต่ำกันแค่ 0.5% กลับทำให้ความแตกต่างของความมั่งคั่งต่างกันประมาณ 400% ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่สูงมาก กล่าวสำหรับประเทศไทย ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product - GDP) จะเติบโตน้อยลงประมาณ 1-1.6% ดังนั้น อัตราการ

เติบโตเฉลี่ย 4.5% ที่เราเคยเห็นกันในช่วงทศวรรษก่อนน่าจะเป็นไปไม่ได้อีกแล้ว ทุกวันนี้เศรษฐกิจไทยอาจจะโตได้แค่ 3-3.5% เท่านั้น” รศ.ดร.สมประวิณ กล่าว

นอกจากจำนวนแรงงานที่ลดลงแล้ว รศ.ดร.สมประวิณ ยังกล่าวถึงลักษณะการเลือกอาชีพของแรงงานไทยที่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปมากในปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่เลือกที่จะเป็นนายจ้างหรือนายของตัวเอง เมื่ออายุมากขึ้น ส่งผลให้ปริมาณลูกจ้างลดลง ในอนาคตประเทศไทยจะมีแรงงานจ้างตัวเองเพิ่มสูงขึ้น แต่แรงงานจ้างตัวเองนั้นมีผลิตภาพต่ำเมื่อเทียบกับแรงงานที่เป็นเจ้าของกิจการและลูกจ้าง เพราะไม่สามารถยกระดับตัวเองให้เป็นนายจ้างได้ ซึ่งจะส่งผลให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประเทศลดลงร้อยละ 30 ในอีก 30 ปีข้างหน้า ซึ่งถือเป็นจำนวนมหาศาล และปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้จะยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น

ทางด้าน ศ.ดร.พิริยะ ผลพิรุฬห์ มองว่า การเข้าสู่สังคมสูงวัยเป็นเรื่องที่ต้องบูรณาการหลายฝ่ายมาทำงานร่วมกัน แต่หัวใจสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือเรื่องผลิตภาพ (productivity) เมื่อพิจารณาผลิตภาพในแต่ละอุตสาหกรรมจะมองเห็นความแตกต่าง อุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรมาก ผลิตภาพแรงงานจะสูงกว่า เพราะมีเครื่องมือมาช่วย สินค้าที่มีผลิตภาพแรงงานต่ำนั้นส่วนใหญ่อยู่ในอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรน้อย

หากพิจารณาระดับผลิตภาพแยกตามภูมิภาคจะพบว่าภาคตะวันออกมีผลิตภาพสูงสุด เพราะเต็มไปด้วยนิคมอุตสาหกรรม และมีการลงทุนค่อนข้างมาก ในขณะที่ภาคที่มีผลิตภาพต่ำสุดคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม การวัดผลิตภาพด้วยตัวเลขทั้งหมดมีจุดอ่อนอีกมากที่จะบอกว่าผลิตภาพเพิ่มขึ้นแล้วได้อย่างไร เพราะยังมีปัจจัยเรื่องการจัดการระบบทรัพยากรบุคคลในองค์กร ความแตกต่างของตำแหน่งงาน รวมไปถึงนโยบายและระดับเทคโนโลยี ที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบ

ศ.ดร.พิริยะ ยังกล่าวด้วยว่า “แรงงานถือเป็นปัจจัยหลักในการเพิ่มผลิตภาพของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งปัจจุบันเรามีความคาดหวังสูงว่าแรงงานรุ่นใหม่จะทำอะไรได้มากกว่าคนในสมัยก่อนเพื่อชดเชยกับปัญหาขาดแคลนแรงงาน เมื่อเราตั้งความหวังแบบนั้นก็ต้องส่งเสริมให้เขาปรับทักษะความสามารถเรื่องอินเทอร์เน็ตกับเทคโนโลยีให้อิงกับยุคอุตสาหกรรม 4.0 และเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นในโลกอนาคต เช่น ทักษะการแก้ไขปัญหาซับซ้อน การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การจัดการคน การทำงานเป็นทีม และการมีความฉลาดทางอารมณ์”

ขณะที่ ผศ.ดร.ศุภชัย ศรีสุชาติ ขยายความในบริบทภาคเอกชนว่าการเพิ่มผลิตภาพเป็นความคาดหวังของนักเศรษฐศาสตร์ทั้งสิ้น แต่ปัจจุบันยังมีจุดบกพร่องในระบบการจ้างงานอยู่พอสมควร โดยปกติภาคธุรกิจจะยึดอายุเกษียณตามที่กฎหมายประกันสังคมกำหนดไว้ว่า บำเหน็จบำนาญจะเริ่มเมื่ออายุ 55 ปี และต้องไม่มีสถานภาพเป็นผู้ประกันตน ซึ่งหมายความว่า ต้องออกจากงานแล้ว นอกจากนี้ ยังระบุอีกว่า ถ้าทำงานครบ 180 เดือนขึ้นไปจะได้รับบำนาญ ในขณะที่ทำงาน 179 เดือนจะได้บำเหน็จ แรงงานจึงต้องตัดสินใจว่าจะอยู่ใน

ระบบต่อหรือไม่ในช่วงระหว่าง 179 และ 180 ชั่วโมง สิ่งเหล่านี้กลายเป็นข้อจำกัดสำคัญของการขยายโอกาส และการได้รับสิทธิประโยชน์ต่างๆ

แนวทางที่ภาครัฐควรเข้ามาแก้ไข เช่น การให้ผู้สูงวัยสามารถทำงานไปได้ด้วย โดยที่ประกันสังคมจ่ายส่วนหนึ่ง ส่วนภาคธุรกิจก็ลดเงินเดือนหรือค่าตอบแทนลงได้เล็กน้อย เพื่อชดเชยกับผลิตภาพที่ลดลง แต่กระแสเงินรายรับของแรงงานไม่ได้เปลี่ยนแปลง เพราะมีเงินส่วนเสริมจากบำนาญเข้ามา ถ้าทำแบบนี้ประกันสังคมก็จะสามารถชะลอโดยจ่ายก้อนเล็กได้ แทนที่จะต้องจ่ายก้อนใหญ่ทีเดียว นี่เป็นสถานการณ์ที่ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ (win-win situation)

ผศ.ดร.ศุภชัย กล่าวเสริมด้วยว่า “เอกชนมีการปรับตัวเข้าสู่สังคมสูงวัยอยู่เสมอ แต่จะปรับอย่างไร ใช้เวลานานหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับว่ารัฐจะเป็น facilitator (ผู้อำนวยความสะดวก) แบบไหน และในแง่หนึ่งสังคมสูงวัยก็ถือเป็นโอกาสทางธุรกิจ เมื่อจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ความต้องการสินค้าและบริการใหม่ๆ ก็ตามมา กลายเป็นเทรนด์ของธุรกิจในอนาคต เช่น สินค้าอุปโภคบริโภคสำหรับผู้สูงอายุ เวชภัณฑ์ อาหารเพื่อสุขภาพ การออกแบบโครงสร้างอาคาร การออกแบบสถาปัตยกรรมสำหรับผู้สูงอายุ รวมถึงการให้บริการทางการเงินรูปแบบใหม่”

สำหรับทางออกเศรษฐกิจไทยเมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัย นักเศรษฐศาสตร์ทั้งสามคนมีข้อเสนอ ดังนี้

รศ.ดร.สมประวิณ เสนอวิธีการรับมือสังคมสูงวัยไว้ 4 ประการ ดังนี้

- (1) ขยายอายุเกษียณการทำงาน หากเลื่อนอายุเกษียณการทำงานจาก 60 ปี เป็น 65 ปี จะสามารถเลื่อนการชะลอตัวเศรษฐกิจได้ 10 ปี แต่ก็นับเป็นการซื้อเวลาเท่านั้น
- (2) การยกระดับผลิตภาพ เป็นทางออกที่ยั่งยืน อาจทำได้โดยการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและสร้างนวัตกรรม (technology and innovation) นอกจากนั้น ควรปรับปรุงเรื่อง โครงสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจ เช่น แก้ปัญหาคอร์รัปชัน ความบิดเบือนทางตลาด และการลดการผูกขาด
- (3) การพัฒนาระบบการเงิน อาจทำได้โดยการพัฒนาระบบข้อมูลเครดิตของผู้ประกอบการรายย่อย รายใหม่ และนอกระบบ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ รวมถึงคัดกรองผู้ประกอบการรายใหม่ที่มีศักยภาพและนวัตกรรมให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้
- (4) การพัฒนาทักษะเฉพาะทาง คือ เสริมความรู้ด้านวิชาชีพ เพื่อนำไปใช้ในการทำงานจริง

ทางด้าน ศ.ดร.พิริยะ ก็เน้นย้ำเรื่องการพัฒนาทักษะแรงงานเช่นกัน โดยกล่าวว่า การวัดผลิตภาพโดยรวมของไทยอาจไม่ถึงเป้าด้วยหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นแรงงานที่ลดลง คุณภาพการศึกษาและความเหลื่อม

เส้นทางการศึกษา แต่แนวทางแก้ไขที่สามารถทำได้ภายใน 5 ปีนี้ คือ การแก้ mismatch หรือทักษะและความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับงานที่ทำ ซึ่งต้องให้ความสำคัญกับ 2 ส่วน นั่นคือ degree mismatch และ skill mismatch

(1) degree mismatch แยกออกเป็น แนวตั้ง หมายถึง การทำงานต่ำกว่าวุฒิตัวเอง เช่น จบปริญญาโท แต่ทำงานในวุฒิปริญญาตรี ส่วน แนวนราบ คือการทำงานไม่ตรงกับสาขาที่เรียนจบ เช่น จบวิศวกรรมมาเป็นพนักงานขาย เราพบว่า mismatch ที่สูงมากคือ ปริญญาโท ซึ่ง 91.9% ทำงานต่ำกว่าวุฒิ ในขณะที่ปัญหาแนวนราบ พบมากใน ปวช. และปวส. ซึ่งครึ่งหนึ่งของผู้สำเร็จการศึกษาด้านนี้ไม่ได้จบสายช่าง

(2) skill mismatch เราควรให้ความสำคัญกับทักษะที่จำเป็นต่อองค์กร ได้แก่ ทักษะด้านภาษาและไอที หรือทักษะเฉพาะด้าน เช่น ถ้าอยากให้คนชุมชนนี้ปลูกข้าวเก่ง ก็ให้อบต.ไปจัดการหาคนสอนปลูกข้าว ซึ่งช่วยเพิ่มผลิตภาพให้คนในชุมชน และยังอาจทำให้ชุมชนนี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคตได้อีกด้วย

ส่วน ผศ.ดร.ศุภชัย เล่าถึงตัวอย่างการเปลี่ยนรูปแบบการจ้างงานของบริษัทแพรรด้าจีเวลรี่ ที่ให้ลูกจ้างรับงานไปทำที่บ้าน ส่วนบริษัททำหน้าที่ส่งเครื่องมือให้ช่างฝีมือ และตรวจสอบควบคุมคุณภาพก่อนรับของกลับมา ข้อดีของการจ้างงานลักษณะนี้คือ เมื่อลูกจ้างไม่ต้องเดินทางมาโรงงาน ก็ไม่ต้องเผชิญกับสภาพการจราจร รวมทั้งสามารถอยู่กับลูกหลานได้ ส่วนบริษัทก็ยังได้งานเหมือนเดิม แต่ภาระค่าใช้จ่ายในเชิงประกันสังคมและสวัสดิการภาคบังคับก็ลดลง ในขณะเดียวกัน ถ้าช่างฝีมือสูงอายุเหล่านี้ยังสามารถมาทำงานได้ ก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้มาเป็นครูของช่างแทน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษากับแรงงานรุ่นใหม่ ซึ่งสามารถตอบโจทย์ของสถานประกอบการได้เป็นอย่างดี และอาจเป็นตัวอย่างให้กับธุรกิจอื่นๆ ได้อีกด้วย

1.10 นักวิชาการร่วมเสนอแนวทางสร้างความมั่นคงทางการเงินเพื่อรับมือสังคมสูงวัย

การเตรียมความพร้อมทางการเงินก่อนวัยเกษียณเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงวัย เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตบั้นปลายได้อย่างมีคุณภาพ แต่จากข้อมูลพบว่า ในปี 2554 ผู้สูงวัยมีรายได้หลักจากเงินออมเพียงร้อยละ 2.6 จากรายได้หลักทั้งหมดเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าผู้สูงวัยยังออมเงินกันน้อยมากจนไม่เพียงพอต่อการนำมาใช้หลังเกษียณ ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางการเงินของผู้สูงวัยจึงยังคงเป็นปัญหาค้างคา คำถามสำคัญคือ เราจะสร้างความมั่นคงทางการเงินสำหรับสังคมสูงวัยได้อย่างไร

เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2559 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ได้จัดงานเสวนา “สังคมสูงวัย: ความท้าทายและการปรับตัวสู่สมดุลใหม่” เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนผลงานวิจัยเกี่ยวกับสังคมสูงวัยระหว่างเครือข่ายนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย และสาธารณชน ประเด็นหนึ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมาแลกเปลี่ยนกันคือเรื่องสภาพปัญหาและแนวทางเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินในยุคสังคมสูงวัย โดยมี ดร.

ปณณ อนันนภิบุตร เศรษฐกร สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) กระทรวงการคลัง **ดร.วรวรรณ** ชาญด้วยวิทย์ ที่ปรึกษาด้านหลักประกันทางสังคม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) และนักวิจัยสกว. และ**คุณสถณิ อาชวานันท์กุล** กรรมการผู้จัดการ บริษัท ป่าสาละ จำกัด ร่วมเสวนา

มาตรการด้านการคลังกับสังคมสูงวัย

ดร.ปณณ ฉายภาพเบื้องต้นว่าในอนาคตสังคมสูงวัยจะนำมาซึ่งปัญหามากมาย แนวทางจัดการสำคัญคือ การเพิ่มอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงสร้างพื้นฐานที่เพียงพอ คุณภาพทรัพยากรมนุษย์ที่ต้องเน้นสร้างแรงงานที่มีทักษะมากขึ้น ค่านิยมและวัฒนธรรมการเปิดรับสิ่งใหม่ที่เอื้อต่อการปรับตัวเมื่อเทคโนโลยีและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ธรรมชาติของภาครัฐและเอกชนที่ทำให้การดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจมีความโปร่งใสและเกิดประสิทธิภาพ รวมถึงมาตรการด้านการคลังที่ต้องมีเงินไหลเวียนอย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อการจัดการปัญหาต่างๆ อย่างยืดหยุ่น อย่างไรก็ตาม ดร. ปณณ ก็ได้เปิดประเด็นว่า ปัจจัยการคลังนั้นยังไม่มีความพร้อมที่จะสร้างการเติบโตเพื่อรองรับสังคมสูงวัยได้

“สถานะการคลังในยุคสังคมสูงวัยมีความล่อแหลมอย่างมาก ทางฝั่งรายได้ ปัจจุบันยังมีข้อจำกัดโดยเฉพาะในแง่การหารายได้ เนื่องจากฐานภาษีหดแคบลงอย่างต่อเนื่อง เพราะคนวัยทำงานที่สามารถจ่ายภาษีได้น้อยลงทุกวัน ส่วนทางฝั่งรายจ่ายก็มากมหาศาล อันเกิดจากผู้สูงอายุมีสัดส่วนมากขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีฐานะยากจนหรือไม่มีลูกหลานคอยดูแลหลังเกษียณ เมื่อเจ็บป่วย รัฐจึงจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือ รายจ่ายส่วนนี้เพิ่มขึ้นทุกปี” ดร.ปณณ กล่าว

ดร. ปณณ จึงมีแนวคิดเพื่อปรับปรุงสถานะการคลังให้มีความสมดุลและเหมาะสมต่อสังคมสูงวัย โดย 3 องค์ประกอบหลักที่ควรคำนึงถึง ได้แก่ **ความเพียงพอ ความครอบคลุม และ ความยั่งยืน**

(1) **ความเพียงพอ** ผู้สูงอายุควรมีรายได้จากเงินออมที่เพียงพอต่อการใช้ชีวิตหลังเกษียณ แต่สถานการณ์ปัจจุบันพบว่า ผู้สูงอายุมีรายได้จากครอบครัวเลี้ยงดู 37% ทำงานเอง 34% เบี้ยเลี้ยงชีพ 15% และเงินออม 2.6% กล่าวอีกอย่างคือ ผู้สูงอายุ ‘จนก่อนแก่’ ทำให้ไม่มีเงินเพียงพอต่อการใช้ชีวิตหลังเกษียณจึงต้องทำงานต่อ

(2) **ความครอบคลุม** คือ การมีสวัสดิการที่ครอบคลุมทุกกลุ่มแรงงาน เพื่อให้สามารถดูแลผู้สูงอายุที่ทำงานทุกประเภท ในปัจจุบัน จากจำนวนกำลังแรงงาน 43 ล้านคน มีแรงงานที่อยู่ในระบบและมีหลักประกันรายได้ 15 ล้านคน แรงงาน 3 ล้านคน เป็นแรงงานนอกระบบแต่เข้าร่วมจ่ายประกันสังคมอย่างสมัครใจเพื่อให้มีหลักประกันหลังเกษียณอายุ แต่แรงงานจำนวนมากอีก 25 ล้านคนไม่ได้มีหลักประกันใดรองรับเอาไว้ แสดงว่าระบบสวัสดิการของไทยยังไม่ครอบคลุมแรงงานทุกประเภท

(3) *ความยั่งยืน* เมื่อพิจารณาความสมดุลของรายรับและรายจ่ายของรัฐบาล พบว่า รายได้ต่อปีของรัฐบาลเพิ่มขึ้น 5% ส่วนรายจ่ายต่อปีเพิ่มขึ้น 8.5% ซึ่งหากพิจารณารายละเอียดของรายจ่าย จะพบว่ารายจ่ายสวัสดิการต่างๆ ต่อปี เช่น กองทุนสงเคราะห์ งบประมาณสาธารณสุข เพิ่มขึ้น 10% ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สถานะการคลังของประเทศไทยที่ใช้รองรับสังคมสูงวัยไม่มีความยั่งยืน

เพื่อจัดการปัญหาดังกล่าว ดร.ปณณได้นำเสนอมาตรการทางการคลัง เช่น การงดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเมื่อบุคคลอายุเกิน 65 ปี หรือการหักลดหย่อนภาษี 30,000 บาท กรณีที่ถูกเลี้ยงดูพ่อแม่สูงวัย นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้มีการออมเงินผ่านกองทุนเพื่อการชราภาพ ซึ่งสะดวกและให้ผลประโยชน์แก่ผู้สูงวัยอย่างมาก เพราะช่วยหักภาษี 3 ต่อ นั่นคือ เมื่อผู้สูงอายุนำเงินมาฝากกองทุนก็ได้รับการยกเว้นภาษีในขั้นแรก เมื่อกองทุนนำเงินส่วนนี้ไปทำประโยชน์ก็จะได้รับการยกเว้นภาษีในขั้นที่สอง และเมื่อปันผลกำไรกลับไปยังผู้สูงวัยก็ได้รับการยกเว้นภาษีอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ ภาครัฐยังอาจส่งเสริมมาตรการทางการเงิน เช่น เมื่อเกษียณไปแล้ว ผู้สูงวัยที่มีบ้าน แต่ไม่มีเงินใช้ ก็อาจนำบ้านมาค้ำประกันที่สถาบันการเงินของรัฐ และได้รับเงินรายเดือน

อย่างไรก็ดี ดร.ปณณได้ทิ้งท้ายเอาไว้ว่า แนวทางแก้ไขแบบพึ่งพิงภาครัฐอย่างเดียวคงไม่เพียงพอต่อการสร้างสถานะการคลังที่พร้อมรับมือสังคมสูงวัย สิ่งที่รัฐทำได้คือสร้างแรงจูงใจทางภาษี หรือการให้เงินสมทบเข้ากองทุนต่างๆ เท่านั้น ผู้สูงอายุและผู้กำลังจะเป็นผู้สูงอายุจะต้องดูแลตัวเองด้วย

ระบบสวัสดิการและความมั่นคงทางการเงิน

ทางด้าน ดร.วรวรรณ ขาญด้วยวิทย์ ได้วิเคราะห์ถึงบทบาทของชุมชนในการรับมือสังคมสูงวัย

“สวัสดิการพื้นฐานหรือ basic need ที่ภาครัฐจัดให้นั้นครอบคลุมคนเพียง 1 ใน 3 ของประชาชนวัยทำงานเท่านั้น ด้วยเหตุผลหลักคือ รัฐส่วนกลางไม่รู้ว่ามีคนในชนบทรอบนอกต้องการอะไรบ้าง ทำให้การจัดสวัสดิการตกหล่นไม่ครอบคลุมทุกกลุ่ม คนที่เหลือและยากได้สวัสดิการพื้นฐานเหล่านี้ หากมีแต่รอภาครัฐก็อาจจะไม่ทัน ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงต้องลุกขึ้นมาจัดสวัสดิการเอง” ดร.วรวรรณ กล่าว

ตั้งแต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 ราษฎ์ชาวบ้านตามชุมชนต่างๆ ได้ออกมาทำงานร่วมกันเพื่อให้ชุมชนของตนพึ่งพิงตัวเองได้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสัจจะวันละบาท กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นกลุ่มกองทุนที่ให้สมาชิกในชุมชนสามารถนำเงินมาสมทบเข้ากองทุนเพื่อออมไว้ใช้ยามขัดสนหรือหลังเกษียณ การดำเนินการจัดตั้งกองทุนแบ่งกันไปทั่วประเทศอย่างรวดเร็ว ภาคการเมืองและข้าราชการก็หันมาสนใจ เข้าไปช่วยจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นตัวช่วยสำคัญในการนำเงินจากรัฐบาลลงมาสู่ชุมชนอย่างเป็นระบบ

“แต่ละกองทุนสวัสดิการชุมชนจะถูกจัดการตามรสนิยมของคนในพื้นที่ เน้นให้มีขนาดเล็กกะทัดรัด เพื่อความยืดหยุ่นในการปรับตัว ที่สำคัญคือ เมื่อชุมชนเป็นผู้สร้างมันขึ้นมา ชุมชนจึงรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุน เหล่านี้ และพยายามจัดการมันให้ดีที่สุด โดยสิทธิประโยชน์หลักของกองทุนที่มอบให้สมาชิกคือเงินทำขวัญ ค่ารักษา ค่าเดินทางไปโรงพยาบาล ค่าฌาปนกิจ ทุนการศึกษา ทุนช่วยเหลือเมื่อเผชิญภัยพิบัติ ทุนช่วยเหลือครอบครัว” ดร.วรวรรณ กล่าว

อย่างไรก็ดี ดร.วรวรรณ ได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า ปัจจุบันเริ่มมีแนวโน้มว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนจะไม่มี ความยั่งยืน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่มี ศักยภาพในการส่งเงินสมทบเข้ากองทุน ขณะเดียวกันการมีสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุจำนวนมากในกองทุน และ ไม่ได้กำหนดเวลาการได้รับสิทธิยามชราภาพที่เหมาะสม (มีบางตัวอย่างที่สมาชิกกองทุนเพิ่งสมัครก่อนเข้าวัย ชราภาพได้ไม่นาน ส่งเงินสมทบยังไม่มากเท่าที่ควร แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงวัยชราก็สามารถรับสิทธิได้เหมือนผู้สูงอายุ รายอื่นที่ออมเงินมานาน) ทำให้ต้องมีรายจ่าย เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจ ค่าเดินทางไปโรงพยาบาล เพิ่มขึ้นมาก ขณะที่รายรับของกองทุนน้อยลง

กรณีตัวอย่างที่ ดร.วรวรรณ ยกขึ้นมาเล่าคือการจัดการกองทุนสวัสดิการของชุมชนตำบลอุโมงค์ จังหวัดลำพูน โดยในปี 2550 ชุมชนมีสัดส่วนผู้สูงอายุ 25% และภายในปี 2561 จะมีสัดส่วนสูงถึง 30% ใน ปัจจุบัน สมาชิกที่เสียชีวิต 79% คือ ผู้สูงอายุ นั่นหมายความว่า การเสียชีวิตของสมาชิกสูงอายุจะมีมากขึ้น ต้อง จ่ายค่าสวัสดิการให้แก่สมาชิกที่เสียชีวิตมากตามไปด้วย สถานะการคลังของกองทุนสวัสดิการชุมชนก็จะเริ่ม ขาดทุน

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดร.วรวรรณ จึงได้เสนอแนวทางการแก้ไข ดังนี้

- (1) กำหนดเกณฑ์อายุสมาชิก และ/หรือ ตั้งเงื่อนไขการเกิดสิทธิหลังสมัคร เช่น สมาชิกต้องมีอายุไม่เกินกี่ปีถึง จะมีสิทธิสมัครกองทุน หรือหลังสมัครเป็นสมาชิกกองทุนแล้ว สมาชิกสมทบเงินไปแล้วกี่ปีจึงจะได้สิทธิ เพื่อให้ มีเงินสมทบมากพอในการจัดการกองทุนอย่างยั่งยืน
- (2) กำหนดแนวทางหารายได้ให้กับกองทุน ชุมชนควรผลิตสินค้าที่มีความน่าสนใจ สามารถสะท้อนคุณค่าทาง วัฒนธรรมของตัวเอง เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มแก่ตัวสินค้า และสามารถสร้างรายได้มากขึ้น ไม่ใช่มุ่งขายผลิตภัณฑ์ ที่ขายกันเป็นการทั่วไปอย่างการผลิตน้ำขวดขาย
- (3) ปรับลดสิทธิประโยชน์บางประเภทของกองทุนสวัสดิการชุมชนที่ทับซ้อนกับสิทธิประโยชน์ของสวัสดิการรัฐ เช่น เงินช่วยเหลือเด็ก ซึ่งนโยบายพื้นฐานของรัฐมักจัดให้อยู่แล้ว กองทุนไม่จำเป็นต้องจัดเองก็ได้ แต่หาก ชุมชนอยากจัดให้ก็ควรเป็นเพียงการสมทบเพิ่มเติมจากรัฐจัดให้

(4) จัดเก็บและเชื่อมโยงข้อมูลของกองทุนสวัสดิการชุมชนทั่วประเทศอย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับสมาชิกกองทุนบางส่วนที่ต้องการย้ายถิ่นที่อยู่ แต่อยากเป็นสมาชิกต่อ และสามารถรักษาสหิทธิประโยชน์ของสมาชิกได้ในระยะยาว หากรัฐบาลบูรณาการข้อมูลเหล่านี้เข้ากับนโยบายระดับชาติ จะทำให้การจัดการสวัสดิการในภาพรวมของประเทศมีความครอบคลุม เพราะรัฐบาลจะได้ข้อมูลที่จำเป็นมาวิเคราะห์อย่างครบถ้วน

การบริหารการเงินในครอบครัวอย่างยั่งยืน

คุณสฤณี อาชวานันทกุล กล่าวถึงบทบาทของปัจเจกบุคคลและครอบครัวต่อการสร้างความมั่นคงทางการเงินสำหรับสังคมสูงวัย โดยชี้ว่าคนในยุคสังคมสูงวัยต้องวางแผนทางการเงินเพื่อเตรียมเงินเก็บไว้ใช้ในช่วงเวลาที่เราไม่มีศักยภาพที่จะหาเงินได้ นั่นคือเมื่อชราภาพ

หลักวางแผนการเงินที่ถูกต้อง มีดังนี้ (1) ใช้เงินน้อยกว่าที่หามาได้ (2) หลีกเลี้ยงเงินกู้ (3) มีเงินสดที่เพียงพอไว้ใช้ยามฉุกเฉิน และ (4) มีการวางแผนเป้าหมายระยะยาว ปัจจุบันคนหันมาวางแผนทางการเงินระยะยาวกันมากขึ้น โดยส่วนใหญ่จะตั้งเป้าหมายไว้ 5 ประเภท นั่นคือ (1) อยากมีอิสระทางการเงิน โดยให้เงินเลี้ยงดูเราเองอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องทำงานหนัก (2) อยากสะสมเงินไว้ทำบุญตามกรอบวัฒนธรรมของสังคมไทย (3) อยากปลดหนี้ เพื่อไม่ให้เป็นการระของลูกหลาน (4) อยากเลี้ยงดูครอบครัวได้ในระยะยาว และ (5) อยากนำเงินออมไปลงทุนสร้างธุรกิจของตัวเอง

“ความท้าทายของปัจเจก (และครอบครัว) ในวันนี้ คือทำอย่างไรที่จะตอบสนองเป้าหมายเหล่านี้ โดยเฉพาะการเลี้ยงดูครอบครัว แต่ขณะเดียวกัน เราก็มีคุณภาพชีวิตที่ดีพอได้หลังเกษียณ” คุณสฤณีตั้งคำถาม

คุณสฤณีวิเคราะห์ว่าการตอบสนองเป้าหมายเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ยาก เพราะหากไปดูโครงสร้างบัญชีเงินฝาก ปลายเดือนมีนาคม 2559 จะพบว่า บัญชีที่มีเงินฝากไม่เกิน 50,000 บาท จำนวน 76 ล้านบัญชี มีเงินออมรวมกัน 370,000 ล้านบาท นั่นคือเงินฝากของแต่ละบัญชีจะมีไม่เกิน 490 บาท จำนวนบัญชีเงินฝากประเภทนี้คิดเป็น 86% ของบัญชีเงินฝากในระบบทั้งหมด ส่วนบัญชีเงินฝากอีกประเภทหนึ่งมีจำนวนบัญชีทั้งสิ้น 107,000 บัญชี แต่มีเงินออมรวมกัน 5.44 ล้านล้านบาท คิดเป็นเงินฝากต่อบัญชีราว 5 ล้านบาท มูลค่าของเงินออมจากบัญชีเงินฝากประเภทนี้คิดเป็น 45% ของทั้งระบบเศรษฐกิจทั้งหมด

“มันสะท้อนให้เห็นว่า คนส่วนใหญ่ที่มีอยู่ราว 86% นั้นยังออมเงินไม่พอใช้หลังเกษียณ พุดง่ายๆ คือ แก่ก่อนรวย มีคนจำนวนน้อยประมาณหนึ่งแสนคนเท่านั้นที่จะรวยก่อนแก่ มีเงินพอใช้หลังเกษียณ สถานการณ์ตอนนี้ นับว่าน่าเป็นห่วงมาก” คุณสฤณีกล่าว

เพื่อตอบข้อสงสัยว่าทำไมคนปัจจุบันถึงออมเงินกันน้อย คุณสฤณีจึงได้อธิบายปรากฏการณ์ตามหลักเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมว่าที่เรายังออมเงินกันน้อยเพราะ (1) เรามีความเฉื่อย หมายความว่าเราจะไม่อยากเริ่มทำอะไรใหม่ ถึงแม้จะรู้ว่าสิ่งนั้นควรทำก็ตาม เช่น การเริ่มออมเงินวันละนิดตั้งแต่เยาว์วัย (2) เรามองการ

ออมเงินเป็นความสูญเสีย เพราะคิดว่าการออมจะทำให้เราสูญเสียรายได้และทำให้เราต้องใช้จ่ายเงินน้อยลง และ (3) เราคิดถึงแต่ปัจจุบันมากกว่าอนาคต ได้เงินมากก็นำไปใช้จ่ายเพื่อให้ได้เห็นผลทันตา

นอกจากนี้ คุณสุทธิได้ยกตัวอย่างจากต่างประเทศที่มีการคิดกลไกเพื่อแก้ปัญหาเชิงพฤติกรรมเหล่านี้ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีนโยบาย “Save for Tomorrow” กล่าวคือ เมื่อมีการเลื่อนตำแหน่งและเพิ่มเงินเดือนให้แก่พนักงาน บริษัทจะหักเงินจากค่าจ้างที่เพิ่มขึ้นเพื่อเข้ากองทุนเงินออมยามชราภาพ วิธีนี้จะทำให้ผู้ออมเงิน (พนักงาน) ไม่รู้สึกสูญเสียเงินจากการออม ผลตอบรับจากนโยบายดังกล่าวดีอย่างคาดไม่ถึง และทำให้เห็นว่า ในการออมเงินเพื่อใช้ในยามชราภาพนั้น บัณฑิตชนหรือครอบครัวจะทำฝ่ายเดียวไม่ได้ ยังต้องมีฝ่ายอื่น เช่น ภาครัฐและภาคเอกชน ร่วมกันสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการออมเงินด้วย

ในส่วนท้ายของงานเสวนา คุณสุทธิยังได้ทิ้งท้ายว่า หากต้องการสร้างความมั่นคงทางการเงินในสังคมสูงวัยอย่างเป็นระบบ ผู้สูงอายุและผู้กำลังจะเป็นผู้สูงอายุจะต้องมีความรู้ทางการเงินหรือ financial literacy ที่ไม่เพียงพอถึงแม้มีความรู้ทางการเงิน เช่น รู้ว่าการกู้ยืมมีประเภท ดอกเบี้ยทบต้นเป็นอย่างไร หรือการประเมินความเสี่ยงจากการลงทุนทำได้อย่างไรบ้างเท่านั้น หากจะต้องนำความรู้เหล่านั้นไปปฏิบัติจนเป็นนิสัย ฉะนั้น การสอนแต่ความรู้พื้นฐานทางการเงินให้แก่ผู้สูงอายุคงยังไม่พอ เรายังต้องการเครื่องมืออื่นๆ ที่จะดึงดูดให้คนมีพฤติกรรมออมเงินอย่างต่อเนื่อง

1.11 รู้จัก “คนร้อยปี” ไทยให้มากขึ้น

“คนร้อยปี” หรือ “ศตวรรษิกชน” คือประชากรที่มีอายุเกิน 100 ปี ขึ้นไป คนร้อยปีมักเป็นที่สนใจของสื่อมวลชนและสังคมมาโดยตลอด เห็นได้จากการรายงานข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ที่มักถ่ายทอดเรื่องราวการดำรงชีวิตของคนร้อยปี ทั้งนี้ เพราะความเป็นอยู่ของคนร้อยปีเป็นดัชนีชี้วัดความยืนยาวของชีวิต (longevity) ของคนในสังคม ซึ่งสะท้อนถึงภาวะสุขภาพที่ดีของคนในสังคมนั้น นอกจากนั้น คนร้อยปีเป็นกลุ่มประชากรที่มีคุณค่า เพราะเป็นแหล่งสะสมภูมิปัญญาและสามารถเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้แก่คนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนร้อยปีของสังคมไทยในภาพรวมยังมีน้อย เราไม่ทราบแน่ชัดว่าคนร้อยปีไทยมีจำนวนเท่าไร และสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขาเป็นอย่างไร ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับคนร้อยปียังเป็นแนวทางให้คนไทยได้เรียนรู้เพื่อเตรียมตัวเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพได้อีกด้วย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาศตวรรษิกชนคนร้อยปีในประเทศไทย” (2559) โดย ศ.ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุลและคณะ แห่งสถาบันวิจัยสังคมและประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางประชากรของผู้สูงอายุวัยปลาย และ

ลักษณะประชากรศาสตร์ของศตวรรษิกชนคนร้อยปีในประเทศไทย นับเป็นงานวิจัยที่ศึกษาคนร้อยปีในไทย
อย่างเป็นระบบที่สุด

แม้ข้อมูลทะเบียนราษฎรในปี 2558 ระบุว่ามียุคนร้อยปีมากถึง 29,052 คน แต่งานวิจัยชิ้นนี้
สำรวจพบคนร้อยปีที่ยังมีชีวิตอยู่จริงในสังคมไทยเพียง 1,026 คน เท่านั้น ทั้งนี้งานวิจัยได้ทบทวนพัฒนาการ
ของการจัดทำทะเบียนราษฎรของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและพบว่า ข้อมูลคนร้อยปีตามทะเบียน
ราษฎรของกระทรวงมหาดไทยไม่มีความถูกต้อง เนื่องจากจากความผิดพลาดในการพัฒนาระบบทะเบียน
ราษฎรในอดีต อันเกิดจากความไม่ถูกต้องของต้นฉบับทะเบียนบ้าน และความผิดพลาดในขั้นตอนของการถ่าย
ข้อมูลจากเอกสารกระดาษไปสู่ระบบคอมพิวเตอร์ รวมถึงระบบการลบชื่อคนตายออกจากระบบ

การที่ไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับคนร้อยปีอย่างแน่ชัด ส่งผลให้การกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมหรือ
ช่วยเหลือคนร้อยปีไม่มีความถูกต้องมาโดยตลอด

งานวิจัยรายงานว่ ในจำนวนคนร้อยปี 1,026 คน (คิดเป็นร้อยละ 3.5 ของจำนวนคนร้อยปีตาม
หลักฐานทะเบียนราษฎร) คิดเป็นชาย 209 คน และหญิง 817 คน โดยอาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ดังนี้

- กรุงเทพมหานคร 131 คน ชาย 28 คน หญิง 103 คน
- ภาคกลาง 191 คน ชาย 36 คน หญิง 155 คน
- ภาคเหนือ 175 คน ชาย 55 คน หญิง 120 คน
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 259 คน ชาย 45 คน หญิง 214 คน
- ภาคใต้ 270 คน ชาย 45 คน หญิง 225 คน

นอกจากนี้ งานวิจัยยังได้เผยแพร่สถานะสุขภาพของคนร้อยปีอีกด้วย จากการประเมินสุขภาพของกลุ่ม
ตัวอย่างคนร้อยปีจำนวน 45 ราย จาก 4 จังหวัด ใน 4 ภาค โดยแบ่งการประเมินสุขภาพเป็น 5 ด้าน ได้แก่
ความจำ การเคลื่อนไหว การมองเห็น การได้ยิน และความสามารถในการนำอาหารเข้าปาก พบว่าคนร้อยปี
ร้อยละ 47 เท่านั้นที่มีสุขภาพโดยรวมในเกณฑ์ดี ส่วนคนร้อยปีอีกร้อยละ 53 ถูกจัดว่ามีสุขภาพไม่ดี โดยปัญหา
สุขภาพของคนร้อยปีสามารถจำแนกได้ดังนี้

- *ด้านความจำ* คนร้อยปีที่มีความจำดีและสามารถสื่อสารได้นั้นมีเพียงร้อยละ 34 ส่วนพวกที่มีอาการ
หลงลืมจำอะไรไม่ได้มีอยู่ร้อยละ 14
- *ด้านการเคลื่อนไหว* เกือบครึ่งของคนร้อยปี (ร้อยละ 45) ยังพอเคลื่อนไหวได้ ลูกขึ้นนั่งได้ และยังสามารถ
กระเียบกระถัดไปด้วยตนเองได้ อย่างไรก็ตาม ยังมีคนร้อยปีอีกประมาณหนึ่งในสี่ (ร้อยละ 24) ไม่สามารถขยับตัว
ไปไหนได้ หรือนอนติดเตียง

- ด้านการมองเห็น ร้อยละ 48 ของคนร้อยปียังพอมองเห็นบ้าง แต่ไม่ชัดนัก ในขณะที่คนร้อยปีร้อยละ 15 หรือหนึ่งส่วนสี่ตาบอดสนิท หรือฝ้าฟางจนเลือนราง
- ด้านการได้ยิน ร้อยละ 55 หรือครึ่งหนึ่งของคนร้อยปีมีปัญหาหูหนวกหรือหนวก ต้องพูดเสียงดังถึงจะได้ยิน มีเพียงคนร้อยปีร้อยละ 11 เท่านั้น ที่มีอาการหูบอดสนิท
- ด้านการกิน คนร้อยปีร้อยละ 80 ยังสามารถทานอาหารได้ด้วยตัวเอง

ถึงแม้คนร้อยปีจะเป็นกลุ่มคนที่มีอายุยืนยาวเป็นพิเศษ แต่ภายใต้ความยืนยาวของอายุก็นำมาซึ่งความเสื่อมถอยแก่ร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากสภาพที่เห็น มากกว่าครึ่งหนึ่งของคนร้อยปีมีสุขภาพไม่ดี เช่น ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เคลื่อนไหวลำบาก ความจำเลอะเลือน หูดับ ปังจ๋ายเหล่านี้นำมาซึ่งความทุกข์ใจและความลำบากแก่คนร้อยปีอย่างมาก ซึ่งสังคมมีหน้าที่จะต้องดูแลกลุ่มคนร้อยปีเหล่านี้ให้เหมาะสม อย่อย่างไรก็ดี ด้วยจำนวนผู้สูงอายุรวมถึงคนร้อยปีที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นว่าสังคมจะต้องมีหน้าที่แบกรับภาระดูแลกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเปราะบางเหล่านี้มากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยจึงได้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อเตรียมรับมือปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนร้อยปี ดังนี้

1. ควรมีการวางแผนทางนโยบาย และวางมาตรการในการเพิ่มจำนวนปีที่ปลอดทุพพลภาพและลดช่วงเวลาของการอยู่ในภาวะทุพพลภาพของผู้สูงอายุวัยปลาย โดยต้องดำเนินการให้ครอบคลุมทุกด้าน เช่น การรณรงค์ให้ประชาชนดูแลสุขภาพก่อนวัยสูงอายุ เพิ่มสวัสดิการรักษายาบาลและป้องกันโรคในทุกช่วงวัย หรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมให้เกิดการสูงวัยอย่างมีความกระฉับกระเฉง
2. ควรตรวจสอบคนร้อยปีที่ไม่มีชีวิตหรือไม่มีตัวตนอยู่แล้วเพื่อคัดออกจากทะเบียนราษฎร และสร้างระบบทะเบียนราษฎรที่แม่นยำและถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ในการวางแผนหรือนโยบายได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
3. ควรคำนึงถึงการตรวจสอบอายุจริงของคนร้อยปี และใช้ประกอบการพิจารณาประกาศเกียรติคุณต่างๆ เพื่อให้รางวัลแก่ผู้ที่อายุถึง 100 ปีอย่างแท้จริง อันจะเป็นการสร้างความภูมิใจแก่คนร้อยปีอย่างสมเกียรติ

อ่านเพิ่มเติม: งานวิจัยการศึกษาศตวรรษิกชนคนร้อยปีในประเทศไทย (2559) โดย ศ.ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล และคณะ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.12 นักวิจัย สกว. ชี้ ปัญหาการบริหารการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ฉุดรั้งการปฏิรูปการศึกษา

หลังการปฏิรูปการศึกษาผ่านพ้นไปร่วมสองทศวรรษ ผลลัพธ์ของการปฏิรูปการศึกษายังไม่เป็นไปตามคาดหวัง ดังได้จากผลสอบ O-NET ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในปี 2553 2554 และ 2555 ในรายวิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ นักเรียนส่วนใหญ่สอบตกทั้งสามวิชา (ทำคะแนนได้ไม่เกิน 50 คะแนน) หลายคนอาจตั้งสมมติฐานว่าที่การปฏิรูปการศึกษายังไม่ประสบผลสำเร็จก็เพราะว่างบประมาณด้านการศึกษายังไม่มากพอ จนไม่สามารถใช้ขับเคลื่อนเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ แต่เมื่อพิจารณาจากจำนวนงบประมาณการศึกษา พบว่างบประมาณการศึกษาได้เพิ่มขึ้นทุกปีอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2556 2557 และ 2558 ประเทศไทยใช้งบประมาณการศึกษาไปทั้งสิ้น 493,892 ล้านบาท 518,519 ล้านบาท และ 531,045 ล้านบาท ตามลำดับ ดังนั้น ปัญหาจึงไม่ใช่เรื่องการขาดแคลนทรัพยากรแต่อย่างใด

โครงการวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยปัญหาและข้อเสนอแนะในกระบวนการจัดการศึกษาไทย: ประเด็นปัญหาคุณภาพการศึกษา (2535-2558) (2558) ของ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พยายามค้นหาคำตอบว่าเกิดปัญหาอะไรกับระบบการศึกษาไทยในภาพรวม โดยสังเคราะห์งานวิจัยด้านการศึกษาตั้งแต่ปี 2535-2558 กว่า 7,410 เรื่อง งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ว่า ปัญหาใหญ่ของระบบการศึกษาไทยคือ “ปัญหาการบริหารการศึกษา”

งานวิจัยได้ชี้ในเบื้องต้นว่าสาเหตุหลักของปัญหาการบริหารการศึกษา คือ การกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาไปยังสถานศึกษาตามพื้นที่ต่างๆ ไม่เพียงพอ โดยสามารถอธิบายตามมิติต่างๆ ได้ดังนี้

1. การบริหารหลักสูตรของสถานศึกษา: อิงส่วนกลางเป็นหลัก

การบริหารการศึกษาไม่ได้มีการกระจายอำนาจเกิดขึ้นอย่างแท้จริง สะท้อนได้จากหลักสูตรการศึกษาที่โรงเรียนรัฐทุกแห่งต้องใช้ ต้องอิงกับสูตรแกนกลางที่ถูกควบคุมจากส่วนกลาง โดยหลักสูตรดังกล่าวไม่มีความยืดหยุ่นต่อท้องถิ่น เช่น หลักสูตรแกนกลางจะบังคับให้โรงเรียนเน้นสอนภาษาไทย ซึ่งไม่สอดคล้องกับบางพื้นที่ที่มีผู้ใช้ภาษาอื่นจำนวนมาก อย่างในกรณีการสอนของโรงเรียนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้หรือพื้นที่ภาคเหนือ โรงเรียนจะถูกกำหนดให้สอนภาษาไทยภาคกลางแก่นักเรียน ทั้งที่ในชีวิตประจำวันนักเรียนจะใช้ภาษาถิ่นในการติดต่อสื่อสาร เช่น ภาษามลายู หรือภาษากำเมือง เป็นต้น

2. การแก้ปัญหาทางการศึกษาแบบหน่วยงานส่วนกลาง: ยิ่งแก้ ยิ่งขยาย ยิ่งแย่

เนื่องจากหน่วยงานด้านการศึกษาส่วนกลางยังยึดติดวิธีการแก้ไขปัญหแบบเดิม นั่นคือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น หน่วยงานกลางจะทำงานโดยอาศัยหน่วยย่อยที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ผ่านการบังคับบัญชาผ่านเขตพื้นที่การศึกษา แต่หากพื้นที่การศึกษาใดไม่มีหน่วยงานย่อยตั้งอยู่ หน่วยงานกลางก็จะแก้ไขปัญหาด้วยการตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่เพื่อจัดการปัญหา เช่นแต่เดิมเขตพื้นที่การศึกษาไม่มีการแบ่งการดูแลระหว่างระดับ

ประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาอย่างชัดเจน ต่อมาเมื่อภาระงานที่เกี่ยวข้องกับแต่ละระดับชั้นการศึกษามีมากขึ้นจนเริ่มสร้างปัญหา กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แบ่งส่วนราชการให้แต่ละเขตพื้นที่การศึกษาแยกการกำกับดูแลระหว่างระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาอย่างเด็ดขาด จึงทำให้เกิดการขยายตัวของหน่วยงานภายใต้การดูแลของเขตพื้นที่การศึกษามากขึ้น

ด้วยลักษณะการทำงานเช่นนี้ องค์กรของหน่วยงานกลางจึงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะลดลงได้ยาก เพราะการเพิ่มขึ้นของหน่วยงานย่อยและงานหมายถึงหน่วยงานกลางเหล่านี้จะได้งบประมาณและอำนาจมากขึ้น การกระจายอำนาจให้สถานศึกษาในพื้นที่จึงยังไม่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง

3. การบริหารบุคลากรระดับพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา: ได้คนไม่ตรงเป้าหมาย

ปัจจุบันคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษามีหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบการปฏิบัติหน้าที่ของครูและบุคลากรการศึกษาทั่วประเทศ โดยมีคณะกรรมการดูแลรับผิดชอบในระดับเขตพื้นที่การศึกษา เมื่อสถานศึกษาภาครัฐต้องการบุคลากรการศึกษาเพิ่มเติม สถานศึกษาไม่สามารถจัดการได้เอง จำเป็นต้องส่งเรื่องไปยังเขตพื้นที่การศึกษาของตนเพื่อพิจารณาจัดสรรบุคลากร ซึ่งใช้ระยะเวลาและขั้นตอนยาวนานมาก เพราะต้องขึ้นอยู่กันโยบายของกระทรวงศึกษาธิการหรือความร่วมมือของเขตพื้นที่การศึกษาข้างเคียง บางกรณีสถานศึกษาต้องใช้เวลาร่วมปีกว่าจะได้กำลังคนตามที่ต้องการ กลไกดังกล่าวทำให้สถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษาไม่สามารถบริหารบุคลากรได้อย่างคล่องแคล่ว และเท่าทันต่อการแก้ไขปัญหา

4. การบริหารงบประมาณของสถานศึกษา: ได้ใช้ไม่ทันการณ์

สถานศึกษาส่วนมากเป็นโรงเรียนที่สังกัดภาครัฐ สถานศึกษาจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการตรวจสอบการใช้เงินจากหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานภายนอกเช่นสำนักงานตรวจเงินแผ่นดินได้ รวมถึงไม่สามารถขอรับงบประมาณแบบเหมาจ่ายรวมได้ (งบประมาณแบบเหมาจ่ายรวมไม่ได้กำหนดให้สถานศึกษาต้องใช้จ่ายเงินตามที่ส่วนกลางกำหนด แต่อนุญาตให้สถานศึกษาสามารถใช้จ่ายเงินตามต้องการได้)

ด้วยเหตุนี้ การบริหารเงินของสถานศึกษาภาครัฐจึงขาดความยืดหยุ่นเหมือนหน่วยงานอื่นในระบบราชการ กว่าจะได้ดำเนินการแต่ละโครงการ ต้องรอการจัดสรรงบประมาณกันข้ามปี หรือต้องใช้จ่ายเงินตามโครงการที่ส่วนกลางกำหนดมาเสียก่อน การใช้จ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาหรือตามความต้องการเฉพาะเรื่องจึงเกิดขึ้นช้า และไม่ตอบโจทย์ผู้เรียนในแต่ละบริบทพื้นที่

5. ความไม่พร้อมของบุคลากรทางการศึกษาทั่วไป: หวาดกลัวการบริหารการศึกษาแบบใหม่

ความพยายามหนึ่งสำหรับการปฏิรูปเพื่อสร้างความยืดหยุ่นในการบริหารการศึกษาที่ผ่านมาคือ การแปลงสถานศึกษาซึ่งมีสภาพเป็นระบบราชการให้กลายเป็นองค์กรแบบมหาชนหรือแบบนิติบุคคล เพื่อให้

สถานศึกษาสามารถมีความคล่องตัวในการบริหารบุคคล งบประมาณ และหลักสูตรได้เอง โดยไม่ต้องใช้กลไก ส่วนกลางในการจัดการ

อย่างไรก็ดี แนวทางดังกล่าวทำให้บุคลากรการศึกษาซึ่งแต่เดิมสังกัดภาครัฐส่วนกลางต้องถูกโอนไปอยู่ ภายใต้การควบคุมของสถานศึกษาโดยตรง นั่นเท่ากับว่าข้าราชการครูจะถูกเปลี่ยนแปลงเป็นพนักงานของรัฐ หรือครูอัตราจ้าง มองในแง่นี้ พนักงานของรัฐหรืออัตราจ้างมีความมั่นคงต่ำกว่าข้าราชการอยู่มาก ประกอบกับ ตลอดหลายปีที่ผ่านมา เงินเดือนของข้าราชการครูมีการเพิ่มขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ครูที่มีอายุงานและมีวิทยฐานะมาก ไม่อยากลดสถานะตัวเอง จึงยังต่อต้านวิธีการบริการการศึกษาแบบนี้อยู่

นอกจากนี้ เหตุที่ครูเหล่านี้ยังต่อต้านเพราะเห็นว่าหากให้สถานศึกษาแปลงสภาพมาบริหารจัดการ ตัวเอง ผู้อำนวยการสถานศึกษาจะใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม เนื่องจากคณะกรรมการสถานศึกษาปัจจุบันมีความอ่อนแอ ไม่สามารถกำหนดนโยบายหรือคานอำนาจผู้บริหารได้จริง

6. ความไม่พร้อมของผู้บริหารการศึกษา: หายบ่อย ด้อยวิชาการ

ในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก ผู้บริหารมักไม่มีความเป็นผู้นำทางวิชาการ ไม่สนใจปรับปรุงหลักสูตร ให้ทันสมัย หรือไม่ส่งเสริมการพัฒนาด้านวิชาการ รวมถึงผู้บริหารมักไม่ปรากฏตัวในโรงเรียน เพราะมักอ้างว่า จะต้องออกไปข้างนอกเพื่อวิ่งเต้นหาทรัพยากรจากภายนอกมาสนับสนุนโรงเรียนอยู่เสมอ เพื่อให้เพียงพอ กับ ความขาดแคลนที่สถานศึกษาเผชิญ เนื่องมาจากโรงเรียนมีนักเรียนน้อย เงินสนับสนุนต่อหัวที่รัฐจัดสรรให้จึงมี น้อย ไม่เพียงพอสำหรับการบริหารจัดการ

7. ความไม่พร้อมของครูท้องถิ่น: ขาดแคลนครูคุณภาพ

ในส่วนการบริหารโรงเรียนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็มีปัญหาเช่นกัน ถึงแม้ว่าองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น จะมีงบประมาณที่มากพอสนับสนุนโรงเรียนให้ดำเนินการจนเป็นที่นิยมของคนในพื้นที่ แต่ก็ต้อง ยอมรับว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพทางวิชาการเพื่อนำมา จัดการเรียนการสอนจำนวนมาก ประกอบกับบุคลากรด้านการศึกษามีอยู่เดิมก็มีทักษะทางวิชาการไม่สูงมาก นัก เช่น ครูยังไม่มีความแม่นยำในเนื้อหาวิชาที่ตัวเองสอน ส่วนหนึ่งเพราะครูท้องถิ่นจำนวนมากต้องรับผิดชอบ การสอนหลายวิชา เนื่องจากความขาดแคลน ทำให้ครูจำเป็นต้องสอนในรายวิชาที่ตัวเองไม่ได้มีความชำนาญ หรือจบมาโดยตรง

ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา มีลักษณะเกี่ยวพันกันเป็นวงจรอุบาทว์ ยากที่จะ เริ่มต้นจากจุดใดจุดหนึ่งได้ หากจะแก้ไขต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและครอบคลุม ทั้งนี้ งานวิจัยของ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ ได้นำข้อเสนอเชิงนโยบายที่ได้มาจากการสังเคราะห์งานวิจัยด้านการศึกษา หลายชิ้น ดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการควรเปิดโอกาสให้โรงเรียนตามพื้นที่ต่างๆ สามารถกำหนดหลักสูตรได้ตามเหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมในพื้นที่นั้นๆ
 2. กระทรวงศึกษาธิการควรจริงจังต่อการกระจายอำนาจการบริการศึกษา ด้วยการลดการแก้ไขปัญหาลักษณะเดิมที่เน้นการตั้งหน่วยงานอย่างต่อเนื่องเมื่อเกิดปัญหา
 3. กระทรวงศึกษาธิการควรให้โรงเรียนในภาครัฐบริหารในรูปแบบนิติบุคคล รวมถึงยกระดับโรงเรียนบางแห่งที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรมหาชน เพื่อสามารถบริหารจัดการตัวเองได้คล่องแคล่วขึ้น ทั้งในแง่ งบประมาณ บุคลากร หลักสูตร และการบริหาร
 4. กระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งสถานศึกษาควรบรรจุบุคลากรครูเข้าใหม่เป็นพนักงานของรัฐ เพื่อลดจำนวนสัดส่วนครูที่เป็นข้าราชการ และจะได้ลดการคัดค้านจากครูที่เป็นข้าราชการอยู่ในปัจจุบันให้น้อยลง เหมือนที่เคยทำในระบบมหาวิทยาลัย
 5. กระทรวงศึกษาธิการควรให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาให้ความร่วมมือทางวิชาการ และโอนโรงเรียนขนาดเล็กที่มีปัญหาไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดูแล อย่างไรก็ตาม หน่วยงานจากส่วนกลางยังต้องให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ บุคลากร และความรู้แก่โรงเรียนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ท้องถิ่นที่มีความพร้อมสูงจะได้รับการสนับสนุนน้อยกว่าท้องถิ่นที่มีความพร้อมต่ำกว่า
- ที่มา: งานวิจัยเรื่องการสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยปัญหาและข้อเสนอแนะในกระบวนการจัดการศึกษาไทย: ประเด็นปัญหาคุณภาพการศึกษา (2535-2558) (2558) ของ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.13 เตรียมรับมือคร้วเรือนชนบทไทยโฉมใหม่

ปรากฏการณ์สังคมสูงวัยไม่ได้มีผลกระทบต่อครัวเรือนในเมืองเท่านั้น หากยังส่งผลกระทบต่อครัวเรือนในชนบทอีกด้วย แต่ต้องรู้เกี่ยวกับผลกระทบของสังคมสูงวัยต่อครัวเรือนชนบทยังมีอยู่น้อย จึงทำให้ยังไม่เกิดการเตรียมความพร้อมรับมือสังคมสูงวัยสำหรับครัวเรือนชนบทอย่างเหมาะสม

ทั้งนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ร่วมกันจัดทำโครงการวิจัย “ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย” ซึ่งประกอบด้วยงานวิจัยย่อยเรื่อง ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวชนบทไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม (2559) โดย ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และคณะ งานวิจัยชิ้นดังกล่าวชี้ว่าครัวเรือนชนบทไทยได้รับผลกระทบจากการเข้าสู่สังคมสูงวัยในหลายมิติ ซึ่งสามารถอธิบายผลการศึกษา ได้ดังนี้

1. รูปแบบและลักษณะการอยู่อาศัยของครัวเรือนชนบทไทยภายใต้ความเปลี่ยนแปลง

ในแง่การเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ งานวิจัยชี้ว่า ครัวเรือนชนบทไทยมีขนาดเล็กลง โดยในปี 2530 ครัวเรือนชนบทมีขนาดเฉลี่ยอยู่ที่ 4.3 คน ขณะที่ปี 2557 มีขนาดเฉลี่ย 3.3 คน ทั้งนี้เกิดจากสาเหตุกระแสการย้ายถิ่นของสมาชิกวัยแรงงานจากชนบทสู่เมืองที่มีมากขึ้นจนทำให้ประชากรในชนบทเหลือแต่เพียงผู้สูงอายุ และเด็กเป็นส่วนใหญ่

ในแง่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างประชากรส่งผลให้เกิดครัวเรือนชนบทลักษณะพิเศษต่างๆ ได้แก่ (1) ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว (ร้อยละ 8.6) เป็นครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอยู่คนเดียวไม่มีใครดูแล (2) ครัวเรือนข้ามรุ่น (ร้อยละ 1.5) เป็นครัวเรือนที่มีแต่สมาชิกรุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นหลานเท่านั้น (3) ครัวเรือนผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ 34.7) เป็นครัวเรือนที่ผู้หญิงมีบทบาทนำในการดูแลครอบครัว (4) ครัวเรือนที่มีสมาชิกหม้าย หย่า หรือแยก (ร้อยละ 27.6) เป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกผู้หญิงคนใดคนหนึ่งมีสถานภาพสมรสลักษณะ “หม้าย” (คู่สมรสเสียชีวิต) ลักษณะ “หย่า” (การเลิกกับคู่สมรสอย่างเป็นทางการ แล้วกลับมาอยู่บ้านในชนบท) หรือลักษณะ “แยก” (ไม่ได้เลิกกับคู่สมรสอย่างเป็นทางการ แต่แยกกันอยู่ และย้ายกลับเข้ามาอยู่ในชนบท)

ผู้วิจัยได้จำแนกครัวเรือนลักษณะพิเศษต่างๆ เป็น 2 กลุ่มหลัก โดยกลุ่มแรก คือ ครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว หรืออยู่เฉพาะกับคู่สมรส เรียกว่า “ครัวเรือนโดดเดี่ยวขนาดเล็ก” ส่วนกลุ่มที่สองคือ ครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนที่มีสตรีเป็นหัวหน้าครอบครัว และครัวเรือนที่มีสมาชิกหม้าย หย่า และแยก เรียกว่า “ครัวเรือนขยายขนาดย่อม” ผู้วิจัยได้เปิดประเด็นว่า ลักษณะของครัวเรือนพิเศษทั้ง 2 กลุ่ม มีความเปราะบางสูง และต้องการผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และบทบาทของสมาชิกครัวเรือนที่เปลี่ยนไป รวมถึงปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพิงระหว่างสมาชิกที่อาจลดลงได้ด้วย

2. คุณภาพชีวิตครัวเรือนชนบทไทยภายใต้ความเปลี่ยนแปลง

ความอยู่ดีมีสุขตามอัตภาพ

ผลการศึกษาชี้ว่า จากการสำรวจสุขภาพจิตคนไทยในปี 2558 ครัวเรือนชนบทไทยมีระดับความสุขทางจิตใจอยู่ที่ 7.90 คะแนน (เต็ม 10 คะแนน) ขณะที่ระดับความพึงพอใจสุขภาพกายอยู่ที่ 7.84 คะแนน นอกจากนี้ ในแง่ความปลอดภัยในชุมชน ครัวเรือนชนบทไทยร้อยละ 96 มีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนว่าครัวเรือนชนบทไทยยังมี “ความอยู่ดีมีสุข” เนื่องจากส่วนใหญ่ยังมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

การปรับตัวต่อความทันสมัย

ภาคชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงในบางมิติ นั่นคือ การเข้ามาของเทคโนโลยี ทำให้ครัวเรือนชนบทต้องปรับตัวมากขึ้น โดยอาศัยเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกมากขึ้น เช่น การใช้โทรศัพท์ ไลน์ หรือเฟซบุ๊กเพื่อการติดต่อสื่อสารในชุมชน ซึ่งผู้สูงอายุบางกลุ่มก็ยังปรับตัวรับเทคโนโลยีใหม่ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนชนบทยังใช้การติดต่อสื่อสารกันโดยตรงเหมือนดังเช่นในอดีตอยู่ โดยเฉพาะลูกหลานที่อยู่ละแวกบ้านใกล้เคียง ซึ่งมักไปเยี่ยมญาติผู้ใหญ่ด้วยตัวเอง

สำหรับการทำอาชีพ ครัวเรือนชนบทก็ได้ปรับตัวโดยการทำโฮมสเตย์ หรือการขายสินค้าและบริการต่างๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของคนภายนอกชุมชนมากขึ้น

การดูแลและการพึ่งพาอาศัยที่ยังคล้ายเดิม

งานวิจัยชี้ว่าครัวเรือนชนบทไทย (ร้อยละ 65.4) มีความผูกพันกันมาก โดยส่วนใหญ่ยังทำกิจกรรมในบ้านร่วมกัน เช่น การนั่งดูทีวี นั่งคุย การหยอกล้อ ส่วนการทำกิจกรรมนอกบ้านร่วมกัน เช่น การกินข้าวนอกบ้าน หรือการไปเที่ยวนั้น มีครัวเรือนชนบทเพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่ทำ ส่วนการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหานั้น ครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่ไม่นิยมทำกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในครัวเรือนชนบทยังไม่มี ความขัดแย้งจนถึงขั้นใช้ความรุนแรง นอกจากนี้ ยังพบว่าสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติตามบทบาทของตน เช่น การปฏิบัติเป็น พ่อแม่หรือลูกที่ดี และสำหรับคุณธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิต พบว่าคนในชนบทส่วนมาก (ร้อยละ 66) ยังปฏิบัติหรือแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดาของตนทุกครั้งเมื่อมีโอกาส ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าครัวเรือนชนบทยังมีการดูแลระหว่างสมาชิกด้วยกันอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ดี การดูแลผู้สูงอายุในความเป็นจริง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) มักดูแลตัวเอง ส่วนผู้ที่ดูแลผู้สูงอายุรองลงมาคือ บุตรหญิง (ร้อยละ 4.5) คู่สมรส (ร้อยละ 3.1) บุตรชาย (ร้อยละ 1.5) ตามลำดับ

ในภาพรวม ถึงแม้ว่าครัวเรือนชนบทไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงในแง่รูปแบบและลักษณะ รวมถึงต้องปรับตัวเข้าสู่สภาวะสมัยใหม่บ้างก็ตาม แต่ครัวเรือนชนบทไทยยังคงมีวิถีชีวิตการพึ่งพาอาศัยคล้ายเดิม และยังคงมีความอยู่ดีมีสุข เห็นได้จากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชนบทที่เกิดขึ้นเป็นประจำ

ถึงกระนั้น สถานการณ์ครัวเรือนชนบทไทยก็มีความล่อแหลมที่น่าจับตามอง คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีมาก ถึงร้อยละ 90 ซึ่งไม่มีใครดูแล แม้กลุ่มนี้ยังสามารถดูแลตัวเองได้ในปัจจุบัน แต่ในอนาคตเมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ กลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้จะมีอายุมากขึ้นจนดูแลตัวเองได้ยากลำบาก และเมื่อผู้สูงอายุไม่สามารถดูแลตัวเองและผู้อื่นได้แล้ว เด็กในครัวเรือนข้ามรุ่นจะยิ่งมีความเปราะบางมากขึ้น ประกอบกับเทคโนโลยีที่จะมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุจะมีความยากลำบากในการใช้ชีวิตท่ามกลางเทคโนโลยีใหม่มากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงต้องเร่งหาวิธีรับมืออย่างรวดเร็วและเหมาะสม

3. บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุนและดูแลครัวเรือนชนบทไทย

สำหรับการแก้ไขปัญหาดังที่กล่าวมา งานวิจัยได้ชี้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ซึ่งเป็นหน่วยงานทางปกครองมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุข และรู้จักใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่เขตชนบทมากที่สุดควรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

ทั้งนี้ จากงานศึกษาพบว่า อปท. ได้มีบทบาทช่วยเหลือครัวเรือนชนบทมาตลอด โดยได้ใช้งบประมาณที่ได้จากภาครัฐมาจัดสรรเบี้ยยังชีพ รวมถึงส่งเสริมจัดตั้งกองทุนหรือสวัสดิการในระยะยาวให้แก่ผู้สูงอายุ นอกจากนี้ อปท. หลายแห่งยังใช้เงินงบประมาณของท้องถิ่นเอง มาจัดบริการรับส่งผู้สูงอายุยามฉุกเฉินและเจ็บป่วยไปยังสถานพยาบาล รวมถึงการจัดบริการเยี่ยมเยียนเพื่อมอบของยังชีพหรือส่งทีมหมอประจำชุมชนเพื่อตรวจสุขภาพของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ อปท. ยังได้กำหนดนโยบายยกระดับคุณภาพชีวิตของเด็กอีกด้วย โดยจัดสถานเลี้ยงเด็กในชุมชน หรือรับเลี้ยงดูลูกหลานที่ย้ายถิ่นมาจากภายนอก รวมถึงส่งเสริมให้ปู่ย่าตายายร่วมดูแลลูกหลานอย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ อปท. จะมีบทบาทในการจัดสรรสวัสดิการให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุและเด็กมากกว่าแต่ก่อน แต่ยังมีการปฏิบัติไม่แพร่หลายเมื่อเทียบกับความต้องการที่เกิดขึ้นจริง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนชนบทที่มีแนวโน้มเข้าสู่สถานการณ์ที่ล่อแหลม ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ อปท. มีบทบาทในการดูแลครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นอย่างสร้างสรรค์ โดยไม่เน้นกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์เท่านั้น หากจะต้องส่งเสริมให้เกิดความอยู่ดีมีสุขในวิถีชีวิต
2. จัดให้มีสถานเลี้ยงเด็กที่มีคุณภาพ เพื่อช่วยลดภาระของผู้สูงอายุที่ต้องดูแลหลานแต่ฝ่ายเดียว
3. ผลักดันกระบวนการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชน เพื่อเป็นรากฐานในการพึ่งพาอาศัยในครัวเรือนชนบท
4. กระตุ้นให้เกิดการทำธุรกิจเกิดใหม่ที่สามารพพึ่งพิงตัวเองได้อย่างยั่งยืน เพื่อสร้างสังคมชนบทที่เข้มแข็ง
5. สนับสนุนให้เกิด “ความฉลาดทางเทคโนโลยี” ในกลุ่มประชากรผู้สูงอายุเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต
6. ส่งเสริมความเข้าใจสถานการณ์ครัวเรือนกึ่งเมืองกึ่งชนบท เพราะครัวเรือนปัจจุบันเริ่มมีส่วนผสมของความเป็นเมืองและชนบทมากขึ้นกว่าอดีต การสร้างความเข้าใจจะทำให้ครัวเรือนสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น
7. ส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยเพื่อติดต่อสื่อสารในยามช่วยเหลือกันได้ง่ายขึ้น

8. ส่งเสริมให้ผู้ย้ายถิ่นกลับ บุตรหลาน เพื่อนบ้าน องค์กรชุมชน รวมถึงผู้สูงอายุที่มีจิตอาสารับบทบาทเป็น “ผู้ถือกุญแจของครัวเรือนชนบท” เพื่อเป็นแกนหลักในการช่วยเหลือสมาชิกในระดับชุมชน

ที่มา: งานวิจัยความอยู่ดีมีความสุขของครัวเรือนชนบทไทยภาคใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรสังคม (2558) โดย ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา ดร.ศุทธิดา ชนวนัน และนายวิชาญ ชูวัฒน์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

1.14 บ้านหลังสุดท้าย

เขียน: ณัฐกานต์ อมาตยกุล

...แต่ภาพที่เห็นอยู่ในสายตาขณะนี้ก็เป็นภาพซ้ำซากเหมือนกับเมื่อวาน เหมือนกับเมื่อวานขึ้น และก็จะเหมือนกับพรุ่งนี้

นั่นไงยาร่างอ้วนนั่งอยู่ใต้ลมหูกวาง เบื้องหน้าแกมีตะกร้าใส่ขนมปังเอาไว้ขายสำหรับเลี้ยงปลาในสระ นั่นอีกละ ยาร่างเล็กที่โซ่งงานฝีมือถักไหมพรมของแกขึ้นขายแก่เด็กหนุ่มเด็กสาวที่เดินผ่าน และผู้คนในศาลากลางศาลนั้นก็ล้วนแล้วคนแก่ทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าพวกเขายังไม่ถึงขนาดล้มหมอนนอนเตียง อีกไม่นานพวกเขาก็จะต้องถูกย้ายมาเรือนพักแห่งนี้...

พวกเขาล้วนถูกทอดทิ้งมิใช่หรือ?

นั่นคือถ้อยความคิดของอุบล ผู้ดูแลผู้อยู่อาศัยในบ้านพักคนชราแห่งหนึ่งในนวนิยายเรื่อง เวลา ของชาติ กอบจิตติ ในเรื่องมีทั้งบทความความคิดของคนชรา บรรยายภาศของการป่วยไข้ไร้หวัง มีบ้างที่เป็นบทสนทนาเฮฮาออกรส แต่สรุปจบก็คือที่นี้ไม่ใช่ที่ที่น่าอยู่ ...หากมีทางเลือกอื่น

ปิดหน้าหนังสือ การพรรณนาที่ชัดเจนหนักหน่วงทำให้ปลายจมูกกลิ่นปัสสาวะ และรู้สึกถึงความมืดมนสิ้นหวังที่กดทับ

บ้านพักคนชราหรือ? เนิร์สซิงโฮมหรือ? สถานสงเคราะห์คนชราหรือ? ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด หรือมีรายละเอียดที่แตกต่างกันขนาดไหน เราต่างมองสถานที่เหล่านี้เป็นปลายทางที่น่าหวั่นกลัว

หลายคนถึงกับบอกว่าที่อยากหาสามีและมีลูก ก็เพื่อที่จะไม่เป็นยายแก่ขึ้นคนและถูกจับไปอยู่ในบ้านพักคนชรา

แต่ว่ามันเลวร้ายขนาดนั้นจริงไหม

แผนที่ระบายสีเทา

สำนักข่าวซีเอ็นบีซีรายงานว่า ปัจจุบันกระแสดูแลผู้เฒ่าผู้แก่ที่บ้านพักคนชราไม่ใช่เรื่องน่าละอายอีกต่อไป แต่เป็นผลลัพธ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนประชากร

คนชราเพิ่มมากขึ้น คนวัยทำงานน้อยลง และพร้อมกันนั้นอายุขัยเฉลี่ยที่มากขึ้นก็ทำให้เกิด “ความเป็นเมือง” ที่มีประชากรหนาแน่นในหลายพื้นที่ของโลก บีบคั้นให้ครอบครัวต้องกระจายกันออกไปอยู่ตามทีต่างๆ เพราะไม่อาจขยายตัวได้ในพื้นที่อาศัยจำกัด สถานการณ์นี้เกิดขึ้นแรกๆ ในฝั่งตะวันตก แต่ตอนนี้ลามมาถึงเอเชีย ภูมิภาคที่ให้ความสำคัญกับการดูแลพ่อแม่ปู่ย่าตายายตามธรรมเนียมประเพณีมาช้านาน และกลายเป็น ‘ตะวันตก’ มากขึ้น

“ผมไม่ได้บอกว่าระบบคุณค่าครอบครัวแบบเอเชียนั้นต้องสยบยอมไป แต่มันต้องไม่ใช่การอาศัยอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน”

Chris Comer, ซีอีโอของกลุ่มพัฒนาอสังหาริมทรัพย์แคสเทิลลูคในสิงคโปร์กล่าว เขาเห็นอนาคตในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์สำหรับผู้สูงอายุ ทั้งในสิงคโปร์ และในเชียงใหม่ ประเทศไทยนี้เอง

ทุกวันนี้ สถานดูแลผู้สูงอายุไม่ใช่แค่สถานที่สำหรับคนไร้ทางไป แต่มันคือทางเลือก คือบริการ และคือธุรกิจที่กำลังเติบโต

ไม่ใช่แค่เรื่องที่อยู่ในบ้านอันจำกัด แต่เพราะความท้าทายใหม่ๆ ในการดูแลผู้สูงอายุ เช่น สารพัดโรคชรา โดยเฉพาะอาการความจำเสื่อม ภาระอื่นๆ ที่วัยทำงานมีในชีวิตประจำวันที่อยู่ยิ่งซับซ้อนกว่าหน้าที่การงานในอดีต ทำให้สถานที่เพื่อผู้สูงอายุเหล่านี้เริ่มถูกไฮท์ไลต์ว่า ‘จำเป็น’ มากขึ้นทุกที

หากไม่เคยลองเปิดแคตตาล็อกบ้านของคนสูงวัย ก็อาจไม่รู้ว่าบริการนั้นมีตั้งแต่ระดับที่อยู่อาศัยริมทะเลสุดหรูที่เรียกตัวเองว่า “ไลฟ์สไตล์คอมมูนิตี้” เจาะกลุ่มผู้สูงวัยเกษียณอายุกระเป๋าหนัก มีตั้งแต่กิจกรรมสันทนาการ บริการทางการแพทย์ใกล้ชิด และอาหารหรูหลากหลาย ระดับรองลงมาก็คือโครงการบ้านจัดสรรสูงวัยที่ราคาอาจไม่อู้ฟู่นัก แต่รับประกันความเหมาะสมในการอยู่อาศัย และสุดท้าย คือ สถานสงเคราะห์คนชรา ที่เราอาจเป็นหน้าหน้าเมื่อแรกได้ยินชื่อ

แต่ทุกอย่างก็คือทางเลือกที่วันหนึ่งเราอาจจะต้องเลือก - อย่างเลือกไม่ได้

แง่มุมต่างบ้านบางแค

ก่อตั้งในปี 2496 ช่วงเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี บ้านบางแคคือสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุแห่งแรกของประเทศไทย

และแน่นอน บ้านบางแคมาพร้อมกับภาพจำอันแสนหดหู่เมื่อเอ่ยถึงชีวิตคนชราที่ถูกทอดทิ้ง และภาพน่าเวทนาของความชราในที่คุมขัง

แต่ภาพจินตนาการเหล่านั้นนั้นดูเหมือนจะเกินจริงไปเสียหน่อย

“ที่แรกเข้ามา ร้องไห้เหมือนกัน เพราะกังวลว่ามันจะเป็นยังไงหนอ”

คุณยายทองคำ เทียนแยม อายุ 74 ปี อดีตศึกษานิเทศก์เกษียณอายุราชการ เล่าย้อนถึงเหตุการณ์ 7 ปีก่อน เมื่อตอนที่ตนหกล้มในบ้านเช่าในย่านห้วยขวางจนเอ็นข้อมือสองข้างขาด ไร้คนช่วยเหลือ จนต้องติดต่อสังคมสงเคราะห์ บอกสั้นๆ ว่า “ยายไม่ไหวแล้วนะ” แล้วจากนั้นชีวิตทรหดก็พาเธอมาส่งที่บ้านบางแค

“คนขับรถเขาก็ชวนคุยมาตลอดทางว่า ยาย ที่โน่นมีตลาดบางแคนะ ตลาดใหญ่มาก ไม่ต้องกลัวอด ยายเข้าไปก็ออกมาซื้อของได้ ไม่มีปัญหา พอเข้ามาถึงตกใจ มันไม่ใช่อย่างที่เราคิด เรานึกว่าเป็นบ้านไม้ แต่มันเจริญมากๆ เลย น่าอยู่” คุณยายเล่าออกท่าออกทาง เอนหลังพิงวิลแชร์แล้วหันมองบรรยากาศโดยรอบ ซึ่งมีต้นไม้ร่มรื่น และเสียงกลุ่มคนเล่นอังกะลุงอยู่ไม่ไกล “กับคนอื่นไม่รู้แน่ แต่ยายรู้สึกเหมือนอยู่สวรรค์ เพราะยายอยู่มาอย่างลำบากมากๆ การอยู่ที่นี้สบายที่สุด”

ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค แบ่งประเภทการดูแลผู้สูงอายุออกเป็นสามประเภท ได้แก่ แบบสามัญ ซึ่งเป็นแบบสงเคราะห์ผู้เดือดร้อน แบบเสียค่าบริการ และแบบพิเศษซึ่งเป็นบ้านแยกเป็นหลังเล็ก ๆ

ปี 2558 ในจำนวนผู้สูงอายุ 259 คน มีผู้สูงอายุที่เข้ามาอยู่ที่นี่เพราะยากจนอยู่เพียงร้อยละ 26 ส่วนใหญ่คือร้อยละ 44 เข้ามาที่นี่เพราะขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู²

คุณยายทองคำคือตัวแทนหนึ่งของผู้สูงอายุหลายคนที่ไม่มีลูกหลานคอยดูแล และมาอาศัยอยู่ที่บ้านบางแคในประเภทสามัญ ไม่ใช่เพราะเธอไม่มีลูก แต่เพราะปัจจัยอื่นๆ ของชีวิตที่ทำให้เธอไม่ได้เลี้ยงลูกมาจนโต

“สามีเสียตั้งแต่ลูกคนเล็กอายุแค่สี่ขวบ เราก็แค่พยายามเลี้ยงให้ลูกโต ช่วงนั้นเจอหลายเรื่อง ทั้งผ่าตัดไส้ติ่ง ผ่าตัดมดลูกทิ้ง เหมือนมีอะไรประดังประเดมาเยอะ เราเลยตั้งเป้าหมายอะไรในชีวิตไม่ได้ ขอให้อยู่รอดไปวันๆ

²

สรุปผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ

2558

ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค

กองส่งเสริมสวัสดิการและคุ้มครองสิทธิ

ผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ก็พอ ลูกก็ต้องให้ยาเขาเลี้ยง เพราะเราจ้างเลี้ยงไม่ไหว เราต้องทำงาน เราก็เลยดูแลตัวเองและทำงานส่งลูกไปด้วย พอเกษียณก็ออกมาขายของ ได้บ้าง ขาดทุนบ้าง จนกระทั่งมาหกล้ม”

เช่นเดียวกับ**คุณยายวลัยลักษณ์ อยู่แสง** คุณยายร่างเล็กใบหน้าเปื้อนยิ้ม แม่ค้าสูงวัยในตลาดสำเพ็งที่อยู่คนเดียวจนเกิดอุบัติเหตุในบ้าน

“ตอนสามียังมีชีวิต เราอยู่ตรงพระประแดง สำโรงใต้ พอเขาเสีย ยายก็อยู่กับลูกสาวที่บ้านสามของเธอ” คุณยายเล่าด้วยเสียงอ่อนหวาน เนิบช้า เอมือวางไว้บนกระเป๋าทู “แต่ที่นี่ พ่อแม่สามีเขาก็ไม่สบายใจ เพราะถ้าแม่ไปอยู่แล้วก็มีปัญหาหนักใจเกิดขึ้น เราไม่อยากให้ลูกคิดมาก สองปีที่แล้วยายหกล้มกันกระแทกในแฟลต กระตุกทรุดสองข้อ แขนก็หัก โทรบอกลูกสาวก่อนที่จะหมดสติไป ตอนจะออกโรงพยาบาล หมอก็เขียนหนังสือส่งตัวมาบ้านบางแค”

และเธอก็พบว่านี่คือทางเลือกที่ดีที่สุดที่เธอจะมีได้

คนเก่าแก่ในโลกสมัยใหม่

ชีวิตของ**คุณยายนงลักษณ์ ยงค์ธีระพันธ์** วัย 75 ปีนั้นต่างออกไป เธอเป็นอดีตพนักงานบัญชีของยูเอสอาร์มีและเลขาฯ บริษัทเอกชน มีลูกๆ ที่มีหน้าที่การงานดี ครอบครัวพร้อมจะดูแลสนับสนุนด้านการเงิน แต่เธอก็พบว่าการมาอยู่ในสถานดูแลคนชราเป็นหนึ่งใน “ทางเลือก” ที่ไม่ได้น่าชิงแต่อย่างใด เธอกับสามีจึงลงชื่อจองคิวเข้ามาแต่เนิ่นๆ เพราะใช้เวลาต่อคิวถึง 8 ปีจึงได้เข้ามาอาศัยอยู่แบบหอพัก ซึ่งเป็นแบบเสียค่าบริการรายเดือน

“มีลูกหลานดูแลค่ะ เราเองก็ไม่เคยคิดว่าต้องพึ่งลูกเลย เราเก็บไว้ก่อนหนึ่งไว้พึ่งตัวเอง ” เธอพยักหน้าหนักแน่น สายตาอ่อนโยนมองผ่านแว่นมา “แต่ว่าเขาต้องมีภาระทำมาหากิน การเงินดีไม่มีปัญหา เพียงแต่ว่าเขาไม่มีเวลาให้เรา ดีที่ยังไม่สว่างก็ต้องไปทำงานแล้วค่ะ เพราะว่าสังคมสมัยนี้ รถมันติด กลับมาก็สี่ทุ่ม ตอนหลังเขาก็ไปซื้อคอนโดอยู่ใกล้ๆ ที่ทำงาน เราก็อยู่ที่บ้าน”

เธอก็ถือสมาร์ทโฟนในมือ บอกว่าลูกๆ ยังคงมาเยี่ยมเยียนเสมอ และสอนเทคโนโลยีใหม่ๆ ให้เธอ เพียงแค่คลิกเธอก็ได้รับรู้โลกรอบตัวผ่านทางเว็บไซต์ แชทไลน์ หรือยูทูบ

“ตอนแรกไม่กล้าสมัคร ลังเล อีกอย่างหนึ่งคือทำใจไม่ได้ กลัวคนเขาว่าเอา เพราะว่าพี่น้องผู้ชายเราคนหนึ่งกว้างขวาง เขาอายุเพื่อน”

เธอเหมองไปทางอื่นชั่วคราว ก่อนพูดต่อว่า “แต่เราคิดว่าไม่ต้องไปยุ่ง ชีวิตเรา เราคิดว่าอยู่แบบนี้สะดวกกว่า ถ้าเราอยู่บ้าน ตายายสองคน ต้องไปตลาด หุงหาอาหารเอง สักวันนึงถ้าเราเดินไม่ได้ ขึ้นรถเมล์ไม่สะดวก เราจะ

ทำยังไง มาอยู่ที่นี้มีให้กินสามมื้อ แล้วอยู่บ้านบางทีก็ไม่ปลอดภัยนะ เกิดเจ็บป่วยขึ้นมา สมัยนี้นั่นไม่เหมือนพวกชุมชนเมื่อก่อนที่ช่วยเหลือกัน อยู่แบบนี้ต่างคนต่างอยู่”

เธอเล่าว่าสามีของเธอสุขภาพไม่ดีแล้ว ต้องอยู่ติดเตียง หากหมดหวัง เธอเองก็คงกลับไปอยู่กับลูกเพื่อเรียกความอบอุ่นในครอบครัวให้คืนมาอีกครั้ง

เพราะนั่นเป็นทางเลือกที่เธอเลือกได้เสมอเช่นกัน

แต่ดูเหมือนโชคชะตาของคุณยายนงลักษณ์จะต่างจากคนส่วนใหญ่ที่นี่

คุณสุนีย์ ไตถาม เจ้าหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุบ้านบางแค กล่าวว่าในรอบ 5-10 ปีที่ผ่านมา ดูเหมือนมีผู้สูงอายุจำนวนน้อยนิดเท่านั้นที่เมื่อเข้ามาอยู่ที่นี่แล้วจะมีลูกหลานมารับกลับไป อาจพูดได้ว่ามีเพียงร้อยละ 2 เท่านั้น

พี่เลี้ยงบางคนกล่าวเตือน “อย่าถามถึงลูกหลานให้พวกเขาได้ยิน”

ความขรยาระดับ

บรรยากาศเงียบเหงาดูเหมือนจะเหลืออยู่เพียงที่หอผู้ป่วยความจำเสื่อม อาการที่คนชราหลายคนต้องทนทุกข์

แต่สำหรับอาคารอื่นๆ แสงสว่างส่องทั่วถึง มีเสียงหัวเราะร่าออกมาจากปากที่เหลื่อฟันไม่กี่ซี่ เสียงคุณยายเล่นมุกกันสนุกสนานที่ระเบียงเรือนนอน

“คุณยายอายุเท่าไรคะ” พี่เลี้ยงแกล้งถามคุณยายที่ใช้ไม้เท้าช่วยเดินซึ่งห้อยถุงพลาสติกใส่ของ ก้าวไปข้างหน้าทีละคืบ รื้อรอยนับไม่ถ้วนฝังลึกในใบหน้าร้านแดดลม จนใครบางคนอาจเกิดเวทนา

“สิบแปด” คุณยายตอบหน้านิ่ง ทิ้งท้ายด้วยรอยยิ้มที่ตึงริมฝีปากโชว์ฟันหลอ คลอเสียงหัวเราะแห้งๆ

“ยายเพิ่งไปหาหมอมา ให้เขาดึงนิ้วเท้าที่ติดเชื้อออก ยายนี้งหัวขึ้นมอง เขาเด็ดออกไปอย่างนี้เลยนะ” คุณยายทำท่าประกอบ ดูราวกับลืมไปว่าสิ่งที่กำลังพูดถึงนั่นคืออวัยวะของตัวเอง

บ้านบางแคไม่ได้เศร้าอย่างที่ใครหลายคนคิด พวกเขาตื่นมาทำกิจกรรม เช่น ทำอาหาร งานประดิษฐ์ ฟังบรรยายวิชาที่ช่วยเหลือการใช้ชีวิต เช่น หัวข้อรู้ทันกลวงแก้งมิจฉาชีพ

“เหมือนกลับไปเป็นนักเรียนโขง” คุณยายทองคำหัวเราะ

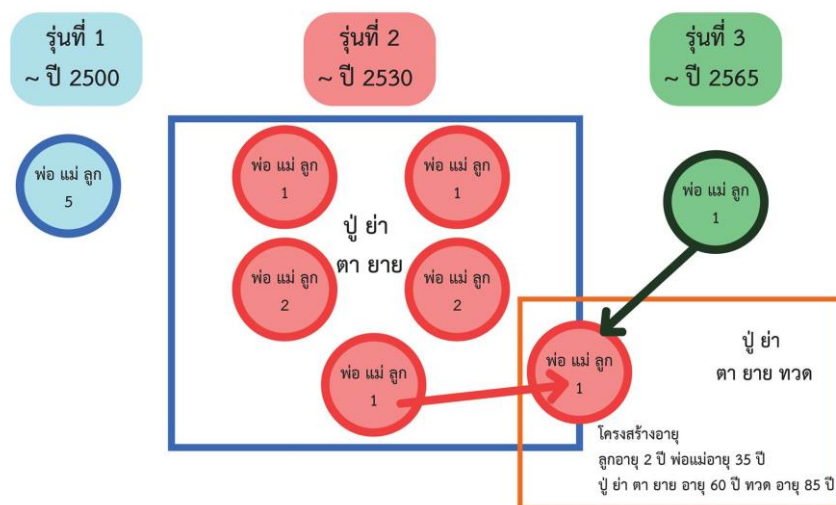
“ถามว่าเคยทะเลาะกันไหม ก็มีบ้าง แต่ไม่มากมาย อยู่ที่ไหนก็ต้องมี เหมือนนักเรียนอนุบาล ถ้าอยากอยู่แบบไม่ยุ่งยาก ก็ทำงาน เข้าไปเย็นกลับห้อง ไม่มีปัญหา ถ้าเราสูงส่งกันมากๆ ก็ไม่ดี”

“มาจากร้อยพ่อพันแม่นะ เราก็ต้องเข้าใจเขาด้วย ที่นี้มีตั้งแต่คนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ไปจนถึงครูบาอาจารย์ระดับสูง เป็นถึง ผ.อ. ก็มี เพราะฉะนั้นการเข้ากันได้ก็อาจจะยากหน่อย เราก็พยายามปรับตัว ” คุณยายนงลักษณ์เสริม

แม้การอยู่ที่บ้านบางแคจะเป็นตัวเลือกของชีวิตดีๆ ในวัยเกษียณ แต่นั่นก็ไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักของมูลนิธิบ้านบางแคซึ่งมุ่งเน้นดูแลผู้สูงอายุที่เดือดร้อนเป็นหลัก

ที่น่าเป็นห่วงก็คือ ในอนาคต จำนวนผู้สูงอายุผู้เดือดร้อนทั้งจากปัญหาด้านการเงินและการขาดไร้คนอุปการะมีแนวโน้มจะพุ่งจำนวนสูงขึ้นอย่างมาก

จากงานวิจัย “การสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในมิติการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเงินของประชากร ” โดยจิระวัฒน์ ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์และคณะ ทำให้เห็นภาพอนาคตว่า โครงสร้างครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คนรุ่นที่ 3 (ราวๆ ปี 2565) มีภาระต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุรุ่นทวดและปู่ย่าตายายหลายคนต่อเด็กที่เกิดใหม่หนึ่งคน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุในปัจจุบันถึงร้อยละ 36 มีแหล่งรายได้หลักจากบุตร และหลายคนยังมีปัญหาเรื่องการออมเพื่อวัยเกษียณ

ลองนึกภาพสัดส่วนของกำลังแรงงานและรายได้ของคนคนหนึ่งที่ต้องกระจายออกไปให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้สูงวัยที่ยังมีชีวิตอยู่

ไม่น่าจะพอ

กระทั่งสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่เราต่างเบือนหน้าหนีในวันนี้ก็อาจกลายเป็นสถานที่ที่คนชราต้องกระเสือกกระสนรอเวลาที่จะได้เข้าไป เพื่ออย่างน้อยจะได้มีใครสักคนคอยดูแล

“คนโน้นมันเยอะมากแล้ว เข้ามาก็ไม่ได้เพราะมันเต็ม” คุณยายทองคำเล่าถึงสถานการณ์ปัจจุบัน

บ้านบางแคจึงต้องมีบริการชุมชน ออกไปดูแลผู้สูงอายุในเขตใกล้เคียง เพราะคงเป็นไปได้ที่จะให้ผู้สูงอายุไว้ที่ฟังทุกคนได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่อันจำกัดแห่งนี้

บ้านหลังสุดท้าย

แม้ในขณะที่เขามีอายุ 100 ปี คุณปู่ของผมก็ยืนกรานที่จะขี่ม้าตรวจตราไร่ต่อไป

ถ้าเขาอาศัยอยู่ในโลกตะวันตก เรื่องนี้ดูเหมือนเรื่องไร้สาระ ... ถ้าเขายืนกรานที่จะทำมันต่อไปแล้วตกจากหลังม้า และถูกหามไปที่ห้องฉุกเฉินเพราะสะโพกหัก โรงพยาบาลจะไม่ปล่อยให้เขากลับบ้าน พวกเขาจะยืนกรานว่าเค้าต้องไปอยู่ในสถานดูแลผู้สูงอายุ แต่ในโลกยุคก่อนสมัยใหม่ของคุณปู่ เขาต้องการมีชีวิตในแบบที่เขาเลือก และบทบาทของครอบครัวก็คือการทำให้สิ่งนี้เป็นไปได้

เช่นเดียวกับนวนิยายเรื่อง เวลา อาทูล กาวานตี เขียนในหนังสือ Being Mortal ว่าสถานดูแลผู้สูงอายุหลายแห่งเป็นสถานที่แห่งความสิ้นหวัง ไม่ได้เป็นเพราะว่าคุณภาพชีวิตข้างในย่ำแย่ ไม่ถูกสุขลักษณะ อาหารคุณภาพต่ำ ฯลฯ แต่เป็นเพราะมนุษย์วัยชราที่ต้องการเลือกชีวิตในแบบที่ตัวเองเห็นว่ามีความค่า โดยเฉพาะเมื่อเหลือเวลาอีกไม่มาก และสถานที่เหล่านี้ไม่เปิดโอกาสให้พวกเขา

ในประเทศพัฒนาแล้ว การดูแลประชากรผู้สูงอายุนั้นเริ่มมองไกลไปถึงขั้นที่ว่าอยู่อย่างไรให้กายและใจสมบูรณ์หรือถ้าร่างกายนั้นพังเกินแก้แล้ว ทำอย่างไรให้จิตใจยังแข็งแรงและจากไปอย่างสงบ

อาจจะยังเป็นเป้าหมายที่ข้ามไปอีกขั้นสำหรับปัญหาประชากรสูงวัยในประเทศเรา (ซึ่งอาจหมายถึงตัวเราเองนี้แหละในอนาคต) เพราะเรื่องน่าห่วงกลัวในวันนี้ อาจไม่ใช่ภาพของการถูกคุมขังให้ไร้อิสรภาพ

แต่เพราะความกลัวว่าในวันนั้น จะไม่มีที่ไหนพร้อมรับเราเข้าไป เพื่ออย่างน้อยเราจะเรียกได้เต็มปากว่าเป็นบ้าน

1.15 20 เมนูแจ่ว ของคนไทดำ กับความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

“พริกควัพอหอม กระเทียมหมกไฟ จิงแดงเผา มะเขือส้มหรือผักชีหอม โขลกให้เข้ากัน ปรงรสด้วยเกลือ เติมน้ำผักสะทอน ต้มจนเป็นสีดำ เหยาะน้ำปลา เติ่มมะเขือเครือ ผักชีหอม”

นี่คือ “แจ่วดำ” อาหารที่ขาดไม่ได้ของคนเมืองเลย ทั้งกินคู่กับผักลวก ปลาอย่าง หรือจิ้มกับข้าวเหนียว ในแต่ละมื้อ เรียกว่าเป็นอาหารหลักที่อยู่คู่สำหรับคนเลยก็ว่าได้

จากแจ่วถ้วยเล็กๆ คณะผู้วิจัยโดย อ.เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้มองเห็นประเด็นความมั่นคงทางอาหารจากการสะท้อนผ่านอาหารและวัฒนธรรมการกินของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพื้นที่ของ “คนไทดำ” ได้อย่างน่าสนใจ นี่เป็นเพียงหนึ่งในมิติความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนที่มีความหลากหลายและซับซ้อนจากงานวิจัยโครงการ “การพัฒนาระบบองค์ความรู้ด้านฐานทรัพยากรอาหารของชุมชนในภาวะเปราะบางเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร”

ด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเลย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสูงสลับที่ราบแคบ โดยมีลำน้ำหมันเป็นลำน้ำสายหลัก ภายภาคนี้มียุทธศาสตร์สำคัญต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทดำ และส่งผลต่อนิยามความมั่นคงทางอาหารของชุมชนด้วย

วิถีชีวิตของคนไทดำส่วนใหญ่อิงอยู่กับวิถีการเกษตรทำนาทำไร่ วัฒนธรรมการกินของคนไทดำนั้นแสนจะเรียบง่าย อาหารแต่ละจานใช้เครื่องปรุงเพียงไม่กี่ชนิด แต่ความเรียบง่ายนี้ได้แฝงเรื่องราวมากมาย เช่น วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม โภชนาการ การแพทย์พื้นบ้าน และแหล่งที่มาของวัตถุดิบในการปรุง จึงกล่าวได้ว่า “สำหรับไทดำจึงเป็นมากกว่าอาหาร เพราะสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”

ในสำหรับไทดำ อาหารอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้เลยคือ “แจ่ว”

แจ่วเป็นเครื่องจิ้มที่เป็นที่นิยมของคนอีสานรวมทั้งคนไทดำ ชาวบ้านนิยมกินแจ่วแทบจะทุกมื้อ คณะผู้วิจัยได้รวบรวมเมนูแจ่วจากบ้านนาเวียงและบ้านห้วยตาดในอำเภอด่านซ้าย พบเมนูแจ่วกว่า 20 รายการ ไม่ว่าจะเป็น แจ่วตาแดง แจ่วพริกจี แจ่วดำ แจ่วปลาร้า แจ่วจิ๋นหายหรือจิ้งหรีด แจ่วกบ แจ่วเข็ญ แจ่วปู แจ่วปลา แจ่วกุ้ง แจ่วด้วง แจ่วไข่ แจ่วแมงกิ้งกูด แจ่วหมู แจ่วปลาอย่าง แจ่วแมงดา แจ่วแมงแคง แจ่วยอดหวาย แจ่วบั้ง แจ่วปลาร้าสับ แจ่วข่า แจ่วแมงคาม แจ่วเห็ดโคหรือเห็ดหอม แจ่วส้มผักรวม แจ่วเกลือ และแจ่วกะปิ

แจ่วแต่ละชนิดมีส่วนประกอบที่ไม่เหมือนกัน ตามวัตถุดิบของอาหารในแต่ละฤดู เช่นในฤดูฝนจะมีแจ่วกบ แจ่วเข็ญ กบขาคือ และกบหอม เป็นต้น เครื่องปรุงหลักของแจ่วประกอบด้วย พริก กระเทียม น้ำปลา ปลาร้า เกลือ และน้ำผักสะทอน การกินส่วนใหญ่จะกินกับข้าวเหนียวและผักที่หาได้ตามท้องถิ่นตาม

ฤดูกาล เช่น ในฤดูฝนจะมีหน่อไม้ไร่ ซึ่งเป็นอาหารหลักสำหรับชาวไร่ในหน้าฝน ในช่วงที่การเดินทางเข้าเมืองทำได้ยาก ในฤดูหนาวมีผักกาด ซึ่งนำมากินแบบสด นึ่ง หรือลวกได้

เมื่อพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร โดยทั่วไปเรามักนึกถึงความมั่นคงในมิติความเพียงพอของปริมาณอาหาร (Availability) เช่น ปีนี้จะมีปริมาณข้าวสำหรับบริโภคเพียงพอกับคนในประเทศหรือไม่ แต่จริงๆ แล้วความมั่นคงทางอาหารสามารถมองได้ในมิติอื่นๆ อีกด้วย เช่น การเข้าถึง (Accessibility) ความยั่งยืน (Sustainability) และ ภาวะโภชนาการ (Utilization) ซึ่งมีความสำคัญไม่แพ้กัน

วัฒนธรรมการกินแจ่ว คือ การเชื่อมโยงฐานทรัพยากรอาหารที่สำคัญของคนไทดำน คือ ข้าว ปลา และผักพื้นบ้าน เข้าด้วยกัน ในแง่โภชนาการ ในแง่ความมั่นคงทางอาหารในมิติโภชนาการ การกินแจ่วทำให้ได้รับสารอาหารครบถ้วน ทั้งคาร์โบไฮเดรตจากข้าว โปรตีนจากปลา วิตามินและแร่ธาตุจากผักพื้นบ้าน สำหรับตัวแจ่วเองก็มีคุณค่าทางอาหารไม่น้อย ประกอบด้วยพริกซึ่งมีเบต้าแคโรทีนและวิตามินซีสูง กระเทียมมีวิตามินบี 1 และ 2 แคลเซียมและฟอสฟอรัส เหล็ก โซเดียมและโพแทสเซียม หากเป็นแจ่วปลาร้าหรือเนื้อสัตว์ก็จะมีโปรตีนสูง แจ่วจึงเป็นอาหารที่ส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารในแง่โภชนาการได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ การกินแจ่วรวมถึงอาหารพื้นเมืองอื่นๆ ยังสะท้อนความมั่นคงทางอาหารตามฤดูกาลของ คนไทดำได้อีกด้วย ทั้งเนื้อสัตว์และพืชผักพื้นบ้านต่างๆ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละฤดู ในฤดูฝนจะมีพืชผักและ สัตว์ต่างๆ อุดมสมบูรณ์ เช่นเห็ด ผักหนอก ผักกูด ผักหน้าโค ผักบั้ง ผักแว่น กบ เขียด ปู ปลา กุ้ง หอย ซึ่งชาว ไทดำนิยมจับปลาเพื่อทำปลาร้าเก็บไว้บริโภคในฤดูอื่น เมื่อย่างเข้าฤดูหนาวอาหารธรรมชาติจะคล้ายกับฤดู ฝนแต่มีปริมาณลดลง มีผักบางชนิดที่มีเฉพาะฤดูหนาวเท่านั้น เช่น ผักกระโดน ผักติ้ว ผักสะเม็ก ส่วนช่วงฤดู ร้อนจะมีความแห้งแล้ง ปริมาณอาหารไม่มีเท่าฤดูฝน แต่จะมีอาหาร เช่น หนุ่ ไช้มัดแดง ผักพื้นบ้านบางชนิด เช่น ผักหวาน สะเดา ผักอินูน เป็นต้น

องค์ประกอบสำคัญของแฉ่วซึ่งคือน้ำผักสะทอนและปลาร้า ยังสะท้อนการถนอมอาหารเพื่อให้บริโภคนอกฤดูกาล เครื่องปรุงสองอย่างนี้มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนไทดำเป็นอย่างมากมาแต่ดั้งเดิม เป็นเครื่องปรุงที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่ปลาร้าเป็นเครื่องปรุงที่พบได้ทั่วไปในภาคอีสาน ต้นสะทอนเจริญได้ดีในบางพื้นที่เท่านั้น แฉ่วดำที่ทำจากน้ำผักสะทอนสามารถเก็บไว้กินได้นาน และสามารถทำเองได้ภายในท้องถิ่น ทำให้เข้าถึงได้ง่ายและประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้เป็นอย่างมาก

สำหรับชุมชนแล้วความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณอาหารที่เพียงพอเพียงเท่านั้น แต่ยังมีมิติอื่นๆ ที่หลากหลายและเฉพาะตัว ซึ่งสะท้อนได้จากวัฒนธรรมการกินอาหารและมือสำหรับที่อาจดูธรรมดา งานวิจัยชิ้นนี้ยังบอกอีกว่าความมั่นคงทางอาหารของชุมชนยังสามารถสะท้อนจากด้านอื่นๆ ได้อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรมการผลิต เช่น การเอาแอง ศาสนาและความเชื่อ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เศรษฐกิจ ภายในชุมชน นิทานปรัมปรา และแม้แต่ภาษาถิ่น

1.16 จะรับได้ไหม ถ้าไทยยอมให้เนื้อหมูเร่งเนื้อแดงเข้ามาขายในประเทศ ?

ประเทศไทยมีนโยบายฝ่ายระวัง “สารเร่งเนื้อแดง” อย่างเข้มข้นมากกว่าทศวรรษ ตั้งแต่ปี 2546 มีการใช้มาตรการตรวจจับและควบคุมคุณภาพเนื้อสัตว์ทั้งที่ผลิตในประเทศและนำเข้าจากต่างประเทศไม่ให้มีสารเร่งเนื้อแดงตกค้าง เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค แต่คุณรู้ไหมว่า ในบางประเทศสารเร่งเนื้อแดงไม่ใช่สารต้องห้าม และสามารถใช้ในอาหารสัตว์ได้อย่างถูกกฎหมาย โดยเฉพาะประเทศผู้ผลิตและส่งออกเนื้อสุกรอันดับหนึ่งของโลกอย่างสหรัฐอเมริกา

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา สหรัฐอเมริกาได้แสดงความพยายามหลายต่อหลายครั้งให้รัฐบาลไทยเปิดตลาดนำเข้าเนื้อและเครื่องในสุกรจากสหรัฐฯ ผ่านการเจรจาการค้าระหว่างประเทศ แม้ว่าล่าสุดประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ จะลงนามถอนสหรัฐฯ ออกจากข้อตกลงการค้า Trans-Pacific Partnership หรือ TPP ซึ่งช่วยคลายความกังวลเกี่ยวกับการเปิดเสรีตลาดเนื้อสุกรของไทยลงไปได้บ้าง

แต่คำถามก็คือ จริงๆ แล้วไทยควรมีจุดยืนอย่างไรต่อการเปิดเสรีการนำเข้าเนื้อและเครื่องในสุกรจากประเทศที่อนุญาตให้ใช้สารเร่งเนื้อแดงได้อย่างถูกกฎหมาย เราควรจะต้องดำเนินการนำเข้าหรือผ่อนปรนนโยบายที่มีอยู่ตามแบบประเทศอื่นกันแน่ หากเปิดตลาดเสรีให้มีการนำเข้ามาได้จริง ผู้บริโภคจะได้รับผลกระทบไหม และควรมีกรอบหลักเกณฑ์อะไรหรือไม่ เพื่อคุ้มครองความปลอดภัยของผู้บริโภคชาวไทยไม่ให้แย่ลงกว่าเดิม

รู้จักสารเร่งเนื้อแดง

"แรคโตพามีน" เป็นสารสังเคราะห์ในกลุ่มเบต้าอะโกนิสต์ (Beta-Agonist) หรือเรียกกันว่า "สารเร่งเนื้อแดง" แต่เดิมเป็นยาที่ใช้รักษาโรคหอบหืดในคนและสัตว์ เช่น โรคหลอดลมอักเสบ หอบหืด ช่วยกระตุ้นการเต้นของหัวใจ และเป็นยายับยั้งการหดตัวของมดลูกในสัตว์ ต่อมามีการวิจัยและพัฒนามาใช้เร่งการเจริญเติบโตในสัตว์เลี้ยงเพื่อผลิตเนื้อหลายชนิดรวมทั้งสุกร โดยแรคโตพามีนมีคุณสมบัติช่วยลดไขมันและสร้างโปรตีนให้เพิ่มขึ้น

สุกรที่ได้รับแรคโตพามีนในอาหารจะมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นจาก 60 กิโลกรัมเป็น 100 กิโลกรัมได้เร็วกว่าสุกรทั่วไป 4 วัน ในขณะที่ต้องการอาหารน้อยกว่า 18.5 กิโลกรัม และมีน้ำหนักซากที่ชำแหละสูงกว่าถึง 4.5 กิโลกรัม จึงมีการนำสารในกลุ่มนี้มาใช้ผสมในอาหารสัตว์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและตรงกับความต้องการของผู้บริโภคที่ชอบเนื้อแดงไขมันน้อย

แต่เมื่อเข้าสู่ร่างกายของสัตว์แล้ว แรคโตพามีนจะไม่สลายหายไปไหน มันสามารถตกค้างอยู่ในเนื้อสัตว์ที่เรบริโภคได้และมีคุณสมบัติทนต่อความร้อนในการประกอบอาหาร

ข้อมูลทางการแพทย์ชี้ให้เห็นว่าหากร่างกายได้รับสารกลุ่มนี้เข้าไปในปริมาณสูงจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพได้ โดยเฉพาะผู้ป่วยโรคหัวใจ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน หญิงมีครรภ์ เด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยโรคไต

ไทรอยด์ เป็นต้น โดยจะมีผลต่อการทำงานของกล้ามเนื้อหัวใจ หลอดลม และกระเพาะปัสสาวะ อาจมีอาการมือสั่น กล้ามเนื้อกระตุก หัวใจเต้นเร็วผิดปกติ บางรายอาจเป็นลม นอนไม่หลับ คลื่นไส้ อาเจียน และมีอาการทางจิตประสาทได้[ref]ศูนย์เครือข่ายข้อมูลอาหารครบวงจร. ข้อมูลเกี่ยวกับสารเร่งเนื้อแดง[ref]

สารเร่งเนื้อแดง สารต้องห้ามในประเทศไทย

ในประเทศไทยแรโคโพรตามีนเป็นสารต้องห้าม โดยจัดเป็นสารเคมีอันตราย ห้ามไม่ให้มีการตกค้างในเนื้อสัตว์และเครื่องในสัตว์ที่ใช้ในการบริโภค ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 269 พ.ศ.2546 เรื่องมาตรฐานอาหารที่มีการปนเปื้อนสารเคมีกลุ่มเบต้าอะโกนิสต์ ซึ่งกำหนดให้อาหารทุกชนิดต้องไม่ตรวจพบสารเคมีกลุ่มเบต้าอะโกนิสต์และเกลือของสารกลุ่มนี้ รวมถึงสารในกระบวนการสร้างและทำลายสารดังกล่าว

นอกจากนี้ยังมีการควบคุมไม่ให้มีการใช้แรโคโพรตามีนในอาหารเลี้ยงสัตว์อีกด้วย โดยมีประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์[ref]ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง การกำหนดชื่อ ประเภท ชนิด หรือลักษณะของอาหารสัตว์ที่ไม่อนุญาตให้นำเข้าเพื่อขาย และการกำหนดชื่อ ประเภท ชนิด คุณสมบัติและส่วนประกอบของวัตถุดิบในอาหารสัตว์ พ.ศ.2545 ข้อที่ 3 ห้ามใช้ยา เกสซ์เคมีภัณฑ์ และเกสซ์เคมีภัณฑ์สำเร็จรูปกลุ่มเบต้าอะโกนิสต์ เป็นวัตถุดิบในอาหารสัตว์ในการผลิตอาหารสัตว์[ref] ห้ามการใช้สารเคมีกลุ่มดังกล่าวเป็นส่วนประกอบในการผลิตอาหารสัตว์ หากฝ่าฝืนมีบทลงโทษตามพระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ.2558 มีโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือปรับไม่เกิน 60,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

อย่างไรก็ตามยังมีการอนุญาตให้ใช้แรโคโพรตามีนเป็นส่วนประกอบในยาสำหรับรักษาสัตว์ได้ แต่เป็นยาควบคุมพิเศษและต้องสั่งจ่ายโดยสัตวแพทย์ชั้นหนึ่งเท่านั้น[ref]พระราชบัญญัติยา พ.ศ.2510 อนุญาตขึ้นทะเบียนตำรับยาสัตว์ Paylean 20 ซึ่งมีแรโคโพรตามีนเป็นองค์ประกอบสำคัญ เป็นยาสำหรับสุกร[ref]

นอกจากการควบคุมโดยกฎหมายแล้วยังมีการรณรงค์ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ ให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ถึงอันตรายจากการบริโภคเนื้อสัตว์ที่มีสารเร่งเนื้อแดงตกค้างอย่างต่อเนื่องนานนับทศวรรษ ทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักและหลีกเลี่ยงการบริโภคเนื้อสุกรที่มีความเสี่ยงได้อย่างค่อนข้างประสบความสำเร็จ

มาตรฐานการใช้สารเร่งเนื้อแดงในระดับโลก

ถึงแม้ว่าไทยจะห้ามการใช้สารแรโคโพรตามีนโดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันมีบางประเทศที่อนุญาตให้ใช้ผสมอาหารเพื่อเร่งการสร้างกล้ามเนื้อในทั้งสุกรและโคได้ เช่น สหรัฐอเมริกา เม็กซิโก แคนาดา บาร์เบโดส โบลิเวีย บราซิล โคลอมเบีย คอสตาริกา โดมินีกัน เอกวาดอร์ เอลซัลวาดอร์ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส ปานามา เปรู เวเนซุเอลา ออสเตรเลีย อินโดนีเซีย เกาหลี ฟิลิปปินส์ เวียดนาม และแอฟริกาใต้

ประเด็นการอนุญาตให้ใช้สารเรคโตพามีนในการเลี้ยงสัตว์ได้หรือไม่เป็นเรื่องที่มีการถกเถียงกันในระดับสากลมายาวนานนับสิบปี จนกระทั่งในปี 2555 ในการประชุมร่วมคณะกรรมการอาหารโครามาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ (Codex Alimentarius Commission หรือ CAC) ซึ่งเป็นคณะกรรมการด้านความปลอดภัยทางอาหาร ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 188 ประเทศ ทำหน้าที่กำหนดมาตรฐานระดับสากลทางอาหาร ได้มีการลงคะแนนเสียงสนับสนุนให้ใช้สารดังกล่าวได้ 69 เสียง ต่อเสียงคัดค้าน 67 เสียง โดย Codex มีการกำหนดค่าปริมาณการตกค้างสูงสุดหรือ Maximum Residue Limits (MRLs) ของสารเรคโตพามีนในชิ้นส่วนสุกรและเนื้อโคไว้เป็นมาตรฐานสากล โดยส่วนที่เป็นเนื้อและไขมันกำหนดให้มีการตกค้างไม่เกิน 10 ไมโครกรัมต่อกิโลกรัม ตับไม่เกิน 40 ไมโครกรัมต่อกิโลกรัม ไตไม่เกิน 90 ไมโครกรัมต่อกิโลกรัม

กลุ่มประเทศที่สนับสนุนในการลงคะแนนดังกล่าว ได้แก่ สหรัฐอเมริกา บราซิล และแคนาดา ซึ่งต่อมาสหรัฐอเมริกาได้ใช้มติและค่ามาตรฐานของ Codex เป็นเครื่องมือกดดันให้ประเทศต่างๆ รวมทั้งไทยเปิดรับเนื้อสุกรจากสหรัฐฯ และแก้ไขกฎระเบียบที่เข้มงวดที่มีอยู่ ในขณะที่กลุ่มประเทศที่คัดค้าน ได้แก่ สหภาพยุโรป และจีน ซึ่งแสดงความเห็นว่าค่า MRLs นี้ไม่ได้มาจากมติเอกฉันท์ ไม่สามารถเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันได้อีกทั้งยังมีข้อมูลไม่เพียงพอที่จะประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม เพื่อการคุ้มครองความปลอดภัยทางอาหารของผู้บริโภคในแต่ละประเทศ Codex ได้แนะนำว่าแต่ละประเทศสามารถกำหนดค่ามาตรฐานการตกค้างตามความเหมาะสมของตนเองได้ แต่ควรอยู่บนพื้นฐานการประเมินความเสี่ยงตามที่มีหลักการทางวิทยาศาสตร์สนับสนุน โดยไม่ถือเป็นการกีดกันทางการค้า

ต่อมา รัสเซียได้แสดงความเห็นไม่ยอมรับค่า MRLs ดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าการคำนวณ MRLs ของสารเรคโตพามีนโดย Codex นั้นมาจากข้อมูลที่ไม่มีการตรวจสอบที่เพียงพอที่จะสามารถกำหนดเป็นค่า MRLs ได้ ที่สำคัญ ระดับสารตกค้างที่กำหนดเมื่อนำมาประเมินร่วมกับการบริโภคเนื้อและผลิตภัณฑ์สุกรในรัสเซียแล้วพบว่าทำให้เกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพในระดับที่ยอมรับไม่ได้ ส่งเสริมให้เกิดโรคหัวใจและหลอดเลือดเพิ่มขึ้น และลดอายุเฉลี่ยประชากรลง

มาตรฐานโลก มาตรฐานไทย และความปลอดภัยของผู้บริโภค

เมื่อไม่นานมานี้ ผศ.เวณิกา เบ็ญจพงษ์ และคณะ ได้ทำการศึกษาผลกระทบในเชิงสุขภาพของสารเร่งเนื้อแดงในโครงการ “การประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพในการได้รับสารเรคโตพามีนจากการบริโภคเนื้อและเครื่องในสุกรและทัศนคติการเลือกซื้อเนื้อและเครื่องในสุกร” โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อช่วยตอบคำถามว่าไทยควรอนุญาตนำเข้าเนื้อและเครื่องในสุกรที่มีสารเรคโตพามีนตกค้างเข้ามาในประเทศหรือไม่ หากมองในมุมความปลอดภัยทางอาหารของผู้บริโภค

ข้อมูลการบริโภคอาหารของคนไทยจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า คนไทยมีการบริโภคเครื่องในสุกร รวมทั้งเลือดสุกร ซึ่งชิ้นส่วนเหล่านี้มีการตกค้างของสารแครโคโทพามีนสูง เมื่อบริโภคในปริมาณมากอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพได้ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความเสี่ยง เช่น ผู้ป่วยโรคหัวใจและความดันโลหิต ซึ่งรูปแบบการบริโภคนี้อาจทำให้คนไทยต้องเผชิญกับความเสี่ยงในการได้รับสารแครโคโทพามีนมากกว่าการประเมินของ Codex

การศึกษาพบว่า เมื่อประเมินการได้รับสารแครโคโทพามีนจากการนำข้อมูลการบริโภคอาหารของคนไทยมาคำนวณเป็นสัดส่วนกับค่ามาตรฐานของ Codex ประชากรไทยทั่วไปอายุ 18-64.9 ปี ในกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงกล่าวคือนิยมบริโภคเครื่องในมากกว่า 4 ครั้งต่อเดือน มีโอกาสได้รับสัมผัสสารแครโคโทพามีนสูงกว่าประชากรทั่วไปมาก ซึ่งประชากรโดยทั่วไปยังมีโอกาสได้รับสัมผัสสารแครโคโทพามีนต่ำกว่าค่ามาตรฐานของ Codex

ความเสี่ยงดังกล่าวจะสูงขึ้นไปอีกหากคำนวณจากกรณีเลวร้ายที่สุด คือคำนวณจากค่าสูงสุดที่มีรายงานการพบสารแครโคโทพามีนตกค้างในเนื้อ เครื่องใน และก้อนเลือดสุกร โดยจะทำให้การได้รับสัมผัสของประชาชนทั่วไปสูงกว่าค่ามาตรฐานของ Codex

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาความเสี่ยงสะสมเกี่ยวกับความผิดปกติของหัวใจและหลอดเลือดจะพบว่า กลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูง เช่น ผู้ป่วยโรคหัวใจและความดันโลหิต แม้บริโภคเนื้อและเครื่องในสุกรในระดับค่าเฉลี่ยของประเทศไทย ก็จะได้รับสัมผัสสารแครโคโทพามีนในระดับที่สูงกว่าระดับที่รับได้ในทางการแพทย์ เมื่อเทียบกับกรณีการศึกษาประเมินผลในรัสเซียจะพบว่า การได้สัมผัสสารในปริมาณดังกล่าว จะส่งผลให้อายุเฉลี่ยของประชากรในกรณีรัสเซียลดลง จากการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด

จึงเห็นได้ว่าหากใช้ค่ามาตรฐานของ Codex มาประเมินการได้รับสัมผัสสารแครโคโทพามีนในประชากรไทยจะพบว่ามีกลุ่มที่อาจมีความเสี่ยงต่อสุขภาพคือกลุ่มที่นิยมบริโภคเครื่องใน (มากกว่า 4 ครั้งต่อเดือน) และกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูง ได้แก่ ผู้ที่เป็นโรคหัวใจและโรคความดันโลหิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาในการเปิดรับเนื้อสุกรนำเข้าจากต่างประเทศที่มีการตกค้างของสารแครโคโทพามีนเพื่อปกป้องความปลอดภัยของผู้บริโภคเอาไว้

นอกเหนือไปจากประเด็นผลกระทบต่อความปลอดภัยของผู้บริโภคโดยตรงแล้ว ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ผู้กำหนดนโยบายอาจต้องให้ความสำคัญด้วย เช่น ผลกระทบต่ออุตสาหกรรมการเลี้ยงสุกรในประเทศ ซึ่งมีต้นทุนการผลิตสูงกว่าประเทศยักษ์ใหญ่ผู้ส่งออกเนื้อหมูอย่างสหรัฐอเมริกา มีการตั้งข้อสังเกตว่าหากมีการเปิดเสรีการนำเข้าให้สหรัฐฯ เนื้อและเครื่องในสุกรราคาถูกจำนวนมากจะไหลทะลักเข้ามาในประเทศ ทำให้ราคาเนื้อและเครื่องในสุกรหน้าฟาร์มไทยตกต่ำลง ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและห่วงโซ่การผลิตของอุตสาหกรรมเนื้อสุกรทั้งหมด ดังเช่นกรณีที่เกิดขึ้นในเวียดนาม ที่เกษตรกรผู้เลี้ยงหมูจำนวนมากต้องล้มละลายจากการดัมราคา

หลังเปิดตลาด ซึ่งแน่นอนว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยทางอาหารของผู้บริโภคในที่สุด

อ้างอิง

1. เวณิกา เบ็ญจพงษ์ และคณะ (2559). โครงการ การประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพในการได้รับสารแครโพิตามีนจากการบริโภคเนื้อและเครื่องในสุกร และทัศนคติการเลือกซื้อเนื้อและเครื่องในสุกร. มหาวิทยาลัยมหิดล
2. ข้าว "เดือนผู้บริโภค สารเร่งเนื้อแดงอันตราย" จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 27 พฤศจิกายน 2556
3. ข้าว "TPP กับข้อวิตกกของภาคปศุสัตว์ไทย" จาก กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 20 พฤศจิกายน 2558
4. บทความ "แครโพิตามีน...หายนะธุรกิจสุกรไทย(ตอนแรก)" จาก สมาคมธุรกิจเวชภัณฑ์สัตว์
5. บทความ "แครโพิตามีน...หายนะธุรกิจสุกรไทย(ตอนสอง)" จาก สมาคมธุรกิจเวชภัณฑ์สัตว์

1.17 จากคะแนน PISA ถึงวิกฤตความสามารถในการคิดวิเคราะห์เด็กไทย

การสอบวัดความรู้ที่นักเรียนนานาชาติหรือที่รู้จักกันในชื่อ PISA (Programme for International Student Assessment) เป็นการสอบเพื่อใช้วัดระดับการเรียนรู้ของนักเรียนอายุ 15 ปีทั่วโลก โดยการสอบ PISA มีการวัดระดับความรู้ใน 3 วิชา ได้แก่ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และการอ่าน จัดสอบทุก 3 ปี และดำเนินการต่อเนื่องมา 15 ปีแล้ว การสอบ PISA ขึ้นชื่อว่าเป็นการทดสอบที่มีมาตรฐานสูง และผลสอบ PISA มักถูกใช้ในการเปรียบเทียบระดับการเรียนรู้ของเด็กนักเรียนแต่ละประเทศ

เมื่อเดือนธันวาคม 2559 องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) ได้เผยแพร่ผลสอบ PISA ของปี 2558 ซึ่งเป็นปีที่มีการจัดสอบล่าสุดออกมา การสอบครั้งนี้มีเด็กนักเรียนเข้าร่วมสอบจาก 72 ประเทศ จำนวนกว่า 540,000 คน ปรากฏว่าผลสอบของเด็กนักเรียนไทยไม่ได้มีการพัฒนาขึ้นจากปีก่อนๆ โดยในวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และการอ่าน ไทยอยู่อันดับ 52 54 และ 57 ตามลำดับ ขณะที่เด็กนักเรียนเวียดนามสอบได้อันดับ 8 ในวิชาวิทยาศาสตร์ อันดับ 22 ในวิชาคณิตศาสตร์ และอันดับ 32 ในวิชาการอ่าน แสดงให้เห็นว่าเด็กไทยมีทักษะด้านการวิเคราะห์ต่ำอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคอย่างเวียดนาม

ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงตั้งคำถามกับความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กไทยในเชิงลึกมากขึ้น เหตุใดทำไมเด็กไทยถึงมีระดับการเรียนรู้ที่ต่ำเช่นนี้ ทั้งที่มีความพยายามในการพัฒนาระบบการศึกษามาหลายสิบปี

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะเพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นคนดีคนเก่งของนักเรียนไทย” (2559) โดย อาจารย์ดวงจันทร์ วรคามิน รศ.ดร.ป๋องปอนด์ รัก

อำนวยการ และผศ.ดร.ยศวีร์ สายพี สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พยายามศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะของนักเรียนไทย

คณะผู้วิจัยได้สร้างตัวชี้วัดระดับการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะของนักเรียน ผ่านแบบทดสอบโดยอิงโครงสร้างมาจากข้อสอบระดับนานาชาติอย่างเช่น PISA ที่เน้นการวัดทักษะการวิเคราะห์มากกว่าการท่องจำ จากนั้นได้นำตัวชี้วัดนั้นไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มัธยมศึกษาปีที่ 4 และ ปวช.1 จากทุกภูมิภาค ทั่วประเทศ จำนวน 6,235 คน เพื่อค้นหาว่าสถานการณ์การคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะของเด็กไทยเป็นอย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อความคิดวิเคราะห์ของเด็ก

ในการวัดความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์ผ่านวิชาการอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ผลการศึกษาชี้ว่า หากใช้เกณฑ์คะแนนร้อยละ 60 เป็นเกณฑ์ผ่าน มีนักเรียนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์ โดยร้อยละ 1.07 ของเด็ก ป.6 เท่านั้นที่สอบผ่าน ส่วนเด็ก ม.4 ก็มีเพียงร้อยละ 4.16 ที่สอบผ่าน และสำหรับเด็กอาชีวศึกษามีแค่ร้อยละ 0.29 ที่สอบผ่าน สะท้อนให้เห็นว่านักเรียนไทยมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ที่ต่ำจริง สอดคล้องกับผลคะแนน PISA ของนักเรียนไทย

ทั้งนี้ งานวิจัยได้วิเคราะห์เชิงลึกเพื่อค้นหาว่า ปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทย และมีข้อค้นพบที่น่าสนใจหลายประการ ดังนี้

ปัจจัยด้านบุคคล

จากการศึกษา ในส่วนของปัจจัยด้านเพศ นักเรียนหญิงจะมีความสามารถในการวิเคราะห์มากกว่านักเรียนชาย ส่วนปัจจัยด้านผลการเรียนเฉลี่ย นักเรียนที่มีผลการเรียนเฉลี่ยมากกว่า 2.50 จะมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์มากกว่านักเรียนที่มีผลการเรียนเฉลี่ยต่ำกว่า 2.00

ปัจจัยด้านครอบครัว

สำหรับปัจจัยด้านครอบครัวพบว่า รูปแบบของครอบครัว เช่น พ่อแม่อยู่ด้วยกัน หรือแยกกันอยู่ ไม่มีผลต่อระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน เช่นเดียวกับการศึกษาของพ่อแม่ในภาพรวม ส่วนด้านรายได้นั้น นักเรียนในครอบครัวที่มีรายได้เกิน 40,000 บาทต่อเดือน จะมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์สูงกว่านักเรียนในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อเดือน ความเพียงพอของรายได้ (มีเงินเก็บหรือไม่) ไม่ส่งผลต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน ปัจจัยสำคัญด้านครอบครัวที่มีผลสำคัญต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนคือการถูกอบรมเลี้ยงดูแบบดูแลเอาใจใส่

ปัจจัยด้านโรงเรียน

หากพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่กับระดับคะแนนคิดวิเคราะห์ของนักเรียน พบว่า นักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ จะมีคะแนนคิดวิเคราะห์มากกว่านักเรียนที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ขณะที่นักเรียนจากโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคะแนนความคิดวิเคราะห์ต่ำที่สุด นอกจากนี้ นักเรียนที่เรียนอยู่นอกเขตเทศบาลจะมีคะแนนคิดวิเคราะห์น้อยกว่ากลุ่มนักเรียนที่เรียนอยู่ในเขตเทศบาล

ในส่วนมิติการบริหารจัดการโรงเรียน งานวิจัยได้ชี้ว่า นักเรียนของโรงเรียนเอกชน (สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน) และโรงเรียนอาชีวศึกษา (สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา) จะมีคะแนนวิเคราะห์น้อยกว่านักเรียนของโรงเรียนรัฐ (สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน)

ปัจจัยด้านการใช้เวลา

เมื่อพิจารณาการใช้เวลาของนักเรียน พบว่า เมื่อนักเรียนดูโทรทัศน์เพิ่มขึ้น คะแนนคิดวิเคราะห์จะลดลง และเมื่อดูการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ หากนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการ จะทำให้นักเรียนมีคะแนนคิดวิเคราะห์มากขึ้นกว่านักเรียนที่ไม่เข้าร่วม ในขณะที่การเรียนพิเศษทางวิชาการ เช่น การไปติวตามสถาบันกวดวิชาต่างๆ นักเรียนที่ไปเรียนพิเศษจะมีคะแนนคิดวิเคราะห์มากกว่านักเรียนที่ไม่ได้ไปเรียน

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเก่งหรือทักษะการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยมีหลายประการ ซึ่งมีทั้งส่งผลทางบวกและทางลบต่อความเก่งของเด็ก ทั้งนี้ ผลคะแนนสอบ PISA ของเด็กไทยและผลการศึกษาของงานวิจัยได้สะท้อนว่าสถานการณ์การคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยยังอยู่ในภาวะวิกฤต และมีปัจจัยมากมายที่ต้องได้รับการแก้ไข งานวิจัยจึงได้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนไทยไว้ดังนี้

1. ให้นักเรียนด้านการศึกษาในไทยพัฒนาแบบทดสอบการวัดความสามารถด้านการวิเคราะห์เพื่อใช้ติดตามสถานการณ์การคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยอย่างสม่ำเสมอ โดยอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการที่มีอยู่แล้วในประเทศ
2. ให้นักเรียนด้านการศึกษาที่เกี่ยวข้องสร้างแบบทดสอบด้านความสามารถการคิดวิเคราะห์ให้ครอบคลุมทุกสาระในทุกช่วงชั้น เพราะแบบทดสอบที่ใช้ในการวิจัยยังครอบคลุมแค่วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และการอ่าน เท่านั้น
3. ให้มีการจัดทดสอบด้านการคิดวิเคราะห์แก่นักเรียนทุกๆ 2 ปี เพื่อเป็นการติดตามสถานการณ์ระดับการเรียนรู้ของเด็กอย่างต่อเนื่อง
4. ให้ออกแบบข้อสอบเพื่อวัดความสามารถการวิเคราะห์โดยเน้นการประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้ ประกอบกับลดข้อสอบที่เน้นการท่องจำ

5. ให้นักเรียนที่เกี่ยวข้องออกแบบหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนที่เน้นให้เด็กได้คิดวิเคราะห์มากขึ้น เพื่อให้นักเรียนเห็นประโยชน์จากการเรียนในห้องเรียนว่าสามารถยกระดับการคิดวิเคราะห์ได้
6. ให้โรงเรียนจัดกิจกรรมเสริมให้หลากหลายทั้งทางด้านวิชาการ ศิลปะ กีฬา และดนตรี ให้กับนักเรียนทุกคนตามความถนัด
7. ให้ครอบครัวมีบทบาทนำในการดูแลเอาใจใส่บุตรหลานมากขึ้น โดยพยายามสนับสนุนทางด้านต่างๆ แก่ตัวนักเรียน

ที่มา: งานวิจัยเรื่อง การศึกษาความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะเพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียนไทย (2559) โดย อาจารย์ ดวงจันทร์ วรคามิน และคณะ

1.18 สกว. เสนอ สร้างเด็กเก่งคิดวิเคราะห์และมีจิตสาธารณะ ด้วยโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา

การสอบวัดความรู้นักเรียนนานาชาติ หรือที่เราเรียกว่า PISA (Programme for International Student Assessment) เป็นการสอบที่ใช้วัดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของเด็กทั่วโลก โดยในเดือนธันวาคม 2559 องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) ได้เผยแพร่ผลสอบ PISA ของปี 2558 ซึ่งมีนักเรียนจาก 72 ประเทศ และระบบการศึกษาเข้าร่วมสอบ ผลคะแนนปรากฏว่านักเรียนไทยสอบวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และการอ่าน ได้ในอันดับที่ 52 54 และ 57 ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์ระดับการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนไทยมีความน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

ลำดับคะแนนของเด็กไทยได้ส่งผลให้สังคมไทยตั้งคำถามถึงคุณภาพของระบบการศึกษาของประเทศทางออกของในการปฏิรูประบบเรียนรู้ของประเทศอยู่ตรงไหน?

ในการแถลงข่าว TRF Press Forum เรื่อง “กรณี PISA และทางออกการศึกษาไทย” ของสำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย (สกว.) ได้มีการเปิดเผยงานวิจัยของ สกว. เพื่อเสนอคำตอบและทางออกในการยกระดับความสามารถในการเรียนรู้ของเด็กไทย

ความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะของเด็กไทย

ในงานเริ่มต้นด้วยการนำเสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะเพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นคนดีแก่นักเรียนไทย” (2559) ของ อาจารย์ดวงจันทร์ วรคามิน คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต รศ.ดร.ป๋องปอนด์ รักอำนวยกิจ จากวิทยาลัยประชากรศาสตร์ และ ผศ.ดร.ยศวีร์ สายฟ้า จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้ข้อสรุปไปในทิศทางเดียวกับผล

คะแนน PISA โดยงานวิจัยชี้ว่า จากการให้นักเรียนไทยจำนวน 6,235 คน ทำแบบทดสอบที่ออกโดยนักวิจัย มีเด็กเพียง 2 ใน 100 คนเท่านั้นที่สอบผ่านข้อสอบด้านการวิเคราะห์ด้วยคะแนนเกิน 60 นั้น กล่าวคือ นักเรียนไทยมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ต่ำมาก

ในแง่การมีจิตสาธารณะ งานวิจัยชี้ว่า นักเรียนไทยจำนวน 2 ใน 3 มีจิตสาธารณะในแง่การรับผิดชอบตัวเองและการไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอยู่ในระดับมาก แต่จิตสาธารณะในแง่การริเริ่มหรือการสร้างสรรค์ต่อส่วนรวม ความรับผิดชอบต่อสังคม ความเคารพสิทธิของผู้อื่น ตลอดจนความซื่อสัตย์สุจริต นักเรียนไทยส่วนใหญ่ยังมีระดับจิตสาธารณะไม่มากนัก ทั้งนี้ โจทย์สำคัญของสังคมไทยจึงไม่ใช่แค่จะทำให้เด็กไทยเก่งขึ้นเท่านั้น หากต้องสนใจด้วยว่าจะทำอะไรให้เด็กไทยมีจิตสาธารณะด้วย ข้อค้นพบจากการศึกษาทำให้เราทราบว่า ทั้งเด็กเก่งและเด็กไม่เก่งต่างก็มีจิตสาธารณะได้ ดังนั้น ควรจะทำการยกระดับจิตสาธารณะในภาพรวม ซึ่งปัจจัยทางด้านครอบครัว เช่น การดูแลเอาใจใส่และสนับสนุนด้านการเรียนรู้ มีส่วนสำคัญในการสร้างจิตสาธารณะและความสามารถในการคิดวิเคราะห์

โครงการเพาะพันธุ์ปัญญา: ตัวอย่างทางออกพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย

รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรณ์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หัวหน้าโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา ได้เสนอแนวทางพัฒนาเด็กให้มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และมีจิตสาธารณะอย่างยั่งยืน ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับนักเรียน ตามแนวทางของโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา

ที่มา

จุดเริ่มของกระบวนการเรียนรู้แบบโครงการเพาะพันธุ์ปัญญานั้นเริ่มต้นเมื่อปี 2545 สกว. ได้จัดทำโครงการวิจัยแห่งชาติ ชูดยางพารา ขณะนั้น นักวิจัยเรื่องยางพารามีน้อยมาก จึงได้เสนอให้มีการนำเด็กนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในพื้นที่ภาคใต้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นนักวิจัยเรื่องยางพารา จนเกิดเป็นโครงการ “ยุววิจัยยางพารา” ในปี 2546 ผลสำเร็จของโครงการคือ นักเรียนมีพัฒนาการมากขึ้นในแง่ของการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การรับผิดชอบต่อผู้อื่น และภาวะผู้นำ ตลอดจนผลงานวิจัยด้านยางพาราที่นักเรียนทำก็มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้งานต่อได้

หลังจากจบโครงการ “ยุววิจัยยางพารา” โครงการลักษณะนี้ได้กระจายไปทำในทั่วประเทศ โดยเป้าหมายเพื่อการสร้างนักวิจัย และทดสอบการเรียนรู้แบบเน้นฐานการวิจัย (Research-Based Learning: RBL) ผลปรากฏว่าการเรียนรู้ดังกล่าวสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กในทีอื่นๆ ได้เช่นกัน ต่อมาในปี 2556 โครงการยุววิจัยยางพาราก็พัฒนามาเป็นโครงการเพาะพันธุ์ปัญญาในที่สุด โดยมี รศ.ดร.สุธีระ เป็นหัวหน้าโครงการ

การเรียนรู้ตามแบบฉบับโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา

โครงการเพาะพันธุ์ปัญญาได้เสนอแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่หลากหลายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ ยั่งยืน และเป็นมิตรกับผู้เรียน ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบเน้นฐานวิจัย (RBL)

นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการเพาะพันธุ์ปัญญาจะได้ทำโครงการเกี่ยวกับประเด็นในท้องถิ่น เช่น เรื่องข้าว โดยนักเรียนอาจได้รับโจทย์ว่าจะทำอย่างไรให้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของตนมีผลผลิตที่ดี ตลอดการทำโครงการนักเรียนจะได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นฐานวิจัย โดยนักเรียนจะต้องศึกษาหัวข้อตนเองด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ นั่นคือ นักเรียนจะได้ฝึกวิเคราะห์ประเด็นปัญหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งนักเรียนจะต้องแยกองค์ประกอบของประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์เป็นหลายองค์ประกอบย่อย และมองว่าแต่ละองค์ประกอบย่อยนั้นสัมพันธ์กัน โดยวิธีการเชื่อมความสัมพันธ์นักเรียนจะต้องคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลให้ได้ นั่นคือ เหตุหนึ่งก่อให้เกิดผล และเมื่อมีผลก็ต้องมีเหตุ

วิธีการเรียนรู้แบบฐานวิจัยจะทำให้นักเรียนเข้าใจสภาพปัญหาต่างๆ รอบตัวได้ลึกซึ้งและเป็นระบบมากขึ้น

2. บรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นมิตร

ครูในโครงการเพาะพันธุ์ปัญญาจะถูกปรับเปลี่ยนจากการเป็น “ผู้ตัดสิน” ที่คอยชี้ว่าสิ่งและใช้อ่านงานกับนักเรียนเพื่อให้เชื่อฟังและเรียนตามที่หลักสูตรต้องการ สู่ “ผู้เรียนรู้” พร้อมเรียนรู้ไปกับนักเรียน และยอมรับความแตกต่างและความไม่รู้ของตัวเองและนักเรียน

การสอนลักษณะนี้ ครูจะไม่ได้เริ่มด้วย “การสอนเนื้อหา” ตามหลักสูตร หากเริ่มด้วย “การถาม” นักเรียนเกี่ยวกับสรรพสิ่งรอบตัวและเชื่อมเข้าสู่เนื้อหาในบทเรียนก่อน กระบวนการแบบนี้จะเชื่อว่า “ถามคือสอน” เพราะการถามจะทำให้นักเรียนได้ริเริ่มคิดและวิเคราะห์ โดยครูจะใช้บทสนทนาในการแลกเปลี่ยนบทเรียนกับนักเรียน ทั้งนี้ นักเรียนก็สามารถตั้งคำถามกลับไปยังครูหรือเพื่อนๆ ได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ในกระบวนการทำโครงการของนักเรียน ครูจะไม่ใช่ผู้ตัดสินว่าแนวทางการทำโครงการของนักเรียนนั้นผิดหรือถูก เพราะไม่เชื่อว่าสิ่งที่นักเรียนกำลังทำอยู่นั้นผิดหรือถูกในตัวเอง หากเป็นสิ่งที่ค่อยๆ เรียนรู้ได้ ฉะนั้น ครูจะคอยเป็นผู้ชี้แนวทางในการเรียนรู้ต่อไปอย่างใกล้ชิด

บทบาทของครูจึงเปรียบเสมือน “โค้ช” ที่นักเรียนรู้สึกสะดวกใจที่จะถามและปรึกษาครูอยู่ตลอด

3. การเรียนแบบร่วมมือมากกว่าแข่งขัน

การเรียนแบบเพาะพันธุ์ปัญญาจะเน้นการทำงาน โดยนักเรียนจะมีโอกาสได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยความสำเร็จของโครงการนั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกคนในกลุ่ม ไม่ใช่จากใครคนใดคนหนึ่ง ดังนั้น ในระหว่างการทำงาน นักเรียนจะต้องแบ่งหน้าที่กันทำงาน บางคนเป็นหัวหน้า บางคนเป็นฝ่ายการเงิน หรือบางคนดูแลเรื่องการจัดหาวัสดุ การแบ่งหน้าที่กันทำงานทำให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบต่อส่วนรวม เพื่อให้การทำงานของกลุ่มสำเร็จผล ในบางโอกาสที่การทำงานของกลุ่มเผชิญกับปัญหา นักเรียนก็จะได้ฝึกการวิเคราะห์และแก้ปัญหาาร่วมกัน

ในแง่นี้ นอกจากนักเรียนได้มีโอกาสพัฒนาด้านการมีจิตสาธารณะของตนเองแล้ว ยังมีโอกาสได้ฝึกการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาจากสถานการณ์จริงอีกด้วย

4. การเรียนรู้แบบสะท้อนคิด

ในระหว่างการเรียนรู้แบบเพาะพันธุ์ปัญญายังใช้โครงงานฐานวิจัยเป็นแกนการสอน นักเรียนจะมีโอกาสได้สะท้อนคิด (reflection) โดยการทบทวนสิ่งที่ตัวเองได้รับและเรียนรู้ตลอดกระบวนการเสมอ เช่น การจดบันทึกประจำวัน การเล่นเกม หรือการได้นำเสนอหน้าชั้นเรียน ทั้งนี้ ผลลัพธ์ของการสะท้อนคิดก็คือ นักเรียนได้ทบทวนเกี่ยวกับปัญหาที่ตัวเองกำลังเผชิญอย่างลึกซึ้ง จึงทำให้สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาได้

นอกจากนี้ การที่นักเรียนได้ทบทวนถึงประสบการณ์ของตนตลอดกระบวนการ จะทำให้เห็นว่าตัวเองนั้นเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ความคิด จิตใจ และอารมณ์ไปอย่างไร และเพราะเหตุใดตัวเองถึงเปลี่ยนแปลงได้ (transformative learning) ผลลัพธ์ของการสะท้อนคิดทำให้นักเรียนได้เห็นถึงศักยภาพเชิงบวกในการเรียนรู้ของตนเอง และรักที่จะเรียนรู้ในระยะยาว

ถึงแม้ว่ากระบวนการเรียนรู้แบบโครงการเพาะพันธุ์ปัญญาจะสามารถทำให้นักเรียนเก่งและดีได้ แต่ผลที่เกิดขึ้นยังอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น ส่วนหนึ่งเพราะระบบการศึกษาของไทยยังไม่ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ประกอบกับในระดับโรงเรียน ครูที่เข้าร่วมโครงการต้องอุทิศตนอย่างสูงเพื่อสร้างกระบวนการสอนให้มีคุณภาพ ครูจำนวนมากจึงถอดใจและออกจากโครงการไป ฉะนั้น สกว.จึงเสนอให้ ทุกภาคส่วนทั้งรัฐบาล โรงเรียน ครู นักวิชาการ พ่อแม่ และนักเรียน จึงต้องมาร่วมสนับสนุนให้กระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้เกิดขึ้นในวงกว้างอย่างจริงจัง

1.19 งานวิจัย สกว. ชี้ทุนมนุษย์ไทยยังไม่มีความพร้อมสร้างเศรษฐกิจฐานนวัตกรรม

ความท้าทายหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบันคือ การหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง (middle income trap) สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยไม่สามารถหลุดพ้นไปจากกับดักดังกล่าวได้ เพราะความขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาสรรค์สร้างนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

งานวิจัยเรื่อง ทุนมนุษย์กับผลิตภาพแรงงานในภาคอุตสาหกรรมไทย (2557) โดย ศ.ดร.พิริยะ ผลพิรุฬห์ คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) และ รศ.ดร.ป๋องปอนด์ รักอำนวยกิจ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย (สกว.) ได้ชี้ให้เห็นว่าทุนมนุษย์ของไทยกำลังมีปัญหาหลักอยู่ 2 ประการนั่นคือ ความไม่สอดคล้องระหว่างความต้องการกำลังคนกับการผลิตกำลังคนผ่านระบบการศึกษา และคุณภาพของแรงงาน

ระบบการศึกษาไม่ตอบโจทย์ตลาดแรงงาน

งานวิจัยแสดงภาพรวมของตลาดแรงงานไทยว่า ในปี 2554 ภาคอุตสาหกรรมซึ่งเป็นภาคการผลิตที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจมีแรงงานอยู่ราว 5,301,368 คน โดยแบ่งเป็นชาย 2,564,440 คน และหญิง 2,736,928 คน ทั้งนี้แรงงานส่วนใหญ่ยังมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ โดยแรงงานมากถึงร้อยละ 41.56 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าส่วนแรงงานที่จบการศึกษามัธยมต้นมีเพียงร้อยละ 22.97 ระดับมัธยมปลายร้อยละ 15.32 และระดับปริญญาตรีขึ้นไป ร้อยละ 7.93

ในส่วนของแรงงานที่จบอาชีวะนั้นมีปริมาณร้อยละ 12.22 แรงงานกลุ่มนี้มีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมไทยอย่างมาก โดยร้อยละ 65-75 ของบริษัทในภาคอุตสาหกรรมมีการจ้างแรงงานระดับอาชีวะ จบใหม่เข้าทำงาน โดยเห็นว่า “แรงงานระดับอาชีวะมีทักษะการทำงานที่ดีถึงดีมาก” แต่แรงงานอาชีวะกลับมีปริมาณน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าเด็กส่วนใหญ่เลือกเรียนต่อในระดับอุดมศึกษามากกว่าระดับอาชีวะ เพราะว่าหากจบจากระดับอุดมศึกษาจะได้ผลตอบแทนดีกว่า ถึงแม้ว่าแรงงานระดับอุดมศึกษาจะมีปัญหาคุณภาพทักษะที่ไม่ตรงตามความต้องการของผู้ว่าจ้างก็ตาม

เมื่อมาพิจารณาถึงประเภทของแรงงาน พบว่าภาคอุตสาหกรรมไทยยังพึ่งพิงแรงงานที่มีทักษะต่ำอยู่มาก โดยแรงงานถึงร้อยละ 73 ของประเทศเป็นแรงงานที่มีทักษะต่ำ (Unskilled Production Labor) ในส่วนแรงงานที่มีทักษะ (Skilled Production Labor) มีปริมาณเพียงร้อยละ 13 ในขณะที่แรงงานที่ไม่ได้อยู่ในด้านการผลิต (Non-Production Labor) มีร้อยละ 9 ส่วนประเภทแรงงานที่มีน้อยที่สุดคือ แรงงานประเภทผู้บริหารและวิชาชีพ (Manager and Professional) มีเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น

ผลการศึกษายังได้ชี้อีกว่า แรงงานเชิงเทคนิค (Technical Staff) ได้แก่ นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร นักวิเคราะห์ และนักคอมพิวเตอร์ เป็นกลุ่มแรงงานที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนานวัตกรรม แต่แรงงานประเภทนี้มีปริมาณเพียงร้อยละ 4 ของแรงงานทั้งหมดเท่านั้น ซึ่งนับว่าขาดแคลนอย่างมาก

คุณภาพของทุนมนุษย์ไทยยังมีปัญหา

ปัญหาทุนมนุษย์ไทยมิใช่เป็นปัญหาเฉพาะเชิงปริมาณเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาในเชิงคุณภาพด้วยเช่นกัน

งานวิจัยชิ้นนี้ยังศึกษาว่า ทักษะ (skills) แต่ละประเภทส่งผลต่อการเพิ่มผลิตภาพของแรงงานอย่างไร โดยงานวิจัยได้แบ่งประเภททักษะเป็น 2 ประเภทนั่นคือ ทักษะทางปัญญา (Cognitive Skills) และทักษะทางพฤติกรรม (Non-Cognitive Skills)

จากผลวิจัย พบว่าทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศซึ่งเป็นหนึ่งในทักษะทางปัญญาคือ ทักษะที่มีความสำคัญอย่างมีนัยทางสถิติต่อการเพิ่มผลิตภาพแรงงานในภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามประเภทแรงงาน หากแรงงานสายอาชีพมีทักษะการเข้าสังคมที่ดี และแรงงานสายการผลิตมีทักษะด้านการคำนวณและการปรับตัวที่ดี ก็จะทำให้ผลิตภาพแรงงานของบริษัทเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดี จากการตรวจสอบความพร้อมด้านทักษะของแรงงานไทยพบว่า แรงงานไทยส่วนใหญ่มีปัญหาด้านทักษะทางปัญญามากกว่าทักษะทางพฤติกรรม โดยทักษะทางปัญญาที่มีปัญหามากที่สุดของแรงงานไทยคือ ทักษะทางภาษาอังกฤษ ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการคำนวณ และทักษะการคิดสร้างสรรค์ ตามลำดับ สำหรับทักษะทางพฤติกรรมหรือทักษะการใช้ชีวิตของแรงงานไทย เช่น ทักษะการเป็นผู้นำ ทักษะการเข้าสังคม หรือทักษะในการแก้ไขปัญหา ทักษะเหล่านี้ก็ถูกระบุว่าเป็นปัญหาเช่นกัน แต่มีความรุนแรงน้อยกว่า

การฝึกอบรมในบริษัทไทยยังไม่เพียงพอ

งานวิจัยพบว่า ปัจจุบันบริษัทต่างๆ พยายามหาทางพัฒนาทักษะของแรงงานอยู่เสมอด้วยการจัดฝึกอบรม (training) โดยทักษะส่วนใหญ่ที่อยู่ในหลักสูตรอบรม ได้แก่ ทักษะมาตรฐานความปลอดภัย ทักษะการจัดการและใช้เทคโนโลยี และทักษะเทคโนโลยีการผลิต ส่วนทักษะทั่วไป เช่น ทักษะด้านภาษา ทักษะการตลาด และทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ มีสัดส่วนการจัดอบรมที่ค่อนข้างน้อย

ทั้งนี้ บริษัทในภาคอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมแรงงานพอสมควร โดยสัดส่วนร้อยละ 63.5 ของบริษัททั้งหมดได้จัดฝึกอบรมภายในองค์กร ขณะที่ร้อยละ 64.1 ได้มีการจัดฝึกอบรมภายนอกองค์กร แต่เมื่อพิจารณาในภาพย่อย จะพบว่าบริษัทขนาดเล็ก (มีแรงงานน้อยกว่า 50 คน) ให้ความสำคัญในการจัดฝึกอบรมแรงงานน้อยกว่าบริษัทขนาดใหญ่ (มีแรงงานมากกว่า 200 คน) โดยบริษัทขนาด

ใหญ่ร้อยละ 92.6 ได้จัดฝึกอบรมภายในองค์กร และร้อยละ 88 ได้จัดฝึกอบรมภายนอกองค์กร ขณะที่บริษัทขนาดเล็ก มีเพียงร้อยละ 29.1 ที่จัดฝึกอบรมภายในองค์กร และร้อยละ 37.3 ที่จัดฝึกอบรมภายนอก

ข้อมูลข้างต้นชี้ว่า ภาคอุตสาหกรรมมีความพร้อมในการพัฒนาทุนมนุษย์ในการฝึกอบรมแรงงานไม่เท่าเทียมกัน โดยบริษัทขนาดใหญ่มีทรัพยากรมากกว่าจึงมีความพร้อมในการจัดฝึกอบรมแรงงานมากกว่าบริษัทขนาดเล็ก

ทางออก

งานวิจัยเสนอว่าทุนมนุษย์ไทยนั้นต้องได้รับการพัฒนาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยแนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์จะต้องครอบคลุมตั้งแต่การพัฒนาระบบการศึกษาหรือระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต การฝึกอบรมของแรงงาน และสถานที่ทำงาน งานวิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. สนับสนุนให้ครอบครัวเข้ามาดูแลลูกในวัยปฐมวัยด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเล่น หรือการสังสรรค์ เพื่อเป็นการพัฒนาสมองของเด็ก สำหรับเด็กในชั้นประถมศึกษา โรงเรียนและครอบครัวต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดเพื่อพัฒนาเด็ก โดยต้องปูพื้นฐานทางวิชาการแก่เด็กอย่างเหมาะสม สร้างทัศนคติรักการเรียนรู้ให้แก่เด็ก ที่สำคัญคือ ต้องกระตุ้นให้เด็กรู้จักตัวเองมากขึ้น สำหรับชั้นมัธยมศึกษา ต้องส่งเสริมให้เด็กได้เรียนตามที่ตัวเองต้องการและถนัด นอกจากนี้ ควรส่งเสริมให้เด็กได้เลือกเรียนสายอาชีพเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและศักยภาพของตนเอง
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้โรงเรียนอาชีวะ มหาวิทยาลัย และหน่วยงานจัดฝึกอบรมของรัฐ ได้มีบทบาทร่วมกับภาคเอกชนยิ่งขึ้น ซึ่งรูปแบบความร่วมมืออาจเป็นในลักษณะ 1) การจัดให้นักศึกษาจากสถาบันการศึกษามาฝึกงานหรือประสบการณ์ตรงที่สถานประกอบการ โดยสถานศึกษาอาจกำหนดให้เป็นเงื่อนไขเพื่อให้จบการศึกษาของนักศึกษาได้ หรือ 2) การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างมหาวิทยาลัยและสถานประกอบการ (industry-university linkage)
3. สนับสนุนให้นักศึกษาได้เรียนรู้วิชาเรียนแบบสหวิชา (multi-disciplinary approach) เพื่อเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับนักศึกษา และให้นักศึกษาได้ค้นพบความชอบของตัวเองได้เร็วขึ้น
4. ควรสร้างแรงจูงใจให้ภาคเอกชนจัดฝึกอบรมให้แก่พนักงาน โดยรัฐสามารถเข้ามาช่วยในการเป็นผู้ฝึกอบรม และพัฒนาเครื่องมือการฝึกอบรม โดยหลักสูตรการฝึกอบรมที่จำเป็นสำหรับพัฒนาแรงงานไทย คือ ทักษะภาษาอังกฤษ ทักษะเทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการปรับตัว ทักษะภาวะผู้นำ ทักษะการเข้าสู่สังคม และทักษะการทำงานเป็นทีม
5. ส่งเสริมให้ภาคเอกชนสร้างสถานที่ทำงานมีความสุข (happy workplace) โดยการตอบสนองความต้องการของพนักงานอย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์

ที่มา: งานวิจัยเรื่อง ทุนมนุษย์กับผลิตภาพแรงงานในภาคอุตสาหกรรมไทย (2559) โดย ศ.ดร.พิริยะ ผลพิรุฬห์ และ รศ.ดร.ป๋องปอนด์ รักอำนวยกิจ

2. บทสัมภาษณ์

2.1 จับเข่าคุย วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ “ปรับวิธีคิด ปรับพฤติกรรม ปรับนโยบาย รับสังคมสูงวัย”

ในอีกไม่ถึง 20 ปี ข้างหน้า สังคมไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์ หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ออกมาให้ความรู้และเตรียมมาตรการรองรับเอาไว้มากมาย แต่ดูเหมือนว่าสังคมไทยโดยเฉพาะประชาชนทั่วไปยังไม่ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพราะอาจมองว่าเป็นเรื่องไกลตัวเนื่องจากตนยังไม่แก่

Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม จับเข่าคุยกับ ดร.วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ ที่ปรึกษาด้านหลักประกันทางสังคม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น และหนึ่งในนักวิจัยด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสวัสดิการสังคมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งแต่คำถามพื้นฐานที่ว่าเหตุใดสังคมไทยถึงต้องให้ความสนใจกับปรากฏการณ์สังคมสูงวัย และหากต้องเตรียมตัวรับมือ เราจะต้องปรับตัวกันอย่างไร ไล่เรียงจากการปรับตัวระดับวิธีคิด ทักษะคน พฤติกรรม จนถึงระดับนโยบาย

.....

ทำไมเราต้องให้ความสำคัญกับสังคมสูงวัย

ถ้าพูดให้ง่ายก็อยากให้อัตราการถึงบ้านของพวกเราเอง เมื่อก่อนรุ่นปู่ย่าตายายมีลูกกันกี่คน เราก็มักจะเห็นว่ารุ่นนั้นมีลูกได้ถึง 12 คน ถัดมารุ่นพ่อแม่เราอาจจะมีสัก 3-5 คน พอรุ่นเราก็อาจมี 1-2 คน หรือไม่ก็มีเลย เมื่อมองภาพอย่างนี้เราก็เห็นว่ามันมีความเปลี่ยนแปลง แนวโน้มการมีลูกแต่ละรุ่นลดลง นี่แค่ปรากฏการณ์ระดับครอบครัว แต่ถ้าทุกบ้านเป็นกันหมด ทั้งประเทศก็เป็นแบบนี้ นั่นหมายถึงอะไร

ปรากฏการณ์นี้บอกเราว่าเมื่อรุ่นปู่ย่าตายายแก่ จะมีลูก 5 คนคอยช่วยเหลือพวกเขา แล้วพอถึงรุ่นพ่อแม่เรา ถ้ามีลูกคนเดียว ก็แทบไม่ได้ทำอะไรกลับคืนเลย เพราะสัดส่วนลูกต่อพ่อแม่แค่ 1 ต่อ 2 เวลาลูกต้องพาพ่อแม่ไปหาหมอหรือต้องดูแลหากพ่อแม่ทำงานไม่ได้ นั่นคือภาระหนักสำหรับลูกๆ แล้วยิ่งรุ่นหลังๆ ที่ไม่ค่อยคิดอยากมีลูกกัน เราก็จะไม่มีใครให้พึ่งพิงยามแก่ แบบนี้ลำบาก ฉะนั้น นี่เป็นสัญญาณเตือนว่าเราต้องมีการเตรียมตัว การเตรียมตัวไม่ได้ทำได้เพียงชั่วข้ามคืน เราในฐานะที่จะกลายเป็นผู้สูงอายุในอนาคต จึงต้องเรียนรู้และเข้าใจความเสี่ยงของเราเอง เพื่อรับมือสถานการณ์ในวันข้างหน้า

ในอนาคตผู้สูงวัยจะเผชิญความเสี่ยงหลายรูปแบบ อาจารย์คิดว่าผู้สูงวัยในพื้นที่ต่างๆ จะมีความเสี่ยงแตกต่างกันอย่างไร

ผู้สูงอายุทุกคนมีความเสี่ยงคล้ายกันหมด แต่ในเรื่องการเตรียมตัวเพื่อลดความเสี่ยงจะแตกต่างกันตามความตระหนักของแต่ละคน เช่น เงินออมของเขามีมากแค่ไหน หรือช่องทางรองรับความเสี่ยงมีมากไหม เมื่อเราเป็นคนสูงอายุ เราจะทำไม่ได้ แต่ต้องกินต้องอยู่ หากเราเป็นแรงงานในระบบ อย่างน้อยก็ยังมีกลไกบังคับทุกเดือน นั่นคือเงินเดือนจะถูกหักเข้าประกันสังคมตามที่รัฐกำหนดไว้ นอกจากนี้ เราสามารถออมเงินผ่านกองทุนสำรองเลี้ยงชีพที่เอกชนจัดขึ้นได้ พอเราเกษียณอายุ ก็จะได้ใช้เงินออมส่วนนี้ กลไกเหล่านี้เป็นตัวลดความเสี่ยงให้เรา ทำให้อย่างน้อยที่สุด เราพอมีเงินที่จะซื้ออาหารได้

ในขณะที่คนทำงานในภาคเกษตรจะคุ้นเคยกับครอบครัวขนาดใหญ่ เขาอาจลืมนึกไปเลยว่าวันหนึ่งมันจะลำบาก เพราะลูกหลานย้ายออกจากชนบทเข้าเมือง แล้วก็ไม่มีหลานกลับมา คนรุ่นก่อนหน้าไม่เคยเตรียมการไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง แม้กระทั่งในโรงเรียนก็ไม่เคยบอกวิธีรับมือเรื่องพวกนี้ ว่าถ้าต่อไปเขามีลูกน้อยลง แล้วลูกจะมาดูแลเขาน้อยลง ต้องดูแลตัวเอง สิ่งแวดล้อมทั้งหลายไม่ได้หล่อหลอมให้คนต้องเตรียมตัววัฒนธรรมที่หล่อหลอมพวกเขาไม่ได้ใส่ใจโจทย์เหล่านี้ จึงทำให้ต้องเผชิญความเสี่ยงในยามแก่หนักรุนขึ้น

วัฒนธรรมการเลี้ยงลูกของเรามีผลไหม

ใช่ เวลาเรามีลูกก็จะลงทุนกับการศึกษาของลูก ผู้ปกครองส่วนใหญ่ลงทุนจนหมดเนื้อหมดตัว ไม่เหลือเงินเก็บไว้ให้ตัวเอง เหมือนพวกเขาคิดว่าการลงทุนเรื่องการศึกษาของลูกยังงี้ก็มีแต่ได้ แต่จริง ๆ แล้วโดยเฉพาะในบริบทปัจจุบันที่ค่าใช้จ่ายทุกอย่างแพงขึ้นตลอด ผลตอบแทนจากการศึกษา (return on education) ของลูกที่กลับคืนสู่พ่อแม่มีน้อยมาก หรือขาดทุนก็ว่าได้ ในขณะที่ วัฒนธรรมต่างประเทศ พ่อแม่จะมีวิธีการออมเงินต่างจากคนไทย เขาจะจัดสรรเงินส่วนแรกไว้ส่งให้ลูกเรียน ซึ่งโดยมากก็ส่งเรียนถึงแค่ระดับมัธยมปลายเท่านั้น ส่วนที่สองเก็บไว้สำหรับพวกเขาเอง นั่นคือ เขาคิดถึงลูกและตัวเองไปพร้อมๆ กัน

ที่อาจารย์เล่ามาคือสิ่งที่เรียกว่า ความรู้พื้นฐานทางการเงิน หรือ financial literacy ใช่ไหม

ก็นับเป็นส่วนหนึ่งได้ แต่คำว่า “financial literacy” จะมีความหมายครอบคลุมกว่านั้น นั่นคือ นอกจากรู้เรื่องการเงินแล้ว ยังต้องรู้จักจัดการเงินในปัจจุบัน และวางแผนเพื่ออนาคตของตัวเอง โดยการวางแผนทางการเงินต้องดูให้ครอบคลุมทั้งวงจรชีวิต (life cycle) ของเรา ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องยาก ในต่างประเทศกว่าที่เขาจะปลูกฝังเรื่องพวกนี้ได้ก็ต้องใช้เวลานานหลายรุ่น

ต่างประเทศมีวิธีการปลูกฝัง financial literacy อย่างไร

เขาไม่ได้ปลูกฝังด้วยวิธีการให้ความรู้อย่างเดียว แต่เขาสังสร้างระบบเพื่อออมเงินแบบต่างๆ ขึ้นมารองรับด้วย อย่างในยุโรปช่วงปี 1880 เขาเริ่มทำระบบการออมแบบประกันสังคมและประกันสุขภาพที่ครอบคลุม

ประชากรทุกประเภท เริ่มทำตั้งแต่ยังไม่เข้าสู่สังคมสูงวัย ฉะนั้น ต่างประเทศเลยมีเวลาให้ประชาชนเตรียมตัวนาน แต่ของบ้านเราเพิ่งจะใช้ระบบนี้ได้ไม่นาน ประกอบกับโครงสร้างประชากรของเราก็เปลี่ยนแปลงเร็วจนประชาชนปรับตัวไม่ทัน มันเลยเป็นปัญหา

แล้วปัญหาที่ว่านี้ หน้าตามันเป็นอย่างไร

ขอเริ่มด้วยปัญหาระดับครัวเรือน ในวงจรชีวิตของเราจะทำงานได้จนถึงอายุประมาณ 55-65 ปี จากนั้นก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว ถึงทำได้ก็ต้องเป็นคนที่เก่งมากๆ ใช้สมองทำงาน รายได้ถึงจะไม่ลด คนแบบนั้นมีน้อย คนส่วนใหญ่เมื่อแก่จะทำงานไม่ได้แล้ว รายได้ก็ลดลงโดยปริยาย ดังนั้น ความเสี่ยงหรือปัญหาทางการเงินระดับครัวเรือนที่เราต้องเจอ ประการแรกก็คือ ความเสี่ยงด้านรายได้ ทุกคนจะเจอเหมือนกัน เพราะสุขภาพแย่งทำให้หาเงินได้ยาก ในขณะที่เดียวกันก็จะเกิดความเสี่ยงที่สองคือ ความเสี่ยงจากการใช้จ่าย เพราะยิ่งแก่ก็ยิ่งใช้จ่ายเพื่อสุขภาพมากขึ้น เท่ากับว่าผู้สูงอายุจะมีเงินในกระเป๋าติดลบต่อเนื่อง ขณะที่ต้องใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตลอดเวลา สุดท้ายก็จะล้มละลายในตอนแก่

ในแง่ระดับมหภาคหรือประเทศ ภาพรวมก็เผชิญความเปลี่ยนแปลงคล้ายกับระดับครัวเรือน ถ้าภาครัฐไม่ได้เตรียมการตรงนี้ เช่น ไม่มีระบบสวัสดิการอะไรมารองรับเลย ขณะที่ผู้สูงอายุก็ไม่ได้เตรียมตัวอีกด้วย สิ่งที่เราจะเห็นก็คือปัญหาสังคม ผู้สูงอายุจำนวนมากอยู่อย่างเด็ตร้อน ญาติและเพื่อนของผู้สูงอายุก็ต้องไปดูแลผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มันไม่ใช่แค่ผู้สูงอายุที่เด็ตร้อน แต่ทุกคนในสังคมจะเด็ตร้อนกันหมด

เรื่องนี้ใหญ่มาก เราควรเตรียมตัวรับมืออย่างไร

ถ้าจะพูดแบบครอบคลุม สิ่งสำคัญคือ ต้องเตรียมตัวเรื่องการเงิน สุขภาพ และการดูแลหลังเกษียณ คราวนี้จะให้ทุกอย่างมาขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจเตรียมตัวของแต่ละคน ก็จะยาก เพราะว่า สำหรับสังคมไทยเรื่องนี้เป็นเรื่องใหม่ ในขณะที่ต่างประเทศเขาตื่นรู้และเรียนรู้กันมาหลายปี ดังนั้นภาครัฐจึงต้องเข้ามามีส่วนในการที่จะเซตระบบให้เกิดขึ้น ภาครัฐต้องเข้ามาบอกว่าความเสี่ยงต่างๆ ตามที่อธิบายไปจะเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ และสังคมโดยรวม เราต้องเตรียมตัว แล้วก็ไม่ใช่มาบอกเฉยๆ ภาครัฐต้องสร้างกลไกให้ทุกคนเตรียมตัวด้วย ถ้าคนยังไม่เตรียมพร้อมอีก ภาครัฐก็ต้องเพิ่มแรงจูงใจ เช่น ถ้าเป็นแรงงานในระบบ ก็ต้องเซตระบบด้วยการบังคับออมเงิน แต่รัฐก็ต้องอธิบายให้ชัดว่า ที่บังคับไม่ได้คิดจะเอาเปรียบประชาชน แต่นี่คือสิ่งที่ประชาชนจะได้รับกลับคืนในอนาคต

ในขณะที่การเตรียมตัวสำหรับแรงงานนอกระบบจะยากกว่า เพราะว่าบังคับกันไม่ได้ ภาครัฐก็ต้องพยายามสร้างแรงจูงใจ เช่น การตั้งกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) เพื่อให้คนทั่วไปมาออมแล้วรัฐก็ช่วยสมทบ ซึ่งอันนี้ก็คือกลไกที่สร้างไว้ให้ทุกคนเข้าถึงระบบบำนาญ คราวนี้จะกระตุ้นยังไงให้คนจำนวนมากที่ยังไม่ได้คิดเริ่มคิดแล้วหันมาออม ตรงนี้ก็ยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จ มันมีหลายปัจจัยซึ่งต้องคิดกัน

ดูเหมือนว่ากองทุนการออมแห่งชาติจะยังไม่สามารถจูงใจให้คนหันมาออมเงินเท่าที่ควร มันเป็นเพราะอะไร

ถามว่าคนทั่วไปรู้จักไหม เขาไม่รู้จักแน่ๆ แต่ที่น่าแปลกใจคือ นักข่าวเองซึ่งต้องติดตามข่าวอยู่ตลอดเวลา ก็ยังไม่รู้จัก อันนี้มันเป็นปัญหาที่ใหญ่มาก น่าจะเป็นเพราะการประชาสัมพันธ์ของกองทุนที่ไม่ทั่วถึง หรือว่าเป็นเพราะปัจจุบัน คนสนใจทางเลือกอื่นที่ดีกว่า

ถ้าหมายถึงต่างคนต่างไปซื้อประกันชีวิตจากเอกชน แบบนั้นก็ทำได้นะ ใครมีกำลังก็ซื้อไป ไม่มีปัญหา แต่รู้ไหมว่าในระบบ กอช. รัฐช่วยจ่ายเงินสมทบให้คุณด้วย หากคุณยังทำงานได้อยู่ ออมเงินในกองทุน 100 บาท ทุกเดือน รัฐจะสมทบให้คุณอีก 50 บาท แต่ถ้าหากคุณเป็นผู้สูงอายุแล้ว รัฐจะสมทบเงินเป็นเท่าตัวของเงินที่คุณออมไป คุณไม่อยากจะหรือ

โดยพื้นฐานประชาชนทุกคนควรที่จะออมเงินไว้ในหลายๆ กองทุน เพื่อกระจายความเสี่ยง แต่ถ้าอย่างน้อยที่สุด ถ้าออมในระบบ กอช. เอาไว้จะดีมาก เพราะกองทุนนี้ถูกออกแบบมาช่วยรองรับคนส่วนใหญ่ซึ่งมีรายได้ไม่สูงนัก

แต่อาจมีคนบอกว่าจะไปออม กอช. ให้เสียเงินตัวเองทำไม ในเมื่อมีเบี้ยยังชีพที่จ่ายให้เราฟรีๆ ตอนสูงอายุอยู่แล้ว

นี่เป็นวิธีคิดที่ผิดถนัด เพราะว่าเบี้ยยังชีพใช้เงินจากงบประมาณของรัฐ ลองมองภาพในอนาคตว่า คนทำงานและต้องเสียภาษีจะมีจำนวนน้อยลง คนสูงอายุจะมีจำนวนมากขึ้น ประกอบกับเงินเบี้ยยังชีพที่ให้ก็สูงขึ้นเรื่อยๆ จาก 600 บาท เป็น 700 บาท จนปัจจุบันจะแตะ 900 บาทอยู่แล้ว ในอนาคตอีก 20 ปีข้างหน้า เงิน 900 บาทคงไม่พอใช้อีกต่อไป เบี้ยยังชีพที่ให้ผู้สูงอายุก็ต้องปรับขึ้นไปอีกเพื่อให้พอใช้ ใครจะหลังแอ่นละ มันก็คือคนวัยทำงานนั่นแหละ หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ ระบบก็จะล่ม เราเลยคิดว่า เพื่อเตรียมพร้อม มันไม่ควรจะมีแค่เบี้ยยังชีพ เพราะไม่รู้ว่าจะยั่งยืนไปถึงไหน เมื่อทุกคนรู้อยู่แล้วว่าตัวเองจะแก่ เพราะฉะนั้น ทุกคนควรร่วมรับผิดชอบความแก่ของตัวเอง ไม่ใช่ปล่อยให้ลูกให้หลานมารับผิดชอบ มันจึงเกิดแนวคิดเรื่อง กอช. ขึ้น นั่นคือ ทุกคนรับผิดชอบชีวิตของตัวเอง โดยที่ภาครัฐเข้ามามีส่วนช่วย เพราะฉะนั้น ในอนาคตถ้าระบบเบี้ยยังชีพล่ม ก็ยังมี กอช. มาช่วยเสริม

ปัจจุบันหลายคนอยากออม แต่แค่กินใช้เดือนต่อเดือนเงินก็หมดแล้ว ไม่พอออมหรอก อาจารย์จะว่าอย่างไร

นั่นเป็นความคิดของแต่ละคน คนที่บอกว่ารายได้ไม่พอใช้ ดิฉันเคยเห็นบางคนเดินจากคอนโดไปรถไฟฟ้าแค่ 300 เมตร เขาขึ้นมอเตอร์ไซด์รับจ้าง จ่ายกัน 10 – 20 บาท เดือนหนึ่งมี 30 วัน ก็มากนะ เงินตรง

นั้นสามารถเอามาออมใน กอช. ได้สบาย ดังนั้นถ้าอยากมีเงินออม ทำได้ง่ายมาก ขอแค่อดใจและไม่เสียเงินกับเรื่องที่ไม่ควรเสีย คุณก็จะมีเงินเหลือไว้ออม คุณเดินแค่ 300 เมตร สุขภาพคุณก็ดีขึ้นด้วย

มันยังมีปัจจัยอื่นอีกไหมที่ทำให้คนออมยาก

ต้องยอมรับว่ามี โดยเฉพาะคนที่จนจริงๆ ซึ่งมีไม่เกิน 10% ของประเทศ พวกเขาไม่สามารถออมเงินแต่ละวันได้เลย เพราะรายได้ต่ำจริงๆ คำถามคือจะช่วยคนเหล่านี้อย่างไร ทางแก้ก็คือ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เข้ามาช่วยเหลือ แต่อาจจะติดข้อกฎหมายเพราะปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายที่ผูกมัด อปท. ให้ต้องช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม เพื่อช่วยเหลือในเบื้องต้น อปท. สามารถคัดเลือกคนที่จนจริงได้ เพราะอยู่ในพื้นที่รู้จักคนมากที่สุด จากนั้น อปท. จะสมทบเงินให้คนละ 50 บาทต่อเดือน เพื่อออมเงินไว้ในกองทุน

มันยังมีวิธีการอื่นนอกเหนือจากการออมในกองทุนใหม่ที่สามารถช่วยลดความเสี่ยงของผู้สูงอายุได้

ในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา หรือประเทศแถบยุโรป เขาใช้ระบบการกู้ยืมแบบถอยกลับ (reverse mortgage) นั่นคือ ให้ผู้สูงอายุที่มีบ้าน แต่ไม่มีเงินและต้องการใช้เงินในชีวิตประจำวัน สามารถนำบ้านไปค้ำประกันเพื่อกู้เงินตามธนาคารได้ โดยธนาคารจะจ่ายเงินให้ผู้สูงอายุเป็นรายเดือน วิธีนี้ก็จะเป็นอย่างหนึ่งที่จะช่วยผู้สูงอายุได้ แต่ถ้าบ้านผู้สูงอายุอยู่กลางทุ่งนา ธนาคารคงไม่ยักได้ มันก็หมายความว่า การที่บ้านจะได้ราคาดีจะต้องอยู่ในโซนที่เป็นเมือง ดังนั้น ผู้สูงอายุที่มีบ้านอยู่ชนบทก็มีความลำบากในการกู้ยืม แต่โดยรวม วิธีการนี้น่าจะลองเอามาปรับใช้กับไทยได้

วิธีการนี้จะขัดกับวัฒนธรรมไทยที่คนเป็นพ่อแม่ต้องทิ้งมรดกไว้ให้ลูกหลานไหม

จริง ๆ แล้ว วิธีคิดเรื่องมรดกนี้ไม่ค่อยดี ทำให้มีคนจำนวนมากทุจริตคอร์รัปชันเพื่ออยากให้ลูกหลานมีมรดกเยอะๆ เพราะกลัวลูกหลานลำบาก แค่ส่งลูกหลานเรียนจบก็ควรที่จะให้พึ่งพาตัวเองได้แล้ว

คิดว่าผู้สูงอายุมีเงินอย่างเดียวจะเพียงพอสำหรับการมีชีวิตที่มีคุณภาพไหม

ไม่พอ ปัญหาสำคัญสำหรับคนสูงอายุคือ ความโดดเดี่ยว ฉะนั้น นอกเหนือจากเงินแล้ว ผู้สูงอายุยังต้องการเพื่อนอีกด้วย นอกจากจะมีไว้คลายเหงาแล้ว ยังมีไว้เพื่อคอยดูแลกันด้วย ในต่างประเทศเราจะเห็นว่าผู้สูงอายุที่ตายอยู่ในบ้านคนเดียวมีเยอะขึ้น เพราะอยู่คนเดียว ไม่มีใครช่วยดูแล นั่นหมายความว่าถ้าไม่มีระบบ SOS ที่ดี ผู้สูงอายุก็น่าลำบาก บางทีการที่เป็น stroke แล้วอยู่คนเดียวในบ้าน ในที่สุดเขาก็จะกลายเป็นอัมพฤกษ์ ดังนั้น เพื่อแก้ปัญหานี้ อาจต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดระบบดูแลผู้สูงอายุ ประเทศสิงคโปร์เขาทำนโยบายส่งเสริมให้ผู้สูงอายุจับคู่และอยู่ด้วยกัน โดยทางการจะลดภาษีที่อยู่อาศัยให้กับผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้พวกเขาช่วยกันดูแลในยามแก่ แต่ก็มีปัญหาบ้าง เพราะบางคู่อาจจะทะเลาะกัน จนไม่สามารถอยู่ด้วยกันได้ แต่ไม่เป็นไร ทางกรเขาก็จะจับคู่ให้ใหม่ นี่เป็นทางแก้ของเขา เพื่อให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุดีขึ้น

ถ้าเป็นในกรณีของไทย อปท. ควรเข้ามาดูแลตรงนี้ คือ การสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถช่วยเหลือคนแก่ได้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าเมื่อมีเหตุฉุกเฉินกับผู้สูงอายุ จะมีระบบที่ดีคอยรองรับเอาไว้

มีเงิน มีเพื่อน มีชุมชน ก็น่าจะเพียงพอสำหรับการลดความเสี่ยงของผู้สูงอายุแล้วใช่ไหม

ยังคง ยังมีอย่างอื่นอีกนั่นคือ ตัวผู้สูงอายุเอง ปัจจุบันสาเหตุการตายของผู้สูงอายุมาจากโรคเรื้อรังเป็นหลัก นั่นพอจะบอกได้ว่าผู้สูงอายุเป็นโรคเรื้อรังกันมาก โดยค่ารักษาเหี่ยวยาโรคเรื้อรังก็มหาศาล รายได้ของผู้สูงอายุต่อเดือนที่มีประมาณ 4,000 บาท จึงไม่พอที่จะใช้จ่ายได้ ถึงมีพอใช้จ่าย ก็ไม่เหลือเงินไปกินไปใช้ต่อได้อย่างสบาย สภาพความเป็นอยู่ตอนแก่จึงย่ำแย่

ดังนั้น ถ้าอยากให้ผู้สูงอายุมีชีวิตที่มีคุณภาพ พวกเขาก็ต้องมีสุขภาพที่แข็งแรง โดยต้องเริ่มดูแลตัวเองตั้งแต่วัยหนุ่มสาว โดยภาครัฐควรมีระบบจูงใจให้แรงงานวัยหนุ่มสาวดูแลตัวเองตั้งแต่นั้นๆ แต่ปัจจุบัน ระบบประกันสังคมเองก็ยังไม่มียุทธศาสตร์การตรวจสุขภาพประจำปีแบบไม่เสียเงินที่จะเป็นแรงจูงใจให้คนวัยทำงานไปตรวจสอบและรักษาสุขภาพตัวเองอยู่ตลอดเวลา

ในอนาคต จำนวนคนทำงานจะลดลง ขณะที่จำนวนผู้สูงอายุจะมากขึ้น เงินที่เศรษฐกิจสร้างได้จะไม่พอหล่อเลี้ยงผู้สูงอายุ ทางออกของปัญหานี้คืออะไร

มีอยู่หลายทาง หนึ่งในนั้นก็คือ แรงงานต่างด้าว ปัจจุบันมีแรงงานต่างด้าวเข้ามาทำงานในบ้านเราเยอะมาก ซึ่งพวกเขาก็ช่วยทำให้เศรษฐกิจเราเติบโตได้ อันนี้คือโอกาส หากเราให้แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านมาช่วยทดแทนกำลังแรงงานของเราที่เสียไป ก็จะทำให้กลไกทางเศรษฐกิจของเราสร้างรายได้มากพอที่จะหล่อเลี้ยงสังคมสูงวัยได้

ที่นี้ ทักษะของคนไทยที่มีความเป็นชาตินิยมสุดโต่ง มักไม่ค่อยยอมรับการเข้ามาของแรงงานเพื่อนบ้าน ทำให้อยู่ร่วมกันไม่ค่อยได้ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วในอดีต ประเทศไทยพัฒนามาได้ก็เพราะแรงงานจากต่างประเทศ ตัวอย่างคนจีนที่เคยอพยพเข้ามาทำงานสร้างเมืองให้กับเรา จนกระทั่งออกลูกออกหลานกลมกลืนกับคนไทยทั่วๆ ไป จนแยกไม่ออกว่าคนไหนไทยแท้ คนไหนไทยปนจีน และปัจจุบันคนไทยเชื้อสายจีนน่าจะเกินครึ่งของประเทศได้แล้ว ตอนนี้รัฐมักมองในกรอบเรื่องความมั่นคงเป็นหลัก ซึ่งก็ไม่ว่ามันคืออะไรกันแน่ ถ้าหากคนไทยก้าวพ้นทัศนคติพวกนี้ไปได้ ก็จะทำให้สร้างโอกาสพัฒนาประเทศ สร้างรายได้จากแรงงานเพื่อนบ้านได้

ถ้าต้องการแก้ไขปัญหาสังคมสูงวัย รัฐควรส่งเสริมการมีลูกด้วยไหม

ถ้าพูดแบบกำปั้นทุบดิน มันก็ใช่ แต่ปัจจุบันยากมากที่จะทำให้คนอยากมีลูกมากขึ้น มีหลายเรื่องที่ต้องคิดว่าการมีลูกตอบโอยอะไรบ้าง คนยุคนี้คิดถึงความเป็นอิสระเสรี ไม่อยากมีภาระ อยากอยู่คนเดียว การไปบอกให้มีลูกจึงไปขัดแย้งกับรสนิยมของคนรุ่นใหม่ อีกประเด็นคือ เราไม่จำเป็นต้องมีคนงานเยอะ เพราะกำลัง

จะมีหุ่นยนต์ที่จะเข้ามาแทนที่เต็มไปหมด ดังนั้น มันจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องมียุคเพื่อมาทดแทนให้จำนวนคนเท่าเดิม ปัจจุบันก็เริ่มไม่แน่ใจกันแล้ว เพราะหากมีลูกออกมากัน ปรากฏว่าหุ่นยนต์เข้ามาแย่งงานพวกเขาทั้งหมด ประชากรที่เกิดมาใหม่ก็จะกลายเป็นปัญหาในอนาคตอีก เราจึงไม่รู้ว่าสัดส่วนจำนวนประชากรที่เหมาะสมคือเท่าไรกันแน่

การเข้าสู่สังคมสูงวัยทำให้เกิดความท้าทายมากมาย แต่หากมองอีกมุม มันสร้างโอกาสใหม่สำหรับคนทั่วไปบ้างไหม

เราสามารถมองให้เป็นโอกาสได้ มันจะมีธุรกิจใหม่เกิดใหม่กับคนกลุ่มผู้สูงอายุที่จะมีมากขึ้น เราเห็นว่าในเชิงกายภาพ ผู้สูงอายุแย่งทุกประการ เราว่าการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุเกิดขึ้นจากเหตุอะไร เพราะฉะนั้นธุรกิจใหม่ๆ ก็จะมาเกี่ยวข้องกับอุปสงค์ด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแล ต้องนอนเตียงเยอะขึ้น ในที่สุดผู้สูงอายุก็จะต้องการมากกว่าผ้าอ้อมเด็ก การช่วยเหลือก็จะมากขึ้น นี่คือการธุรกิจใหม่ที่จะเกิด ใครปรับตัวได้เร็วก็จะสามารถแย่งตลาดนี้ได้

ถ้าหากสังคมไทยไม่คิดจะปรับตัว ปลดปล่อยให้เป็นเช่นนี้ต่อไป เมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัยเต็มตัว เงินจำนวนมากถูกนำไปใช้เพื่อโอ้อุ้มคนแก่ มันจะเกิดความขัดแย้งระหว่างรุ่นไหม

ตอนที่ประเทศญี่ปุ่น เด็กรุ่นใหม่เกลียดคนแก่ ก็คือมันเริ่มมาจากระบบสวัสดิการของญี่ปุ่นในช่วง 1970 รัฐบาลยุคนั้นชอบดำเนินนโยบายประชานิยมกับคนสูงวัยในแง่ของสวัสดิการ ไม่ว่าจะเป็นสวัสดิการด้านรักษาพยาบาลหรือด้านบำนาญ เงินจำนวนมากถูกใช้เพื่อจ่ายค่าสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ จนงบประมาณเริ่มติดลบกลายเป็นหนี้ แล้วในปัจจุบันนี้ผู้สูงอายุมีมากขึ้นกว่าเก่า ค่าใช้จ่ายและหนี้ก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ทำให้ประเทศมีหนี้มากขึ้นเรื่อยๆ จนเกือบจะล้มละลาย คนรุ่นใหม่ก็รู้ว่าปัญหาหนี้มหาศาลเกิดจากอะไร ก็มีความรู้สึกเคืองกันระหว่างรุ่นบ้าง แต่ไม่ได้รุนแรงถึงขั้นไปทำร้ายอะไรกัน

แต่บางกรณีก็มีความขัดแย้งที่ชัดเจน นั่นคือ การที่คนแก่มีความสุขเกินหน้าเกินตาคนรุ่นใหม่ เช่น ในขณะที่คนรุ่นใหม่มีแต่ทำงานเพื่อจ่ายภาษีเลี้ยงดูคนแก่ คนแก่กลับนำเงินภาษีเหล่านั้นไปใช้จ่ายในเรื่องที่ไม่สมควร อย่างการเอาเงินไปเที่ยวแบบสุรุษสุราย หรือการไปใช้สิทธิหาหมอฟรี โดยที่ตัวเองไม่ได้ป่วยจริง แต่เพราะอยากหาเพื่อนคุย คนรุ่นใหม่เห็นแล้วรู้สึกแค้น ว่าทำไมพวกเขาต้องจ่ายเงินให้คนพวกนี้ เมื่อเกิดปัญหานี้ก็ต้องมีการปรับตัว ต่อมาทางการจึงกำหนดให้ผู้สูงอายุใช้บริการอะไรก็ต้องร่วมจ่ายบ้าง ไม่ใช่ใช้ฟรีทุกอย่าง เช่น คนแก่ก็ต้องจ่ายค่าหมออย่างน้อย 10% เป็นต้น

สังคมเราไม่น่ามีความขัดแย้งระหว่างรุ่นถึงขั้นทำร้ายกันได้หรอก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนเราคงมีจริยธรรมมากพอที่จะไม่เดินไปทุบคนแก่ ศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ยังมีอยู่ มันคงไม่ถึงขั้นนั้น ก็อาจจะเป็นแค่ความรู้สึกที่ว่าคนแก่ดูเป็นภาระ

ฉะนั้น คนที่จะเป็นผู้สูงอายุก็ควรเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อไม่ให้ตัวเองเป็นภาระแก่คนรุ่นหลัง

2.2 สัมภาษณ์: เข้าใจชนบทไทยใหม่กับ อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ “เราต้องออกแบบนโยบายที่เหมาะสมกับโครงสร้างครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลง”

ตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา ภาคชนบทไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาล “ชนบทที่เรารู้จัก” ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวขยายอันอบอุ่น สังคมหมู่บ้าน เศรษฐกิจแบบยังชีพ เหลือแค่ในแบบเรียนเท่านั้น หากสังคมไทยต้องการเดินตามยุทธศาสตร์การเติบโตแบบนับรวมทุกคน (inclusive growth) ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำความเข้าใจ “หน้าต่างใหม่” ของครัวเรือนในชนบทไทย

Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม ชวน ดร.อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนึ่งในนักวิจัยด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสวัสดิการสังคมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มาพูดคุยถึงความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรในชนบทไทย และนัยทางนโยบายที่อาจารย์สกัดได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่จัดเก็บต่อเนื่องกว่า 13 ปี

โจทย์วิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและชนบทไทยที่อาจารย์สนใจคืออะไร

โจทย์ที่ผมตั้งไว้คือ ผมต้องการเข้าใจสถานการณ์ในชนบทในแง่ของโครงสร้างประชากร ต้องการสำรวจดูว่าที่จริงแล้วที่ผ่านมาเป็นอย่างไร นอกจากนั้น ผมตั้งใจศึกษาว่าสังคมผู้สูงอายุส่งผลกระทบต่อครัวเรือนและสถาบันในชนบทอย่างไรบ้าง

จุดเด่นที่สุดอย่างหนึ่งของงานวิจัยที่อาจารย์ทำ คือเรื่องฐานข้อมูล ก่อนพูดคุยถึงข้อค้นพบจากงานวิจัยอยากให้อาจารย์เล่าเรื่องข้อมูลให้ฟังสักนิดว่า ข้อมูลที่อาจารย์ใช้มีลักษณะเด่นอย่างไร

ข้อมูลที่ผมใช้เรียกว่า “ข้อมูลไทยของทาวน์เซนด์” (Townsend Thai Data) ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลระยะยาวจากครัวเรือนเดิมมาตลอดตั้งแต่ปี 2541-2554 ข้อมูลของทาวน์เซนด์มีความละเอียดค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับการสำรวจครัวเรือนแบบอื่นๆ เพราะเก็บทุกสองอาทิตย์ วิธีการนี้ช่วยลดความผิดพลาดของข้อมูลได้มาก เช่น การถามข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย ถ้าเราไปถามต่อเดือนก็จะมีผลผิดพลาดสูง ถ้าถามทุก 1-2 สัปดาห์ก็จะได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงมากขึ้น ข้อดีอีกอย่างคือ การเก็บข้อมูลจากครัวเรือนเดิมซ้ำๆ อย่างต่อเนื่องทำให้เราสามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงในครัวเรือนได้ชัดเจน

ครัวเรือนที่อยู่ในข้อมูลของทาวน์เซนด์ไทยเดต้า มีกี่ครัวเรือน

ข้อมูลที่ผมใช้เป็นแค่บางส่วนของทาวน์เซนด์ไทยเดต้า โดยมีข้อมูล 2,040 ครัวเรือน ครอบคลุม 4 จังหวัด ได้แก่ ฉะเชิงเทรา ลพบุรี บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ จริงๆ ทาวน์เซนด์ไทยเดต้ามีข้อมูลมากกว่านี้ แต่ที่ผมเลือก 4 จังหวัดนี้ เพราะ ข้อมูล Thai SES (การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน โดยสำนักงานสถิติ

แห่งชาติ) เคยทำข้อมูลพื้นที่เหล่านี้ในอดีตและมีความสมบูรณ์มากที่สุด โอกาสในการทำความเข้าใจข้อมูล 4 จังหวัดนี้จึงมีสูงกว่าที่อื่น

อาจารย์ทำอะไรกับข้อมูลชุดนี้ครับ

ผมสนใจความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างครัวเรือนในชนบทไทย ในเบื้องต้นผมแบ่งโครงสร้างครัวเรือนออกเป็น 5 แบบ เป็นการแบ่งแบบหยาบๆ คือ (1) โครงสร้างแบบอยู่คนเดียว (2) โครงสร้างแบบ 1 รุ่น คือ มีสามี-ภรรยา หรือ คนรุ่นเดียวกันอยู่ด้วยกัน (3) โครงสร้างแบบ 2 รุ่น คือ มีลูก (4) โครงสร้างแบบ 3 รุ่น คือ มีหลาน (5) โครงสร้างแบบแห่วงกลาง คือ รุ่นพ่อแม่หายไป เหลือรุ่นหลานกับรุ่นปู่ย่าอยู่ร่วมกัน

หลังจากนั้นก็มาวิเคราะห์ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครัวเรือนไทยมีลักษณะอย่างไร อย่างแรกที่พบคือ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือน 1 รุ่น และครัวเรือนแห่วงกลาง มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ส่วนครัวเรือน 2 รุ่น และครัวเรือน 3 รุ่นมีแนวโน้มลดลง

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมสนใจคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนมีสาเหตุมาจากอะไร เช่น การเปลี่ยนจากครัวเรือน 1 รุ่น เป็นครัวเรือน 2 รุ่นมีสาเหตุมาจากการเกิด หรือ การเปลี่ยนจากครัวเรือน 3 รุ่นมาเป็นครัวเรือนแห่วงกลางเป็นเพราะการย้ายเข้าออก เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนในชนบทแบบไหน ที่อาจารย์พบว่าน่าสนใจเป็นพิเศษ

ส่วนใหญ่การเปลี่ยนแปลงก็เมคเซนส์นะ ถ้าจะบอกว่าน่าสนใจเป็นพิเศษก็คือการเปลี่ยนแปลงจากครัวเรือน 3 รุ่นมาเป็นครัวเรือนแบบแห่วงกลาง ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่มาจากการย้ายออก ครัวเรือนแบบแห่วงกลางเป็นครัวเรือนที่มีสภาพความเป็นอยู่แย่ที่สุด อันนี้ผมดูจากค่าใช้จ่ายต่อหัว รายได้ต่อหัว เป็นตัวหลักในการวัด

ผมลองคำนวณดู สำหรับครัวเรือนแบบแห่วงกลางในชนบท ถ้าไม่รวมเงินโอน (เงินที่คนนอกครัวเรือนส่งกลับมาให้ เช่น คนในครัวเรือนย้ายออกไปทำงานนอกพื้นที่แล้วโอนกลับมา เป็นต้น) รายได้จะไม่พอค่าใช้จ่าย นั่นหมายความว่า เงินโอนมีความสำคัญกับครัวเรือนแห่วงกลางในเขตชนบทมาก

เรื่องนี้ชวนให้เราต้องคิดโจทย์ทางนโยบายต่อไป สิ่งที่ต้องเถียงกันคือ มีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่รัฐจะต้องเข้าไปช่วยเหลือครัวเรือนแบบนี้ บางเสียงบอกว่าจำเป็นเพราะเห็นชัดว่า รายได้ไม่พอกับรายจ่าย แต่บางเสียงก็บอกว่า ณ ตอนนี้อาจจะยังไม่จำเป็น เพราะรายได้ที่รวมเงินโอนเฉลี่ยแล้วมันพออยู่ เขาสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับหนึ่ง แต่มันขึ้นอยู่กับโจทย์เชิงนโยบายด้วยเหมือนกันว่ารัฐต้องการอะไร ถ้ารัฐต้องการให้ครัวเรือนแบบแห่วงกลางมีสภาพความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับครัวเรือนแบบอื่นๆ นโยบายก็เป็นแบบหนึ่ง แต่ถ้ามองแค่ความอยู่รอดนโยบายก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง

ประเด็นนี้จะมีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต เพราะสัดส่วนครัวเรือนแบบแห้วกลางมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

มีความแตกต่างกันไหมระหว่างครัวเรือนในเมืองและในเขตชนบท

ในเขตเทศบาลไม่มีปัญหานี้

แล้วครัวเรือนที่อยู่คนเดียว มีสภาพความเป็นอยู่เป็นอย่างไร

จากข้อมูลที่มี สภาพความเป็นอยู่ของพวกเขาน่าดี ทั้งครัวเรือนที่อยู่คนเดียวและครัวเรือน 1 รุ่น ถ้าถามว่าทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ผมยังไม่มีคำตอบที่น่าพอใจ ไม่รู้เป็นเพราะเขาอยู่คนเดียวเลยมีความเป็นอยู่ดี หรือเพราะเขามีความเป็นอยู่ที่ดีอยู่แล้ว เลยอยู่คนเดียว

เรื่องนี้น่าสนใจ เพราะถ้าเราอธิบายว่า การที่ครัวเรือน 1 รุ่น กับครัวเรือนที่อยู่คนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เพราะมีความเป็นอยู่ที่ดี คำอธิบายเดียวกันนั้น มันใช้ไม่ได้กับครัวเรือนแบบแห้วกลาง เพราะว่าเราเห็นแนวโน้มแบบแห้วกลางเพิ่มขึ้นเหมือนกัน แต่สภาพความเป็นอยู่ของเขามันแย่

ลองเปรียบเทียบในเชิงพื้นที่บ้าง การวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่บอกอะไรเราบ้างไหม

ในงานวิจัยมีการเปรียบเทียบระหว่างระหว่างภาคกลางกับภาคอีสานด้วยเหมือนกัน ผลการวิเคราะห์พบว่า ครัวเรือนแบบแห้วกลางจะเกิดขึ้นที่ภาคอีสานมากกว่า เพราะมีการย้ายออกจากพื้นที่มากกว่า ซึ่งเรื่องนี้ก็สอดคล้องกับคำอธิบายดั้งเดิมอยู่แล้ว นั่นคือ สภาพความเป็นอยู่ สภาพทางภูมิศาสตร์ของอีสานแยกว่าของภาคกลาง การอยู่ติดพื้นที่เดิมจะมีความเป็นอยู่ไม่ดีเมื่อเทียบกับการย้ายออกไปทำงานที่อื่น การย้ายออกของคนอีสานจึงมีมากกว่าในภาคกลาง

แต่เรื่องนี้ก็ต้องดูปัจจัยอื่นด้วยเหมือนกัน เช่น การศึกษา เราพบว่าคนย้ายออกมีการศึกษาเฉลี่ยสูงกว่า (ข้อมูลในงานวิจัยคือมีการศึกษาเฉลี่ย 7 ปี) คนย้ายเข้า (มีการศึกษาเฉลี่ย 5.5 ปี) ซึ่งก็มีเหตุผลนะ เพราะสำหรับคนที่มีการศึกษานั้น การย้ายไปทำงานนอกชนบทมีโอกาสที่ดีกว่า คนจึงมีแนวโน้มที่จะย้ายออก

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของครัวเรือนในชนบทคืออะไร

คำตอบไม่ได้อยู่ในงานวิจัยชุดนี้ แต่อยู่ในงานวิจัยของอาจารย์ผม (ศาสตราจารย์ Robert M. Townsend อาจารย์คณะเศรษฐศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีแมสซาชูเซตส์ - MIT) คือท่านลงพื้นที่ชนบทของไทยแล้วพบว่า หมู่บ้านที่อยู่ใกล้ๆ กัน ซึ่งควรมีสภาพแวดล้อมใกล้เคียงกัน กลับมีความแตกต่างกันอย่างมากในแง่ของเศรษฐกิจ จึงเริ่มสนใจเรื่องนี้ เมื่อศึกษาดูก็พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านคือ สถาบันภายในหมู่บ้านเอง เช่น ความเป็นผู้นำของผู้ใหญ่บ้าน ระบบการเงินอย่างไม่เป็นทางการภายในหมู่บ้าน หรือการกู้ยืมเงินกันของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน

มีงานอีกชิ้นหนึ่งที่ผมทำ ผมพยายามไปดูว่า มีปัจจัยอะไรในระดับครัวเรือนที่ทำให้ครัวเรือนหนึ่ง ประสบความสำเร็จมากกว่าอีกครัวเรือนหนึ่ง เคสที่ผมไปศึกษาเป็นครอบครัวเกษตรกรวัยหนุ่มที่มีผลิตภาพสูงกว่าครัวเรือนอื่นๆ ผมพบว่า ครัวเรือนนี้มีการวางแผน มีการหาความรู้เรื่องพันธุ์ มีการคัดเลือกพันธุ์ เป็นต้น

เราบอกได้เลยไหมว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจครัวเรือน เริ่มตั้งแต่ตัวบุคคลเลย

การศึกษาเรื่องแบบนี้ต้องระวัง เพราะเรารู้แต่เพียงว่า ปัจจัยอะไรที่น่าจะมีความสำคัญ ทำให้เราเห็นความเป็นไปได้ในแบบต่างๆ แต่เราไม่สามารถฟันธงได้ว่า ปัจจัยนั้นเป็นตัวกำหนดสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมด

กลับมาที่งานวิจัยเรื่องโครงสร้างประชากรชุดนี้ งานชิ้นนี้ผมไม่ได้ทำแบบเดียวกับที่เคยทำ งานนี้มีเลยจุดอ่อนอยู่ คือ มันลงรายละเอียดน้อยไป มันจะมีเงื่อนไขที่เราไม่รู้ อยู่ ทำให้ยังมีหลายอย่างที่เราไม่สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเพราะอะไร

พื้นฐานของงานวิจัยชิ้นนี้ อาจารย์มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอย่างไรบ้าง

อย่างที่บอกว่า ครัวเรือนที่มีปัญหามากที่สุดคือครัวเรือนแอ่งกลาง ดังนั้นการช่วยเหลือของรัฐควรจจะ โฟกัสที่ตรงนั้น กระบวนการช่วยเหลือต้อง customize ออกแบบให้เหมาะกับครัวเรือน

แต่เรื่องนี้ก็ต้องระวังอีกเหมือนกัน ผมบอกไม่ได้ว่าเงินช่วยเหลือจากรัฐควรเป็นเท่าไร เราแค่รู้ว่า ถ้า น้อยไปก็ช่วยอะไรไม่ได้มาก แต่ถ้าเยอะไปก็กลายเป็นแรงจูงใจที่ผิดได้ เช่น พอรู้ว่าครัวเรือนแบบแอ่งกลางได้ เงินช่วยเหลือเยอะ ครัวเรือนก็อาจจะเปลี่ยนเป็นแบบแอ่งกลางเพื่อจะเอาเงินได้

2.3 คอยเรื่อง “ชาญุขรา” กับ วรเวศม์ สุวรรณระดา “ถ้าเข้าใจสถานการณ์สังคมสูงวัย เราจะเห็นโอกาส”

เมื่อเดือนพฤษภาคม 2559 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตีพิมพ์หนังสือ ‘ชาญุขรา: ก้าวสู่สังคมสูงวัยด้วยความรู้และปัญญา’ ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกในชุด ‘ผลึกความรู้: ชุดงานวิจัยฉบับเรียบง่าย’ ของโครงการพัฒนาระบบหนังสือของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ในหนังสือ ‘ชาญุขรา’ ศ.ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิจัยที่ติดตามเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรอย่างต่อเนื่อง และทำงานวิจัยร่วมกับ สกว. ในชุดโครงการ ‘มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร’ ได้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกว่าด้วยสังคมสูงวัยในมิติเศรษฐกิจมหภาค ความมั่นคงทางการเงินของผู้คน และสถาบันครอบครัวไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ไว้อย่างน่าสนใจหลายประการ ชนิดที่เรียกได้ว่า ‘ห้ามพลาด’

Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม ขอตัดตอนเนื้อหาบางส่วนของบทสัมภาษณ์มาให้อ่านกัน
ผู้สนใจสามารถอ่านบทสัมภาษณ์ฉบับเต็มได้ในหนังสือ ‘ชาญชรา’ จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ way of book และ
จัดจำหน่ายโดยเคล็ดไทย

.....

ชาญชรา: ก้าวสู่สังคมสูงวัยด้วยความรู้และปัญญา

สัมภาษณ์และเรียบเรียง: อาทิตย์ เคนมี วีรพงษ์ สุนทรนัฏรวาวัฒน์

ภาพ: อนุชิต นิมิตลุง

โครงสร้างอายุของประชากรที่เปลี่ยนไปของทั้งสังคมโลกและสังคมไทย อาจทำให้คำว่า ‘บั้นปลาย
ชีวิต’ เปลี่ยนไปจากความรับรู้เดิม

ปี 2547 ประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นสัดส่วน 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด
ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์ ‘สังคมสูงวัย’ (aging society) ตามนิยามขององค์การสหประชาชาติ

ปัจจุบันสัดส่วนผู้สูงอายุของไทยอยู่ที่ 15 เปอร์เซ็นต์ และคาดการณ์กันว่า ภายในปี 2574 หรือนับ
ถอยหลังอีกไม่เกิน 15 ปีนี้ ประชากรสูงวัยจะเพิ่มเป็น 20 เปอร์เซ็นต์ เรียกได้ว่าเตรียมที่จะก้าวสู่การเป็น
‘สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์’ (aged society)

มิใช่แค่ผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนมากขึ้นเท่านั้น แต่คนหนุ่มสาวที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ
ยังมีจำนวนน้อยลง ขณะที่เด็กเกิดใหม่ก็มีอัตราการลดลง ไม่สามารถผลิตแรงงานรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนแรงงานรุ่น
เก่าที่ค่อยๆ ปลดระวาง นั่นหมายความว่า อนาคตประเทศไทยจะตกอยู่ในสภาวะขาดแคลนแรงงาน

ลองนึกภาพว่า เมื่อผู้คนเริ่มแก่ชรา หูตาฝ้าฟาง การเคลื่อนไหวช้า ประสิทธิภาพการทำงานลดต่ำ อีก
ทั้งคนวัยทำงานเหลือน้อยลง สายพานการผลิตของภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร และภาคบริการ ย่อมเกิด
การสะดุด ไม่สามารถสร้างผลิตผลต่างๆ ได้ทันต่อวงจรเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องหมุนไปข้างหน้า

จะเกิดอะไรขึ้นกับตลาดแรงงานท่ามกลางสถานการณ์ที่สังคมไทยเคลื่อนตัวเข้าสู่สังคมสูงวัย นี่คือ
โจทย์ใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจระดับมหภาคของประเทศ ไปจนถึงระดับปัจเจกคือปัญหาปากท้องของ
ผู้คน

ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมทั้งหลายคงไม่อาจนั่งนอนใจต่อไปได้ หากไม่ปรับตัวเสียตั้งแต่ตอนนี้อาจต้อง
เผชิญวิกฤติอย่างไม่ทันตั้งตัว เพราะอีกไม่นานคนหนุ่มสาวในวันนี้จะกลายเป็นประชากรสูงวัยในวันหน้า

ทว่า ในวิกฤติที่เกิดขึ้นก็เชื่อว่าจะมีมมนั้ทางออก

“ถ้าเราเข้าใจสถานการณ์ เราจะเห็นโอกาส” ศ.ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ และอดีตคณบดีวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะนักวิจัยที่คลุกวงในกับปัญหาสังคมสูงวัยมาอย่างต่อเนื่อง มองว่าไม่ใช่ปัญหา แต่อยู่ที่เราจะยอมรับและพร้อมลงมือแก้ไขเมื่อไหร่

ประสบการณ์จากการทำงานร่วมกับทีมนักวิจัยในชุดโครงการ “มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร” โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ยิ่งทำให้วรเวศม์เชื่อมั่นว่าทุกปัญหามีทางแก้ และสามารถแก้ได้บนฐานของความรู้

.....

คำว่า ‘สังคมผู้สูงอายุ’ กับ ‘สังคมสูงวัย’ สองคำนี้มีความหมายต่างกันอย่างไร และควรให้นิยามอย่างไรจึงจะเหมาะสม

โดยส่วนตัวผมมองว่า คำว่า ‘สังคมผู้สูงอายุ’ มีความหมายที่ค่อนข้างแคบ หรืออาจหมายถึงเพียงแค่สังคมของผู้สูงอายุ แต่ถ้าใช้คำว่า ‘สังคมสูงวัย’ จะสามารถบ่งบอกได้ถึงลักษณะของสังคมโดยรวมที่เต็มไปด้วยผู้สูงอายุ และคำว่า ‘สูงวัย’ ยังสื่อถึงความเป็นพลวัต ความเป็นไดนามิกของสังคม

ผมคิดว่าเรื่องคอนเซ็ปต์เป็นเรื่องสำคัญในการสื่อสารให้คนเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา เพราะถ้าสื่อความหมายไม่แม่นยำ จับหลักไม่มั่น เราจะแก้ปัญหาไม่ตรงเป้า ประเด็นสำคัญคือ สถานการณ์สังคมสูงวัยนั้นไม่ได้หยุดอยู่กับที่ แต่จะยิ่งมีคนสูงวัยเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ ภาษาอังกฤษจึงใช้คำว่าว่า ‘aging society’ คือจะสูงวัยไปเรื่อยๆ เป็นปัญหาปลายเปิด ไม่ได้สุดอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง

เปรียบเทียบง่ายๆ เหมือนคำว่า ‘climate change’ ทำไมเราจึงไม่ใช่แค่คำว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือปัญหาสภาพภูมิอากาศ เพราะมันมีคำว่า ‘change’ ซึ่งบ่งบอกถึงสถานะของปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา

เหตุผลใดที่สังคมไทยต้องหันมาสนใจปัญหาเรื่องสังคมสูงวัยกันอย่างจริงจัง

เหตุผลที่เราต้องให้ความสำคัญก็เพราะประเทศไทยกำลังเผชิญสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรซึ่งมีสัดส่วนและจำนวนของผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ณ ตอนนี้เรามีประชากรผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ประมาณร้อยละ 15 ของประชากรทั้งหมด และคาดการณ์ว่าภายในปี 2583 จะมีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นเกือบ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ ขณะที่คนวัยทำงานหรือประชากรวัยแรงงาน อายุ 15-59 ปี เริ่มมีสัดส่วนและจำนวนที่ลดลง เช่นเดียวกับเด็กอายุ 0-14 ปี ก็มีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด นี่คือภาพใหญ่ของประชากร 3 กลุ่ม

อีกดัชนีหนึ่งที่ต้องติดตามดูก็คือ อัตราภาวะเจริญพันธุ์ ต้องดูว่าสตรีวัยเจริญพันธุ์ตลอดชีวิตมีบุตรกี่คน สมมุติผู้ชายผู้หญิงจับคู่กันแล้วมีลูก ถ้าจะรักษาจำนวนประชากรให้คงเดิมก็ควรจะมียู 2 คน เพื่อแทนที่พ่อและแม่ที่จะกำลังแก่ตัวและเสียชีวิตไป แต่ตอนนี้ตัวเลขอยู่ที่ประมาณ 1.6 คน ฉะนั้น ในเชิงคณิตศาสตร์เราตีความตัวเลขได้ว่า ประชากรมีแนวโน้มลดลงแน่นอน ซึ่งผลกระทบที่ตามมาจะทำให้เกิดปัญหาในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับตัวบุคคล ครอบครัว ชุมชน จังหวัด ไปจนถึงระดับประเทศ

อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุปรากฏชัดมานานพอสมควร เพียงแต่ที่ผ่านมารัฐบาลให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เรื่องสวัสดิการ สุขภาพ และการเตรียมตัวของคนที่เข้าสู่วัยสูงอายุเป็นหลัก แต่จากงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ผมและคณะนักวิจัยได้ร่วมกันทำเราพบว่าประเด็นปัญหาไม่ได้มีแค่นั้น จริงอยู่ว่าเรื่องการดูแลผู้สูงอายุเป็นเรื่องสำคัญ แต่ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยถือเป็นปัญหาเชิงบริบทของประเทศ ซึ่งทุกเรื่องที่อยู่ในบริบทนี้ล้วนได้รับผลกระทบหมด ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการจ้างงาน ระบบสถาบันครอบครัว ชุมชน แม้กระทั่งระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นก็ได้รับผลกระทบ เพราะโครงสร้างของประชากรเป็นสิ่งที่หล่อหลอมระบบต่างๆ ของประเทศ ฉะนั้น เราจะมองว่าเป็นเรื่องของผู้สูงอายุอย่างเดียวไม่ได้อีกต่อไป เพราะยังเกี่ยวข้องกับมิติอื่นๆ ของประเทศด้วย

โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไปจะกระทบต่อเศรษฐกิจระดับมหภาคอย่างไรบ้าง

ในฐานะที่ผมเองเป็นนักเศรษฐศาสตร์ ผมมองว่าปัญหาสังคมสูงวัยเกี่ยวข้องกับมิติทางเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ ในหลายประเทศที่เผชิญปัญหานี้และยังแก้ไม่ตก ส่วนใหญ่เป็นเพราะหัวใจของปัญหาสังคมสูงวัยเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจ

ที่จริงแล้วผลกระทบต่อเศรษฐกิจอาจเกิดจากหลายปัจจัยผสมกัน บางส่วนอาจเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำทำให้กระทบต่อการนำเข้า ส่งออก หรืออาจเกิดจากภาวะเศรษฐกิจในประเทศถดถอยอันเป็นผลจากภัยแล้ง ซึ่งกระทบไปถึงปัจจัยการผลิต แต่อีกส่วนหนึ่งก็มาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากร ซึ่งอาจไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยตรง แต่ผ่านตัวแปรอื่นๆ เช่น การขาดแคลนแรงงาน การไม่ปรับตัวของภาคธุรกิจ การพึ่งพาแรงงานราคาถูก และยังคงดำเนินกิจการไปตามโมเดลเศรษฐกิจแบบเดิม

ถามว่าแล้วจะไปต่อได้ไหม ในอดีตอาจพอไปได้ แต่ในอนาคตตอบไม่ได้ เพราะตอนนี้ประเทศเพื่อนบ้านเรากำลังเปิดประเทศ อาจแซงหน้าเราเมื่อไหร่ก็ได้ ฉะนั้น ถ้าเราหวังพึ่งแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านก็คงจะลำบากขึ้น

ถ้าดูข้อมูลการคาดประมาณประชากรในกลุ่มประเทศอาเซียนจะเห็นว่า แทบทุกประเทศกำลังจะแก่กันหมด เพียงแต่อัตราการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรของแต่ละประเทศอาจจะไม่เท่ากัน ลาว

ฟิลิปปินส์ จะค่อนข้างช้าหน่อย แต่สิงคโปร์ เวียดนาม ไทย มีอัตราการเข้าสู่สังคมสูงวัยที่เร็วกว่า ส่วนมาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่า กัมพูชา ก็ค่อยๆ ตามมา

มีข้อสังเกตอะไรที่บ่งชี้ว่า กลุ่มประเทศอาเซียนมีแนวโน้มเป็นสังคมสูงวัยเหมือนกันหมด

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเศรษฐกิจของประเทศนั้นๆ มีอัตราการเติบโตที่เร็วก็มักจะส่งผลกระทบต่อตัวแปรอื่นๆ ทางสังคม เช่น พอเศรษฐกิจดีขึ้น ประชาชนก็ใช้เวลาเรียนหนังสือนานขึ้น นั่นหมายความว่า การดำเนินชีวิตของคนจะเกิดการดีเลย์ในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งงาน การมีลูก ทุกอย่างจะขยับออกไปหมด ถ้าเป็นเมื่อก่อนเรียนจบ ป.4 ป.6 ทำงานไปสักพัก พออายุ 20 ต้นๆ ก็แต่งงานมีลูกแล้ว

ปัจจุบันพอคนอยู่ดีกินดีมากขึ้น ก็จะโยนไปถึงเรื่องการตัดสินใจในการวางแผนชีวิตของตนเอง บางคนทำงานเก็บเงินไว้กินไว้เที่ยว หาความเอ็นจอยให้กับชีวิต คือเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับไลฟ์สไตล์ของคนด้วย ซึ่งคนแต่ละรุ่นก็จะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามบริบทของโครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม อย่างที่เรียกกันเป็นเจนเนอเรชันต่างๆ

เมื่อเศรษฐกิจพัฒนาขึ้น ระบบการศึกษาและการสาธารณสุขก็ดีขึ้นตามลำดับ ทุกอย่างจึงดีเลย์ออกไปหมด ทำให้อายุคาดเฉลี่ยหรืออายุขัยโดยประมาณก็จะยืดออกไป ฉะนั้น เมื่อประเทศเหล่านี้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วจึงทำให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ขึ้น

ปัญหาโดยรวมน่าจะกระทบต่อโครงสร้างการผลิตทั้งระบบเลยใช่ไหม โดยเฉพาะการขาดแคลนแรงงาน

ถ้ามองภาพใหญ่ก็คือ ภาคแรงงาน ซึ่งการที่เราใช้คำว่า ‘สังคมสูงวัย’ เป็นการพูดถึง 3 ประเด็นพร้อมกันคือ หนึ่ง ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น สอง ประชากรวัยทำงานลดลง สาม เด็กเกิดใหม่มีแนวโน้มลดลง

ผลกระทบที่เห็นได้ชัดคือ เมื่อเด็กเกิดน้อย ทำให้กำลังแรงงานลดลง สิ่งแรกที่เราต้องคิดก็คือ จะเกิดอะไรขึ้นหลังจากประชากรวัยทำงานลดลง แน่นอนว่าต้องกระทบภาคการผลิตต่างๆ ทั้งภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ

ภาคเกษตร เมื่อเกษตรกรแก่ตัวลงมากๆ ทำงานไม่ไหว ผลผลิตก็ได้น้อยลง ภาคอุตสาหกรรมการผลิตเราจะอาศัยกำลังแรงงานเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจก็คงไม่ได้อีกต่อไป ส่วนภาคบริการก็ต้องคิดหาทางออกว่าจะมีการใช้นวัตกรรม เทคโนโลยี หรือไอที เข้ามาทดแทนคนได้อย่างไร

ถ้าเราจะเอาแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาคงยากขึ้นเรื่อยๆ เพราะหนึ่ง เศรษฐกิจในบ้านเขาก็กำลังพัฒนาไปข้างหน้า วันหนึ่งรัฐบาลเขาอาจจะเชิญชวนแรงงานให้กลับไปช่วยกันพัฒนาบ้านเมืองของเขาเองก็ได้ สอง สังคมในประเทศเพื่อนบ้านของเราก็แก่ตัวลงเหมือนกัน ณ จุดใดจุดหนึ่งเขาก็ต้องกลับไปดูแลพ่อ

แม่ของเขา แล้วก็เจอปัญหาแบบเดียวกับที่เรา กำลังจะเจอ ฉะนั้น การคาดหวังที่จะมีกำลังแรงงานจำนวนมากมาขับเคลื่อนเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่ยากขึ้น

ขณะเดียวกัน ผลกระทบเชิงลบที่จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กันก็คือ ปัญหาด้านการออม เป็นไปได้ว่าอัตราการออมมีโอกาสนឹងลดลง เพราะคนกลุ่มที่ออมเงินไว้ตอนวัยทำงาน พอแก่ตัวลงก็จะเริ่มนำเงินนั้นออกมาใช้จ่าย ฉะนั้นก็จะมีผลในเชิงลบต่อเรื่องการออมด้วย

พูดง่ายๆ ว่าสังคมสูงวัย ไม่ใช่ปัญหาของผู้สูงอายุอย่างเดียว แต่เกี่ยวพันกับสังคมทั้งระบบด้วยใช่ไหม

พอคนสูงอายุมีจำนวนมากขึ้น ในบรรดาคนสูงอายุนั้นจะมีคนอีกส่วนหนึ่งที่ช่วยเหลือตัวเองในกิจวัตรประจำวันไม่ได้ ตอนแรกเราอาจจะมองว่าเป็นปัญหาในเชิงสังคม เชิงสุขภาพ แต่พอมีผู้สูงอายุมากขึ้นเรื่อยๆ และมีอายุขัยเฉลี่ยยาวขึ้น ประเด็นก็คือ แล้วใครจะเป็นคนดูแลเขา คำตอบก็คือคนในวัยทำงานที่จะต้องดูแล ถ้ามีเงินก็จ้างคนมาดูแลได้ แต่คนที่ไม่มีเงินมากจะทำอย่างไร ฉะนั้น ถึงจุดหนึ่งคนวัยทำงานอาจต้องตัดสินใจออกจากงานเพื่อมาดูแลพ่อแม่

จะเห็นว่านอกจากแรงงานในวัยสูงอายุที่จะลดลงแล้ว ก็ยังมีแรงงานอีกจำนวนหนึ่งที่หายไปอีก เนื่องจากต้องออกไปดูแลพ่อแม่ ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องการเลี้ยงดูลูก ซึ่งขณะนี้ระบบสนับสนุนของรัฐก็ยังไม่พร้อม บางทีพ่อแม่อาจไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูก ปู่ย่าตายายก็ไม่ได้มาช่วยเลี้ยง แล้วจะทำอย่างไร ฉะนั้น ทุกอย่างจึงโยงถึงกันหมด

ปัญหาของตลาดแรงงาน ไม่ใช่แค่การขาดแคลนแรงงานเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวโยงไปถึงนโยบายแรงงาน หรือการปรับตัวของตลาดแรงงานว่าควรจะเป็นอย่างไร เพราะระบบการจ้างงานเป็นระบบที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจ ถ้าให้คนทำงานได้ถึงอายุแค่ 55 ปี หรือปล่อยให้คนออกจากงานเมื่อไหร่ก็ได้ ก็จะทำให้แรงงานหายไปจากระบบ

การขยายอายุเกษียณจะช่วยลดปัญหาแรงงานที่ขาดหายไปบ้างไหม

สิ่งที่ภาครัฐและตลาดแรงงานต้องคิดต่อก็คือ จะชดเชยประชากรวัยทำงานที่ลดลงได้อย่างไร แน่นอนว่าแรงงานส่วนหนึ่งอาจจะต้องทำงานยาวขึ้น ไม่ใช่อายุ 50 ก็เกษียณแล้วออกไปใช้ชีวิตสโลว์ไลฟ์ ซึ่งเรื่องนี้เป็นทัศนคติที่น่าเป็นห่วงอยู่เหมือนกัน จริงๆ คนอายุ 50 อาจจะต้องทำต่อจนถึง 55 ส่วนคนที่หยุดตอนอายุ 55 อาจต้องทำต่อไปจนถึง 60 เป็นต้น

สิ่งที่ผมสังเกตเห็นตอนนี้ ผมมั่นใจว่าคนรุ่นผมส่วนหนึ่งจะต้องทำงานต่อไปจนถึงอายุ 65 อย่างเช่นตอนนี้ในมหาวิทยาลัยก็ยังมีอาจารย์ผู้ใหญ่อายุ 60 ขึ้นไปหลายท่านมาก และหลังจากนี้ไปจะเกิดการจ้างงานลักษณะนี้เยอะขึ้น รัฐบาลเองก็ต้องคิดเรื่องการขยายอายุเกษียณ เพียงแต่ว่าจะขยายพร้อมกันทั้งหน้ากระดานเลยหรือไม่

ตัวอย่างในหลายประเทศมีการขยายอายุงานตามลักษณะอาชีพ เพราะในภาคราชการเองก็มีอาชีพที่หลากหลาย อาชีพบางอย่างก็ไม่จำเป็นต้องขยาย เช่น เสมียน รปภ. แต่บางอาชีพที่ขาดแคลนคนก็อาจจำเป็นต้องขยายอายุออกไป ซึ่งอาจจะมีหลายทางเลือกในการเกษียณอายุก็ได้ แต่ถ้าทำเหมือนกันหมดแบบหน้ากระดานอาจจะเป็นปัญหาได้

ที่สำคัญตลาดแรงงานต้องปรับตัว เรื่องนี้แม้แต่นักวิชาการเองก็ไม่อาจทราบได้ว่าภาคเอกชนควรจะปรับตัวอย่างไรกับสถานการณ์การขาดแคลนแรงงาน ตอนนี้เราทำได้แค่ไปสัมภาษณ์สถานประกอบการบางแห่ง ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลว่าเขาเริ่มมีการขยายอายุเกษียณบ้างแล้ว บางแห่งมีการจ้างงานต่อ หรือทำสัญญาจ้างปีต่อปี ไม่ใช่เกษียณที่อายุ 55 หรือ 60 บริษัทบางแห่งก็เลือกประเภทงานที่เหมาะสมกับคนสูงอายุ เพราะงานบางอย่างต้องอาศัยความซื่อสัตย์ เชื่อใจกันได้ หรือทำงานแล้วรู้มือกัน

ตรงนี้น่าเสียดายว่า เรายังไม่เคยลงทุนสำรวจข้อมูลอย่างจริงจัง ง่ายๆ แค่ว่าสถานประกอบการมีการกำหนดอายุเกษียณไหม บางแห่งก็มี บางแห่งก็ไม่มี เพราะไม่มีกฎหมายบังคับ บางแห่งก็ต่อสัญญาจ้างไปเรื่อยๆ ถ้ายังแข็งแรงอยู่ แต่ถ้าเจ้าตัวไม่ไหวแล้วก็ค่อยเลิกกันไป

สถานการณ์เช่นนี้ผมคิดว่าเป็นสถานการณ์ที่ยังไม่มีใครจับภาพได้ เพราะการสำรวจทำได้ค่อนข้างยาก ต้องเป็นการสำรวจระดับชาติ รัฐบาลต้องเอาจริงและลงมากำกับ อย่างเช่นกำกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงพาณิชย์ หอการค้า สมาอุตสาหกรรม ซึ่งเขามีเครือข่ายผู้ประกอบการอยู่ อาจจะขอความร่วมมือให้เขาเผยข้อมูลตรงนี้น้อย

ข้อมูลการทำงานของภาคเอกชนมีประโยชน์อย่างไร

อย่างน้อยเราจะได้ว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันเอกชนเขาปรับตัวกันอย่างไร ถ้าเขายังนิ่งหรือไม่ปรับตัวเลย รัฐบาลก็ต้องคิดแล้วว่าจะทำอะไร ในเมื่อเอกชนไม่ปรับตัว แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านก็หายากขึ้น พอถึงเวลาหนึ่งทุกคนก็จะค่อยๆ หลุดออกจากตลาดแรงงาน แสดงว่ามันเริ่มเกิดปัญหาแล้ว แต่ถ้าเอกชนเริ่มปรับตัว เริ่มมองเห็นปัญหา รัฐบาลก็อาจจะใช้ข้อมูลนี้เพื่อสนับสนุนการโปรโมตนโยบายได้ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อทั้งประเทศ บางประเทศเขาให้สิทธิพิเศษบางอย่างกับเอกชนที่มีการปรับตัวเรื่องนี้ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เอกชนขยายอายุงานโดยไม่ต้องกังวลเรื่องต้นทุนมากนัก

เรื่องการปรับตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมที่รัฐบาลควรต้องพิจารณา จริงๆ แล้วไม่ใช่เพื่อการดูแลผู้สูงอายุให้มั่งคั่งหรือมีรายได้เท่านั้น แต่มองในแง่เศรษฐกิจ ผู้ประกอบการไทยยังสามารถสร้างผลิตภัณฑ์หรือบริการที่จะรองรับผู้สูงอายุให้มีชีวิตอย่างมีคุณภาพโดยที่ครอบครัวไม่เหนื่อยมากนักในการดูแลผู้สูงอายุ

แสดงว่าในวิกฤติยังมีโอกาส?

จะว่าไปก็มีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ถ้ามองให้ไกลไปจากผลกระทบเชิงลบแล้ว ยังมีโอกาสหนึ่งที่จะเกิดขึ้นได้คือ เมื่อมีประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่จะตามมาก็คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภค อานิสงส์ส่วนหนึ่งจะเกิดขึ้นกับภาคบริการ สุขภาพ การท่องเที่ยว สันทนาการ เครื่องใช้ไม้สอย สิ่งอำนวยความสะดวกภายในบ้าน ผลจากพฤติกรรมการบริโภคที่เปลี่ยนไปทำให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมต้องปรับตัว ไม่ใช่แค่ในด้านซัพพลายหรือการพึ่งกำลังแรงงานอย่างเดียว แต่ต้องคำนึงถึงดีมานด์ด้วย

ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมต้องคำนึงถึงรูปแบบความต้องการของผู้บริโภคและวิธีการใช้จ่าย จากนั้นไปอีก 20 ปีข้างหน้า คนที่จะก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุอาจจะให้ความสำคัญในการออมมากขึ้นและต้องเตรียมความพร้อมมากกว่าคนรุ่นก่อนๆ ฉะนั้น ธุรกิจเองก็ต้องปรับตัวตามไปด้วย ซึ่งที่จริงแล้วอาจมองได้ว่าเป็นโอกาสอย่างหนึ่งในอนาคตอุตสาหกรรมที่เหมาะสมกับประเทศอาจไม่ใช่อุตสาหกรรมที่เน้นศักยภาพในการผลิตอย่างเดียว แต่เป็นอุตสาหกรรมที่ตอบสนองผู้บริโภคได้ตรงตามความต้องการมากกว่า

ฉะนั้น ผลกระทบเชิงบวกก็คือจะมีธุรกิจอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุขยายตัวมากขึ้น ตอนนี้อาจจะยังไม่ชัด เพราะผู้สูงอายุรุ่นปัจจุบันจะไม่ค่อยนิยมออกจากบ้าน แต่ในอนาคตรูปแบบการใช้ชีวิตจะต้องเปลี่ยนไป

ถ้าเรามองเรื่องนี้ให้เป็นโอกาส และมองภาพใหญ่ของตลาดทั้งอาเซียน จะเห็นว่าเราเป็นสังคมสูงอายุอันดับที่ 2 ซึ่งอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเป็นอุตสาหกรรมที่มีอนาคต และสามารถเป็นศูนย์กลางในระดับภูมิภาคได้ ไม่ใช่แค่ในระดับประเทศเท่านั้น แต่มีโอกาสความเป็นไปได้ ถึงแม้ว่าบางประเทศจะมีรายได้ต่อหัวต่ำกว่าเราเยอะ แต่เรารู้อยู่แล้วว่ากลุ่มเป้าหมายไม่ใช่คนระดับล่าง แต่เป็นคนระดับกลางและระดับบน เราก็สามารถผลิตสินค้าหรือบริการที่เน้นเฉพาะกลุ่มนี้ได้ ฉะนั้น โอกาสในทางธุรกิจจึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ แน่นอนว่าการเป็นสังคมสูงวัยย่อมส่งผลกระทบกับเรา แต่ผมคิดว่าเราต้องมองเรื่องนี้ให้เป็นโอกาส

หน่วยงานด้านเศรษฐกิจของภาครัฐเริ่มขยับตัวในเรื่องนี้บ้างหรือยัง

ขณะนี้หน่วยงานของกระทรวงพาณิชย์ได้พยายามดึงเอาผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับเรื่องผู้สูงอายุ เพื่อสร้างให้เกิดมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล และที่ผ่านมาผู้ประกอบการเองก็เน้นการส่งออกไปประเทศญี่ปุ่น ยุโรป เพราะมีกำลังซื้อสูง ซึ่งก็เป็นเหตุผลเดียวกับที่เราจะสามารถส่งออกไปยังกลุ่มเป้าหมายในประเทศเพื่อนบ้านที่มีกำลังซื้อได้ ไม่ต่างกับสินค้าหลายๆ แขนงของไทยที่ได้รับการยอมรับในประเทศเพื่อนบ้าน ฉะนั้น ผมคิดว่าเป็นโอกาสสำคัญที่เราต้องคว้าไว้

อีกเรื่องหนึ่ง ผมเริ่มสังเกตเห็นสัญญาณบางอย่างว่า ขณะนี้มีผู้ประกอบการและหน่วยงานราชการของญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทยค่อนข้างมาก เพื่อมาดูเส้นทางว่าจะเข้ามาทำอะไรได้บ้างในทางธุรกิจ เพราะเขามีองค์ความรู้ต่างๆ อยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้านเพื่อผู้สูงอายุ สถานบริการผู้สูงอายุ หรือแม้กระทั่งวิธีการดูแลผู้สูงอายุ บางเรื่องเขาก็พยายามขายไอเดียให้กับเรา บางเรื่องก็มาในเชิงธุรกิจ บางเรื่องก็เป็นความร่วมมือระหว่างประเทศ ฉะนั้น แสดงว่าญี่ปุ่นเขาเห็นช่องทางในตลาดของเรา และผู้ประกอบการของเราก็มีโอกาสอยู่ แต่ถ้าเราเองมองไม่เห็นก็จะเสียโอกาสนั้นไป

จริงๆ แล้วยังมีอุตสาหกรรมที่จะตามเข้ามาอีกเยอะเลย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของที่พักอาศัย การใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ ซึ่งถ้าทุกอย่างเอื้อต่อผู้สูงอายุแล้วก็เท่ากับเอื้อต่อทุกๆ คน แล้วถ้าเรามองภาพที่ใหญ่กว่านั้น เช่น เปลี่ยนแลนด์สเคปของเมืองให้เป็นเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุมากขึ้น ก็เท่ากับเป็นการสร้างเมืองให้น่าอยู่ไปด้วย ถือเป็นสิ่งที่สาธารณชนทั้งหมดได้ประโยชน์ ทำให้คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้น

ลองนึกภาพว่า ถ้าผู้สูงอายุคนหนึ่งจู่ๆ หกล้ม นั่นหมายความว่ารายจ่ายสำหรับเขาและครอบครัวจะตามมาอย่างมหาศาล คือไม่ใช่แค่ล้มแล้วไปรักษาให้หายก็จบ แต่ยังมีต้นทุนในการดูแล การประคับประคอง ฉะนั้น ถ้าเราปรับสภาพบ้านเมืองให้เอื้อต่อผู้สูงอายุก็จะเป็นผลดีต่อประชาชนทั้งหมด และยังเป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นด้วย ผมจึงคิดว่าในแง่เศรษฐกิจมหภาคยังมีอีกหลายเรื่องที่ต้องทำ

ถ้าเทียบระหว่างภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ ภาคส่วนไหนที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุด

กระทบมากที่สุดน่าจะเป็นภาคเกษตรกับภาคบริการ แต่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตอาจเปลี่ยนกระบวนการผลิตโดยใช้เครื่องจักรเข้ามาแทนได้ สำหรับภาคเกษตรอาจต้องปรับตัวให้เป็นสมาร์ทฟาร์มมิ่ง คือการเอาเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการผลิต ซึ่งก็อยู่ในวิสัยที่ทำได้ ส่วนภาคบริการหลายอย่างก็น่ากังวล เพราะไม่สามารถเอาเครื่องจักรเข้ามาแทนได้ ทั้งท่องเที่ยว สุขภาพ สันทนาการ ซึ่งต้องใช้คนทั้งนั้น ขณะเดียวกัน นับวันจำนวนลูกค้าผู้ใช้บริการก็จะเพิ่มมากขึ้น

สังคมสูงวัยส่งผลกระทบต่อ GDP ด้วยหรือไม่

ถ้าพึ่งผลกระทบจากสังคมสูงวัยต่อ GDP อาจไม่ได้เยอะมาก เพราะเป็นเรื่องของการแก้ตัวลงของแรงงาน และแรงงานบางส่วนที่ขาดหายไป ซึ่งแต่ละปีก็ไม่ได้มากนัก แต่ถ้ายังสะสมไปเรื่อยๆ ในระยะยาวก็จะกระทบหนักขึ้น ยกเว้นว่าเราจะสามารถทดแทนด้วยเครื่องจักรและเทคโนโลยี แต่ประเด็นก็คือ ถึงอย่างไรเราก็ต้องพยายามดึงคนให้ทำงานยาวขึ้น เพราะในอนาคตจะเกิดปัญหาเรื่องความมั่นคงทางการเงินตามมาอย่างแน่นอน

ขณะเดียวกัน ต่อให้มีการขยายอายุงานเท่าไรก็ตาม ถ้ามองในแง่ GDP ที่ย่ำแย่ก็อาจไม่ได้ช่วยในเรื่องการเติบโตทางเศรษฐกิจอะไรมากนัก เมื่อเทียบกับการลงทุนใช้เครื่องจักร ใช้เทคโนโลยี นวัตกรรม

ที่ผ่านมามีมาตรการรับมือสถานการณ์นี้อย่างไรบ้าง

จริงๆ แล้วประเทศไทยมี ‘แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ’ ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ของรัฐ มีวัตถุประสงค์ที่เน้นในเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเป็นหลัก อย่างเช่นหลักประกันรายได้ยามชราภาพ การดูแลสุขภาพ การเตรียมความพร้อมของระบบต่างๆ ที่จะสนับสนุนภารกิจของรัฐบาลในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ โดยมีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติเป็นผู้กำกับดูแลเรื่องนี้

แผนผู้สูงอายุเป็นแผนระยะยาว 20 ปี ปัจจุบันคือแผนฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ซึ่งถือเป็นโชคดีอย่างหนึ่งที่ประเทศไทยมีระบบประเมินผลและติดตามการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ โดยจะมีการประเมินผลทุกๆ 5 ปี ว่าในแต่ละยุทธศาสตร์มีความคืบหน้าอย่างไรบ้าง แผนผู้สูงอายุจึงเป็นเหมือนแผนที่นำทางที่ทำให้เราไม่หลงทิศ

จะว่าไปแม้ว่าเราจะก้าวสู่สังคมสูงวัยในอัตราที่ค่อนข้างเร็ว แต่ด้วยความที่รัฐ ข้าราชการ และนักวิชาการ ได้มีการวางแผนร่วมกันมาระยะหนึ่ง ทำให้เล็งเห็นปัญหานี้ค่อนข้างชัด เรามีการทำสำมะโนประชากรทุก 10 ปี และมีการคาดประมาณประชากรทุก 10 ปี ฉะนั้น จึงค่อนข้างเห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรในอนาคตว่าจะเป็นอย่างไร

การคาดประมาณประชากรครั้งล่าสุดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ใช้สำมะโนประชากรปี 2553 เป็นฐานข้อมูลเพื่อมองไปถึงสถานการณ์ในอนาคตอีก 30 ปี ข้างหน้า ซึ่งประเทศไทยมีการดำเนินการในเรื่องนี้มาอย่างต่อเนื่อง

ในฐานะนักวิชาการได้เข้ามามีบทบาทในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหานี้อย่างไรบ้าง

เมื่อหลายสิบปีที่แล้ว ตัวผมเองมีโอกาสดำเนินการไปศึกษาต่อปริญญาเอกด้านการคลัง ที่มหาวิทยาลัยโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ช่วงปี 2534-2546 ซึ่งนักการคลังหรือนักเศรษฐศาสตร์ที่ญี่ปุ่นในยุคนั้นเขาให้ความสนใจเรื่องสังคมสูงวัยเป็นอย่างมาก ไม่ว่าใครทำวิจัยเรื่องอะไรเขาก็มักหยิบยกเรื่องสังคมสูงวัยมาเป็นประเด็นในการศึกษา ฉะนั้น ผมจึงพอมองเห็นว่าในสังคมที่เขากำลังประสบปัญหานี้แบบซีเรียส เขามีประเด็นอะไรบ้าง ซึ่งอาจไม่ได้เหมือนกับบ้านเราทุกเรื่อง เพราะคนละบริบทกัน

ตอนที่เริ่มติดตามเรื่องนี้ ผมเองไม่ได้จับประเด็นสังคมสูงวัยโดยตรง แต่มีเหตุให้ต้องจับงานนี้อย่างจริงจัง ส่วนหนึ่งเพราะตอนนั้นผมรู้จักโมโทะ โมโทะระบบราชการไทยที่แก้ปัญหาแบบหลงทิศหลงทาง คือสมัยนั้นกำลังมีการผลักดันเรื่องสวัสดิการชุมชน ทุกวันนี้ก็ยังผลักดันกันอยู่ ซึ่งผมเห็นด้วยกับการให้ชุมชนมีบทบาทในกรณีที่รัฐทำได้ไม่ถึงหรือทำได้ไม่ดีพอ ตอนนั้นมีชุมชนแห่งหนึ่งเขาทำกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ทำสวัสดิการ

บ้านบุญ ซึ่งก็โอเค สัจจะออมทรัพย์ก็เป็นเหมือนกับธนาคารของชุมชน เป็นการฝึกให้คนมีวินัยในการออม ถ้าออมแล้วจะปล่อยเงินกู้ให้ ซึ่งก็ไม่มีปัญหาอะไร ขอแค่อย่าโกงกันก็พอ

แต่ที่นี้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งคิดทำมากกว่านั้น คือจะให้ระดมเงินจากสมาชิกชุมชนที่อยู่ในกลุ่มสัจจะวันละบาท แล้วเอาเงินนี้มาจัดสวัสดิการบ้านบุญ ซึ่งมันต่างกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เวลาเขาทำสวัสดิการ เขาจะทำบนพื้นฐานของการเอากำไรจากการออม การกู้ เอาเฉพาะดอกผลมาจัดสวัสดิการ เหมือนกับสหกรณ์ทั่วไป แต่กลุ่มสัจจะวันละบาทเขาจะระดมเงินวันละบาทมาลงขันเพื่อจัดสวัสดิการ ประเด็นก็คือ พอใส่สวัสดิการบ้านบุญเข้าไป มันก็กลายเป็นเหมือนระบบแชร์ลูกโซ่ ใครเป็นสมาชิกก็ใส่เงินเข้าไป พอถึงเวลาแก่ตัวไปก็มีบ้านบุญให้จนตาย ซึ่งก็คือระบบแชร์ลูกโซ่ ตราบใดที่ยังมีคนจ่ายเงินเข้าไป คนที่แก่ก็มีสิทธิได้รับสวัสดิการ

ปรากฏว่าตอนนั้นกระทรวงหนึ่งดันไปมองว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องดี จะผลักดันให้ประเทศไทยมีระบบนี้ทุกชุมชน ทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งถ้าไม่มีสวัสดิการบ้านบุญมาเกี่ยวข้องก็คงไม่ได้มีปัญหาอะไร เพราะเป็นเหมือนระบบประกันวันละบาท อาจจะมีคนตาย คนป่วย คนท้อง ถัวๆ กันไป แต่เรื่องบ้านบุญเป็นเรื่องใหญ่ เพราะคนเราต้องแก่กันทุกคน มันเลยต้องจ่ายเยอะ จ่ายตลอด จ่ายทุกคนที่แก่ พุดง่าย ๆ คือยิ่งงี้ก็เจ๊ง แทบไม่ต้องคำนวณหรือวิจัยอะไร แค่ดูกติกา ขยับปากกา เขียนกระดาษขึ้นมาแผ่นหนึ่ง รู้เลยว่าเจ๊ง ฉะนั้น การที่รัฐบาลให้ชาวบ้านทำแบบนั้นจึงเป็นอะไรที่บาปมหันต์ ณ ตอนนั้นก็ยังแข็งขันทำกันอยู่ เพราะระบบราชการสนับสนุนว่าเป็นเรื่องดี

พอรัฐผลักดันให้ชาวบ้านทำ ก็เหมือนให้ชาวบ้านไปชี้หลังเสือ ตอนนั้นไม่มีใครคนที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ ผมเองเคยทักท้วงไปว่าทำอย่างนี้ไม่ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรมันไปเร็วกว่าที่คิด และสิ่งที่เขาทำก็ไม่ต่างกับระบบบ้านบุญแบบหนึ่ง ขนาดที่ว่าประเทศใหญ่ๆ ยังล้มเลย หรือถ้าไม่ล้ม รัฐบาลก็ต้องเข้าไปอุ้มด้วยงบประมาณมหาศาล แล้วทำไมในพื้นที่ชุมชนเล็กๆ ซึ่งเป็นเหมือนพื้นที่ปิดตายที่ไม่ได้มีคนเกิดมากๆ หรือไม่ได้มีคนเข้าคนออก แล้วรัฐไปสนับสนุนให้เขาทำทำไม พุดง่าย ๆ คือเอาอะไรคิด

สุดท้ายจากการที่ผมเคยอยู่ในบริบทสังคมสูงวัยที่ญี่ปุ่น ได้สัมผัสนักเศรษฐศาสตร์ที่เขาเขียนบทความตีพิมพ์ลงวารสาร พอมาเจอเรื่องแบบนี้ผมจำเป็นต้องทิ้งเส้นทางนักวิชาการสายนั้นไปเลย เพราะทนดูไม่ไหว แม้กระทั่งหน่วยงานราชการที่ได้ชื่อว่าเป็นมันสมองของชาติ มีข้าราชการเก่งๆ ยังคิดได้แค่นี้ ผมเองก็ไม่ได้คิดว่าตัวเองเก่ง แต่ก็พยายามปิดฝุ่นความรู้ที่เรียนมาจากญี่ปุ่น พยายามวิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐมาตลอด ฟังบ้างไม่ฟังบ้าง แต่ท้ายที่สุดเขาฟัง เขาหยุด เขาไม่คิดผลักดันไปทั่วประเทศแล้ว เหลือเพียงหน่วยงานราชการบางแห่งที่ยังทำกันอยู่

ผมเคยไปพูดบนเวทีแล้วผมร้องให้น้ำตาไหล พูดก็ท้อๆ ให้หยุดก็ไม่หยุด ถ้าหน่วยงานนี้มาเชิญผมก็คงไม่ไปแล้ว พูดเป็นสิบครั้งแล้วก็ไม่หยุด เหมือนที่ท่านพุทธทาสบอกว่า ถ้าต้องสอนเรื่องเดียวกันเกินวันละ 3 ครั้ง ก็ไม่ต้องพูดแล้ว เพราะแสดงว่าไม่ฟัง

พออธิบายให้เขาเห็นผลกระทบแบบนี้แล้ว เขายังไม่เข้าใจอีกหรือ

เขาบอกว่ารัฐควรเข้าไปสนับสนุน ซึ่งถ้ารัฐสนับสนุนมันก็ไม่ใช่นโยบายของชุมชนแล้ว เลยเป็นที่มาที่ผมต้องเข้ามาบุกทำวิจัยเรื่องนี้ พอผมเห็นประเด็นนี้แล้วก็พยายามตีไชน์งานของตัวเองว่า เสรีจากเรื่องนี้แล้วจะทำเรื่องอะไรต่อ เพื่อให้เป็นจิ๊กซอว์ที่ต่อกันได้

(อ่านบทสัมภาษณ์ฉบับเต็มต่อได้ในหนังสือ ‘ชาวนา’)

2.4 รำลึกถึง ‘โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์’ ด้วยแนวคิดการพัฒนาในยุค ‘เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น’

เขียน: ปกป้อง จันวิทย์

ผมมีโอกาสสัมภาษณ์คุณโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ แบบเจาะลึกสองครั้ง ทั้งคู่เป็นการจับเข้าคุยเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจไทย ตั้งแต่เส้นทางการพัฒนาในอดีต สถานการณ์เศรษฐกิจไทยในปัจจุบัน และความท้าทายในอนาคต

ครั้งแรก เป็นการสัมภาษณ์เรื่อง “เศรษฐกิจไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง” ร่วมกับภิญโญ ไตรสุริยธรรมา ตีพิมพ์ในหนังสือ *Macrotrends ภูมิทัศน์เศรษฐกิจโลกใหม่และการปรับตัวของไทย* จัดพิมพ์โดยสมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ร่วมกับ openbooks เมื่อปี 2552 (หน้า 158-189)

ครั้งที่สอง เป็นการสัมภาษณ์เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือ *30 ปี ทิศอาร์ไอ 30 ปี การพัฒนาเศรษฐกิจไทย* จัดพิมพ์โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ในปี 2557 (หน้า 110-129)

ทุกครั้งที่ได้พบปะพูดคุยกับคุณโฆสิต ไม่ว่าจะครั้งสัมภาษณ์ยาว ในเวทีสัมมนา หรือในห้องประชุม ผมไม่เคยรู้สึกเลยว่าคุณโฆสิตเป็นนายแบงก์หรือนักธุรกิจเอกชน แต่สัมผัสได้ถึงความเป็น “เทคโนแครต” ตัวจริงเสียงจริง ผู้สนใจเรื่องการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง และการรับมือกับโจทย์ระยะยาวของประเทศ

คุณโฆสิตเคยบอกผมว่า ไม่ว่าจะสวมหมวกอะไร ท่านก็จะเป็นเทคโนแครตโดยสามัญสำนึก หากให้ไปทำธุรกิจเอง ก็คงเจ๊ง เพราะท่านสนุกกับการคิดมากกว่าการทำ แต่ตัวท่านก็ไม่ใช่เทคโนแครตแบบเด็กๆ อีกแล้ว ไม่ได้ไปอ่านไปหาเครื่องมือจากตำรามาใช้ทำมาหากิน ท่านศึกษาเรียนรู้จากความจริงในโลกจริง แล้วใช้สามัญสำนึก ใช้วิธีคิดเรื่องการพัฒนาเป็นกรอบในการเข้าใจปัญหาและแก้ไขปัญห สำหรับคุณโฆสิต การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ และท่านพูดเสมอว่า งานพัฒนาคืองานชั่ว

ชีวิตของท่าน

ผมเคยถามคุณโฆสิตว่า สวมหมวกทำงานมาหลายหมวก เคยดำรงตำแหน่งทั้งในระบบราชการ บริษัทเอกชน และคณะรัฐมนตรี งานอะไรที่มีความสุขที่สุด ท่านตอบแบบไม่ลังเลว่าสมัยเป็นผู้อำนวยการศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ครั้งเป็นข้าราชการสังกัดสภาพพัฒนาในยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ช่วงนั้นคุณโฆสิตเป็นกำลังหลักของภาครัฐในด้านการพัฒนาชนบทและการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น ท่านสนุกกับการลงพื้นที่ เรียนรู้ปัญหาจริง และทำงานกับชาวบ้าน

เท่าที่ผมได้รู้จัก คุณโฆสิตเป็นคนง่ายๆ สบายๆ มองโลกในแง่ดี ไม่มีพิธีรีตอง และเมตตาให้เกียรติคนรุ่นหลังเสมอ แม้ท่านจะจริงจังเรื่องงาน แต่ก็สัมผัสได้ถึงการปล่อยวางตามธรรมชาติ ดังที่เคยให้สัมภาษณ์เรื่องหลักคิดในการทำงานไว้ว่า คนเราทำทุกอย่างไม่ได้ และไม่สามารถทำทุกอย่างได้ดีหมด งานบางอย่าง ถ้าเราเริ่มแล้วอาจทำไม่สำเร็จ แม้ทำเต็มที่แล้วก็ตาม สิ่งที่เราควรทำคือดับความโลภตรงนี้ แล้วหาทางส่งต่อความคิดนี้ให้คนอื่นสืบสานต่อไป โจทย์สำคัญคือทำอย่างไรให้คนอื่นหันมาสนใจในงานที่เราให้คุณค่า

เช่นนี้แล้ว ทุกครั้งที่ได้สนทนากัน คำพูดของคุณโฆสิตที่ผมได้ยินบ่อยจนติดหูจึงเป็นคำว่า “การพัฒนา” “ระยะยาว” “มองไกล” สัมกับความเป็นนักพัฒนาชีวิต และความเป็นเทคโนโลยีโดยสามัญสำนึกของท่าน

ประเด็นหนึ่งที่คุณโฆสิตให้ความสำคัญมากในช่วงหลังคือเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรกับผลกระทบต่อสังคมเศรษฐกิจไทยในระยะยาว ทั้งในระดับมหภาคคือการเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมถึงระดับครัวเรือนและบุคคล ขอให้อาลัยคุณโฆสิตด้วยการชวนทุกท่านย้อนอ่านบทสัมภาษณ์ขนาดยาวว่าด้วยแนวทางการพัฒนาประเทศในยุค “เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น” โดยสำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า ตีพิมพ์เมื่อปี 2558 ครับ

.....

ไทยพับลิก้า: “โฆสิต บั้นเปี่ยมรัษฎ์” ชี้อาการ “เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น” ถ้าไม่ทำอะไร ประเทศจะเดินไปสู่ความลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ – ถึงเวลาต้องสื่อสาร “ชุดข้อมูล ชุดความคิดใหม่” (ตีพิมพ์ 10 กุมภาพันธ์ 2558)

ดูเหมือนว่าเรื่องการเติบโตเศรษฐกิจกับเรื่องการ “เกิดน้อย ตายยาก และย้ายถิ่น” จะเป็นคนละเรื่องเดียวกัน ที่เกี่ยวพันแยกกันไม่ออก

วันนี้ผลของการเข้าสู่ยุค “เกิดน้อย ตายยาก และย้ายถิ่น” เห็นผลที่ชัดเจนเรื่อยๆ ว่าอัตราการเติบโตของประเทศเริ่มโตลดลงเรื่อยๆ

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านของโครงสร้าง “ประชากร” ที่ค่อยๆ ซึมลึกแบบตั้งตัวไม่ทันว่าการ “เกิดน้อย ตายยาก และย้ายถิ่น” ส่งผลให้ครอบครัวเปลี่ยนไป นโยบายไม่สามารถเอื้อให้คนสุขทุกช่วงวัย สภาพที่คนไม่ได้กินดีอยู่ดี ไม่ได้มีศรีสุขถ้วนหน้า จึงส่งผลกระทบต่อศักยภาพการเติบโตของ

ประเทศ แม้จะดูเป็นเรื่องจับต้องไม่ได้ แต่สะท้อนผ่านความมั่นคงของบุคคลเริ่มสั่นคลอนจากภาวะเศรษฐกิจที่เริ่มตกต่ำ

ดร.โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ประธานกรรมการบริหาร ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) และในฐานะประธานคณะกรรมการการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ.2553-2583 ให้สัมภาษณ์ไทยพับลิก้า ถึงอนาคตประเทศไทยจากภาวะ “เกิดน้อย ตายยาก และย้ายถิ่น” ปรากฏการณ์ที่กำลังบั่นทอนความมั่งคั่งและความเข้มแข็งของประเทศว่า

การเปลี่ยนโครงสร้างประชากร มีผลกระทบใน 3 ระดับใหญ่ๆ ในระดับส่วนรวมจะมีผลกระทบต่อความเจริญเติบโต ในระดับของบุคคลจะมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางการเงิน เพราะคนเราเมื่ออายุยืนขึ้น ก็จะมีเวลาหลังจากตัวเองที่ไม่มีรายได้ยาวนาน ก็กระทบต่อความมั่นคงทางการเงินของบุคคล ในเรื่องครอบครัวก็จะทำให้ครอบครัวเล็กลงและความสามารถของครอบครัวที่จะเอื้อเพื่อต่อทั้งเด็กและคนชรามันก็จะจำกัด มันเลือกเอื้อได้คนเดียว เช่น เอื้อลูก ก็จะทำให้พ่อแม่ไม่ได้รับการดูแล นอกจากจะอยู่เป็นโสด เพราะฉะนั้นก็จะมีผลใหญ่ๆ 3 เรื่องนี้

เรื่องครอบครัวจะโยงไปถึงชุมชนด้วยจะเป็นแบบญี่ปุ่น คือเมื่อครอบครัวเล็กลง บวกด้วยการอพยพย้ายถิ่น คือสมาชิกในครัวเรือนไม่อยู่ด้วย จึงกลายเป็นสภาพครอบครัวที่อ่อนแอ ชุมชนเองที่หวังจะเข้มแข็ง แต่ถ้าคนอายุมากขึ้นเรื่อยๆ มีแต่คนแก่ชุมชนจะเข้มแข็งได้อย่างไร ขณะนี้สังคมไทยก็ยังเข้าใจในข้อสมมติฐานของนักวิชาการที่ว่าชุมชนเข้มแข็งอยู่ และทุกคนก็ดูจะหวัง แต่ว่าชุมชนแก่ขึ้นซึ่งเรากำลังเข้าสู่ยุคนั้น มันคงต้องเปลี่ยนข้อสมมติฐานนี้เสีย

แต่ไม่มีใครรู้ว่ามันจะเปลี่ยนไปอย่างไร นี่เป็นเรื่องหนึ่งที่ใหญ่มากว่า ดังนั้น “ฐานชุมชน” มัน “ใช่คำตอบ” สำหรับอนาคตหรือไม่ ความจริงมันเคยเป็นคำตอบที่ “ใช่” แต่อนาคต มันกำลังเปลี่ยนแปลงไป เพราะว่าแน่นอนว่าอายุมีผลต่อความมีประสิทธิภาพอะไรทั้งหลายทั้งปวง ความกระตือรือร้น โน่นนั่นนั่น แต่คุณบอกว่าชุมชนเข้มแข็ง แล้วชุมชนที่อายุเฉลี่ย 60-70 ปี จะเข้มแข็งอย่างไร นี่คือคำถามง่ายๆ

เรื่อง “ความเจริญเติบโต” เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะว่าศักยภาพการเจริญเติบโตก็คือ จำนวนคนคูณด้วย productivity (ผลิตภาพ) ที่นี้เรื่องจำนวนคนไทยจะลดลงไปเรื่อยๆ ค่า productivity ไม่ขึ้น growth potential (ศักยภาพในการเติบโต) ก็จะตกลง นี่เป็นเรื่องของคนทำงาน

ในขณะเดียวกัน สัดส่วนของคนทำงานต่อคนไม่ทำงานมันก็จะแย่ง ก็คือคนทำงาน 1 คนจะต้องดูแลคนที่ไม่ทำงานในสัดส่วนที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจะเป็นภาระ เพราะคนทำงานคือคนจ่ายภาษี เพราะฉะนั้นก็จะเป็นภาระทางการคลังว่าคนที่เปย์ฝ่ายพิงพิงก็ต้องจัดสวัสดิการอะไรให้เขา ก็เป็นเรื่องใหญ่ว่า ถ้าตราบโด้ที่ฐานภาษีมันแคบ แล้วจะเอาเงินที่ไหนไปทำสวัสดิการ แล้วยังมีประชานิยมเข้ามาแย่งไปอีก สวัสดิการก็ไม่มี นี่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโต

ถ้าเราจะเอา productivity เป็นหลัก มันก็ต้องมีการลงทุน แต่ถ้าลงทุนแล้วไม่มีการออมมารองรับ มันก็เจ๊งแบบกรีซ เป็นต้น มันเป็นยว่งที่ใหญ่มากเลย หรือทัศนคติของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ต้องการให้การบริโภคนำ เมื่อการบริโภคมามาก การออมก็น้อย

ความตระหนักรู้ของเรื่องนี้ต่ำมาก เพราะว่าเป็นเรื่องระยะยาว ขาดทุนจํานำข้าว 5-6 แสนล้านบาทก็เรื่องเล็ก เพราะมันไม่เห็นวันนี้ แต่ถ้าคุณใช้วิธีนี้ไปเรื่อยๆ การออมทรัพย์ไม่เกิด แล้ววันหนึ่งตัวที่จะไปขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจโดยการลงทุนมันทำไม่ได้ เพราะว่ามันไม่มีเงินออมมาสนับสนุน ถ้าคุณจะหันไปหาการบริโภค ก็อาจจะทำไม่ได้ด้วย และไม่ควรมี เพราะจะยิ่งไปทำลายการออมมากขึ้น มันก็เลยติดกักๆ อยู่ตรงนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในประชานิยมแหละ มันจึงเป็นเรื่องใหญ่มาก นี่คือการเจริญเติบโต

เรื่อง “ส่วนบุคคล” เมื่อชีวิตยาวก็ต้องการออมมากขึ้นเพื่อดูแลตัวเอง แต่ว่า ณ เวลานี้ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ได้เอื้อการออมเงิน เช่น นโยบายการเงิน มีหน้าที่สนับสนุนการเจริญเติบโต ต้องดูแลสมดุลทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น ยิ่งโครงสร้างประชากรเปลี่ยน มันก็มีน้ำหนักมากขึ้นเรื่อยๆ กับความไม่มั่นคง และความเป็นห่วงตัวเองของประชาชน

ความเป็นห่วงตัวเองของประชาชน มันจะเป็นจุดใหญ่ที่เป็นความแตกแยกทางความคิด ระหว่างที่ว่า ถ้าคุณเป็นห่วง ก็อาจจะมีพรรคการเมืองเสนอว่า หากคุณเป็นห่วง เราจะแจกเงินคุณ เพื่อผ่อนคลายความเป็นห่วง หรืออาจจะมีพรรคการเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นเจ้าของภาษีอากร คือพวกที่ทำมาหากินแล้วจ่ายเงินภาษี ก็อาจจะคัดค้านความคิดแบบนี้ ความแตกแยกทางความคิดก็จะไปด้วยเหตุนี้มากขึ้นเรื่อยๆ

ฝ่ายที่บอกว่ารับรู้ความเป็นห่วงและต้องการจะให้คำตอบด้วยการผ่อนคลายระยะสั้น กับฝ่ายที่มีความเข้าใจว่า การผ่อนคลายระยะสั้นคือความสูญเสีย ความสูญเสีย ซึ่งวันนี้ก็เห็นว่าหลายพรรคที่คิดอย่างนี้ คิดอย่างนั้น หรืออยู่ตรงกลางๆ นี่คือความคิดของกลุ่มต่างๆ ในสังคม

แต่ความคิดหลักคือเรื่องของประชากร เพราะยิ่งคนอายุมากขึ้นความเป็นห่วงตัวเองก็มากขึ้นเป็นธรรมดา ฉะนั้น โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไปมันกว้างมาก อย่างน้อยๆ ในความคิดของพวกเราก็คือว่า ถ้าตระหนักรู้ดี จะได้มีนโยบายที่สมดุลระหว่างระยะสั้นกับระยะยาว แต่ขณะนี้ก็กระเด็นไปทางระยะสั้น เพราะใครๆ ก็ชอบระยะสั้น แต่ระยะยาวมันไม่มี พอหนักเข้าๆ เราก็เห็นตัวอย่าง เช่น กรีซ จนสุดท้ายแล้วกลายเป็นความอ่อนแอของชาติไป

ตัวอย่างว่าประเทศที่เข้มแข็งที่สุดอย่างญี่ปุ่นก็ยังมีปัญหาเรื่องโครงสร้างประชากร ที่ทำให้เขาจัดการยากมาก วันนี้นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นก็พยายามจัดการ เขามองในประเด็นประชากรมากขึ้นเรื่อยๆ อาทิ ทำอย่างไรให้ผู้หญิงจะสามารถเข้ามาร่วมเพื่อเพิ่มจำนวนคนงาน ทำอย่างไรจะทำให้เขาอยากมีลูก นี่คือมิติทางประชากร หรือทำอย่างไรจะไม่ให้ผู้หญิงต้องอยู่แบบผู้ชายคืออยู่ดึกๆ ค่าๆ แล้วไม่มีใครดูแลลูก

เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องยาวมาก จำเป็นอย่างมากที่ต้องสื่อสารกับสังคม สื่อสารจากชีวิตจริงของคน เพราะตอนนี้คนพบกับโจทย์แบบนี้ ถ้าประชาชนเข้าใจ รับรู้ เขาอาจจะมีความเห็นที่เป็นกลางระหว่างระยะสั้นกับระยะยาวมากกว่านี้ แล้วสังคมจะแตกแยกน้อยกว่านี้

ไทยพับลิก้า: คนพูดเรื่องสังคมสูงอายุ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแต่ไม่ได้พูดภาพใหญ่ทั้งหมด

ใช่ๆ ไม่มีใครพูด แต่ว่าสภาพมัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ในแผนนี้ก็จะต้องตั้งต้นอย่างนี้ กำลังพูดอย่างนี้

แต่ในเรื่องครอบครัวตอนที่วางแผนกันก็รู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่านโยบายสังคมของไทยเป็นเฉพาะด้าน และเฉพาะกลุ่ม เช่น สาธารณสุข การศึกษา เด็ก ผู้หญิง ผู้ใหญ่ คนแก่ เหล่านี้เป็นส่วนประกอบของสถาบันทางสังคมที่เรียกว่า “ครอบครัว”

แต่ถ้าถามว่าคำว่า “ครอบครัว” มีความหมายต่อนโยบายสาธารณะอย่างไรหรือไม่ คำตอบคือน้อยมาก เพราะฉะนั้นจึงกลายเป็นว่า ประเทศไทยกำลังสมมติว่า “ครอบครัวไทยยังมีศักยภาพ” ยังมีประเพณีแบบเดิม ศักยภาพคือมีความสามารถที่จะเกื้อกูลกัน และช่วยส่วนรวมลดทอนปัญหาในครอบครัว แล้วประเพณีคือไปมาหาสู่ เยี่ยมเยือน ให้กำลังใจ ให้ความอบอุ่น แต่ทั้งสองอย่างกำลังล้มเหลวเพราะ 2 เรื่องที่เป็นปัจจัยทางประชากร

เรื่องที่ 1 คือ จำนวนคนเกิดที่น้อยลง ทำให้ครอบครัวมีจำนวนน้อยลง ปัจจัยที่ 2 คือ การอพยพย้ายถิ่น ซึ่งทำให้คนออกไปสู่งาน แต่คนที่ออกไปสู่งานได้มีบางช่วงอายุ จึงมีครอบครัวฟั่นเฟือน คือ มี ปู่ย่าหรือตา ยายกับหลาน

หลายคนให้ความสำคัญกับบางจุด เช่น แม่วัยใส พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว แต่ว่าถ้าเรานิยามครอบครัวในลักษณะวงกว้าง แม่วัยใสก็เป็นครอบครัว เพราะว่าเขาก็มีปู่ย่า ตายาย เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะมีนโยบายครอบครัวก็ต้องรวมครอบครัวเขา ยาเสพติดก็เป็นประเด็นครอบครัวเหมือนกัน ในขณะที่ถามว่าครอบครัวมีบทบาทอย่างไร...ไม่มี ไม่ได้รับการมองในมิตินั้น หรือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวก็คือครอบครัวเหมือนกัน อย่างนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้นจึงคิดว่า “ครอบครัว” เป็นตัวสำคัญ เพราะเป็นกลไกในการออกแบบนโยบายว่าทำอย่างไรถึงจะสามารถให้บริการในลักษณะที่เป็นครอบครัว คือบางทีก็เป็นเรื่องยากเหมือนกันที่จะคิดแบบนี้ เพราะว่าประเทศไทยไม่มี แล้วเราก็สงสัยว่าประเทศอื่นเขามีหรือเปล่า ก็ปรากฏว่าหลายๆ ประเทศมี สิ่งที่ยากเห็นคือประเทศนี้เริ่มมีคนคุยกันเรื่องนโยบายครอบครัว ถ้าครอบครัวมีศักยภาพน้อยลง รัฐบาลก็จะ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เข้ามาเสริม แล้วองค์ประกอบในการเสริมจะเป็นอย่างไร เช่น เขาปล่อยปละละเลยลูกเขาเมื่อ วัยเด็ก ดังนั้น childcare ควรจะเป็นอย่างไร อะไรพวกนี้ก็อยากให้คิดในกรอบนี้ ซึ่ง childcare ก็ต้องรวมพ่อแม่เข้าไปด้วย ให้เข้ามามีส่วนร่วมและเข้าใจสิ่งต่างๆ

หรือว่าเด็กผู้หญิงไม่รักนวลสงวนตัว ก็เกี่ยวข้องกับเวลาการดูแลลูกเขาด้วยเช่นเดียวกัน ก็ไปถึงเรื่อง work life balance (สมดุลระหว่างการทำงานและการใช้ชีวิต) ว่าผู้หญิงควรจะเป็นอย่างไร หน้าที่ของเพศ ผู้ชายควรมีส่วนร่วมแค่ไหน เป็นต้น ดังนั้น นโยบายครอบครัว ซึ่งเราไม่มี แต่มันควรมี

ขณะนี้เรากำลังไปให้ สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) เข้ามาเป็นเจ้าภาพเพื่อที่จะดึงดูด นักวิชาการ ซึ่งขณะนี้กำลังสนใจเรื่องชุมชนเข้มแข็ง stimulate economy (กระตุ้นเศรษฐกิจ) ให้เข้ามาดู ระยะยาวขึ้น ซึ่งกำลังทำอยู่

ไทยพับลิก้า: เหตุที่โครงสร้างประชากรเปลี่ยนมาจากบริบทอะไรบ้าง ปัจจัยอะไรที่สำคัญ

เรื่องประชากรก็มี 3 เรื่อง คือ เกิด ตาย ย้าย เหตุที่ประชากรเปลี่ยนไปเรื่อยๆ เพราะเรื่องการเกิดก็มี

หลายทฤษฎีว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเพราะว่าเมื่อเราเจริญรุ่งเรืองและมีการพัฒนา ทำให้เกิดความจำเป็นของคนส่วนใหญ่ที่จะมีลูกมากลดลงตามลำดับ เช่น ความจำเป็นของเกษตรกรในชนบทที่จะมีลูกมาช่วยในงานไร่นา ก็ไม่จำเป็น หรือคนที่อยู่ในเมืองที่มีลูกที่กินเงินเดือน ก็ไม่มีความจำเป็น คนเดียวก็พอแล้ว ก็มีความจำเป็นเฉพาะเจ้าของธุรกิจที่อยากมีลูกเยอะๆ ยังมีลูกธุรกิจเยอะ แต่ว่าคนเหล่านั้นเป็นส่วนน้อยของประเทศ เพราะฉะนั้นอัตราการเกิดลงเรื่อยๆ ณ วันนี้ยังลดลงอยู่

การตาย ก็ชัดเจนว่าเราประสบความสำเร็จเรื่องการแพทย์สาธารณสุขแล้ว ประชาชนเข้าใจ ขณะนี้คนก็ดูแลตัวเอง ซึ่งเชกเตอร์นี้ สื่อสารได้ผล แต่เชกเตอร์อื่นๆ ที่ผมพูดถึงยังสื่อสารไม่ได้ผล โดยเฉพาะเชกเตอร์การเงินการออม ซึ่งการตายก็ชะลอไปเรื่อยๆ

การย้าย ก็เพราะว่ากระบวนการพัฒนาประเทศของเรา จะต้องเอาคนออกจากแหล่งที่มีผลตอบแทนต่ำไปหางานที่มีผลตอบแทนสูง ซึ่งในบริบทนี้เกิดขึ้นมา 30-40 ปีแล้ว เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าต่างจังหวัดคือผู้ที่ป้อนแรงงาน วันนี้งานที่เกิดขึ้นทั้งหลายนั้น คนไทยมีไม่พอด้วยซ้ำไป เพราะว่ารูปแบบการพัฒนาของไทยเป็น labour intensive (เน้นการใช้แรงงาน) แล้วก็ low value (มูลค่าต่ำ) ขณะนี้มันก็ไม่มีคนพออยู่แล้ว แต่การย้ายถิ่นออกมานั้น สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอายุของคนในชนบท

ทั้งหมดก็มีผลกระทบต่อส่วนรวม ต่อส่วนบุคคล และครอบครัว อย่างที่กล่าวมาข้างต้น

ไทยพับลิก้า: เมื่อเห็นสัญญาณชัดเจนว่ามันเปลี่ยน ต้องทำอะไร อย่างไร

ต้องทำให้คนเข้าใจ และเรื่องนี้นั้นไม่ใช่การสั่งการ เป็นเรื่องการสื่อสารเพื่อให้เกิดการรับรู้และตระหนัก

เรื่องนี้ต้องพูดกับประชาชน คือไม่เกี่ยวกับรัฐบาลด้วยซ้ำไป เพราะรัฐบาลต้องฟังประชาชนในระบบประชาธิปไตยของเราใช่ไหม ถ้าประชาชนบอกว่าอย่าพูดเรื่องอนาคต เพราะวันนี้ฉันจะตายอยู่แล้ว หรือเวลาผมไปพูดเรื่องเงินออม คนฟังฟังแค่ 2 ประโยคก็เบื่อแล้ว เพราะว่าวันนี้จะกินยังไม่มีเลย ทศนคติแบบนี้

ไทยพับลิก้า: จะเปลี่ยนทัศนคติอย่างไร

ก็ต้องเปลี่ยน ต้องสื่อสารตรง การสื่อสารด้วยชุดข้อมูลใหม่ ถ้าไม่ทำ อันตรายจะเป็นอย่างนี้ๆ มันถึงขนาดว่าบ้านเมืองจะอยู่กันยาก

แต่เดิมมีการรณรงค์เรื่องการเกิดน้อย ว่าทำเรื่องพวกนี้เถอะเพราะว่าเป็นสิ่งดีงาม ทำแล้วจะเกิดประโยชน์กับตัวเองระยะยาว แต่วันนี้ เราพอจะมีความเข้าใจมากขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งว่า ถ้าไม่ทำ บ้านเมืองนี้จะอยู่ไม่ได้

ไทยพับลิก้า: ต้องสื่อสารด้วยชุดข้อมูลใหม่แล้ว

ใช่ อย่างนั้นแหละ คือมันเริ่มมีความเร่งด่วนมากขึ้น

ไทยพับลิก้า: เป็นการทิ้งช่วงนานเกินไปไหมกว่าจะสื่อสารด้วยชุดข้อมูลใหม่ ทำให้อาการมันเริ่มแย่

ขณะนี้ถ้าเรามองจากนักเศรษฐศาสตร์อย่างเดียว ความเร่งด่วนมันมากขึ้นเพราะ growth potential มันต่ำลง แต่ถ้าไปทาบกับนักประชากรเขา คือถ้าผมอยู่ในวัยทำงาน ตอนนี้ผมบริโภคอย่างเดียวไม่ต้องคิดถึงการออม และมีหนี้สินเป็นเรื่องธรรมดา เพราะผมยิ่งอายุมากขึ้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะทำให้รายได้ผมสูงขึ้น นั่นคือ scenario หนึ่ง แต่ scenario นั้นผ่านไปแล้ว

วันนี้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่ร้อยละ 9-10 เหมือนตอนที่ผมอยู่สภาพัฒน์ฯ ตอนนี้อ้อยละ 1-2 ก็ได้แต่หวัง ซึ่งทุกคนก็ให้ความหวัง ก็เป็นความหวัง แต่วามันยากมาก ไม่ว่าจะใช้วิธีไหนก็แล้วแต่ เพราะว่าสุดท้ายแล้วขึ้นอยู่กับ productivity

ไทยพับลิก้า: ที่คุณโฆสิตพูดถึงว่า นโยบายแยกส่วนของกระทรวงต่างๆ

พวกนั้นก็ต้องแยกส่วนไป แต่ว่าจะต้องมี อย่างสมมติว่าขณะนี้เรามีกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คือเป็นเรื่องมหภาคทางสังคม อย่างน้อยนโยบายครอบครัวก็น่าจะอยู่ในกรอบความคิดนี้ ระดับมหภาคเป็นเรื่องยากไม่ว่าจะเรื่องเศรษฐกิจหรือสังคม ซึ่งมหภาคทางสังคมยากกว่าเศรษฐกิจด้วยซ้ำ เพราะว่าไม่ตรงกับผลประโยชน์ย่อยๆ คือเป็นผลประโยชน์ของส่วนรวมกับส่วนย่อย การที่จะให้คนมีประโยชน์อย่างนี้แล้วมองส่วนรวม มันยากเหมือนกัน

เราต้องยอมรับว่าครอบครัวเมื่อมองเป็นองค์รวมก็จะมีชุดความคิดอย่างหนึ่งว่า จะทำอย่างไรให้ครอบครัวมีความมั่นคง มีความราบรื่น มีความเอื้ออาทรกัน ผมในฐานะปัจเจกบุคคลก็มองอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าผมไม่ได้ตามที่ผมเชื่อ ผมชอบ หรืออยากได้ ครอบครัวก็สำคัญน้อยกว่าผม

ถ้าเรามองปัจเจกกับองค์รวม แต่ปัจเจกก็ต้องจัดการอย่างหนึ่ง องค์รวมก็ต้องจัดการอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามองว่าเกี่ยวข้องกันไหม แนนอนว่าถ้ามององค์รวมก็จะเห็นช่องว่างได้ดีขึ้น แต่ว่าทุกคนเป็นชินเดอเรลล่าก็คงไม่ใช่หรอก เป็นไปไม่ได้ ยิ่งสังคมโต มีความซับซ้อน ยิ่งมีความวุ่นวาย

แต่ถ้าเรามองเห็นภาพความอยู่ดีมีสุขนั้น ก็ต้องมองในระดับครอบครัว เพราะความอยู่ดีมีสุขส่วนตัวก็ยากเหมือนกัน เพราะพ่อแม่เราละ ลูกเราละ

ไทยพับลิก้า: การวิเคราะห์ก็ทำได้ยากมาก ว่าเหตุที่ครัวเรือนเปลี่ยนมีอะไรบ้าง บริบทมันเยอะไปหมดไม่รู้ว่าอะไรจะเจอจอยังไร

ไม่มีทางที่จะวิเคราะห์ออกมาเป็นอย่างนั้นได้ ต้องวิเคราะห์หาว่า ความอยู่ดีมีสุขก็คือ คนมีครอบครัวแล้วในครอบครัวมีเวลาที่จะเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน อันนี้ก็วิเคราะห์ได้ แล้วถ้าสมมติว่าคนที่ชัดเจนก็ต้องมีบริการมาสนับสนุนถึงจะวิเคราะห์ได้

เพราะฉะนั้น ขณะนี้ทั้งเวลาและความสามารถของครอบครัวที่ต่างกันก็วิเคราะห์ได้ คือสวัสดิการถ้าแยกส่วน สมมติคนแก่ ให้ 500 บาท หรือเด็ก ต้องไปเรียนอนุบาล ต้องแยกส่วนไป หรือต้องมีอยู่ แต่ก็ต้องมีอีก

อันข้างบนที่ดูว่าพ่อแม่ทำงานทั้งคู่แล้วจัดการอย่างไร มันต้องมีความเข้าใจ มิฉะนั้นภาคเอกชนเขาก็จะไม่ยอมเขาต้องให้คนทำงาน

ไทยพับลิก้า: เทคโนโลยีทันสมัยมากขึ้นยิ่งทำให้สังคมเปลี่ยนเร็วหรือไม่

ไม่มีใครแน่ใจ ทุกคนรู้เท่ากันหมด ถ้าเรามองดูประเทศที่เขาก้าวหน้ากว่าเรา เขาก็มีนโยบายครอบครัวพวกนี้

เรามองสถาบันครอบครัวในฐานะยูนิตหนึ่งที่จะมาช่วยพัฒนาสังคม ช่วยพัฒนาประเทศ พัฒนาสังคมคือ บ่มเพาะสมาชิก ให้เด็กโตอย่างมีคุณภาพ อีกด้านคือการพัฒนาประเทศ คือต้องมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานไปด้วย และต้องผลิตสมาชิกเพื่อไม่ให้เราขาดกำลังแรงงาน

เนื่องจากนโยบายเราไม่ดูแลให้สถาบันครอบครัวอยู่ได้ ทุกคนทำงานหามรุ่งหามค่ำ ภาครัฐไม่มีการแทรกแซงที่ทำให้คนดูแลสมาชิกได้ ต่างคนต่างอยู่ ช่วยตัวเองกันเองตลอดโดยที่รัฐไม่รู้ว่าจะมีนโยบายอย่างไร เพราะไม่รู้จะจัดการอย่างไร ปล่อยให้เป็นเรื่องของคน 2 คน ที่ต้องดูแลกัน มันเลยทำให้สังคมยิ่งเลวร้ายไปใหญ่ เพราะว่ามีลูกก็ไม่ได้ดูแลลูก มีคนแก่ ครอบครัวก็ไม่ได้ดูแล

หน้าที่ที่ครอบครัวในอดีตเคยทำ มันไม่ได้ทำหน้าที่นั้นแล้วในตอนนี้ ซึ่งกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กำลังทำให้ครอบครัวทำหน้าที่เดิม แต่การทำหน้าที่เดิมมันไม่ใช่กฎหมาย การพยายามเอากฎหมายเข้าไปจับ ไม่ได้ ซึ่งจริงๆ มันเกี่ยวกับการทำงาน เกี่ยวับสถานที่ทำงาน การพัฒนาประเทศนโยบายรัฐที่จะเข้าไปทำให้ครอบครัวสามารถฟังก์ชันได้ ขณะนี้มันไม่มี ไม่เหมือนประเทศอื่นที่มีแล้ว

ต้องค่อยๆ คิด ตอนนี้เรายังคิดแยกส่วนอยู่ แต่ถ้าว่าจะสร้างให้เด็กดี พ่อแม่ต้องมีเวลา ลักษณะนั้น แต่ที่นี้พ่อแม่จะมีเวลาได้อย่างไรในเมื่อทั้งสองคนต้องทำงาน นี่เป็นโจทย์ที่ต้องคิดกัน ถ้าจะทำงานก็ต้องคิดต่อไปว่าแล้วเอกชนจะว่าอย่างไร ก็ต้องทำความเข้าใจกันไปเรื่อยๆ ฉะนั้นผมถึงได้บอกว่าเรื่องนี้ที่สภาพัฒน์เริ่มแล้ว แต่ก็คงเป็นแค่จุดเริ่มต้นเท่านั้นเอง เพราะว่าต้องสื่อสารกับประชาชน ซึ่งผมคิดว่าการที่สังคมเข้าใจและช่วยประคับประคองส่วนรวมสำคัญกว่า

ยกตัวอย่างง่ายที่สุด เวลาของครอบครัว มันสำคัญหรือไม่สำคัญ ในฐานะปัจเจกเขาก็บอกสำคัญแต่เขาทำไม่ได้หรอก รัฐในหลายๆ ประเทศเขาก็แทรกแซง แต่ไม่ใช่การแทรกแซงทางเศรษฐกิจ แต่แทรกแซงโดยการที่ดูแลจัดระเบียบ การดูแลเด็กเล็ก ไม่ใช่พาเอาไปฝากชาวบ้านเลี้ยงแล้วทำร้าย ทำรุนแรง พวกนี้ถ้ารัฐให้การสนับสนุน ก็จะเป็นรายจ่ายมากขึ้นๆ กลับไปสู่เรื่องใหญ่ที่สุดว่า แล้วเรามีกำลังมาจากไหน กำลังเราก็มາจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ถ้าขณะนี้เราจะเอาการบริโภคมาผลักดันการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวก็จะมีปัญหา ถ้าจะเอาการลงทุนมาผลักดันการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็ต้องมีการออม ก็จะวนแบบนี้

ไทยพับลิก้า: เหมือนไก่กับไข่จะเริ่มอะไรก่อน จะทำให้ครอบครัวเข้มแข็งก่อน หรือสร้างเศรษฐกิจให้เข้มแข็งก่อน

ผมว่าไม่ใช่ มันเป็นเรื่องบริหารจัดการมากกว่า ที่นี้ ถ้าการบริหารจัดการ ถ้าบอกว่าทุกคนไม่ต้องจัดการ ไม่ต้องบริหาร ให้รัฐบาลทำ ก็เป็นไปได้ ซึ่งการบริหารจัดการต้องมีรอบความสมดุลระยะสั้นกับระยะยาว ถ้าส่วนไหนที่เขาจัดการไม่ได้ หน้าที่ของรัฐบาลคือเข้ามาเสริม อย่างนั้นต่างหาก แต่ต้องให้เขาเข้าใจ เขาก็ต้องให้ความร่วมมือไม่ว่ากรณีไหนก็ตาม

สมมติว่ากรณีของเรื่องนโยบายมหภาค นักธุรกิจก็อยากให้กระตุ้นการบริโภค แต่ยิ่งกระตุ้นการบริโภค การออมก็ยิ่งต่ำ ดังนั้นรัฐบาลก็มีหน้าที่มาอธิบายว่าเรื่องเป็นอย่างไร เส้นทางที่ดีที่สุดคือโดยผ่านการลงทุน แต่การลงทุนต้องมีการออมหนุนหลัง ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากที่จะอธิบายง่าย แต่ว่าไม่มี เมื่อไม่มีก็กลายเป็นว่าไปเน้นการกระตุ้นแล้วข้างหน้าที่ยากขึ้นเรื่อยๆ ก็เป็นแค่นี้เอง

วันนี้ขออนุญาตเอาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มาชี้ให้เห็นว่า ถ้าไม่ทำอะไร ประเทศจะเดินไปสู่ความลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ

ถ้าสมมติว่ารัฐบาล จะไปหวังให้เขาเข้าใจเรื่องพวกนี้ก็ได้ เพราะเขาต้องตอบสนองต่อสิ่งเรียกว่าร้องและเหตุการณ์ต่างๆ ประชาชนก็จะไปหวังให้เขาเข้าใจอะไรระยะยาวๆ ก็คงจะหวังไม่ได้ในวันนี้ พรุ่งนี้นอกจากเขาจะเข้าใจ แต่ว่ามันยากขึ้นทุกวันเพราะว่าอายุมากขึ้น เขาก็เป็นห่วงตัวเองมากขึ้น ขณะนี้เหตุการณ์ที่ชัดเจนที่สุดคือข้อกังวลจะเยอะขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งไม่ดีต่อเสถียรทางการเมือง เพราะประชาชนวิตก ทำไมเขาวิตก เพราะเขาต้องอยู่อีกนาน อายุยาว เกษียณ 60 ปี เลิกไม่มีรายได้หลังจากนั้นเขาจะอยู่อย่างไรและไม่มีหลักประกัน

เราหวังน้อยๆ ว่าเอา 3 เรื่องนี้ เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น ไปอธิบายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะเหล่านี้คือปัจจัยของที่เปลี่ยนไป แต่เดิม 3 คำนี้ไม่มีน้ำหนักอะไร แต่จริงๆ แล้ว 3 ตัวนี้กำลังส่งผลที่สำคัญ เราเอาแค่นี้ เพราะเอามากมายก็เยอะไปเราทำไม่ได้

ก็เกิดน้อยชัดเจน ตายยากชัดเจน แล้วคนโยกไปหางานก็เกิดการย้าย

เดี๋ยวนี้ก็มีครอบครัวในลักษณะที่มีถิ่นฐานคนละแห่ง ไม่ใช่ครอบครัวขยาย แบบบอบอู่ไม่ใช่ มันเป็นไปได้ โดยเรายังไม่เข้าใจว่าเป็นไปไม่ได้ เรายังนึกถึงกรอบครอบครัวเดิม ชุมชนก็เป็นไปได้ ที่จะให้คนอายุ 50-60 ปีพิทักษ์เหมือนคนอายุ 30 ปี เราก็อ้างอิงเหมือนเดิม หมอประเวศ วะสี ก็ยังบอกชุมชนเข้มแข็งๆ ตัวท่านเองก็ 90 ปีแล้ว

ไทยพับลิก้า: คือบริบทเปลี่ยนหมดแล้วแต่นโยบายตามไม่ทันใช่ไหม

บริบทเปลี่ยนด้วยเหตุผลของตัวนี้ ถ้ามารัฐบาลจะเปลี่ยน 3 ตัวนี้ได้ไหม คำตอบคือไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้หมายถึงไม่พยายามนะ เพราะหลายๆ ประเทศก็จะพยายาม เช่น เกิดน้อย สิงคโปร์ก็พยายามอยู่ ก็มีนโยบายหลายอย่างที่ได้ รวมถึงการย้ายถิ่นด้วย ส่วนตายยากไม่มีใครพยายาม เพราะของดี ใครๆ ก็อยากอายุยืน เพราะฉะนั้นอันนี้เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา

ส่วนเรื่องครอบครัวเล็กลงมันเป็นผลจากการเกิดและการตาย และสิ่งที่เราคิดเองว่าทำได้คือประเด็น การเกิด ทำอย่างไรไม่ให้เกิดน้อยลงไปเรื่อยๆ ก็กำลังมีวิจัยใหญ่ ซึ่ง สกว. เป็นเจ้าภาพโดยมีเรื่องที่ทำคือ มห ภาศ ครอบครัว ชนบท ก็จะมาแบ็คอัพเรื่องพวกนี้ ก็จะมีนักวิชาการเข้ามาทำ สกว. ก็จะให้เป็นโครงการสำคัญของเขาใน 3 ปีนี้

ความรู้เราไม่พอหรอก เพียงแต่เรามองภาพใหญ่ๆ ได้อย่างนี้ เพราะปัจจัยประชากรไม่เคยเป็นประเด็น ไม่เคยมีคนพูดว่าเกิดน้อยดีหรือไม่ดี ไม่มีใครตั้งคำถามแบบนี้ แล้วมันมีผลอย่างไรไม่เคยถาม ส่วนตายยากก็ไม่ เคยมีใครถาม แต่ทั้งหมดรวมกันแล้วกลายเป็นข้อเท็จจริงที่ต้องเอาเข้ามาพิจารณาในนโยบายต่างๆ แน่จนเรา คงไม่สามารถจะบรรยายได้ว่าจะปรับอย่างไร และไม่มีผลสำคัญด้วย เพราะความสำคัญคือเราจะเอา 3 เรื่อง นี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจนโยบายหรือไม่ ถ้าอย่างนี้พวกเราโดยเฉพาะผมคิดว่า “ควร” เพราะที่ผ่าน มามันไม่เป็นปัจจัย เช่น เกิดน้อยใครดูแลเรื่องนี้ละ

แล้วอีกหน่อยจะไปอีกยุคหนึ่งเหมือนคนอื่นเขา คือ ไม่ใช่ไม่มีคน มี เริ่มมี แต่ว่าเขาผ่านระบบ การศึกษาแล้ว แต่ไม่ทำงาน ก็จะเกิดการว่างงาน โดยการว่างงานนี้เป็นของผู้จบปริญญา เราจะมีเรื่องพวกนี้ เกิดขึ้น ถ้าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังต่ำอยู่

นี่คือผลของการเกิดน้อย ซึ่งผลมันหลายด้านเหลือเกิน แต่คำถามพวกนี้ไม่เคยถูกให้น้ำหนัก

ไทยพับลิก้า: ที่พูดว่าลำบากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าลงรายละเอียดแล้วจะมีอะไรบ้าง

ก็มี 3 ด้าน เรื่องการเจริญเติบโต เรื่องความมั่นคงทางการเงินของบุคคล และเรื่องความอยู่ดีมีสุขของ ครอบครัว

ถ้าครอบครัวอยู่ไม่ดี ไม่มีสุข ประชาชนวิตกกังวลมาก ประเทศก็ไม่โต

ในขณะนี้เกิดใหม่ละ แล้วมามันจากไหน ถ้าให้พวกผมพูด มันมาจาก 3 ปัจจัยทางประชากรนี้แหละ

ไทยพับลิก้า: เวลาบอกว่าจีดีพีไม่โต จะให้เหตุผลจากการส่งออกบ้างเรื่องอื่นบ้าง

ก็เป็นจริงแต่เรื่องระยะสั้นๆ ถึงปัจจัยภายนอกดี อะไรดี อัตราการเติบโตที่เขาพูดกัน 4 % เพดานมัน ไม่สูง สมัยก่อนหลังวิกฤติใหม่ๆเศรษฐกิจกระเด็นขึ้น ตอนนั้น 6%, 7%

ไทยพับลิก้า: มีคนเริ่มพูดว่าที่โต 1% มาจาก productivity ที่ต่ำ แต่ไม่มีใครอธิบายมากกว่านั้น ว่ามันโยงมาถึงเรื่อง “เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น” ยังไง

ประชากรก็มีส่วน แต่แน่นอนมีหลายๆ ปัจจัย แต่ที่มีส่วนมากที่สุด คือการที่เราไม่ได้คิดอย่างนี้ เมื่อ 3-4 ปีก่อน ทำให้เรากระตุ้นการบริโภค เราใช้เงินไปกับจ่านาข้าว แล้วมันก็เป็นข้อจำกัด เรากระตุ้นรถคันแรก แต่ ถ้าเราคิดอย่างนี้มาตั้งแต่ต้นว่า ไม่ได้ อย่างมุ่งให้คนบริโภค วันนี้เราก็ไม่ใช่ 1% เพราะว่า 1% ก็คืออุปสงค์ของ วันนี้ที่น่าจะมากกว่า 1% ที่ถูกเอาไปใช้เมื่อ 3 ปีก่อน

“ถ้าเราคิดอย่างนี้เมื่อ 3 ปีก่อน รถคันแรกก็คงขายไม่ได้ 1.4 ล้านคัน แต่ปีนี้อาจจะได้มากกว่า 8 แสน

คัน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจปีนี้จะดีกว่า อธิบายสั้นๆ ง่ายๆ อย่างนี้”

และถ้าโครงการจำนำข้าว 15,000 บาท ถ้าชาวนาให้ 10,000 บาท และอีก 1,000 บาทให้กับการดูแลครอบครัวพินหลอ ให้การดูแลเด็ก ผู้ใหญ่ หรือการช่วยเหลือลักษณะนี้ควรดูแลโดยใคร ชุมชนหรือไม่ เหล่านี้จะเป็นเรื่องที่จะผ่อนคลายความวิตกของบุคคลได้

ไทยพับลิก้า: เพราะลูกๆ ที่ส่งเงินให้ครอบครัวพินหลอก็ให้บ้างไม่ให้บ้าง

บางทีก็ไม่ให้ แต่พอให้เงินจำนำข้าว 15,000 บาท พวกครอบครัวพินหลอ ปู่ย่า/ตายายก็ไม่ได้เงิน เพราะเขาไม่ได้ผลิตอะไรแล้ว ไม่มีข้าวไปจำนำ ก็มีข้าวตลอดเวลาว่าเด็ก 6 ขวบ เด็ก 10 ขวบ ต้องอดข้าวกลางวัน มาดูแลปู่ย่า/ตายายอยู่เรื่อยๆ เพราะฉะนั้น แทนที่จะให้ 15,000 บาทก็ลดเหลือ 10,000 บาท ก็ยังสูงกว่าราคาข้าวในตลาดอยู่แล้ว ช่วยประหยัดได้ 5,000 บาท สมมติเอามาให้ครอบครัวพินหลอ ก็ช่วยดูแลประชาชนเหมือนกัน แต่แน่นอนว่าคนที่ไม่ได้ 15,000 บาทก็ไม่ชอบ

คือเป็นเรื่องของชุดความคิดที่จะทำให้ไม่สุดโต่ง มีอะไรมาคานไว้แล้วจะดี แต่เพื่อจะให้ไม่สุดโต่งต้องสร้างความเข้าใจเรื่องนี้เสีย ถ้าเราสร้างความเข้าใจได้ว่าเรื่องนี้จริง เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่น ทำให้โครงสร้างประชากรเปลี่ยนนะ ไม่มีทางแก้ไขได้ โครงสร้างประชากรนี้จริง แล้วเราต้องอยู่กับมัน เพราะฉะนั้นผลลัพธ์ของมันในทางหนึ่งต้องดี เพราะว่าคนอายุยืนขึ้น แต่อีกทางมันสร้างความกังวลมหาศาล เพราะจำนวนคนที่น้อยลงที่จะมาช่วยกันทำงาน เรื่องนี้ก็ชัดเจน

ไทยพับลิก้า: ตอนนี้ชุดข้อมูลพร้อมแล้วเหลือแต่ชุดทางความคิดใช่ไหม

ผมคิดว่า เหลือแต่คนเอามาสังเคราะห์ เอาไปสื่อสารกับกลุ่มคน

การเปลี่ยนโครงสร้างประชากร เริ่มต้นจากข้อที่ไม่มุ่งใจให้ฟัง จริงๆ เป็นเรื่องคนเกิดน้อยตายยาก แต่วันนี้ถ้าพูดแค่นี้คนก็ไม่ได้สนใจเพราะเขาไม่รู้ว่า “เกิดน้อย ตายยาก ย้ายถิ่นนั้นทำให้ประเทศเราต้องเปลี่ยนแปลง” การเปลี่ยนแปลงนี้เราจะอยู่เหมือนเดิมทำทองไม่รู้ร้อน บอกว่าครอบครัวยังอบอุ่น ชุมชนยังเข้มแข็ง มันไม่ใช่แล้ว เศรษฐกิจเติบโต มันใช่ แต่มันโตยาก ชุมชนก็เข้มแข็งยาก ความมั่นคงของประชาชนก็ยาก ยากกว่าโครงสร้างประชากรแบบเก่าที่มีลูก 3 คน ลูกคนนี้ไม่สบาย ลูกอีกคนก็เฝ้าอาทร เดียวนี้เหลือ 3 คน พ่อแม่ลูก พ่อกับแม่ทั้งสองคนต่างก็มีพ่อแม่ ทำให้สองคนตรงกลางต้องดูแล 4 คนข้างบนและ 1 คนข้างล่าง และเขาก็เลือก 1 คนข้างล่าง ทั้ง 4 คนข้างบน

แต่ไม่มีใครถามเรื่องแบบนี้ คนก็ยังบอกชุมชนเข้มแข็ง มันจะเข้มแข็งได้ยังไง ในเมื่อ 4 คนข้างบน อยู่อีกแห่งหนึ่ง สองคนตรงกลางก็อยู่อีกแห่ง

ไทยพับลิก้า: มันต้องมีอะไรมาเชื่อม

คือต้องมีอะไรมาบอกว่าต้องคิดถึงความจริงข้อนี้ คือ เกิดน้อยจริง ตายยากจริง อย่างผู้หญิงอายุเฉลี่ย 79 ปี เขาก็ต้องวิตกแล้ว พออายุ 50 ปีขึ้นไป แต่จะใช้ทฤษฎีเก่าก็ใช้ไม่ได้ ว่าเป็นหนีไปเดี๋ยวก็มีรายได้มา แล้ว

มันก็ไม่เหมือนเดิมที่ว่า เมื่อเศรษฐกิจโตช้า ก็ไม่เป็นไร ซื้อที่ดิน ไว้เดี๋ยวราคาที่ดินขึ้น ก็ไม่ใช่แล้ว เพราะที่ดินก็ซื้อไม่ได้ ราคาแพง และที่ดินก็ไม่ขึ้นเหมือนสมัยก่อนแล้วที่สูงขึ้น 1,000 เท่า อย่างรุ่นผมที่ซื้อ 200 ตารางวา ได้เยอะเลย รุ่นนี้ซื้อที่ 200 ตารางวาได้ตรงไหน อย่าว่าแต่ที่ดิน คอนโดมีเนียมก็ยังซื้อยาก

เรื่องพวกนี้จะทำอย่างไรให้คนรู้ว่าต้องคิดไม่เหมือนเดิม เพราะสถานการณ์ไม่เหมือนเดิม ได้แก่ เศรษฐกิจเติบโตช้า จริงๆเศรษฐกิจเติบโตช้าเป็นผลจากการเกิดน้อย มีส่วนมาจากโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยน และในระยะยาวมันค่อยๆ เลื่อนลง จึงน่ากลัว

ส่วนวิกฤติไม่น่ากลัวเพราะทุกๆ วิกฤติจะมีการฟื้นตัวเสมอ

หมายเหตุ: ปรับปรุงเพิ่มเติมจากบทความ อาลัย โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ โดย ปกป้อง จันวิทย์ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน เว็บไซต์โลกความคิดของปกป้อง จันวิทย์ วันที่ 2 มิถุนายน 2559

2.5 คุยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร การปฏิรูปภาคเกษตรไทย และประชาธิปไตย กับ ประภาส ปิ่นตบแต่ง

เมื่อนึกถึงคำว่า “ความมั่นคง” หลายคนคงมองเห็นภาพทหาร กองทัพ และอาวุธยุทโธปกรณ์ แต่นั่นไม่ใช่ “ความมั่นคง” ในความหมายที่ Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม อยากชวน รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิจัยด้านการเมืองภาคประชาชน และนักเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสิทธิชุมชนและสิทธิมนุษยชน มานั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้วัดกันที่ความเข้มแข็งของกองทัพ หากวัดกันที่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนทั่วทั้งสังคม “ความมั่นคง” ที่เราสนใจ จึงเป็นเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” ไม่ใช่ “ความมั่นคงทางการทหาร”

“ความมั่นคงทางอาหาร” คืออะไร สังคมจะไปถึงได้อย่างไร ความมั่นคงทางอาหารเชื่อมโยงกับการปฏิรูปภาคเกษตร สิทธิชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากร ความหลากหลายของเมล็ดพันธุ์ รวมถึงการแข่งขันและการผูกขาดในธุรกิจการเกษตรอย่างไร

“ประชาธิปไตย” เกี่ยวพันกับ “ความมั่นคงทางอาหาร” อย่างไร

มาล้อมวงคุย “ฟาร์มรู้” กับผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คนปัจจุบัน อดีต รองผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คนนี้กันครับ

.....

“ความมั่นคงทางอาหาร” คืออะไร ความรู้จากงานวิจัยต่างๆ เสนอคำตอบอะไรให้เราว่า เราจะไปถึงสังคมที่มีความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไร

นิยามของ “ความมั่นคงทางอาหาร” ที่ยอมรับร่วมกันคือ การมีอาหารในปริมาณที่เพียงพอสำหรับทุกคนเข้าถึงได้ มีระบบการกระจายอาหารที่เป็นธรรม ช่วงหลังก็มีการพูดถึงเรื่องโภชนาการ แล้วขยายไปสู่การมีคุณค่าทางโภชนาการ ดีต่อสุขภาพ รวมถึงเรื่องของความยั่งยืน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ถึงกระนั้น ผมคิดว่าเวลาเราพูดถึงความมั่นคงทางอาหารในแบบที่เราอยากให้เป็น มันอาจจะนำไปสู่ข้อถกเถียงหรือข้อขัดแย้งในตัวเองหลายอย่าง เช่น เราอยากได้ระบบการกระจายอาหารที่ทั่วถึงและเพียงพอ และดีต่อโภชนาการด้วย แต่ในความเป็นจริง ทั้งสองเป้าหมายบรรลุพร้อมกันได้ยาก อย่างแควบ้านผม พี่น้องจะบอกว่าต้องปลูกแบบใช้สารเคมี ถึงจะได้ผลผลิตเยอะและเพียงพอต่อความต้องการ แต่มันไม่ส่งผลดีต่อสุขภาพ

อีกประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงสำคัญคือ ใครคือผู้ผลิต เช่น อาหารถูกผลิตโดยเกษตรกรรายย่อยหรือผลิตโดยบริษัทยักษ์ใหญ่ คำถามนี้นำมาสู่ข้อถกเถียงต่อเรื่องของความเป็นธรรม การกระจาย หรือการเข้าถึงทรัพยากร

ส่วนทิศทางด้านความมั่นคงทางอาหารของไทย เรามุ่งเน้นเรื่องประสิทธิภาพเป็นหลัก แต่มีคำถามเรื่องความเป็นธรรมเต็มไปหมด เช่น ถ้าผลิตโดยเกษตรกรรายย่อย ระบบการกระจายเป็นอย่างไร การเข้าถึงทรัพยากรเป็นอย่างไร ปัญหาเรื่องที่ดิน ปัญหาเรื่องระบบตลาด เราจะกินอาหารแบบที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เรียกว่า “แดกด่วน” หรือกินอาหารหลากหลาย อย่างเช่น ข้าว เรากินพวกข้าวถุง เรารู้ไหมว่ามันมาจากไหน มีหวั่นอนปลายดินไหม ทั้งหมดมันเกี่ยวข้องกันในเชิงโครงสร้าง นโยบาย และทิศทางของประเทศด้วยว่าเราจะพากันไปทางไหน

ถ้าเราจะมีอาหารดีๆ มีคุณค่าทางโภชนาการ ปลอดภัย และคำนึงถึงความเป็นธรรมของผู้คนที่ผลิตอาหาร เราจำเป็นจะต้องวิเคราะห์ให้ถึงภาพใหญ่ในระดับชาติด้วย

ถ้าใช้หลักที่อาจารย์เล่ามาเป็นเกณฑ์ในการประเมิน สถานการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหารในประเทศไทยขณะนี้เป็นอย่างไ

ในแง่ของการผลิตอาหาร เราก้าวเข้าสู่การผลิตแบบที่เรียกว่า “พืชเชิงเดี่ยว” มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่หนึ่ง เรื่องข้าวนี้ชัดเจนมาก เราเปลี่ยนมาเป็นข้าว กข (กรมการข้าว) ทำลายระบบการผลิตแบบเดิม เข้าไปทดแทนและทำลายข้าวพันธุ์พื้นเมือง ส่วนในช่วงหลังๆ ทิศทางการผลิตอาหารก็ยิ่งชัดเจน นั่นคือเราส่งเสริมการผลิตโดยบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่มากขึ้น เพราะมีประสิทธิภาพในการผลิตมากกว่า

แต่นอกจากเรื่องประสิทธิภาพ ผมคิดว่ายังมีหลายโจทย์ที่เราต้องตอบให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นธรรม ความหลากหลาย หรือคุณค่าทางโภชนาการต่างๆ

ปัจจุบันไม่รู้จะไปหาข้าวอร่อยๆ กินได้ที่ไหนแล้ว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รายงานว่ามีการปลูกข้าวอินทรีย์จำนวน 66,000 ไร่ จากนาข้าวทั้งประเทศ 70 ล้านไร่ ข้าวส่วนใหญ่จึงเป็นข้าวเคมี ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้สารเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง นี่คือระบบที่เรากำลังอยู่ในปัจจุบัน เราเดินมาในทิศทางนี้โดยตลอด

ถึงกระนั้น ผมเห็นฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. เข้าไปทำงานกับชาวบ้านเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ถึงแม้ว่างานที่ทำอยู่จะเป็นงานเล็กๆ แต่ผมคิดว่างานวิจัยเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นว่ามีระบบการผลิตอาหารที่หลากหลายหลงเหลืออยู่สังคมไทย กล่าวคือ ผลิตโดยเกษตรกรรายย่อย ผลิตอย่างสอดคล้องกับระบบนิเวศของท้องถิ่น การทำนาแบบที่ชาวบ้านทำอยู่แล้วในหลายพื้นที่คือความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญ เป็นการผลิตที่หลังพึ่งอยู่กับระบบนิเวศหรือฐานทรัพยากร การผลิตอาหารมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและชุมชน ระบบเช่นนี้ทำให้เรามีอาหารดีๆ กิน เป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ

ในแง่ของทิศทางของการผลิต ก็ต้องมาดูว่าเราจะเลือกเดินไปในทิศทางแบบใด ระหว่างการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่หรือเกษตรรายใหญ่ กับการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยซึ่งพึ่งพิงอยู่กับฐานทรัพยากร ที่ผ่านมารวมแต่เผ่าหวังเผ่ารอว่าถ้ามีรายได้เยอะๆ ก็จะไปซื้ออาหารดีๆ มากิน วิธีคิดแบบนี้น่าจะผิดในปัจจุบัน ถึงถูกก็ไม่แน่ว่าจะถูกทั้งหมด เพราะในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าเราอาจมีเงินเยอะ แต่หาซื้อของดีๆ กินได้ยากเต็มที นี่คือระบบที่มันเป็นอยู่

แล้วเราควรจะทำอย่างไรต่อไป งานวิจัยของ สกว. พยายามชี้ให้เห็นสองมิติ มิติแรกคือ การหาบทเรียนด้านความมั่นคงทางอาหารจากเครือข่ายชาวบ้านในระดับพื้นที่ อีกมิติก็คือ การชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขในเชิงนโยบายเพื่อบรรลุความมั่นคงทางอาหารที่ยั่งยืน

ถ้าเราอยากจะบรรลุความมั่นคงทางอาหารให้ได้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่าย เช่น รัฐ เกษตรกร หรือคนในชุมชนควรทำอะไร อย่างไร อะไรคือทางออกเพื่อการแก้ปัญหาความมั่นคงทางอาหารของไทย

งานวิจัยของ สกว. หลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาของไทย เช่น เรื่องข้าว หากยังอยู่ในโครงสร้างการผลิตแบบเก่าก็รอดยาก ปัจจุบันข้าวมีราคาถูกลงมาก จำเป็นต้องมีการปรับตัว เราต้องทำความเข้าใจการปรับตัวของชาวนาและเกษตรกร เงื่อนไขในเชิงนโยบายในปัจจุบันมีปัญหาอะไร นโยบายของรัฐเก่าไม่ค่อยถูกที่ค้นอย่างไร งานวิจัยชี้ว่า ทรัพยากรที่รัฐลงไป มีแต่แผน แต่การปฏิบัติจริงมีปัญหาเยอะ เพราะฉะนั้น การกำกับตรวจสอบนโยบายของรัฐเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการหนุนเสริมในเชิงนโยบายที่ดี

หากมองต่ำลงมา จากระดับนโยบายสู่เรื่องนวัตกรรม ซึ่งมีหลายมิติ ชาวนามักบอกว่าปลูกข้าวกันมาเป็นร้อยปี แต่ปลูกแล้วได้แต่ข้าวที่มีคุณภาพต่ำไปขาย พอจะให้มาปรับมาปลูกข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพดีกว่า ก็

ใช้ว่าจะทำได้ง่ายๆ เพราะต้องใช้ความรู้ด้านเทคโนโลยีต่างๆ ถึงกระนั้น ทีมวิจัย สกว. ก็มีความพยายามในการสร้างนวัตกรรมอยู่ โดยส่งทีมไปเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน ที่เรียกว่า “เครือข่ายช่างชาวนา” คิดค้นนวัตกรรมร่วมกับชาวนา เป็นนวัตกรรมที่ไม่ได้เกิดจากนักเทคนิคหรือวิศวกร

งานวิจัย สกว. ของทีมอาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันชาวนาเปลี่ยนมาเป็นผู้ประกอบการแล้ว ในแง่ของการจัดการในฐานะผู้ประกอบการ มีความรู้หลายอย่างที่ชาวนายังไม่มี เช่น เทคนิคการบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น เพราะฉะนั้น มันต้องการการหนุนเสริมทั้งในระดับนโยบาย นวัตกรรม หรือเทคนิค เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยเข้าใจระบบการผลิตและกระจายสินค้า สร้างระบบใหม่มารองรับการผลิตและการกระจายที่มีคุณภาพได้ ตลอดจนการปรับความสัมพันธ์ระหว่างคนกินและคนปลูกด้วย การทำงานความรู้กับผู้บริโภคก็เป็นเรื่องสำคัญ ถ้าคนกินยังกินข้าวแบบไม่มีหัวนอนปลายตีน ก็ยากที่จะขยายตลาดได้

การสร้างความมั่นคงทางอาหารแยกไม่ออกกับการปฏิรูปภาคเกษตร อะไรคือ “คำถามที่ใช่” ในเรื่องการปฏิรูปภาคเกษตรให้ยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่องระบบข้าว และงานวิจัยของ สกว. เสนอคำตอบอะไร

ถ้ามองภาพใหญ่ ณ วันนี้เราอยู่ในโครงสร้างการผลิตแบบเก่าที่ไม่ยั่งยืน ผลิตข้าวคุณภาพต่ำ ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง ส่งออกก็ลำบาก ที่พูดแบบนี้ไม่ได้แปลว่าจะให้เลิกการผลิตแบบนี้ไปทั้งหมด มันยาก เพราะเราผลิตข้าวทั้งหมด 38 ล้านตัน ตอนนี้อาจลดลงเหลือ 32-33 ล้านตัน ขณะที่เราบริโภคข้าวกันเองในประเทศประมาณ 10 ล้านตัน นั่นแปลว่า ข้าวคุณภาพต่ำคงต้องผลิตต่อไป ถึงเราจะผลิตข้าวดี ๆ ก็กินไม่หมด ไม่งั้นต้องกินข้าววันละแก้มือถึงจะหมด (หัวเราะ) ในแง่ของการปรับเปลี่ยน ควรมีนโยบายการหนุนเสริม แต่่นโยบายที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น การจำนำยุงฉาง กลับไม่ได้คำนึงถึงการปรับเปลี่ยนในระยะยาว

ถ้าจะไปให้ไกลกว่านี้ นโยบายควรเป็นอย่างไร

ควรเป็นนโยบายที่หนุนเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนมาปลูกข้าวที่มีคุณภาพดี เช่น การรับจำนำข้าวอินทรีย์ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้แก่พี่น้องเกษตรกรหันมาปลูกข้าวอินทรีย์มากขึ้น แต่่นโยบายนี้ก็ไม่เคยอยู่ในสายตาของรัฐบาลไหนๆ เลย

หรือนโยบายที่หนุนเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนออกจากราคาเคมี ลดพื้นที่หรือลดปริมาณของนาเคมีลง เช่น การใช้พืชหลังนาหรือปุ๋ยพืชสด หรือให้ชาวนาพักทำนา เช่น จากทำนาปีละ 3 ครั้งเหลือปีละ 1-2 ครั้ง แล้วให้รัฐช่วยอุดหนุน ระบบอุดหนุนไม่ควรเป็นการอุดหนุนแบบที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหาและความโกลาหล

ดูเหมือนว่านโยบายหนุนเสริมข้าวคุณภาพดีที่มีความหลากหลายจะมีน้อยเกินไป แล้วนอกจากการหนุนเสริมด้วยกลไกราคา เช่น เปลี่ยนมารับจำนำข้าวอินทรีย์แทน มีทางเลือกเชิงนโยบายอื่นอีกไหม

ผมยังนึกถึงการอุดหนุนเพื่อปรับเปลี่ยนจากนาเคมีเป็นนาอินทรีย์ ผมเคยเสนอว่าไม่ให้ชาวนาเผาฟาง แต่ใช้วิธีหมักฟาง แล้วให้ไปเลยไร่ละ 2,000 บาท ตอนเขาให้ 2,000 บาท ฟรีๆ อยู่แล้ว เรียกว่าค่าเก็บเกี่ยว ทำความสะอาดข้าว และปรับปรุงคุณภาพข้าว แต่ถ้าเราสร้างเงื่อนไข เช่น ห้ามเผาฟาง เพิ่มเข้าไปถึงจะได้เงินช่วยเหลือ มันก็จะนำไปสู่การลดใช้ปุ๋ยหรือยาเคมีต่างๆ ได้ ความจริงยังคิดได้อีกมากมาย ถ้าคิด แล้วลงไปสู่ระดับปฏิบัติการ

แล้วเรื่องความหลากหลายของพันธุ์ข้าว แก้อย่างไรดี

เรื่องพันธุ์ข้าว เราเลือกทางข้าว กข ข้าวคุณภาพต่ำ มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก เราทิ้งข้าวพันธุ์พื้นเมืองไปหมด ตอนนี้ในกลุ่มที่ผมทำงานด้วยที่คลองโยงก็พยายามนำข้าวพันธุ์พื้นเมืองกลับมา ตอนนี้ปลูกกันอยู่และพยายามจะขยาย แต่อย่างไรก็ดี มันต้องมีการปรับปรุงพันธุ์ เพราะข้าวพันธุ์พื้นเมืองมีปัญหา มาก เช่น สูงท่วมหัว ปีหนึ่งปลูกได้แค่ครั้งเดียว ผลผลิตก็น้อย แต่มันกินอร่อย ที่นี้จะทำอย่างไรให้เหมือนข้าว กข คือ ปลูกได้ทั้งปี ต้นเตี้ย ผลผลิตมาก แต่ยังคงรสชาติ ความหอม ความนุ่มได้อยู่ สิ่งเหล่านี้ต้องการการหนุนเสริมเรื่องเทคโนโลยีและการปรับปรุงพันธุ์

ปัจจุบันทีมนักวิจัยของ สกว. ก็ทำงานร่วมกับชาวบ้านอยู่หลายเครือข่าย เราสร้างนักปรับปรุงพันธุ์ และข้าวพันธุ์ดีๆ มากมาย ตัวอย่างเช่น โรงเรียนชาวนาที่นครสวรรค์และยโสธร ซึ่งทำให้เราได้พันธุ์ข้าวเกิดขึ้น เยอะเลย

ผมเองก็มีพันธุ์ข้าวส่วนตัว ในอนาคตว่าจะประกาศอยู่ อาจจะตั้งชื่อว่านิลประภาสหรือชมพูประภาส (หัวเราะ) นี่คือนี่ที่ชาวนาสามารถทำได้ อาจารย์ที่ทำงานด้านเทคนิคท่านหนึ่งเล่าให้ผมฟังว่า พันธุ์ข้าวพันธุ์หนึ่งที่หน่วยงานราชการต้องใช้เงินประมาณ 25 ล้านบาท และใช้เวลาเป็นสิบปี ส่วนของผม ทำเล่นๆ เริ่มจากไปเรียนผสมปรับปรุงพันธุ์ที่มูลนิธิข้าวขวัญ เครือข่ายเราใช้เงินน้อยมาก

ทิศทางของการวิจัยความรู้ในเรื่องนี้ควรจะเป็นความรู้แบบที่ลงไปทำงานกับผู้คน และหาทางออกร่วมกัน เราอย่าไปคิดว่ามหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานจะมีความรู้มากกว่าชาวบ้าน แต่แน่นอนว่านักเทคนิค นักปรับปรุงพันธุ์ รู้เรื่องทางเทคนิคต่างๆ มาก เช่น เรื่องดีเอ็นเอ ซึ่งก็ช่วยเหลือพวกเราได้ ผมเองก็เอาข้าวมาให้เพื่อนอาจารย์ที่ภาควิชาพฤกษศาสตร์ช่วยวิเคราะห์ดีเอ็นเอ หากคุณค่าทางโภชนาการ ผมกับชาวบ้านจะได้นำไปโฆษณาสรรพคุณต่อ กลายเป็นว่า ตอนนี้เพื่อนผมคนนี้เลยเอาข้าวหอมมณเฑียรศรีของผมมาทำเป็นไอศกรีมขาย และก็ขายดิบขายดี แต่ กว่าจะเกิดสิ่งเหล่านี้ เกิดการแปรรูปเป็นสินค้าได้ เราก็ต้องลงมาคุยกับชาวนา และมาช่วยชาวนาทำ ให้มันสอดคล้องกับการ “ดัน” ชีวิตของชาวนา

แต่ตอนนั้นนโยบายของรัฐไม่ได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวนา เหมือนเป็นเพลงคนละท่วงทำนอง จังหวะมันไม่เข้ากัน หรือเหมือนรัฐบาลกำลังเล่นจิ้งจอก แต่ชาวนาดันเล่นลิเก ส่วนเรื่องงานวิจัยก็สำคัญ จากประสบการณ์ที่อยู่ใน สกว. มาเกือบปี ก็เห็นงานวิจัยที่มาในทิศทางที่ถูกต้อง

พวกเราจะได้ชิมข้าวนิลประภาสหรือชมพูประภาสเมื่อไหร่

เมื่อวานเย็น ผมก็หนีไปเที่ยวมา มีพอสสมควร ไร่ผมหุงให้กิน แต่ทหารไม่ต้องมาช่วยเกี่ยวนะ (หัวเราะ)

เวลาเราพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร ก็ต้องพูดถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน เรื่องสิทธิของชุมชน ในการดูแลจัดการทรัพยากรของตัวเอง ความมั่นคงไม่ได้หล่นลงมาจากฟ้า แต่มันมาจากผืนดิน มาจากคนที่อยู่บนผืนดินรอบข้างกัน จากการรวมตัวกันต่อรอง จากการดูแลตัวเอง ที่เกริ่นมาเพื่อจะชวนคุยว่า ประชาธิปไตยโยงกับเรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างไร

เวลาที่เราพูดถึงเรื่องทิศทางของการเกษตร หรือวิธีการผลิตแบบต่างๆ จะเป็นแบบนาแปลงใหญ่ แบบ ประชากรรัฐ หรือใครจะเป็นคนนำในการผลิต ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องของการกระจายทรัพยากร รวมถึงงบประมาณที่ลงไปกับนโยบาย เวลาโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ ซึ่งมีอยู่มากพอสมควร เข้าไปในพื้นที่ ถ้าไม่มีระบบการต่อรองกัน งบประมาณก็มักจะกระจุกอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และเครือข่ายกลุ่มเล็กๆ ปีนี้ประธาน กลุ่มเกษตรกรแถวบ้านผมประกาศว่าจะไม่เสียภาษี เพราะเขารู้สึกว่าเงินที่ลงไป เขาไม่ได้ มันอยู่แต่ในกลุ่มก้อน ชนชั้นนำของท้องถิ่น เขาบอกว่า เดียวนี้กำนันผู้ใหญ่บ้านอยู่ในตำแหน่งจนถึงอายุ 60 ปี พวกนี้ก็ไม่จำเป็นต้องจ้อเรา แต่ถ้าต้องผ่านการเลือกตั้งปีครั้ง ยังไงก็ต้องจ้อพวกเราบ้าง ถ้าไม่เฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข หรือไม่ ประนีประนอมกลุ่มต่างๆ ก็จะมีเลือกตั้ง ฉะนั้น การหย่อนบัตรเลือกตั้งจึงสำคัญมาก

นี่คือประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน เป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงทรัพยากรหรือต่อรองกันได้

มากกว่าไปนั้น การรวมกลุ่มของเกษตรกรและชาวนาชาวไร่ เช่น ขบวนการชาวนา สมาคมชาวนา เป็นองค์กรที่ผมเรียกว่า “ฝึกระสือ” คือมีแต่หัว ตัวไม่มี มีแต่ผู้นำแกนนำ แต่ไม่เชื่อมโยงกับพี่น้อง ไม่ได้ทำหน้าที่ต่อรองให้พี่น้อง ได้แค่ไปนั่งเป็นกรรมการตรงโน้นตรงนี้แต่ไม่มีพลังในการต่อรอง ทำให้นโยบายถูกกำหนดมาจากภาครัฐกิจหรือบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่ ซึ่งมีที่ทางในกลไกการตัดสินใจเชิงนโยบาย การเมืองแบบล๊อบบี้ของกลุ่มธุรกิจอาศัยความสัมพันธ์ที่พวกเรามองไม่เห็นหรือมองข้าม แตกต่างจากพวกชาวไร่ชาวนาที่ต้องแสดงตัวตนบนท้องถนน ถึงจะได้ผล พอชาวนาไม่รวมตัวกันก็ไม่มีอำนาจต่อรอง ทิศทางจึงถูกกำหนดโดยธุรกิจขนาดใหญ่ ตัวละครในระบบไม่สามารถแข่งขันกันได้อย่างเท่าเทียมได้

ที่เราคุยกันมาทั้งหมด สิ่งสำคัญคือเรื่องประชาธิปไตย ธรรมชาติบาล หรือกระบวนการกำหนดนโยบาย ที่ทำให้ผู้คนมีส่วนร่วม สามารถต่อรองได้ โหวกเหวกโวยวายได้ อย่างตอนนี้ทหารห้ามทำนาฤดูแล้ง บางที่ยังไม่ได้ทำนาเลย เพราะว่าแล้งแล้วมาเจอฝน ก็ทำไม่ได้อีก แต่ชาวบ้านเดินขบวนก็ได้ ต่อรองอะไรไม่ได้เลย

2.6 สันทนาการทางปัญญากับครูผู้เพาะพันธุ์ปัญญา – สุธีระ ประเสริฐสรพร

“ปัญญาจะเกิดขึ้น เด็กพร้อมจะเรียนรู้ได้ ต่อเมื่อห้องเรียนคือพื้นที่ปลอดภัยสำหรับเขา นี่คือหลักสำคัญ ถ้าห้องเรียนเป็นพื้นที่แห่งความหวาดกลัว เด็กจะเรียนด้วยความทุกข์ สมองจะไม่เปิดรับการเรียนรู้ การเปลี่ยนห้องเรียน คือการเปลี่ยนสภาพบรรยากาศ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็ก ให้เป็นบรรยากาศที่เด็กรู้สึกปลอดภัย”

โครงการ ‘เพาะพันธุ์ปัญญา’ เป็นความร่วมมือระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กับธนาคารกสิกรไทย เป้าหมายสำคัญคือการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ ใช้การเรียนรู้ฐานวิจัย (research-based learning) เป็นธงนำ พัฒนาทักษะการคิด การใช้เหตุผล และการสังเคราะห์สร้างความรู้ได้ด้วยตัวนักเรียนเอง จากการลงมือทำจริงและเชื่อมโยงเข้ากับ ‘กฎธรรมชาติ’ ครูปรับบทบาทมาเป็นโค้ช ภายใต้อำนาจ ‘ถามคือสอน’ ในห้องเรียนที่นักเรียนรู้สึก ‘ปลอดภัย’

ในวาระที่โครงการ ‘เพาะพันธุ์ปัญญา’ เดินทางมาครบห้าปีเต็ม Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคมชวนอ่านบทสัมภาษณ์ของ รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรพร คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หัวหน้าหน่วยจัดการกลางโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา ซึ่งตัดตอนมาจากบางส่วนของหนังสือ Re-learning จากเรียนรู้สู่เรียนรู้ (สกว., 2559)

อ่านแล้วสนใจร่วม ‘เพาะพันธุ์ปัญญา’ ขอเชิญร่วมงาน “เพาะพันธุ์ปัญญาสำหรับเด็กไทย 4.0” เวทีนำเสนอผลงานระดับประเทศ ประจำปี 2560 ในวันเสาร์ที่ 25 มีนาคม 2560 เวลา 8.30-16.30 น. ณ ศูนย์ประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี ติดตามรายละเอียดและลงทะเบียนฟรีได้ที่เฟซบุ๊กเพาะพันธุ์ปัญญา (<https://www.facebook.com/pohpanpunya/>)

.....

Re-learning จากเรียนรู้สู่เรียนคิด : เพาะพันธุ์ปัญญา

อาทิตย์ เคนมี อภิตา มีเดช รุ่งฤทธิ เพ็ชรรัตน์ สัมภาษณ์และเรียบเรียง

เฉลิมพล ปิณฑนาवासกุล ภาพ

แนวความคิดในการเปลี่ยนห้องเรียนของโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กๆ อย่างไรบ้าง

ปัญญาก่อเกิดขึ้น เด็กพร้อมจะเรียนรู้ได้ ต่อเมื่อห้องเรียนคือพื้นที่ปลอดภัยสำหรับเขา นี่คือหลักสำคัญ ถ้าห้องเรียนเป็นพื้นที่แห่งความหวาดกลัว เด็กจะเรียนด้วยความทุกข์ สมองจะไม่เปิดรับการเรียนรู้

การเปลี่ยนห้องเรียน คือการเปลี่ยนสภาพบรรยากาศ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็ก ให้เป็นบรรยากาศที่เด็ก รู้สึกปลอดภัย ครูเองก็รู้สึกว่าคุณเสียหน้าตาเพราะไม่มีอำนาจ ขณะนี้หน้าตาของครูอยู่ที่การมีอำนาจเหนือเด็ก ต้องไปเปลี่ยนที่ครู เมื่อเปลี่ยนครูได้ ความสัมพันธ์กับเด็กจะเปลี่ยน บรรยากาศห้องเรียนจะเปลี่ยน มันจะกลายเป็นพื้นที่ปลอดภัยของเด็ก แล้วเด็กก็จะกล้าในการคิด

เมื่อใดที่ห้องเรียนเป็นพื้นที่แห่งอำนาจ เด็กจะไม่กล้าคิด เมื่อไม่กล้าคิด ก็ไม่เกิดความคิดหลากหลายมาแชร์กัน มันก็ไม่เกิดความสัมพันธ์ในการถาม ตอบ เถียง โต้แย้ง เรียนรู้ เอาข้อมูลที่เถียง ที่โต้แย้ง มาประมวลสรุป...มันไม่มี ก็ต้องรอฟังอย่างเดียว หรือกลายเป็นว่าฉันต้องเชื่อครูอย่างเดียว

ปัญหาอยู่ที่ว่าจะจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับเด็กนักเรียนอย่างไร

ต้องลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจลง ให้ครูเข้าใจว่า การเรียนรู้และการเกิดปัญญาของผู้เรียน มันเกิดในพื้นที่ที่เขา รู้สึกปลอดภัย ไม่หวาดกลัว

การเรียนการสอนสมัยใหม่จึงพยายามเน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลางใช้ไหม

ใช่ แต่ครูไม่รู้ว่าการสอนแบบเอาเด็กเป็นศูนย์กลางเป็นอย่างไร แบบเดียวกับ backward design ก็ไม่รู้ว่าทำอย่างไร โรงเรียนจึงปล่อยให้เด็กเรียนเอง เพราะครูไม่รู้

ปัญหาอีกอย่างคือ มันเกิดจากระบบอบรม ไม่เอาครูมาทำ PLC (Professional Learning Community หรือชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ) กัน การสอนคนและการสร้างการเรียนรู้มันเกิดจากทักษะปฏิบัติเยอะมาก คนที่เป็นครูจำนวนมาก เขาเป็นได้เพราะทักษะในการปฏิบัติ คือนอกจากจะมีความรู้ในตัวเองแล้ว เขายังเข้าใจวิธีการเรียนของลูกศิษย์

แล้ววิธีการเรียนของลูกศิษย์สมัยใหม่ ครูต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ถาม อย่างที่ผมสอนคุณเรื่องการออกแบบ ผมตั้งคำถามว่า อะไรทำให้น้ำแข็งละลาย เมื่อคุณตอบไม่ได้ผมก็ถามใหม่ เอาน้ำแข็งไปตั้งไฟมัน

ละลายเร็วไหม เพื่อให้คุณตอบให้ได้ว่ามาจากความร้อน เมื่อคุณรู้ว่าคุณร้อนทำให้น้ำแข็งละลาย ผมก็ถามต่อว่า ความร้อนมาจากไหน คุณก็จะเห็นว่าความร้อนมาจากข้างนอกที่มันเข้ามา ถ้าผมถามต่อไปเรื่อยๆ เดี่ยวคุณก็จะรู้ว่าคุณร้อนมาจากยา โดยการตั้งคำถามว่า ถ้าเราต้องการให้ยาเย็นลงจากเดิมอยู่ที่อุณหภูมิ 30 องศา เราทำให้นมันเย็นได้ยังไง เดี่ยวคุณก็จะตอบว่ามันสูญเสียความร้อน แล้วความร้อนที่ทำให้น้ำแข็งละลายมายังไง ผมก็จะถามไปเรื่อยๆ จนกระทั่งคุณรู้อย่างนี้คือกระบวนการสอนด้วยถาม ครูต้องเปลี่ยนบทบาท ไม่ใช่ผู้บอกอีกต่อไป

ถามคือสอน เป็นทักษะใหม่ของครู เพราะครูติดนิสัยบอก ความคิดของครูต้องไวมาก เมื่อเด็กตอบมา ครูต้องตั้งคำถามใหม่ เมื่อคุณตอบมา ผมรู้ว่าคุณไม่รู้ ผมก็ต้องตั้งคำถามใหม่ เดี่ยวก็รู้อย่างนี้ ครูที่ตั้งคำถามต้องไวมาก ไวจากการฟังคำตอบของผู้เรียน แล้วตั้งคำถามใหม่ พอเขาตอบมาใหม่ ก็ตั้งคำถามใหม่ จนกระทั่งเขารู้เอง

เพราะฉะนั้นครูไม่ใช่ผู้บอกความรู้ ครูคือผู้ถามต่อความคิด ครูคือหมาต้อนแกะ เวลาจะต้อนแกะหมาต้องรู้หลายอย่าง หนึ่ง-ประตูคอกอยู่ตรงไหน ถ้าไม่รู้ตำแหน่งของประตูคอกมันต้อนไม่ได้แน่ๆ เพราะต้องต้อนแกะให้เข้าคอก สอง-รู้ภูมิประเทศที่แกะจะไป ต้องไปต้อนไว้ไม่ให้แกะหลบเข้าป่า สาม-ต้องรู้จักการวิ่งของแกะ รู้ว่าแกะกลัวเสียงเท่า หมาจึงต้อนได้สำเร็จ

แกะ คือความคิดของเด็กที่จะต้องถูกครูต้อนไปเข้าสู่ประตูการรู้ด้วยตัวเอง เมื่อแกะเข้าประตูเองแล้วจึงค่อยปิดประตู

การถามคือการสอนของครู ครูต้องเข้าใจวิธีการต้อนความคิดของเด็ก ครูต้องรู้ 3 อย่าง หนึ่ง-รู้ความรู้สุดท้ายที่ต้องการให้เด็กไปถึง สอง-รู้เส้นทางการเดินของความคิด สาม-รู้ความคิดของเด็กขณะนั้น ว่าเขาจะรู้อะไร ไม่รู้อะไร ต้องตั้งคำถามใหม่ ต้อนไปเรื่อยๆ นี่คือนิสัยการถามคือสอน ซึ่งครูทำไม่ได้โดยง่าย เพราะครูเป็นผู้ไปทောင်းความรู้เพื่อมาบอกเด็ก แล้วเด็กก็จะไม่ชอบตอบ เพราะบรรยากาศไม่เอื้อ แต่ถ้าหากถามต้อนแบบนี้เด็กสนุกจะตาย

นอกจากการเปลี่ยนบรรยากาศห้องเรียน ยังมีวิธีใดอีกบ้างที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน

ครูต้องหาโจทย์จากเรื่องใกล้ตัว สร้างแรงบันดาลใจให้เด็ก สร้างความสนใจให้เขา เขาจะเรียนจากแรงบันดาลใจ การสร้างแรงบันดาลใจเกิดจากหลายอย่าง วิธีการที่ครูสามารถทำได้ เช่น การมานั่งทบทวนความรู้สึกร่วมกัน การเขียนไดอารี่ แล้วเอาไดอารี่มานั่งคุยกัน การมองเป้าหมายไปข้างหน้าร่วมกัน สารพัดอย่าง ซึ่งเรื่องเหล่านี้ครูต้องรู้

กรณีห้องเรียนเพาะพันธุ์ปัญญาที่โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา ถือเป็นการบูรณาการการเรียนรู้ที่ไม่ได้แยกศาสตร์ แต่ละแขนงออกจากกัน แล้วจัดการอย่างไรกับตารางสอนปกติ

ตอนที่เรามาเพาะพันธุ์ปัญญา เราบอกว่า หนึ่ง-เราขอครูมาบูรณาการสาระ 4-5 คน ให้จัดทีมมา สอง-เราทำทั้งห้อง สาม-เราทำเรื่องเดียว แต่แตกประเด็นไปหลายเรื่อง คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ห้องหนึ่งมี 30-40 คน แตกไป 10 เรื่อง เรื่องหนึ่งก็ทำประมาณ 3-4 คน เลือกว่าใครทำคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์

ทุกอาทิตย์เราจะให้มีหนึ่งป้ายหรือหนึ่งเช้า ให้เวลา 3 ชั่วโมงเป็นของเขา ให้เขาเอาสิ่งที่ค้นพบในอาทิตย์นั้นๆ มาแลกเปลี่ยนกัน คนที่ทำโจทย์วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ จะมาเล่าเรื่องที่ตัวเองกำลังทำ ว่าทำไปถึงไหนแล้ว พวกที่ออกไปหาข้อมูลสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ก็จะเอาเรื่องที่ตัวเองทำมาเล่า

ที่นี้มันอาจจะกระทบตารางสอน สมมติว่า ม.3 มี 5 ห้อง แล้วเราทำโครงการอยู่ห้องเดียว มันกระทบตารางสอนหมด มันก็ทำยาก แต่ถามว่าจริงๆ ทำได้ไหม ก็ทำได้ เพราะเด็กต้องทำการศึกษด้วยตัวเอง (Individual Study: IS) เยอะมากอยู่แล้ว ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เคมี ชีวะ ทำ IS หมด ผมก็บอกทั้งหมดนี้ให้ลองเอาชั่วโมงเรียนเข้ามารวมกันสิ แล้วจัดตารางสอนใหม่ ถ้าเราเอาพวกนี้มาบูรณาการ แล้วเอามารวมเวลามันก็จะได้

แต่หนึ่งชั้นเรียนจะมีหลายห้อง มันจะกระทบตารางสอนของห้องอื่นด้วย เพราะครุมาวมกันตรงนี้เสียแล้ว ถูกถือเวลาแล้ว ฉะนั้น ข้อเสนอของเราเรื่องจัดการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ อาจยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่าไร เพราะกระทบเขาเยอะมาก แต่ถ้าครูมีใจแล้ว เขาทำของเขาเองได้ ไม่ว่าจะเป็นช่วงเย็น หรือเสาร์-อาทิตย์

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ เมื่อเด็กเปลี่ยน ครูคนอื่นจะเริ่มเห็นว่าเด็กเปลี่ยนไปเยอะ แล้วเขาจะตั้งคำถามว่าเกิดจากอะไร เพราะว่าเพาะพันธุ์ปัญญามีครูเพียง 5-10 คนในโรงเรียน ขณะที่โรงเรียนมีครูเป็นร้อย สัดส่วนมันน้อย เขาอาจจะไม่รู้ เขาจะรู้ก็ต่อเมื่อเด็กขึ้นชั้นไปอีกชั้นหนึ่ง แล้วเขาสงสัยว่า ทำไมเด็กพวกนี้พฤติกรรมเปลี่ยน ไม่เหมือนเด็กกลุ่มอื่นๆ เพราะวิธีการเรียนของเด็กจะเปลี่ยนไป เด็กจะกล้าพูด กล้านำเสนอ กล้าตอบ กล้าแย้ง สารพัดอย่าง

โครงการเพาะพันธุ์ปัญญาที่ลงพื้นที่ตามมหาวิทยาลัย โดยให้อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นที่เลี้ยง มีลักษณะเป็นอย่างไร

คือต้องมีคนดูแลในพื้นที่ ปัญหาของการศึกษาที่ไปลงโครงการต่างๆ ในโรงเรียน คือไปแล้วก็ทิ้ง ให้เงินก้อนหนึ่งไปทำ แล้วก็ไม่มีใครช่วยสานต่อ

เวลาทำพหุพันธูปัญญา โครงการงานฐานวิจัยเป็นเรื่องยาก เพราะฉะนั้นครูจะกลัว เว้นแต่ว่ามีแบ็คอัพ เป็นที่ปรึกษา เราก็สร้างระบบพี่เลี้ยงขึ้นมา เราไปเยี่ยมครู ไปเยี่ยมโรงเรียน ตรงนี้ครูชอบมาก เพราะครูบอกว่า โครงการต่างๆ ที่ สพฐ. ให้มา เหมือนรับจ๊อบ อบรม 3-4 วัน แล้วก็จบไป กลับไปอาจจะทำต่อไม่ได้ เพราะไม่รู้ จะหาใครมาช่วย แต่โครงการนี้พี่เลี้ยงจะได้รับมอบหมายให้ลงไปช่วยครูที่โรงเรียน เพราะฉะนั้นครูจะรู้สึก สบายใจขึ้น คือมีที่ปรึกษาให้ มีอะไรก็ถามได้ อันนี้คือข้อดี และเราลงทุนกับการมีพี่เลี้ยง

แต่ก่อนที่จะทำอย่างนี้กับพี่เลี้ยงได้ เราต้องเปลี่ยนวิธีคิดพี่เลี้ยงอีกรอบหนึ่งก่อน เพราะพี่เลี้ยงใน 8 มหาวิทยาลัย มีครุศาสตร์อยู่ส่วนหนึ่ง ในส่วนของพี่เลี้ยงก็มีการเปลี่ยนตัวไปหลายคน ต้องเหลือคนที่มีความจริงใจ จากการได้เข้าไปสัมผัสครูและนักเรียนในพื้นที่

มีกระบวนการการคัดสรรพี่เลี้ยงอย่างไร

ผมไม่ได้หาพี่เลี้ยงเอง สกว. เป็นคนส่งมาให้ ผมหาพี่เลี้ยงเองแค่ 2 มหาวิทยาลัย คือ ศิลปากร กับ สงขลานครินทร์ ที่เหลือ สกว. จะบอกว่าคนไหนเป็นพี่เลี้ยงได้ หน้าที่ของผมนี่คือ ไปเจอเขาครั้งแรก แล้วก็นั่งคุยกัน แล้วก็เล่าให้ฟังว่าเราจะทำอะไรกัน ถ้าคุณจะทำ เรามีวิธีการอย่างนี้ แล้วผมก็เริ่มพัฒนาพี่เลี้ยงให้รู้จัก RBL หรือ Research-based Learning ก่อน ให้รู้จักเหตุกับผลก่อน

ปกติแล้วตัวพี่เลี้ยงเองต้องใช้เวลาปรับเปลี่ยนวิธีคิดมากน้อยแค่ไหน

ถ้าเป็นฝั่งคณะวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์น่าจะโอเค แต่ถ้าเป็นครุศาสตร์ หรือสังคมศาสตร์อาจจะ ต้องมีเวลาทำความเข้าใจกัน ซึ่งเราใช้เวลาทำความเข้าใจ ทั้งเรื่องเหตุและผล เรื่องการศึกษา หลักสูตร และ วิชาโครงการ รวมแล้วประมาณ 6 เดือน

นอกจากต้องให้ครูเข้าใจกระบวนการเรียนรู้แล้ว เรื่องจิตวิญญาณของความเป็นครูจะต้องปลูกฝังกัน อย่างไรบ้าง

เราเวิร์คชอปกัน 3 วัน 2 คืน มันจะออกมาประมาณว่า ครูร้องไห้ แล้วสารภาพผิด นั่นแหละคือ คำตอบ ทำให้ครูสารภาพผิด แล้วบอกว่าฉันจะกลับตัวใหม่ ฉันจะปรับปรุงตัวใหม่ นี่คือการกระบวนการพัฒนาครู ในเรื่องจิตวิญญาณ

ในความเห็นของอาจารย์มองว่า จิตวิญญาณของครูสูญเสียให้กับอะไรบ้าง

สูญเสียให้กับระบบจรรยาบรรณในระบบอำนาจ ฉันเป็นผู้คุมอำนาจ จึงลืมนัดพื้นที่ปลอดภัยให้เด็ก

หลังจากที่ครูร้องไห้แล้ว ครูปรับปรุงตัวจริงหรือเปล่า

ผมคิดว่าการร้องไห้คือการ transform จากข้างใน ร้องไห้เมื่อไหร่แสดงว่าสำนึกตัว และเมื่อ transform จากข้างในแล้วมันจะมั่นคง อย่างครูคนหนึ่งอีก 3 ปีจะเกษียณ เขาถามว่า ทำไมต้องมาเรียนรู้ เพาะพันธุ์ปัญญา โครงการฐานวิจัย ไม่เอาแล้วๆ อีกอย่างเขาก็ไม่ได้สอนวิทยาศาสตร์ แต่เรียนๆ ไป เรื่องจิตตปัญญาไป transform ตัวเขา สุดท้ายครูคนเดียวกันนี้เป็นคนบอกว่า นี่คือรางวัลของชีวิตการเป็นครูมา 30 ปี

อย่างที่โรงเรียนเขมราฐพิทยาคม อุบลราชธานี มีครูคนหนึ่งชื่อ ครูเรวดี ปีแรกเข้าโครงการของเราครูตื่นเต้นมากเลย เธอเขียนสะท้อนมาว่ามีความรู้สึกอย่างไรที่เข้ามาร่วมโครงการนี้หลังจากผ่านเวิร์คช็อปมาแล้ว เธอมีความรู้สึก ว่าฉันค้นพบใหม่แล้ว ฉันมีพลังแล้ว กลับไปฉันจะทำงานนี้ให้สำเร็จ นี่คือปีแรก

ปีที่สอง ผมเจอครูเรวดี ผมก็เฝ้าดูครูเรวดี ปีที่แล้วเธอก็มากเลย ปีนี้เธอห่อเหี่ยว บอกจะเลิก มันเกิดอะไรขึ้น คาดว่าน่าจะเกิดจากระบบข้างใน เพราะครูคนนี้มีเจตจำนงแน่วแน่มากในปีแรก เธอเขียนเอาไว้กินใจมากกว่าจะเปลี่ยนแปลงตัวเอง แต่ทำไมปีสองเธอห่อเหี่ยว เธอจะเลิก

สาเหตุที่ครูเรวดีท้อแท้ เพราะเรื่องปกติของโรงเรียน ผมก็บอกพี่เลี้ยง ช่วยดูครูเรวดีให้ผมหน่อย ข้างในครูมันคงนะ ต้องมีอะไรมากระทบแน่ พอพ้นปีที่สองไปได้ ปีที่สามครูเรวดีไปไกลเลย

อีกกรณีของโรงเรียนเขมราฐพิทยาคม นอกจากสิ่งที่เกิดขึ้นกับครู ก็เป็นการ transform ของเด็กผู้หญิงที่ชื่อ ออย

ส่วนอีกคนชื่อ ครูตุ้ม โรงเรียนท้ายหาด ของศูนย์มิตติล เขามาพบผมก่อนหน้านี้ เขาบอกไม่ไหว ที่โรงเรียนไม่มีใครเข้าใจสิ่งที่เขาทำเลย ตัวเขาเองก็ใกล้จะเกษียณแล้ว แต่เมื่อผมเจอเขาอีกครั้งหนึ่ง เขาบอกว่ารอบนี้เขาลุกขึ้นสู้ใหม่ ไม่กลัวใครแล้ว เขาตั้งใจว่าเขาจะทำอย่างนี้แหละ

อยากทราบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับออย

ออยเป็นเด็กเก่งกิจกรรมที่ย้ายมาจากโรงเรียนอื่น มาเข้าโรงเรียนเขมราฐพิทยาคม แล้วมาอยู่ห้องเพาะพันธุ์ปัญญา เธอเข้ากับเพื่อนไม่ได้ เพราะจะเด่น จะนำ ไม่ยอมฟังเพื่อน มีความเป็นตัวของตัวเองสูงมาก สุดท้ายไปบอกครูว่า หนูขอแยกกลุ่ม หนูจะทำคนเดียว อย่าให้ใครมายุ่งกับหนู ออยก็ไปทำคนเดียว

เสร็จแล้วออยก็เริ่มเรียนรู้จากการที่ทำงานคนเดียว จากการไม่มีเพื่อนให้คำปรึกษา เพราะมันไม่เป็นโครงการแบบที่เธอเคยรู้จักมาก่อน เมื่อทำไม่ได้ เธอร้องไห้ บอกครูว่าขอเลิก แล้วก็นั่งคุ้ยกัน

สุดท้ายออยเรียนรู้ด้วยตัวเองว่า เริ่มทำงานนี้ด้วยการเอาตัวเองเป็นใหญ่ ออยกลับไปร้องไห้ขอโทษเพื่อน แล้วเพื่อนก็ยอมรับเธอกลับมาเข้ากลุ่มอีกครั้ง แล้วออยก็มาเล่าให้ฟังว่ามีความสุขมาก จากเดิมที่เข้ากับเพื่อนไม่ได้ เพราะเธอย้ายมาจากโรงเรียนต่างถิ่น ไม่มีเพื่อน เป็นนักกิจกรรม โดดเด่น แล้วมั่นใจในตัวเองว่าจะ

ทำโครงการนี้ได้ แต่โครงการนี้นั้นยากเกินไปเมื่อเทียบกับโครงการเดิมที่เธอรู้จัก ออຍกลับมาเข้าใจตัวเอง เข้าใจเพื่อน แล้วออຍก็ลดตัวเองลง จากเดิมที่ไม่ยอมฟังใคร อึดอัดสูงมาก แล้วเขาบอกว่า เขาเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเขาอมลตตัวเอง นั่นเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของออຍ ซึ่งน่าสนใจมาก

อันนี้ต่างจากกรณีแจ้ห่ม แจ้ห่มคือการเปลี่ยนแปลงของเด็กทั้งกลุ่ม ซึ่งต้องผ่านงานหนักที่มีอุปสรรค ผ่านกระบวนการที่หัดหู้ แล้วครูเข้าไปช่วย ครูเขียนจดหมายถึงนักเรียน ซึ่งจดหมายครูน่าอ่านมาก แล้วจดหมายที่เด็กตอบครูก็น่ารักมาก นั่นทำให้ครูกับเด็กกลับมาฮึดใหม่ บอกว่าเราจะสู้กันใหม่ แล้วก็เริ่มต้นไถนาใหม่เลย ซึ่งมันมหัศจรรย์มาก

อาจารย์ติดตามความเคลื่อนไหวและการเติบโตของเด็กๆ อย่างไร

ผมติดตามจากในเฟซบุ๊ก ตอนที่ผมเห็นภาพเด็กถางหญ้า ตัดหญ้า ผมบอก ครูนิ่ม-ตริณัฐ เพชรแสนงาม ว่า ผมกลัวจังเลย หนึ่ง-เด็กไม่เคยทำงาน ขูดจอบไม่เป็นหรอก มือพอง สอง-เด็กไม่รู้หรอกว่า ความสนุกวันนี้ จริงๆ มันต้องดูแลไปอีก 3-4 เดือน เดี่ยวมันจะมีน้ำแห้ง เดี่ยวเพลี้ยจะมา หลัวร์ก เด็กไม่รู้หรอก เด็กเห็นเฉพาะหน้าวันนี้ แล้วต่อไปวันหน้าเกิดมีอุปสรรคขึ้นมา แล้วเขาแพ้ มันจะเป็นบาดแผลนะ ว่าเขาทำไม่สำเร็จ ทั้งๆ ที่เขาเป็นเด็กเก่ง ทำไมแค่นี้ทำไม่สำเร็จ

ผมก็บอกว่า ครูนิ่มต้องระวังนะ งานนี้ครูนิ่มทำเกินตัว ทำอยู่คนเดียว ไปคุมเด็ก 29 คน ทำงานหนัก แล้วมองไม่เห็นอนาคตว่าจะแก้อุปสรรคอย่างไร ผมขออย่างเดียว เมื่อไหร่ที่เกิดอุปสรรคขึ้น ครูต้องอย่าให้เด็กล้ม ไม่อย่างนั้นมันจะเป็นบาดแผลของการทำงานในโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา เด็กจะไม่มั่นใจ เพราะเป็นเด็กเก่ง แต่ทำไม่สำเร็จ

จากนั้น เด็กเริ่มมีปัญหา กัน เริ่มท้งงาน เริ่มบ่น เริ่มทะเลาะกันในเฟซบุ๊ก พอผมรู้อย่างนี้ ผมรีบบอกครูนิ่มว่า ครูต้องหาวิธี นั่นละ แล้วเธอก็เขียนจดหมาย ความในใจของครูนิ่ม แล้วส่งให้เด็กอ่าน ครูนิ่มเล่าในคลิปของเธอเอง มูลนิธิสยามกัมมาจลไปทำเรื่องราวของครูนิ่มเลย ครูนิ่มเขามีวิธีการที่น่าสนใจมาก เขาเปิดเวทีเปิดใจก่อน แล้วชวนเด็กมานั่งล้อมวง เสร็จแล้วก็บอกว่า พวกเราจะเปิดใจคุยกัน ครูจะเป็นแรกที่เปิดใจกับพวกเธอ แล้วครูก็นั่งตรงกลาง ครูก็เล่าชีวิตครู เปิดใจ แล้วก็ร้องไห้ เด็กก็ตกใจ

ทีนี้ ผมตามดูไดอารี่ ครูนิ่มไม่ยอมเขียนไดอารี่ตอนนี้ แต่เด็กเขียน ผมเลยรู้ เด็กเขียนว่า ครูนิ่มมานั่งเปิดใจกับพวกเรา แล้วก็ร้องไห้ แต่ครูนิ่มไม่เขียน

ความจริงเรื่องครูนิ่ม ผมไปเจอครั้งแรกที่ราชภัฏลำปาง ครูนิ่มเป็นครูรุ่นที่สองที่ได้รับมอบหมายให้มาทำ เสร็จแล้วเธอไม่รู้อะไรเลย กลุ่มใจมาก เธอก็ไปอ่านหนังสือที่ผมเคยแจกไว้ พออ่านหนังสือก็บันทึกลงสมุด เธอบอกว่า อ่านหนังสือเล่มแรกของผม เธอเข้าใจแล้ว มันต้องทำอย่างนี้แหละ เธอสื่อสารกับตัวเอง เสร็จแล้วพอปฏิบัติไประยะหนึ่ง ที่ลำปางเขาเปิดเวทีลำปางวิจัย ก็คือให้อาจารย์มหาวิทยาลัยมีเวทีในการนำเสนอ

ผลงานวิจัย แล้วเขาจัดเวลาให้ครูเพาะพันธุ์ปัญญาไปนำเสนอด้วย ครูน้อมก็ทำวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน ว่าเขาเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง

งานวิจัยชิ้นแรกของครูน้อมไปเสนอ International Conference ที่หัวหิน ศูนย์พี่เลี้ยงมหิดลจัด แล้วเราเอางานวิจัยของครูไปได้ประมาณ 7 เรื่อง เราก็บอกว่าเราจะเปิดเวที แล้วนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษ ครูไม่เคยไป พี่เลี้ยงก็ช่วยกันใหญ่ ฝึกภาษาอังกฤษกันน่าดู พอครูขึ้นเวทีได้ ก็ดีใจกันมากๆ

แล้วงานที่ลำปางเป็นงานก่อนหัวหิน ผมก็ไปดูงานลำปางวิจัย ครูน้อมก็นำเสนอในห้องใหญ่ เด็กนักเรียนก็นั่งฟัง ครูน้อมก็เล่าวิธีการทำวิจัยของเธอ วิธีการเก็บข้อมูล แล้วก็มาสรุปการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน เพราะงานวิจัยของเธอคือ การเปลี่ยนแปลงของนักเรียนในด้านต่างๆ ของศตวรรษที่ 21 อันเนื่องมาจากโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา

วิธีการของครูน้อมคือ ให้เด็กเป็นคนเขียนไดอารีบันทึกการเปลี่ยนแปลงของตัวเอง แล้วเอามาทำ content analysis แต่พอขึ้นสไลด์สุดท้าย ครูพูดไม่ออก ข้อสรุปงานวิจัยนี้ เรื่องการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน แล้วเธอก็ชูไดอารี เสร็จแล้วก็ร้องไห้ พูดไม่ออก เด็กๆ ก็ปรบมือกัน แล้วครูก็เก็บของลงจากเวที

เหตุการณ์วันนั้น ครูน้อมไม่ยอมบันทึก แต่เด็กบันทึก เด็ก 4-5 คนเขียนไดอารีบอกว่า วันนี้ครูน้อมขึ้นเวทีนำเสนอ ตอนแรกดูสนุกมากเลย ที่ครูฉายมีแต่รูปพวกเรากำลังทำงานกัน แต่ไปๆ มาๆ สุดท้ายครูน้อมร้องไห้ แล้วเด็กก็เล่าความรู้สึกของตัวเองตอนที่เห็นครูน้อมร้องไห้

วันนั้นผมอยู่ในเหตุการณ์ มันแปลกมากเลยที่คนขึ้นไปร้องไห้ โดยพูดสไลด์สุดท้ายไม่ออก ต่อหน้าเด็กนักเรียนของตัวเอง มันจะเกิดอะไรขึ้น นักเรียนต้องช็อกแน่ๆ เห็นครูน้อมร้องไห้ ผมก็เลยนัดครูน้อม ว่าอีก 2 อาทิตย์ผมจะขอไปดูที่โรงเรียน ผมก็ได้ไปเห็นทุ่งนาที่เด็กทำ ผมคิดว่ามันเกิดความเปลี่ยนแปลงกับตัวเขา มันเกิด group transformation แล้วเด็กรุ่นนี้เป็นเด็กที่รักกันมาก ผ่านอุปสรรคมาด้วยกัน เหมือนชาวค่ายที่ไปเข้าค่ายกัน กินข้าวหม้อเดียวกัน ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

นอกจากความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นกับเด็กๆ แล้ว ตัวครูเองก็มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากใช่ไหม

ผมคิดว่า ครูน้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงข้างในจากการที่ครูมาเข้าโครงการนี้ แล้วเปลี่ยนตัวเอง อย่างที่บอก ที่แรกเธอเป็นครูประเภทฮาร์ดคอร์ เขี้ยิบ ดุ เธอเปลี่ยนไปเยอะ ครั้งแรกครูน้อมสอนแบบตั้งคำถามไม่เป็น ผมเห็นในเฟซบุ๊กนะ ผมจึงพัฒนาเทคนิคขึ้นใหม่ คือสอนให้ฝึกการตั้งคำถาม รอบเดียวครูน้อมเป็นเลย เสียตายตอนนี้เธอย้ายโรงเรียนแล้วเพราะเป็นคนในเมืองลำปาง เลยย้ายจากแจ้ห่มไปอยู่โรงเรียนลำปางกัลยาณี ซึ่งไม่อยู่ในโครงการของเรา

หลังจากที่ครูนี้มั่วร้องไห้ ผมก็ลงพื้นที่อีก 2 อาทิตย์ แล้วผมอ่านไดอารี่ อาทิตย์ถัดมาเกิดปัญหาในโรงเรียน ผมเลยแปลกใจ ตอนที่ผมลงไปทุกคนศึกษามากเลย พอผมกลับมาอาทิตย์เดียวปัญหาเกิดขึ้นทันที ปัญหาในโรงเรียนมัน dynamic มาก ตอนที่ผมลงไปดูโรงเรียน ผมไปพบกับครู แล้วเอาพี่เลี้ยงไปอยู่กับนักเรียน นั่งทำกิจกรรม ผมไปแก้ปัญหาก็ครู เอาโจทย์มานั่งคุยกัน แล้วดูดีไซน์ตัวโครงการ เสร็จแล้วตอนที่ลงท้องถิ่น ครูก็ไปเจอกับเด็ก มีภาพหนึ่งตอนที่ครูเดินเข้าไป เด็กเข้ามาขอบคุณแล้วร้องไห้อีกรอบหนึ่ง เพราะว่าอะไรไม่รู้ไหม เพราะว่าตอนที่ผมไป ปกติ ผอ. มาต้อนรับ ครูนี้มั่วก็ออกไปกล่าว เพราะ ผอ. ก็ไม่รู้เรื่องว่าทำอะไรกันอยู่

ครูนี้มั่วก็ออกไปกล่าวรายงาน กล่าวรายงานได้สักนาที เธอร้องไห้ เสร็จแล้วก็มั่วตัวแทนนักเรียนไปกล่าวขอบคุณ ผอ. เด็กก็ร้องไห้ เสร็จแล้วผมบอกว่าครูไปทำกิจกรรมกับผมก็แล้วกัน ครูก็ไป นักเรียนก็อยู่กับพี่เลี้ยง พี่เลี้ยงบอกให้นักเรียนเขียนจดหมายถึงครู เขียนบันทึกลงกระดาษเอสี่ ใ้ปากกาเมจิกเขียนสั้นๆ ว่าฉันรู้สึกอย่างไรเมื่อเห็นครูร้องไห้ เด็กก็เขียนกัน แล้วพี่เลี้ยงก็รวบรวมเอาไว้ ผมก็ไปอยู่กับครู

สักพักหนึ่งพอได้เวลา ผมก็พาครูมาหาเด็กเพื่อจะลงท้องถิ่น เด็กก็เข้ามาทักครูแล้วร้องไห้อีกรอบหนึ่ง นั่นคือ transform แล้ว ครูกับศิษย์ transform แล้ว transform ดูตรงไหน มันดูการเปลี่ยนแปลงในของครู การเปลี่ยนของครูที่จิตใจ มันเห็นครูเปลี่ยนแปลง

ที่โรงเรียนขุนหาญวิทยาสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ มีปรากฏการณ์ที่น่าศึกษาเกิดขึ้น หลังจากเราพาครูทั่วประเทศไปดูเคสครูนี้มั่ว พอกลับไปเขาก็ทำตามกันหมดเลย ครูแจ้ว ที่ขุนหาญก็ชวนเด็กๆ ไปทำนาบ้าง ที่นี้พอเปิดเทอมใหม่ เด็กพาพะพันธุ์ปัญญารุ่นพี่อยากให้น้องเรียน ก็ตั้งโต๊ะแคมเปญให้น้องมาเรียนพาพะพันธุ์ปัญญา รอง ผอ. ฝ่ายวิชาการไม่ยอม เพราะเด็กแห่เข้ามาเรียนพาพะพันธุ์ปัญญา รอง ผอ. บอกว่าไม่ได้ ต้องแบ่งไปรองรับโครงการต่างๆ ของ สพฐ. ด้วย

เด็กๆ ที่เข้าแถวลงทะเบียนเลยต้องถูกตัดแถว ปรากฏว่า เด็กร้องไห้ เพราะไม่ได้เรียนพาพะพันธุ์ปัญญา หลังเลิกเรียนก็กลับไปบอกแม่ พอได้เด็กบางคนแม่เป็นครู แม่กลับมาถามว่า ทำไมลูกฉันไม่มีสิทธิ์ได้เรียน ลูกฉันต้องมีสิทธิ์ได้เรียน ก็เป็นเรื่องเป็นราวใหญ่โตเลย

นี่คือปรากฏการณ์ที่เห็นผลไปยังผู้ปกครอง เพราะว่าพฤติกรรมของนักเรียนนั้นเปลี่ยนไปเยอะ

ล้อมกรอบ

จากประสบการณ์ที่สั่งสม สู่โครงการเพาะพันธุ์ปัญญา

ความเชื่อที่เกิดจากประสบการณ์ ในฐานะที่ไม่ได้เป็นผู้จบด้านการศึกษาโดยตรง ทำให้ผมกลับยิ่งเชื่อในประสบการณ์ ผมเชื่ออะไร? และความเชื่อนั้นกลายมาเป็นโครงการเพาะพันธุ์ปัญญาได้อย่างไร

1. เชื่อว่า Learning by Doing ต้องไม่หยุดที่ปฏิบัติ การศึกษาต้องเอาผลจากการปฏิบัติมาอธิบายด้วยสาระอันเป็นกฎธรรมชาติ

2. กระบวนการหมุนเกลียวปัญญาของมนุษย์ ให้ปัญญากระดับสูงขึ้น เรียกว่า ‘วิจัย’

3. เห็นว่า ‘วิจัยคือกระบวนการสร้างปัญญาให้แก่ผู้ทำวิจัย’ ทำให้เชื่อว่า วิจัย คือ กระบวนการของการศึกษายุคใหม่ ยุคที่ความรู้หาได้เพียงปลายนิ้วสัมผัส

4. ครูต้องเป็นผู้เข้าใจวิจัยในมิติกระบวนการการศึกษาที่พัฒนาปัญญาผู้เรียน และต่อไปนักเรียนคือผู้ทำวิจัย ไม่ใช่ครู เราต้องเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาปัญญาได้ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้ชี้แนะ (coach) เท่านั้น ปัญหาคือ ครูเข้าใจวิจัยอย่างไรต่างหาก

5. เราเชื่อว่าครูเป็นผู้ทำวิจัย เพื่อให้เชี่ยวชาญในความรู้ หรือวิธีการหาความรู้ แล้วเอาความรู้นั้นมาจัดการศึกษาให้เกิดผลสัมฤทธิ์แก่นักเรียน แต่อดีตได้พิสูจน์แล้วว่าผิด ครูได้เลื่อนวิทยฐานะกันถ้วนหน้า แต่นักเรียนกลับมีผลการศึกษาแย่งลง ดังนั้น วิธีที่ปฏิบัติกันมานั้นควรต้องพิจารณาใหม่

6. ไม่ปฏิเสธวิชาชีพครู แต่ปฏิเสธการเอาสถิติมาเป็นเครื่องมือวิจัยเพื่อการศึกษาของครูและนักเรียนมัธยม มิใช่เพราะสถิติดอกหรือที่ทำให้ครูทั่วประเทศกลัววิจัย

7. การวิจัยแบบที่ครูทำกันนั้นเป็นงานวิจัยหาความรู้สมัยก่อนพุทธกาล วิจัยที่ทำให้พันทุกข์แท้ที่จริงแล้วเกิดจากการเปลี่ยน paradigm มาเป็น ‘ผลเกิดจากเหตุ’ (อิทัปปัจจยตา) กฎธรรมชาติข้อนี้ค้นพบมา 2,600 ปีแล้ว

8. โครงการเพาะพันธุ์ปัญญาต้องเปลี่ยนครูให้เข้าใจวิจัยในหลัก ‘ผลเกิดจากเหตุ’ ซึ่งที่ผ่านมาเปลี่ยนความเข้าใจของครูได้ แต่ครูยังเอาไปปฏิบัติเพื่อ coach นักเรียนไม่ได้ดีนัก เราต้องหาทาง detox ครูกันอีกมาก เพราะความเป็นปัจเจกจัดตั้ง ผมจึงคิดว่าไม่น่ามีวิธีใดดีไปกว่าการให้ครูทำวิจัยในแนวคิดนี้ให้เป็นด้วยตนเองก่อน

9. ที่ ครูตรีบุษ (แจ่มวิทยา) เขียนในเฟซบุ๊ก และผมเอามาบันทึกนี้ ทำให้ยืนยันแนวทางการเปลี่ยนแปลงว่า เราต้องเปลี่ยนที่ครู และการเปลี่ยนต้องเปลี่ยนไปที่ใจ ปัจจัยที่ทำให้ครูเปลี่ยนที่ใจคือ ‘การ

เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม’ ของนักเรียน เราเปลี่ยนคนให้มีความรู้ได้จากการสอน แต่การเปลี่ยนพฤติกรรมต้องใช้เครื่องมือใหม่อย่างที่เราจะพินิจปัญหาให้อยู่ การเปลี่ยนของนักเรียนปลุกจิตสำนึกของความเป็นครูได้ไม่ยาก เพราะคนที่มาเป็นครูล้วนมีเป้าหมายเพื่อการเป็นครู

10. ผมเชื่อว่า การศึกษาต้องเปลี่ยนอุปนิสัย (character) ของผู้เรียน เมื่อนิสัยเปลี่ยน ผลสัมฤทธิ์การเรียนจะตามมาเอง ผมเห็นว่าการให้การศึกษาปัจจุบันไม่เห็นประเด็นนี้ จึงเน้นไปที่การอัดด้วยสาระวิชาเพื่อให้รู้

เรียบเรียงจาก: ฤดูกาลเรียนรู้ที่แจ่มวิทยา, สุธีระ ประเสริฐสรรพ, มีนาคม 2558

2.7 ภูเบศร์ สมุทรจักร “เพราะโครงสร้างประชากรเปลี่ยนไป เราจึงเปลี่ยนแปลง”

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร” ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะเรื่อง “สังคมสูงวัย” เท่านั้น แต่เกี่ยวพันกับ “คนทุกช่วงวัย” ซึ่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคมในทุกมิติของชีวิต จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม ชวน ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล นักวิจัยด้านประชากรศาสตร์ และผู้ประสานชุดโครงการวิจัย “ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย” สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คอยเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยในมิติที่กว้างขึ้น

แท้จริงแล้ว “จำนวนประชากรที่ลดลง” เกิดจากอะไรกันแน่? “การศึกษาของผู้หญิง” มาเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ได้อย่างไร? การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรส่งผลกระทบอย่างไรต่อผู้คนในสังคม โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่? และสังคมควรเตรียมตัวรับมือกับเรื่องนี้อย่างไร?

หาคำตอบได้จากบทสัมภาษณ์ชิ้นนี้

อาจารย์ได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรมาพักใหญ่ อะไรคือข้อเสนอและข้อค้นพบที่สำคัญ

ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา จำนวนการเกิดลดลง โดยภาวะที่การเกิดลดลงเริ่มตั้งแต่รุ่นที่อาจารย์ปราโมทย์ ประสาทกุล แห่งสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เปรียบเปรยไว้ว่าเป็น “รุ่นเกิดล้าน” กล่าวคือเป็นรุ่นที่ประชากรเกิดปีหนึ่งมากกว่าหนึ่งล้านคน และทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “สัณนิบาตประชากร” แต่พอมาถึงตอนนี้เหลือปีละหกแสนถึงเจ็ดแสนคน จำนวนประชากรที่น้อยลงจะส่งผลให้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่า “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรขนานใหญ่” (Demographic Change) ซึ่งจะส่งผลกระทบในวงกว้างต่อประเทศไทยอย่างมาก

ประเด็นใหญ่ที่เกิดขึ้น ณ ขณะนี้ คือ โอกาสที่จะทำให้คนมีลูกมากขึ้นเป็นไปได้ยากมาก ทุกวันนี้ อัตราการเจริญพันธุ์ (Total Fertility Rate: TFR) อยู่ที่ 1.6 และคาดว่าจะลดลงไปถึง 1.3 ในอีก 20 ปีข้างหน้า นั่นหมายความว่า สุภาพสตรีที่สามารถมีบุตรได้ จะมีบุตรประมาณ 1.6 คน ซึ่งต่ำกว่า 2 คน ขณะที่เมื่อก่อนมีลูกเกิน 2 คน ถ้ามีลูก 2 คน เราถือว่าอยู่ในระดับทดแทน นั่นคือ ทดแทนพ่อหนึ่งคน และทดแทนแม่หนึ่งคน แต่ตอนนี้มันตกลงอยู่ต่ำกว่าระดับทดแทน

งานวิจัยของผมแสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้โอกาสที่ TFR จะเพิ่มขึ้น เป็นไปได้ได้น้อยมาก

ทำไมอัตราการเจริญพันธุ์ถึงลดลง และเราจำเป็นต้องเพิ่มมันหรือไม่ โดยทำอย่างไร

นโยบายหรือวาระสำคัญในวันนี้ไม่ได้อยู่ที่การเพิ่ม TFR แต่อยู่ที่ทำอย่างไรไม่ให้ TFR ต่ำกว่า 1.6 นอกจากนี้ ยังมีความท้าทายอื่นๆ ที่ต้องให้ความสำคัญด้วย นั่นคือ ในจำนวนคนที่เกิดขึ้นมาน้อยขณะนี้ ซึ่งในอีก 20-30 ปีข้างหน้ากลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นประชากรวัยแรงงาน เป็นคนที่ผลิตจีดีพีและพยุงสังคมอยู่ทั้งหมด ถ้าประชากรกลุ่มนี้ไม่ได้รับการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพมาก ในอีก 20 ปีข้างหน้า สถานการณ์ในประเทศไทย ไม่ใช่เฉพาะแค่เรื่องเศรษฐกิจ แต่รวมถึงเรื่องสังคมด้วย จะอยู่ในภาวะที่ “ไม่น่าไว้วางใจ”

อีกประเด็นสำคัญก็คือว่า ทำไมคนยุคหลังๆ ถึงมีอัตราการเกิดน้อยลง ถ้าจะพูดไป สุภาพสตรีอาจจะไม่พอใจ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว ปัจจัยสำคัญอันดับหนึ่งอยู่ที่สุภาพสตรีนะครับ โดยผมได้เขียนประเด็นนี้ไว้ในบทความหนึ่งที่ออกมาจากงานวิจัยที่ทำให้กับ สกว. บทความนั้นชื่อว่า “นางเปลี่ยนไป ครอบครัวไทยจึงเปลี่ยนแปลง” ประเด็นก็คือ อัตราการมีลูกของไทยน้อยลงตั้งแต่สุภาพสตรีไทยเริ่มมีการศึกษามากขึ้น แต่ที่พูดอย่างนี้ไม่ได้แปลว่าเราจะห้ามผู้หญิงไม่ให้มีการศึกษานะครับ

ปรากฏการณ์นี้เริ่มเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาศรีเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว หลายคนอาจจะคิดว่ามันอาจเริ่มมาจากศึกษาของสตรีในรั้วในวัง ไม่ใช่ครับ การศึกษาที่ผมให้ความสำคัญและเป็นจุดกำเนิดที่ทำให้ผู้หญิงออกจากบ้านมาทำงานข้างนอก มาทำงานแบบเป็นวิชาชีพ คือ การเรียนในวิทยาลัยพยาบาลผดุงครรภ์ ซึ่งวันนี้คือคณะพยาบาลศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยาลัยผดุงครรภ์ถือเป็นจุดเริ่มจุดแรก ส่วนวิทยาลัยการเรือนต่างๆ ที่ภายหลังได้พัฒนาเป็นวิทยาลัยครู แล้วก็ป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ ยังไม่มีบทบาทในการดึงผู้หญิงออกจากบ้านมาทำงาน เพราะวิชาที่เล่าเรียนในตอนนั้น สุดท้ายก็เป็นวิชาการเรือน เช่น การเป็นลูกสาวที่ดี การเป็นภรรยาที่ดี และการเป็นแม่ที่ดี หลักสูตรที่ทำให้ผู้หญิงเกิดอาชีพเป็นครั้งแรกคือหลักสูตรพยาบาลต่างหาก เพราะผู้หญิงต้องเปลี่ยนที่ทำงานจากบ้านมาอยู่โรงพยาบาลแทนเพื่อดูแลผู้ป่วย แล้วหลังจากนั้นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ก็เกี่ยวข้องกับเรื่องการดูแลลูก ดูแลผู้สูงอายุ สุดท้ายก็คือครู

จาก 100 ปีที่แล้วที่ผู้หญิงได้เริ่มออกจากบ้านมาทำงาน และมีอาชีพ วันนี้ผู้หญิงไม่เคยกลับบ้านเลย

การที่ผู้หญิงออกจากบ้านไปทำงานถือว่าเป็นปัญหาหรือ

มันไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นต้นเหตุ ถ้าอยู่ที่บ้านก็มีเวลาดูแลลูกอย่างสบายใจและมีประสิทธิภาพ

ในแง่ที่เราไม่ได้โทษสภาพสตรีนะครับ เพราะมันเป็นเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงของสังคม ตอนนี้สามีเพียงคนเดียวไม่สามารถจะรับภาระดูแลบ้านทั้งหมดได้ ภรรยาต้องออกมาช่วยกันทำงาน ประกอบกับในระยะหลัง เกิดการชะลอเวลาการทำงาน เมื่อก่อนสภาพสตรีสามารถมีลูกจำนวนมากได้ เพราะเริ่มมีลูกกันตั้งแต่อายุน้อยๆ แต่กลับมาดูปัจจุบัน หากใครมีลูกหรือใครตั้งท้องตอนอายุ 15 ปี จะเป็นแม่วัยใส กลายเป็นคนมีลูกตอนไม่พร้อมขึ้นมา

วันนี้อายุเฉลี่ยของผู้หญิงที่จะแต่งงานอยู่ที่ประมาณ 27-28 ปี ส่วนผู้ชายอยู่ที่ประมาณ 30-34 ปี ซึ่งระยะเวลาที่นานยาวขึ้นนี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ยังอยู่ในระบบการศึกษา แล้วตอนหลังโดยเฉพาะสังคมไทยไม่รู้ว่าเป็นอะไรกับปริญญาโท พอเรียนจบปริญญาตรีปั๊บ ก็ต้องเรียนปริญญาโทต่อเลย ซึ่งพอเรียนปริญญาโทสิ่งที่เกิดขึ้นคือ ระยะเวลาเจริญพันธุ์หายไปแล้วครึ่งหนึ่ง

แล้วเราเรียนไปด้วย มีครอบครัวมีลูกไปด้วยไม่ได้หรือ

อันนี้คือประเด็นที่ผมตั้งไว้เสมอ ตอนที่ผมเรียนอยู่ที่ต่างประเทศ เรากำลังทำกรณีศึกษา เพื่อนผมที่เป็นชาวฟิลิปปินส์ก็เซ็นลูกมานั่งประชุมกับพวกเราไปด้วย พวกเรายังช่วยกันเลี้ยงลูกของเพื่อน แต่รูปแบบนี้ไม่ค่อยเกิดขึ้นกับสังคมไทย เหมือนสังคมไทยยังไม่พร้อม มีสายตาแปลกๆ ที่มองลงไป แล้วมีความรู้สึกว่ามันยังไม่ถึงเวลานะ อีกประเด็นหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ สังคมไทยอาจยังเตรียมความพร้อมให้กับคนรุ่นนี้ที่จะมีชีวิตลำบากลำบากขนาดนั้นไม่ได้

ทางออกของการมีลูกน้อยอยู่ตรงไหน ถ้าเรามีสถานดูแลเด็กที่ดี หรือสถานรับเลี้ยงเด็กเล็กในที่ทำงาน หรือนโยบายด้านการทำงานของบริษัทมีความยืดหยุ่นขึ้น มีทางเลือกสำหรับการหยุดงานมากขึ้น จะช่วยให้คนหันมา มีลูกได้ง่ายขึ้นไหม

ข้อสรุปจากงานวิจัยบอกว่าช่วยได้มากเลยครับ แต่สิ่งที่หนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเก็บข้อมูล ผู้หญิงมักสะท้อนอยู่เสมอคือ อยากได้การสนับสนุนจากสามีมากขึ้น

ที่ผ่านมามหาบพทฝ่ายชายไทยเป็นอย่างไร สามีไม่ค่อยช่วยแบ่งเบาภาระของภรรยาหรือ

ชายไทยอาจจะยังไม่ได้ถูกฝึกหรือเห็นตัวอย่างการแสดงความเอื้อเฟื้อโดยเข้าไปช่วยเหลือภรรยา มากพอ แม้ว่าช่วงหลัง บทบาทของผู้ชายอาจจะดีขึ้นก็ตาม

ในแง่นี้ ผู้ชายก็ต้องได้รับการส่งเสริมมากขึ้น เพราะว่าผู้หญิงจะมีความรู้สึกอยู่เสมอว่า ฉันตั้งท้องมา 9 เดือนนะ แล้วยังไม่พอ ในกระบวนการการคลอดก็เสี่ยงภัยด้วย และหลังจากนั้นลูกก็จะถูกเลี้ยงดูด้วยนมแม่ ต้องอยู่กับอกแม่ตลอดอีก ผู้ชายไทยหลายคนอาจจะมีความรู้สึกที่ฉันทำเต็มที่แล้วนะ แต่มันยังไม่พอ ผมอยากจะบอกว่าถ้าผู้ชายช่วยอีกนิด เช่น การลางานมาช่วยดูแลลูก ผู้หญิงจะมีความสุขมากยิ่งขึ้น

เสริมประเด็นเรื่องการลาเลี้ยงลูกไปอีกสักนิด จากงานวิจัยที่ได้เก็บข้อมูลมา คุณแม่บอกว่าระยะเวลาการลางานเพื่อเลี้ยงดูลูกยังไม่พอ การให้ระยะเวลาการลาเลี้ยงลูกแค่ 3 เดือนของบริษัททั่วไป หรือบางบริษัทที่ให้ต่ำกว่านั้น ลูกยังไม่ทันจะหย่านมแม่ได้ด้วยซ้ำ แม่ก็ต้องกลับเข้ามาทำงานอีกครั้ง

คราวนี้นั้นเป็นไปได้ไหมที่สามีจะช่วยภรรยาเลี้ยงดูลูก ปัจจุบันที่ทำงานบางแห่งอนุญาตให้ผู้ชายเข้ามาช่วยดูแลลูกได้แล้ว หรือในบางกรณีที่เลยกำหนดลาคลอดแล้ว บางที่ก็เปิดโอกาสให้ผู้ชายและผู้หญิงสลับกันลาเพื่อเลี้ยงดูจนพ้นช่วงวัยแบเบาะหรือวัยที่ต้องพึ่งสถานเลี้ยงลูกได้

ในแง่สถานเลี้ยงลูก อาจารย์เห็นว่ามีความพร้อมที่เข้ามาช่วยเหลือพ่อแม่มากแค่ไหน

งานวิจัยชี้ค่อนข้างชัดเจนว่าสถานเลี้ยงลูกในปัจจุบันมีปริมาณไม่มากพอ โดยเฉพาะในแง่การกระจายตัวของสถานเลี้ยงลูก เพราะมีความแตกต่างของความต้องการ บางกลุ่มอาจจะต้องการสถานเลี้ยงลูกที่อยู่ใกล้บ้าน บางกลุ่มอาจจะมีความต้องการสถานเลี้ยงลูกที่อยู่ใกล้ที่ทำงาน

ในแง่คุณภาพ สถานเลี้ยงลูกก็ยังไม่เป็นที่ไว้วางใจของบรรดาผู้ปกครอง โดยจากการประเมินสถานเลี้ยงลูกภาครัฐทุกครั้ง จะพบว่าคะแนนความพึงพอใจจะได้ไม่ค่อยดีเมื่อเทียบกับของภาคเอกชน อย่างไรก็ตาม สถานรับเลี้ยงลูกเอกชนก็จะมีราคาค่าบริการแพงมาก

วันนี้สำหรับคนที่มียุติ และต้องการหาสถานเลี้ยงลูก ความไว้วางใจต่อสถานเลี้ยงลูกมีความสำคัญอย่างมาก แน่นอนว่าพวกเขาต้องแลกความไว้วางใจมาด้วยราคาที่แพงมาก ดังนั้น ในปัจจุบันนี้ ถ้าบ้านใดเป็นครอบครัวขยายที่ต้องดูแลลูกโดยจ้างคนเลี้ยงลูกเป็นหมื่น พร้อมกับมีพ่อแม่วัยเลย 65 ปี ที่จะต้องดูแลด้วยเงินอีกหมื่นกว่าบาท รวมแล้วจะมีค่าใช้จ่ายสูงมาก

งานวิจัยพบข้อมูลอะไรที่น่าสนใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุ

หากเป็นผู้สูงอายุในครอบครัวฐานะกลางๆ ค่าใช้จ่ายอาจสูง โดยทั่วไปอาจจะอยู่ที่เดือนละ 15,000 – 20,000 บาท ต่อ 1 คน ไม่ว่าจะเป็นพ่อหรือแม่ แต่ถ้าเป็นลูก ตัวเลขค่าใช้จ่ายจะมีความหลากหลายโดยขึ้นกับฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว ส่วนสถานรับเลี้ยง ถ้าผู้ปกครองต้องการสถานรับเลี้ยงที่มีคุณภาพสูงและสามารถจ่ายได้ ผู้ปกครองจะต้องเสียค่าบริการประมาณ 15,000 – 20,000 บาทต่อเดือน

ฉะนั้น ลองคิดดูแล้วกันว่าประชาชนฐานระดับกลางๆ จะมีลูกกันได้สักกี่คน คิดคำนวณแล้วก็มักบอก
ว่าเอาคนเดียวพอแล้วกัน (หัวเราะ)

ในระยะหลังผมก็ไม่กล้ายืนยันว่าคนรุ่นใหม่จะอยากมีลูกถึง 2 คนกันอยู่ไหม แต่มีลูก 1 คนนี่เป็นพื้น
ส่วนหนึ่งเพราะสาเหตุหรือความจำเป็นในการมีลูกในวันนี้กับเมื่อ 30-40 ปีก่อนนั้นต่างกัน ตอนนั้นเราไม่ได้มีลูก
เพื่อสืบสกุล หรือเพื่อหวังให้ลูกดูแลตอนแก่เฒ่า ตอนเก็บข้อมูล คนก็มักจะบอกว่ามีลูกให้ครบๆ ไป ถ้าจะมีให้
เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ มีคนเดียวก็พอ ไม่จำเป็นต้องมี 2 คน

ที่น่าเศร้าคือ หลายครอบครัวเมื่อแต่งงานแล้วก็หมั่นปั้นมือว่าจะมีลูก แต่ทำอย่างไรก็ไม่สำเร็จ
ส่วนหนึ่งเพราะกว่าจะพร้อมมีลูก พ่อแม่ก็อายุ 30 กว่าปีกันแล้ว โอกาสที่จะตั้งครรภ์ก็ยากขึ้น คุณหมอก็ต้อง
พัฒนานวัตกรรมทางการแพทย์ทางการแพทย์เจริญพันธุ์เพื่อมาช่วยทำก็ฟท์ ค่าใช้จ่ายก็แพงอีก วันนี้การมีลูกมีราคาแพง
มาก

กลับมาเรื่องผู้สูงอายุ อาจารย์มีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับนโยบายยืดอายุเกษียณ

เป็นเรื่องที่ยังถกเถียงกันไม่สิ้นสุด เมื่อก่อนอาจารย์ปราโมทย์เคยยกประเด็นแล้วว่าไม่ให้เรียกคนที่อายุ
60 ปีขึ้นไปว่า “วัยเกษียณ” อาจารย์ปราโมทย์ขอให้ยับยั้งการใช้คำว่า “ผู้สูงอายุ” หรือ “วัยเกษียณ” สำหรับคน
ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปแทน แต่เรื่องนี้ก็โยนกันไปมาเพราะส่งผลกระทบมาก นี่แค่จะขอเปลี่ยนคำเรียกเพื่อไม่ให้
สะท้อนใจเท่านั้น ไม่ได้กระทบต่อสวัสดิการใดๆ ก็ยังไม่มีข้อยุติ สุดท้ายประเด็นนี้จึงยังไม่ได้ถูกพูดคุยกัน
ต่อ แต่หลายหน่วยงานก็พยายามเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่เลยวัย 60 ปีแล้วได้ทำงานต่ออย่างไม่เป็นทางการ

มีภาพยนตร์เรื่องหนึ่งที่ผมรู้สึกว่ามันประทับใจมาก คือเรื่อง "The Intern" เป็นเรื่องที่ใครดูก็สนุก ไม่
ว่าจะมองประเด็นไหนก็ตาม เมื่อนักประชากรศาสตร์ได้ดูก็มองว่ามันเป็นเรื่องประชากรมากๆ ในเรื่องมีซีอีโอ
ของออฟฟิศหนึ่ง วันหนึ่งเกษียณและต้องอยู่บ้านแบบเหงาๆ ในที่สุดก็กลับมาสมัครงานอีกครั้งเพราะว่า
บริษัทนี้จะทำ CSR โดยรับผู้สูงอายุเข้ามาเป็นเด็กฝึกงาน (intern)

ประเด็นที่ดีของหนังเรื่องนี้คือ ผู้สูงอายุคนนี้ก็กลับเข้ามาทำงาน แล้วได้ปรับวิธีคิดและทัศนคติในการ
ทำงาน เพราะว่าโดยทั่วไปบางคนคิดว่าเป็นผู้สูงอายุ จะเกิดความรู้สึกขาลงขึ้นมา ผู้คนจะต้องฟังฉัน และหลาย
คนก็ทำตัวเป็นมนุษย์ป้ามมนุษย์ลุง จนไม่มีใครกล้าก้าวล่วง แต่ในภาพยนตร์เรื่องนี้ผู้สูงอายุคนนี้ก็วางตัวได้ดี นั่น
คือ มีลิมิตในการเสนอความคิด รวมถึงการแสดงบทบาทเป็นผู้คอยแนะนำ (mentor) ที่ค่อยๆ พูด โดยให้คน
รุ่นใหม่ได้แสดงบทบาท ซึ่งคนรุ่นใหม่ก็มีความรู้และข้อมูลมาก แต่อาจยังขาดประสบการณ์ โดยเฉพาะ
ประสบการณ์ทางด้านการใช้ชีวิต

ฉะนั้น ผมคิดว่าในอนาคตเราต้องส่งเสริมการทำงานรูปแบบนี้ในวงกว้าง ซึ่งจะต้องได้ทำแน่ๆ เพราะเราต้องการแรงงานมากขึ้น โดยเฉพาะแรงงานจากผู้สูงอายุในปัจจุบันนี้ที่มีสุขภาพดีกว่าผู้สูงอายุในสมัยก่อนมาก

ในต่างประเทศ เขาเข้าสู่สังคมสูงวัยแบบ "รวยก่อนแก่" แต่ของไทย เราจะ "แก่ก่อนรวย" อาจารย์มีข้อเสนออะไรบ้าง

ที่บอกว่า "แก่ก่อนรวย" ตอนหลังเขาเริ่มพูดเรื่อง "เงินหมดก่อนตาย" ด้วยนะครับ รู้ไหมว่าช่วงเวลาที่กำลังพะงาบๆ ไม่กี่เดือนสุดท้ายก่อนเสียชีวิตของผู้สูงอายุจะเป็นช่วงที่ใช้เงินออมสูงมากในการต่อสู้เพื่อลมหายใจสุดท้ายของคนที่คุณรัก อาจจะใช้เงินสูงถึง 60-70% ของเงินออมทั้งหมด ค่าใช้จ่ายในการพยาบาลปัจจุบันก็สูงขึ้น สังคมสูงวัยจึงเป็นสังคมที่จะต้องเตรียมตัวรองรับในหลายมิติ ในแง่นี้ ผู้สูงวัยต้องพร้อมรับการตายอย่างมีคุณภาพด้วย

อะไรคือโจทย์สำคัญด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยที่ทุกคนต้องช่วยกันหาคำตอบ

ประเด็นแรกคือ เรื่องความเหลื่อมล้ำ ถ้าอยากให้สังคมเดินไปข้างหน้าอย่างมั่นคง ผมไม่อยากจะให้สังคมไทยยอมรับเรื่องความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เพราะความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาจะส่งผลในระยะยาวต่อความเหลื่อมล้ำทุกอย่างในสังคมไทย ถึงจุดหนึ่ง คนถูกกลืนโอกาสในการเติบโต เขาจะทนไม่ได้ และลุกขึ้นมาทำหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่พึงปรารถนา สิ่งเหล่านี้คือเสียงร้องและภาพที่มาจากความอัดอั้นตันใจของความเหลื่อมล้ำ

ประเด็นต่อมาคือเรื่องการเกิดน้อย ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของสังคมที่มีราคาแพงขึ้น วันนี้ถ้าหากถามคนในประเทศที่เคยนิยมการมีลูกมาก ยกตัวอย่างเช่นในอินเดียหรือตะวันออกกลาง ทุกคนแทบจะพูดไปในทางเดียวกันคือ “มีลูกแล้วแพง” วันนี้ความแพงในการเลี้ยงลูกที่เกิดจากการศึกษาหรือการกินอยู่ที่ดี เป็นสิ่งที่สะท้อนว่าทรัพยากรมีจำกัด

ในปัจจุบัน ประเทศไทยทำทุกอย่างที่ส่งผลให้ทรัพยากรของประเทศแพงขึ้น ดังนั้น เราจึงต้องจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูลูกให้มีมากพอให้ได้ และไม่ใช่เพื่อ “ลูกของครอบครัว” แต่เป็นเพื่อ “ลูกของชาติ” เพราะในอนาคตถ้ามีลูกไม่พอ คนไม่พอ เราจะพุงขาดกันไม่ได้ สิ่งที่ผมเสนอยังเป็นแค่แนวคิดมากๆ ในทางปฏิบัติเราต้องหาทางคิดและทำกันต่อ

2.8 ปังปอนด์ รักอำนวยการ "ต้องปฏิรูประบบการเรียนรู้ พัฒนาเด็กให้คิดวิเคราะห์เป็นและมีจิตสาธารณะ"

เรามีความหวังที่จะให้ประเทศไทยเดินไปสู่ “ประเทศไทย 4.0” ที่มีความพร้อมทั้งในแง่สังคมที่อุดมปัญญาและเศรษฐกิจที่มั่งคั่ง แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นจริงได้ สังคมไทยต้องมี “ระบบการเรียนรู้” ที่เข้มแข็ง และสามารถพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีคุณภาพได้จริง แต่เมื่อย้อนกลับมาดูระบบการเรียนรู้ของไทย เรายังเผชิญกับปัญหาในหลายเรื่อง

Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม ชวน รศ.ดร.ปังปอนด์ รักอำนวยการ อาจารย์ประจำวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนักวิจัยเรื่องการปฏิรูปการเรียนรู้ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มาเปิดประเด็นและล้วงลึกปัญหาระบบการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับนโยบาย ระดับโรงเรียน ตลอดจนระดับห้องเรียน

แท้จริงแล้ว ปัญหาระบบการเรียนรู้ไทยเกิดขึ้นจากอะไรกันแน่? และทางออกของปัญหาคืออะไร? บทสัมภาษณ์นี้มีคำตอบ

ระบบการศึกษาไทยหยิบจับตรงไหนก็เป็นปัญหาไปหมด เราควรจัดลำดับความสำคัญในการจัดการกับปัญหาอย่างไร อะไรคือควิกวินในการปฏิรูประบบการเรียนรู้ของไทย

จริงๆ แล้ว เรื่องการศึกษานี้คุยกันหลายเวทีมาก แล้วตัวเองก็บ่นมาตลอด ควิกวินจริงๆ แล้วต้องมีผู้นำ ประเทศไทยเราคุยแล้วก็บ่น บ่นแล้วก็คุย คุยแล้วก็บ่นกันอีก ทุกเวทีเลย แต่ไม่ได้ทำอะไรต่อ

ตัวเองเคยเขียนบทความขึ้นหนึ่งเรื่อง [“สอบ สอบ สอบ \(เพื่อ??\)”](#) แชรกันเยอะเลย แต่ก็ไม่ได้เกิดอะไรตามมา เวลาที่เราไปคุยในวงไหน ไม่ว่าวงวิชาการหรือวงนโยบาย ก็บ่นกันใหญ่เลยว่า การศึกษาไทยแย่ คนไทยแย่ เด็กไทยแย่ แล้วเราจะไปอย่างไร สรุปทุกคนก็บอกว่า ระบบต้องถูกแก้ แต่ประเด็นที่ถามในบทความคือระบบอยู่ตรงไหน? เพราะฉะนั้น เราต้องมีผู้นำมาลงมือแก้ปัญหา

สมมติว่าเจอคนที่เป็ผู้นำแล้ว อาจารย์จะบอกให้เขาแก้อะไรบ้าง

ต้องแก้ “ระบบการเรียนรู้” ระบบการเรียนรู้ของไทยผิดหมดเลย เราได้ดูคลิปต่างๆ ที่สะท้อนถึงปัญหาการศึกษามากมาย คนทั่วไปทราบหมดเลยว่าควรจะทำอย่างไร พ่อแม่ก็แคร์ใจมาก ทำไมลูกฉันต้องไปโรงเรียน แล้วต้องเจออย่างนู้นอย่างนี้ ตอนนี้อินสุดๆ ค่ะ เพราะลูกอยู่ชั้นประถม (ป.4 กับ ป.2) และต้องเจอกับปัญหาการศึกษาที่ยังแก้ไม่ตก

ระบบการเรียนรู้ของไทยผิดตรงไหนบ้าง

เราอาจจะมีข้อดีตรงที่เราอยากให้เด็กเรียนรู้นู่นนี่นั่นตามระบบของกระทรวง แต่การวัดผล เราไปผิดทางหมดเลย ประเด็นก็คือว่า เราบอกให้เด็กสอบ ขนาดกระโดดเชือก เรายังสอบเลยคะ เพราะฉะนั้น เราจะ

เอาอะไร เราต้องการเด็กที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ให้ใหม่ แต่ระบบการเรียนรู้ของเราไม่ได้นำไปสู่ผลลัพธ์นั้น นี่จึงเป็นที่มาของโครงการวิจัยที่ทำร่วมกับ สกว. โดยเป้าหมายของโครงการนี้คือการวิเคราะห์ว่าเด็กไทยเป็นอย่างไร รู้ไหมว่าเวลาเด็กเราไปสอบ PISA (Programme for International Student Assessment) กับเด็กประเทศอื่นๆ เราเป็นอันดับท้ายๆ ของอาเซียน ประเด็นก็คือทำไม ก็เพราะว่าการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยแย่มาก ทำอย่างไรระบบการเรียนรู้ของไทยจะดีขึ้น

การเรียนในห้องเรียนของเราต้องปรับใหม่หมด ไม่ใช่ให้เรานั่งหน้ากระดานเรียงกันแบบนี้ เรียนกันเหมือนเดิม แล้วพอเรียนไป เด็กก็จะถามอาจารย์ว่า “อาจารย์คะ จะสอบอะไรบ้าง?” มันเป็นคำถามที่ถามกันไปถึงระดับปริญญาเอกเลยนะค่ะ ทุกวันนี้สอนนิสิตปริญญาเอก เขาต้องเดินมาถามว่า “อาจารย์จะออกข้อสอบกี่ข้อ?” “ออกอะไรบ้าง?” “เปเปอร์เรื่องนี้ต้องอ่านหรือเปล่า?” นี่คือ mentality (วิธีคิด) ของเด็กเราแบบนี้ผิดหมด

ฉะนั้น ถ้าจะแก้ระบบต้องแก้ที่ระบบความคิดด้วย เราต้องสอนให้เด็กไทยคิดวิเคราะห์เป็น

มีคนบอกว่า "You are what your measure." - เราวัดอะไร มันก็สะท้อนว่าเราเป็นคนแบบนั้น ที่นี้ระบบการวัดของเรา มันวัดอะไร มันสะท้อนอะไร

การวัดยังสะท้อนว่าเราอยากได้คนแบบไหนด้วย ทุกวันนี้เราวัดความจำ เราวัดการคิดวิเคราะห์น้อยมาก

ยกตัวอย่างโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะเพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นคนดีคนเก่งของนักเรียนไทย” (2559) ที่เราทำให้ สกว. เราวัดความสามารถเด็กทั่วประเทศ เป็นโครงการที่มีระเบียบวิธีวิจัยที่ดีมาก เราออกข้อสอบวัดการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยในระดับ ป.6 กับ ม.4 โดยอิงจากข้อสอบ PISA และ TIMMS (Trends in International Mathematics and Science Study) ที่ทดสอบกัน 3 วิชา นั่นคือ การอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ และปรับให้เหมาะกับเด็กไทย ป.6 และ ม.4 ยกตัวอย่างข้อสอบการอ่าน เราจะมีจดหมายให้อ่าน เป็นจดหมายที่เขียนถึงเพื่อนและค่อนข้างซับซ้อน ข้อสอบก็ถามโดยให้คิดวิเคราะห์จากจดหมาย ซึ่งถ้าเป็นข้อสอบไทยคงถามว่าใครเป็นผู้เขียนจดหมายฉบับนี้

ขอเล่าถึงตัวอย่างในห้องเรียนของลูกสาวดิฉัน ครูให้ลูกสาวไปอ่านหนังสือที่บ้าน กำหนดเลยให้อ่านบทนั้นบทนี้ ถ้าเป็นสมัยตัวเองก็สอบมานีมานะ แต่สมัยนี้เป็นใบกบใบบัว คำถามข้อสอบการอ่านจะถามว่า ใบกบใบบัวเป็นช่างตัวผู้หรือตัวเมีย และที่แค้นส่วนตัวมากเลยก็คือ เขาถามว่าใบกบร้องอย่างไร ข้อ ก. เอ้กๆ ข้อ ข. อ้ากๆ ข้อ ค. แอ้งๆ (หัวเราะ)

ส่วนลูกสาว ป.4 อีกคน ครูให้ไปอ่านเรื่องป่าแสงดา บัณสิทธิ์ ศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ จริงๆ เราสามารถเรียนรู้จากท่านได้เยอะมาก แต่ครูถามอะไรในห้องเรียนรู้ไหมคะ ถามว่า “ป่าแสงดานามสกุลอะไร?” (หัวเราะ)

ประเด็นคือเราควรจะมีเด็กให้รู้จักคิดวิเคราะห์ แต่ความจริงในโรงเรียนมันไม่ใช่ ข้อสอบที่โครงการวิจัยเอาไปให้เด็ก ป.6 กับ ม.4 ทำ เพื่อวัดระดับการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทย ผลการวิจัยออกมาแล้ว ถ้าเทียบเป็น 100 คะแนน เด็กไทยได้แค่ 37 คะแนน ถ้าเราเอาเกณฑ์สอบผ่านอยู่ที่ 60% เด็ก ป.6 ที่สอบผ่านทั้ง 3 วิชา คือการอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ มีเพียง 1.07% เท่านั้น

ถ้าเราอยากได้เด็กที่คิดวิเคราะห์เป็น ข้อสอบต้องเป็นอย่างไร

ข้อสอบก็ต้องเน้นการคิดวิเคราะห์ แต่อย่าเพิ่งไปพูดถึงจุดสุดท้ายคือการสอบเลยละ มันต้องอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้ด้วย ทีนี้ถ้าเราจัดกระบวนการเรียนรู้ ก็ไม่ควรให้เด็กไปอ่านแล้วท่องมาสอบ ควรจะมีการอภิปรายในห้อง ให้มีลักษณะ “การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน” หรือ “Problem-Based Learning” (PBL)

แต่เมื่อมาดูการเรียนรู้ของไทยในปัจจุบัน มันกลับทิศกลับทาง ยกตัวอย่างการกระโดดเชือกในวิชาพลศึกษา เขากำหนดว่าเด็กทุกคนควรกระโดดเชือกได้กี่ครั้ง ถ้าเกิดกระโดดไม่ได้ ก็จะมีข้อสอบภาคทฤษฎีมาช่วยเด็ก เพราะฉะนั้นเราจะไปสอบอะไรทำไม การเรียนพลศึกษาคือ การทำให้เด็กมีความสุขที่ดีขึ้น ดังนั้น เด็กที่กระโดดได้ดีแล้ว อย่างลูกชายของดิฉันเป็นนักกีฬา สามารถกระโดดอย่างสบายใจ กระโดดขาเดียวได้ด้วย ก็ควรจะไปช่วยเพื่อนแก้ปัญหาให้กระโดดได้ ส่วนหนึ่งก็จะได้ฝึกให้มีภาวะผู้นำมากขึ้นด้วย แบบนี้คือลักษณะของ PBL แล้วเด็กที่กระโดดไม่ได้ไม่ใช่ว่าคุณไปเอาทฤษฎีมาช่วยคะแนนเขา แต่ควรจะทำอย่างไรให้เราวัดผลเด็กคนนี้ได้ นี่คือนิยามการเรียนรู้ที่เน้นที่กระบวนการ และเน้นที่การพัฒนาเด็ก

ส่วนการคิดวิเคราะห์ในวิชาคณิตศาสตร์หรือเรื่องวิชาอื่นๆ ไม่ใช่ให้แต่เด็กนั่งท่อง ยกตัวอย่างข้อสอบวิทยาศาสตร์ของโครงการวิจัย เราจะถามว่ามีช็อกโกแลตแท่งหนึ่งซึ่งประกอบด้วยสารต่างๆ มากมาย แล้วเราก็มีตารางบอกว่าช็อกโกแลตจะหลอมละลายที่อุณหภูมิเท่านี้ และถามว่าถ้าอุณหภูมิเท่านี้ อะไรจะละลายบ้าง เด็กก็ต้องคิดวิเคราะห์ ส่วนข้อสอบไทยถามอะไรรู้ไหม เขาถามว่าช็อกโกแลตจะหลอมละลายที่อุณหภูมิเท่าไร

นี่คือประเด็น เราต้องเปลี่ยนระบบการเรียนรู้ใหม่หมด ซึ่งถ้าต้องการจะเปลี่ยนแปลงให้ได้ผล เราต้องการผู้นำการเปลี่ยนแปลง แต่พอไปถามในวงนโยบาย เขาก็ยังบอกว่า “อาจารย์ เราต้องแก้ที่นโยบาย แก้ที่ระบบ”

งานวิจัยของอาจารย์ที่ทำให้ สกว. ไม่ได้วัดแค่ความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างเดียว แต่ยังวัดการมีจิตสาธารณะของเด็กด้วย ฉะนั้นถ้าอยากให้เด็กวิเคราะห์เป็นและมีจิตสาธารณะ เราต้องสร้างระบบอย่างไร

เมื่อเราวัดออกมาแล้ว เด็กไทยไม่ได้มีจิตสาธารณะที่แย่นะคะ องค์ประกอบที่มีผลกับจิตสาธารณะจริงๆ คือ ครอบครัว เราพบว่าปัจจัยที่สำคัญมากๆ คือ รูปแบบการเรียนรู้ในครอบครัว ถ้าเด็กได้รับการเรียนรู้ที่อบอุ่นจากพ่อแม่ จิตสาธารณะจะดี แล้วการคิดวิเคราะห์ก็จะดีด้วย

ประเทศไทยเราเน้นเรื่องสอบ เรื่องเรียน เรื่องคะแนน เรื่องการสอบเข้ากันมาก จนทำให้เด็กไม่ได้มีความคิดหรือมีเวลาที่จะไปเรียนรู้เรื่องจิตสาธารณะ เพราะฉะนั้น หากเราจะให้เด็กมีการวิเคราะห์และจิตสาธารณะควบคู่ไปด้วยกัน เราต้องพัฒนาที่ห้องเรียน โดยส่งเสริมให้ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบ PBL และการสอนที่เน้นการบูรณาการและเน้นคิดวิเคราะห์

ในศตวรรษที่ 21 เราพูดกันเลือกกันว่าอยากจะไปให้ถึง Thailand 4.0 แต่เราไปถึงไม่ได้ เพราะเด็กคิดไม่เป็น ทำไม่เป็น ประยุกต์ไม่ได้ ฉะนั้น การเรียนการสอนที่เน้นการคิดวิเคราะห์ในห้องเรียนจึงสำคัญมาก โดยองค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ได้ก็มีหลายอย่าง เช่น การแก้ปัญหาเป็น และการจับประเด็นได้

ดังนั้น ถ้าเด็กได้เรียนรู้ในห้องแบบเน้นวิเคราะห์ ไม่ได้ท่องจำ เด็กก็ไม่ต้องมีความกังวลว่าฉันจะต้องไปสอบ เขาจะมีเวลาเรียนรู้้อะไรอื่นๆ ได้มากขึ้น อีกทั้งพ่อแม่ก็ไม่ต้องกังวลเรื่องผลสอบของลูก

ตัวอย่างในประเทศเยอรมนี เขามีการสอนแบบ PBL โดยตั้งโจทย์ให้เด็กไปทำ เช่น ให้เงินเด็กไปหนึ่งพัน แล้วต้องไปทำอะไรที่มีประโยชน์ต่อประเทศชาติ ฉะนั้น เด็กก็ต้องรวมกลุ่มไปทำโครงการมา เด็กก็เริ่มคิดและวิเคราะห์กันว่า เงินหนึ่งพันสามารถเอาไปทำอะไรได้บ้าง คนที่ไม่ค่อยเก่งจะมีหน้าที่แบบหนึ่ง ส่วนคนที่เก่งมากก็จะเป็นผู้นำเพื่อน อย่างนี้เป็นต้น แล้วทุกองค์ประกอบที่ได้จากการเรียนรู้หรือการเรียนการสอนแบบนี้จะนำมาสู่การคิดวิเคราะห์และจิตสาธารณะได้โดยที่เราไม่ต้องไปยึดเยียดอะไรมาก แต่ตอนนี้การเรียนการสอนในประเทศไทยไม่ได้เป็นแบบนี้เลย เด็กทุกคนจะถามว่า สอบเมื่อไร ได้เกรดเฉลี่ยเท่าไร ต้องเกรดเฉลี่ยประมาณเท่าไรถึงจะได้ทุน

นิยามจิตสาธารณะในงานวิจัยของอาจารย์มีการกำหนดไปเป็นขั้นๆ เริ่มตั้งแต่ขั้นแรก ความรับผิดชอบต่อตัวเอง ขั้นต่อไปคือไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ขั้นต่อมาคือช่วยเหลือคนอื่นและสังคม ไล่ไปเป็นขั้นๆ

ยังมีกำหนดไปถึงขั้นสุดท้ายด้วย นั่นคือ การเคารพสิทธิของผู้อื่น และการมีจิตใจรักประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งการมีจิตสาธารณะในระดับนี้จะเป็นส่วนช่วยที่ทำให้บ้านเมืองเราไม่วุ่นวายแบบนี้

เรื่องความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ควรจัดการอย่างไร

เราจำเป็นต้องปฏิรูปหลักสูตรซึ่งจะไปเกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะหลักสูตรที่เป็นประถมวัย ป.1-ป.6 หลักสูตรไม่ได้ตอบโจทย์ให้เราไปถึงอุตสาหกรรม 4.0 และให้เด็กเรามีทักษะในศตวรรษที่ 21 เลย เรายังใช้หลักสูตรเดิม แต่ก่อนเด็กเรียนอะไร วันนี้ก็ยังเรียนแบบนั้น อย่างเมื่อวาน ลูกชายสอบเขียนไทย เด็ก ป.2 ต้องเขียนคำว่า “วิสรรชนีย์” “ยติภังค์” เรายังเขียนกันไม่ค่อยถูกเลย

ประเด็นก็คือ ถ้าหลักสูตรยังเป็นแบบนี้ มันจะมีคำว่า “เด็กในหลอด” ซึ่งก็คือเด็กที่เรียนได้ดีตามที่หลักสูตรกำหนด พ่อแม่มีตังค์ ก็ส่งเด็กไปติวไปสอบได้ เด็กในหลอดก็จะประสบความสำเร็จ ขณะที่เด็กที่ไม่ได้อยู่ในหลอด เช่น เด็กต่างจังหวัด หรือเด็กที่อยู่ในระดับล่างๆ เขาก็จะเห็นว่าหลักสูตรหรือระบบการเรียนแบบนี้ จะเรียนไปทำไม คำถามคือ เรียนแคลคูลัสไปทำไม เรียนแล้วเอาไปปลูกข้าวได้ไหม ฉะนั้น ถ้าเป็นเด็กนอกหลอด พวกเขาก็จะรู้สึกเบื่อหน่ายกับการเรียนในหลักสูตรแบบนี้ สุดท้ายความเหลื่อมล้ำจะมีมากขึ้น ต่อไปผู้บริหารประเทศหรือคนที่ทำงานในตำแหน่งดีๆ ก็จะมีแต่ลูกคนรวยที่มีสิทธิได้เรียนสูงๆ เท่านั้น ส่วนลูกคนจนก็ไร้หนทาง

ความเหลื่อมล้ำจึงเป็นประเด็นที่สำคัญมาก และรากฐานของมันก็อยู่ที่การศึกษา ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยอาจเริ่มจากการปรับหลักสูตร

ฉะนั้น เราต้องแก้กันอย่างไรเพื่อที่จะให้มีเด็กเก่งเด็กดีแบบที่เราต้องการ

ในส่วนของการส่งเสริมเด็กมีจิตสาธารณะ ครอบครัวจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่อบอุ่น งานวิจัยของเราชี้ชัดเจนว่าเรื่องจิตสาธารณะนี้มาจากครอบครัว ความอบอุ่นในที่นี้หมายถึง การไม่กดดันลูก อย่าไปกดดันลูกเรื่องการเรียนมาก และพ่อแม่ก็ต้องให้ความสนใจกับเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น เด็กชอบอะไร สนใจอะไร เราควรสนับสนุน แต่ตอนนี้มันไม่ใช่อย่างนั้น เพราะถ้าเด็กสนใจอะไรแล้วมันขายไม่ได้ มันเอนทรานซ์ไม่ได้ ได้เกรดไม่ดี คะแนนไม่ดี พ่อแม่ก็ไม่สนับสนุน

ในโรงเรียนก็ต้องมีการปรับระบบการเรียนการสอนใหม่ทั้งหมด เรายังมีการเรียนการสอนแบบบรรยาย เราควรมีการเรียนการสอนแบบ PBL ให้เด็กทำงานเป็นกลุ่ม เน้นการคิดวิเคราะห์ ระบบการประเมินผลก็ต้องปรับใหม่ทั้งหมด

หลักสูตรก็ต้องมีการปฏิรูปด้วย เราควรปรับหลักสูตรให้มีความเป็นปัจจุบันมากขึ้น ให้สามารถรองรับอนาคตได้ ทักษะที่เด็กต้องการมี 2 ประเภท คือ ทักษะทางปัญญา (cognitive skills) เช่น การคิดวิเคราะห์ และทักษะทางอารมณ์และสังคม (non-cognitive skills) เช่น ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นกลุ่ม ความมีน้ำใจต่อกัน หรือการรับผิดชอบ เราควรปลูกฝังทักษะเหล่านี้ตั้งแต่ตอนที่เด็กอยู่ชั้นประถมวัยให้ได้

อีกสิ่งหนึ่งที่หลักสูตรสมัยใหม่ควรมุ่งเน้น คือ เด็กควรเรียนวิชาต่างๆ ที่ส่งเสริมด้านการเรียนรู้และใช้ชีวิต เช่น การเรียนวิชาเกี่ยวกับภัยพิบัติ ถ้าเกิดภัยพิบัติ เด็กๆ ควรทำอะไร ควรบริหารชีวิตอย่างไร หรือควรบริหารการเงินอย่างไร เด็กจะได้มีโอกาสลองแก้ปัญหาต่างๆ ฉะนั้น เราไม่ควรจะมีวิชาการอ่านหรือคณิตศาสตร์แบบแยกโดดๆ เราสามารถฝังพวกวิชาคณิตศาสตร์ไปตามวิชาที่เน้นการแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ นอกจากนี้ เด็กก็ควรเรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพด้วย

ฉะนั้น วิชาต่างๆ ในหลักสูตรควรจะปรับใหม่ โดยไม่ต้องให้มันจับเป็นกลุ่มก้อนตามกลุ่มสาระซึ่งเยอะมากดังที่เห็นกันอยู่ อย่างไรก็ตาม วิชาพลศึกษาก็ควรจะให้มีอยู่

อีกเรื่องที่สำคัญคือการปฏิรูปครู ต่อให้เราเขียนหลักสูตรดีแค่ไหน แต่ครูยังถามเหมือนเดิม คือ ป่าแสงดา มีนามสกุลอะไร มันก็ไม่มีประโยชน์

ท้ายที่สุดเพื่อให้การปฏิรูปได้ผล เราต้องมาตั้งธงกันก่อนว่าการเรียนการสอนของไทยเราจะให้เด็กเก่งหรือให้เด็กดี หรือให้เด็กเก่งและดีไปพร้อมกัน ทั้งนี้ เราก็ต้องสร้างความสมดุล (balance) โดยปฏิรูประบบการเรียนรู้ในแต่ละด้านที่เข้ามาให้สอดคล้องไปกับธงที่เราตั้งไว้ด้วย

2.9 ปัทมาวดี โพชนุกูล "มิติใหม่ สกว. กับงานวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน"

"ความรู้" นับเป็น "หัวใจ" ของการพัฒนาประเทศ และควรจะถูกใช้เป็นฐานสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ในปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองขนาดใหญ่ ความรู้ที่มีคุณภาพและทันสมัยจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการนำพาประเทศก้าวพ้นความท้าทายใหม่ได้อย่างยั่งยืน

แน่นอนว่าความรู้ที่มีคุณภาพต้องเกิดมาจากการวิจัยที่มีคุณภาพ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่สนับสนุนการสร้างความรู้ผ่านการทำวิจัยอย่างมีคุณภาพและตอบโจทย์ของประเทศ

จากปี 2535 จนถึงปัจจุบัน สกว. สนับสนุนงบประมาณให้นักวิชาการแต่ละสาขาวิชาทั่วประเทศสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพจำนวนมาก และในช่วงปี 2557 สกว. ได้กำหนดยุทธศาสตร์การทำงานวิจัยให้มีผลกระทบกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยได้กำหนดกรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Research Issues: SRI) ขึ้นมา เพื่อเป็นการยกระดับการสนับสนุนงานวิจัยในประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศในอนาคตอย่างเป็นระบบและมุ่งเป้าหมายชัดเจน

Knowledge Farm – ฟาร์มความรู้สู่สังคม จับเข่าคุยกับ รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการ
ด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว. เรื่องการทำงานวิจัยภายใต้ SRI

ทำไม สกว. ถึงต้องจัดทำ SRI ขึ้นมา

หลังจากที่คุณหมอสุทธิพันธุ์ จิตพิมลมาศ เข้ามารับตำแหน่งผู้อำนวยการ สกว. ในช่วงปีี่ร่างแผน
ยุทธศาสตร์ สกว. พ.ศ. 2557-2560 เราได้กำหนดให้ สกว. ต้องสร้างความรู้ที่สามารถรองรับการเติบโต
(growth) ในหลายๆ ด้าน เช่น การเติบโตที่สามารถแข่งขันได้ (competitive growth) การเติบโตแบบมีส่วนร่วม
(inclusive growth) และการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (green growth) โดยทั้งหมดจะรวมเป็น
เรื่องการเติบโตอย่างยั่งยืน (sustainable growth) เราอาจเรียกแผนนี้ว่า “แผนยุทธศาสตร์ 4Gs” ก็ได้ ทั้งนี้
ตอนร่างแผน คุณหมอเห็นว่า สกว. ควรกำหนดกรอบประเด็นการวิจัยไว้ในยุทธศาสตร์เพื่อแก้ปัญหาสำคัญของ
ประเทศ และสร้างความเติบโตให้กับประเทศได้ตรงจุด

ประเด็นการวิจัยในกรอบการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของ สกว. มีอะไรบ้าง

ประเด็นสำคัญมีอยู่ 12 เรื่องใหญ่ สำหรับตอบโจทย์ 4Gs ได้แก่ 1. ประชาคมอาเซียนและภูมิภาค
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2. ความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร 3. การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ น้ำ
ที่ดิน และการจัดการสิ่งแวดล้อม 4. การลดความเหลื่อมล้ำและความยากจน 5. การสร้างสรรค์การเรียนรู้และ
ปฏิรูปการศึกษา 6. ธรรมชาติและการลดคอร์รัปชัน 7. ผลประโยชน์แห่งชาติและความมั่นคงทางทะเล 8.
คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และระเบียบวินัยของคนไทย 9. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 10. องค์
ความรู้ใหม่และนวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ 11. พลังงานและพลังงาน
ทางเลือก และ 12. การหลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง

การทำงานวิจัยภายใต้ SRI เป็นอย่างไร

ในฐานะผู้ดูแล SRI จะแบ่งให้ฝ่ายงานวิจัยแต่ละฝ่ายใน สกว. รับผิดชอบดูแลกันฝ่ายละประเด็น
ส่วนตัวเองจะอยู่ตรงกลางเพื่อดูแลภาพรวมทั้งหมด เรียกว่าเป็นทั้งผู้จัดการและผู้ประสานงานน่าจะเหมาะกว่า
นอกจากนี้ ดิฉันจะดูแลเอง 3 ประเด็น ได้แก่เรื่องคอร์รัปชัน การศึกษา และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
ประชากร ที่รับผิดชอบทั้งสามประเด็นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้เคยทำงานวิจัยในประเด็นเหล่านี้มาก่อน

ตามยุทธศาสตร์ที่เราออกแบบไว้ เริ่มต้นก็ต้องดูว่าประเทศไทยมีปัญหาด้านใดบ้าง สอดคล้องกับ
กรอบทั้ง 12 ประเด็นที่เรากำหนดไว้อย่างไร สถานการณ์ในขณะนี้อยู่ตรงไหน เป้าหมายของเราคืออะไร
ช่องว่างทางความรู้หรือช่องว่างทางนโยบายอยู่ที่ไหน และเราสามารถหาวิธีที่เราจะสามารถใช้งานวิจัยเข้าไป
ช่วยเติมเต็มช่องว่างหรือช่วยตอบโจทย์ประเด็นต่างๆ ได้อย่างไรบ้าง โดยงานวิจัยที่จะนำมาอยู่ในกรอบ
ประเด็นเชิงยุทธศาสตร์นี้จะต่างจากงานวิจัยอื่นๆ

ตอนออกแบบครั้งแรก เราก็รู้ว่าทั้ง 12 ประเด็นนี้อาจจะไม่ได้แยกจากกัน แต่มีความเชื่อมโยงกันอยู่ เราพยายามออกแบบการทำงานให้แต่ละฝ่ายไปลงทำ ทุกคนก็พยายามไปคิดโจทย์ จะมีทั้งจากมุมที่ตัวเอง ถนัดและจากมุมที่ตัวเองเพิ่งเคยมองเห็นด้วย แต่สุดท้าย เราก็รู้สึกว่าการให้หลายฝ่ายต่างแยกย้ายไปคุยกันในระยะหนึ่งอาจจะเกิดปัญหาว่าเราจะออกแบบการบริหารจัดการเรื่องใหญ่ๆ อย่างไร เราจึงปรับมาออกแบบ และตั้งโจทย์ร่วมกัน พอได้โจทย์แล้ว ก็แบ่งสรรงบประมาณให้แต่ละฝ่ายเพื่อทำงานตอบโจทย์ตามแผนที่วางไว้ร่วมกัน

งานวิจัยภายใต้ SRI ต่างจากงานวิจัยทั่วไปอย่างไร

หนึ่ง งานวิจัย SRI ไม่ใช่งานวิจัยขนาดเล็กหรือเป็นเรื่องย่อยมาก สอง เป็นงานวิจัยที่ต้องตอบโจทย์ใหญ่ได้ สมมติว่าฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นเคยมองเรื่องความเหลื่อมล้ำผ่านปัญหาในชุมชนเล็กๆ ก็ต้องยกระดับให้สามารถสะท้อนถึงปัญหาที่ใหญ่ขึ้นในระดับประเทศได้ เช่น มองว่าปัญหาที่ดินไม่ได้เป็นปัญหาเป็นเฉพาะชุมชน แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างในระดับประเทศ

การบริหารงานวิจัย SRI มีเครื่องมืออื่นใดมาช่วยในการทำงาน

เครื่องมือที่ช่วยในการทำงานก็คือ 1. การมี Advisory Board ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญตามประเด็นต่างๆ มาช่วยกำกับทิศทางการวิจัย 2. การมีทีมผู้ประสานงานที่เข้มแข็งและมีประสบการณ์ช่วยประสานการทำงานกับหลายฝ่ายได้ และ 3. งบประมาณวิจัย จริงๆ แล้ว งบประมาณ SRI ก็ไม่ได้มาก ฝ่ายงานวิจัยแต่ละฝ่ายต้องรับงาน SRI ไปทำ ควบคู่กับภาระงานเดิมของฝ่ายตัวเอง จึงต้องบริหารงบประมาณ 2 ก้อนพร้อมกัน คืองบที่แต่ละฝ่ายได้รับอยู่แล้ว และงบ SRI

การบริหารงานวิจัย SRI ทำให้แนวทางการทำงานของ สกว. ต้องปรับตัวอย่างไร

เราเห็นว่าศักยภาพของนักวิจัยในแต่ละฝ่ายที่ต้องเข้ามาทำงานร่วมกันมีความสามารถมองเห็นระบบกว้างๆ ได้ไม่มาก แต่ละคนมองในจุดเล็กๆ ของตัวเอง กลายเป็นว่า SRI อาจจะต้องมาออกแบบกันใหม่ ขวนกันทบทวนอีกครั้งว่าแต่ละประเด็น กลยุทธ์ของที่เราควรทำคืออะไร อย่างเรื่องการศึกษาที่กว้างมาก แต่ตรงไหนก็เห็นปัญหาไปหมดเลย คำถามก็คือแล้วงานวิจัยของเราจะไปตอบตรงไหน แต่ละฝ่ายที่รับผิดชอบงาน SRI ต้องมอง

ด้วยเหตุนี้ จึงต้องให้แต่ละฝ่ายกลับไปทบทวนสถานการณ์งานวิจัย (review situation) ให้จริงจังมากขึ้น วิเคราะห์สถานการณ์เข้มข้นขึ้น ส่วนนี้อาจจะไม่ใช่งานวิจัยโดยตรง แต่มีความจำเป็นที่จะต้องทบทวนสถานการณ์ความรู้ของแต่ละประเด็น ซึ่งจะทำให้มองเห็นช่องว่างความรู้เชิงยุทธศาสตร์ในประเด็นของตนชัดขึ้น และส่งผลให้แต่ละฝ่ายสามารถขยับงานไปในทิศทางที่เป็นระบบและสอดคล้องกันได้มากขึ้น

สิ่งสำคัญของ SRI คือ ความรู้ที่ได้มาต้องตอบโจทย์ของประเทศหรือสามารถเอาไปใช้งานจริงต่อได้ ดังนั้น พันธมิตรจึงมีความสำคัญ เราทำงานร่วมกับพันธมิตรต่างๆ อย่างไร

เราออกแบบให้มีคณะกรรมการกำกับทิศทาง โดยมีพันธมิตรในแวดวงต่างๆ เข้าร่วม เพื่อช่วยกันควบคุมคุณภาพและทิศทางการงานวิจัย ในทางปฏิบัติจริง หากเราจะต้องมี strategic partner ก็อาจต้องใช้คอนเน็คชั่น โชคดีที่บางฝ่าย เช่น SRI 12 ประเด็นกับดักรายได้ปานกลาง เราได้คนที่มีความเชี่ยวชาญในสภาอุตสาหกรรมมาร่วม ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องงานวิจัยและการสร้างความรู้อย่างมาก

หรือในกรณีของ SRI 9 ประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ตอนต้น คุณโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนแผนประชากร 20 ปี เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการ ท่านก็ได้ตั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และองค์กรสำคัญอื่นๆ มาทำงานกับเราต่อ เราจึงได้คณะกรรมการที่มีคุณภาพสูง

อย่างไรก็ดี บางประเด็นเรายังไม่มี strategic partner เพราะเป็นเรื่องใหม่ หรือประเด็นใหญ่มากจนไม่รู้ว่า strategic partner ที่จะชวนมาจะตรงกับโจทย์หรือไม่ เช่น ประเด็น SRI 5 การปฏิรูประบบการเรียนรู้ เหมือนจะชัดเจนว่ากระทรวงศึกษาควรเป็น strategic partner แต่สุดท้ายก็ยังเชิญมาไม่ได้ ส่วนหนึ่งเพราะโจทย์เรื่องการศึกษาของเราเองยังไม่รู้ว่าจะวางหมากตรงไหน เพราะฉะนั้นในปีแรกที่เราเริ่มทำ SRI 5 ก็จะทำงานแบบไม่ได้ตั้งคณะกรรมการกำกับทิศทางการงานวิจัย คงจะต้องหาตำแหน่งแห่งที่ของโจทย์วิจัยให้ชัดขึ้น

ด้วยข้อจำกัดเช่นนี้ จึงทำให้เราต้องมีการวิจัยไปสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นเชิงยุทธศาสตร์แต่ละประเด็น เพื่อกำหนดตำแหน่งของโจทย์ให้ชัดและคมขึ้น แต่เชื่อว่าทำได้ง่าย ๆ

ในช่วงปีที่ผ่านมา สกว. พยายามมุ่งเน้นงานวิจัย SRI สามประเด็น และสื่อสารสู่สังคมวงกว้าง ประเด็นเหล่านี้มีอะไรบ้าง และทำงานอย่างไร

ประเด็นแรกคือ SRI 2 ความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร ประเด็นที่สองคือ SRI 5 การสร้างสรรค์การเรียนรู้และปฏิรูปการศึกษา และประเด็นที่สาม SRI 9 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

จะเห็นได้ว่าเรื่องการศึกษาและเรื่องของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเป็นเรื่องของคน เราก็รู้สึกว่าเป็นประเด็นที่น่าจะเป็นตัวแกนกลางที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ ส่วน SRI 2 จะเป็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร เกี่ยวข้องกับภาคเกษตร ซึ่งเรามีพื้นฐานอยู่มาก เรายังมีคนจำนวนมากอยู่ในภาคเกษตร เลยหยิบสามเรื่องนี้ขึ้นมาก่อน อีกเหตุผลหนึ่งก็เพราะว่าบางเรื่องเรามีพื้นที่หรือมีพื้นฐานในการทำงานอยู่พร้อมแล้ว โดย SRI 5 และ SRI 9 ดิฉันจะเป็นคนดูแลโดยตรง ส่วน SRI 2 นั้นจะมี รศ.ดร.ประภาพร ขอไพบูลย์ ดูแลต่างหาก ซึ่งท่านมีความเชี่ยวชาญอย่างมากในด้านการเกษตร ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องอาหารโดยตรง

ประเด็นเรื่องการปฏิรูประบบการเรียนรู้ หัวใจคืออะไร

การศึกษาเป็นเรื่องของคน จากประสบการณ์การทำงาน เป็นเรื่องไม่ง่าย โจทย์สำคัญคือ เราจะสร้างองค์ความรู้จะช่วยสร้างเครื่องมือเพื่อแก้ปัญหาระบบการศึกษาอย่างไร

เราทำงานวิจัยในประเด็นการศึกษาหลายเรื่องมาก เช่น เรื่องการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการศึกษา โดยเรามีชุดโครงการอยู่ 4 - 5 เรื่อง ที่ทำเรื่องนี้ บางโครงการเป็นเรื่องการสอนภาษาไทย มีข้อถกเถียงกันว่าวิธีการสอนการอ่านภาษาไทยควรจะสอนแบบไหนถึงจะเรียนรู้ได้ดี อ่านได้เร็ว บางโครงการก็เป็นเรื่องการอ่านเขียนภาษาไทยตามหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งจริงๆ แล้วบริบทพื้นที่ประเทศไทยมีความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์อยู่ โจทย์ของงานวิจัยคือวิธีการเรียนการสอนด้านการเขียนอ่านภาษาในแต่ละที่ควรจะเป็นอย่างไร

หรือบางโครงการก็ทำเรื่องครู เช่น โครงการพัฒนาทักษะการสอนของครู โดยจับมือร่วมกับคณะครู ศาสตราจารย์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้ง 40 แห่ง ไปร่วมโค้ชครูตามแต่ละโรงเรียนทั่วประเทศ ภายใต้แนวคิดที่ว่า แทนที่กระทรวงศึกษาจะเรียกครูมาอบรมที่ส่วนกลาง ซึ่งจะทำให้ครูต้องทิ้งโรงเรียน ควรจะมีกระบวนการพัฒนาครูแบบที่ตรงกับปัญหาจริงที่ครูเผชิญโดยไม่ต้องทิ้งโรงเรียนไป เราใช้ระบบคล้ายกับที่ต่างประเทศใช้กันคือการโค้ชครู โดยให้อาจารย์มหาวิทยาลัยมาช่วยโค้ชครูอีกทีหนึ่ง จริงๆ แล้ว ครูควรมีชุมชนการเรียนรู้ของกลุ่มครูเองในโรงเรียน ครูเก่งอาจจะถ่ายทอดวิทยายุทธให้ครูใหม่ กระบวนการแบบนี้น่าจะเหมาะสมเพราะตรงกับปัญหาที่ครูเผชิญในเรื่องการสอน และไม่ต้องดึงครูออกนอกโรงเรียน

บางโครงการก็ทำเรื่องระบบโรงเรียน ปัจจุบันโรงเรียนถูกประเมินโดยหน่วยงานภายนอกคือสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) แต่ไม่ได้ช่วยอะไรมาก สิ่งที่เราพยายามจะทำคือเปลี่ยนระบบใหม่ วิธีทำงานคือใช้ระบบการสะสมหน่วยกิต (accreditation) แปลว่าให้ครูตั้งเป้าหมายตัวเอง ตั้งเป้าเพื่อพัฒนาโรงเรียนของตัวเองและคิดว่าอยากแก้ปัญหาตรงจุดไหนบ้าง เช่น เด็กมาโรงเรียนสายต้องแก้ปัญหาอย่างไร แต่ละโรงเรียนจะกำหนดปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับคุณภาพของเด็ก ตั้งเป้าหมายและมีการใช้ระบบโค้ชเข้ามาทำงานกับโรงเรียน ถ้าโรงเรียนพัฒนาคุณภาพตัวเองได้เรื่อยๆ ก็จะมีการนับหน่วยกิตไปเรื่อยๆ และจะมีการรับรองคุณภาพโรงเรียนโดยดูจากหน่วยกิตที่โรงเรียนสะสมได้ ระบบนี้ที่ต่างประเทศเขาทำกัน แต่ต้องเป็นระบบการรับรองถึงประเมินที่ควบคู่ไปกับการพัฒนา ไม่ใช่ทำแค่เอกสารได้คะแนน แต่ไม่เกิดการพัฒนา

ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร หัวใจสำคัญอยู่ที่ตรงไหน

มีงานหลายชิ้นด้วยกันที่เพิ่งเสร็จสิ้นไป เช่น งานของอาจารย์อนันต์ ภาวสุทธิพิศิฐ เรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในชนบทไทย งานของทีมาจารย์ภูเบศร์ สมุทรจักร เกี่ยวกับการสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย งานของอาจารย์ปราโมทย์ ประสาทกุล เรื่องศตวรรษิกชน ซึ่งพาเราไปดูสภาพ

ความเป็นอยู่ของคนวัยปี รวมถึงงานเชิงสังเคราะห์งานวิจัยของ ดร.จิรวัดน์ ปิ่นเปี่ยมรัชฎ์ จากสถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ซึ่งสำรวจสภาพความท้าทายด้านการเงินในยุคนักสังคมสูงวัย

งานพวกนี้เป็นลือตแรก ส่วนลือตที่สอง เรากำลังพัฒนาโจทย์ไปเน้นเรื่อง work-life balance ถ้าชีวิตการทำงานมีความสุข มีเวลาสำหรับครอบครัวได้และทำงานได้ด้วย คนก็น่าจะมีความสุข ถ้าชีวิตมีแต่งานมากเกินไปก็อาจจะไม่มีเวลาดูแลครอบครัวและดูแลลูก เพราะฉะนั้นเรื่อง work-life balance เลยเป็นโจทย์ใหญ่ที่เรา กำลังจะหาทางแก้ อาจจะดูในเชิงภาคธุรกิจเอกชนว่ามีที่ไหนที่ทำเรื่องนี้กันบ้าง ดูตัวนโยบายที่จะสนับสนุนให้เกิด work life balance อย่างบางประเทศ เช่น ให้ผู้ชายลางานเพื่อมาเลี้ยงดูลูกได้ ถ้าผู้ชายมีบทบาทในการช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัวด้วยก็จะทำให้ work-life balance ดีขึ้น ผู้หญิงก็อาจจะอยากมีลูกหรือพร้อมที่จะมีลูกมากขึ้น

แต่ก็มีผู้ใหญ่มากหลายคนใน Advisory Board มองว่าการตั้งโจทย์แบบนี้เป็นเชิงรับ เราจึงต้องมีการปรับปรุงหรือเสริมโจทย์ให้มีความแหลมคมขึ้น โดยอาจจะต้องมองนโยบายเรื่องการเกิดอย่างมีคุณภาพ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ไปสัมพันธ์กับเรื่องของเศรษฐกิจประเทศ นอกเหนือจากเรื่องการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจใหม่ๆ และเรื่องการอพยพหรือการนำเข้าแรงงานฝีมือ ซึ่งประเทศไทยมีนโยบายนำเข้าแรงงานและบุคลากรที่ค่อนข้างล่าช้ากว่าหลายประเทศ เมื่อเทียบกับสิงคโปร์ที่มีคนเก่งเข้ามาทำงานมาก

อีกโจทย์หนึ่งที่ยากจะทำต่อคือ เรื่องครอบครัวแห่งกลาง จากการวิจัยของ ดร.อนันต์ ครอบครัวแห่งกลางมีความเปราะบาง เพราะมีแต่เด็กและผู้สูงอายุ แต่ก็มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นในชนบท คำถามคือว่าเรารับมือครอบครัวเปราะบางเหล่านี้ได้อย่างไร ควรจะมีนโยบายเฉพาะสำหรับกลุ่มนี้อย่างไร

อีกโจทย์หนึ่งที่ยากจะทำคือ มาตรฐานรายได้ขั้นต่ำ (minimum income standard) โจทย์คือมาตรฐานรายได้ขั้นต่ำที่ทำให้คุณภาพชีวิตอยู่ในระดับที่ได้มาตรฐานควรอยู่ตรงไหน คงไม่ได้อยู่แค่ระดับเส้นความยากจน (poverty line) แน่ๆ

ที่ผ่านมา การทำงานวิจัย SRI มีความท้าทายอย่างไร

ความท้าทายคือเราจะตั้งเป้าปณิธานที่จะทำวิจัยไว้ตรงไหน เรามีโจทย์วิจัยมากมาย แต่โจทย์แหลมคมที่เราจะผลักดันเชิงกลยุทธ์อยู่ตรงไหน อย่างเรื่องการศึกษาค้นคว้าวิจัยเยอะมาก เช่น วิจัยสอนภาษาอังกฤษ ฯลฯ เราารู้สึกว่าโจทย์เล็กมาก โจทย์ควรเป็นโจทย์ที่เป็นเรื่องสำคัญใหญ่ๆ เช่น ระบบการประเมิน แต่จะแก้ได้ต้องไปรื้อระบบด้วยการปฏิรูป ซึ่งรัฐก็มีแนวทางปฏิรูปของเขา ความท้าทายจึงอยู่ที่ว่าเราปักธงเป้าหมายงานวิจัยถูกหรือไม่

ในส่วนของความยาก ในระยะยาวเราจะทำงานวิจัยในเชิงยุทธศาสตร์อย่างไรให้สามารถแก้ปัญหาได้ ในช่วงเวลา 3-4 ปี แน่แน่นอนมันคงแก้ปัญหาทุกอย่างไม่ได้ใน 4 ปี แต่อย่างน้อยก็คงเห็นแนวทางบางอย่างในการพัฒนาบ้าง

ก้าวต่อไปของงานวิจัย SRI จะเป็นอย่างไร

ในประเด็นการปฏิรูประบบการเรียนรู้ ตัวเองยังเชื่อว่างานวิจัยเรื่องระบบพัฒนาโรงเรียนและระบบพัฒนาครูนั้นตอบโจทย์ แต่ทำงานยังไม่ไปไม่สุด มันต้องทำอีกนิด ส่วนเรื่องการอ่านก็สำคัญ แต่ยังเป็นแค่เรื่องของ การสอนการอ่าน มันอาจจะมียุทธศาสตร์อื่นๆ มากกว่านั้นเพื่อให้เด็กอ่านออกเขียนได้ อันนี้ต้องไปดูปัจจัยอื่นๆ คล้ายกับเรื่องความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ซึ่งเป็นโจทย์ใหญ่ ระหว่างทำอาจจะต้องดึงประเด็นเรื่องความเหลื่อมล้ำออกมาให้ชัดว่ามันสร้างปัญหามากน้อยแค่ไหน จะแก้รากเหง้าของปัญหาจริงๆ ได้อย่างไร ความท้าทายของมันอยู่ตรงนี้

ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เราจะเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยแล้ว เราต้องเตรียมอีกหลายเรื่อง ต้องออกแบบการแก้ปัญหา เตรียมบทบาทว่าใครอยู่ตรงไหนในการจัดการปัญหา งานวิจัยของเราหลายชิ้นตอบโจทย์ไปบ้างแล้วในเบื้องต้น เช่น งานเรื่องการเพิ่มอัตราการเกิดที่ทำร่วมกับสภาพัฒน์ ได้มีคนใช้ข้อมูลของเราไปออกแบบนโยบายเพื่อพัฒนาประเทศต่อไป

ตอนนี้โดยรวม งานด้าน SRI ที่เราทำงานอยู่เป็นการตอบโจทย์ไปชิ้นหนึ่งเพื่อเขิบไปอีกขั้น เช่น เราอยากให้เพิ่มอัตราการเกิด แต่งานวิจัยของเรายังไม่สามารถไปสู่การสร้างเครื่องมือที่นำไปสู่การเพิ่มอัตราการเกิดได้ เรากำลังอยู่ในขั้นตอนระบุสาเหตุปัจจัยที่ทำให้อัตราการเกิดลดลง ด้วยเหตุนี้ ก้าวต่อไปของงานวิจัย SRI คือการเขิบเข้าไปสู่โจทย์ที่ใหญ่และสำคัญขึ้นเรื่อยๆ ถึงแม้ว่าจะดูซ้ำ แต่หวังว่าจะมีอิมแพคมหาศาล

2.10 ประภาพร ขอไพบุลย์ "ทางออกของประเทศไทยเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความปลอดภัยของอาหาร"

Knowledge Farm - ฟาร์มรู้สู่สังคม ชวน รศ.สพญ.ดร.ประภาพร ขอไพบุลย์ ผู้อำนวยการฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนทนาถึงผลงานวิจัยด้านความมั่นคงของอาหารและความปลอดภัยของอาหาร

อะไรคือโจทย์สำคัญในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร อะไรคือคำตอบที่ได้จากงานวิจัยของ สกว. และก้าวต่อไปของงานวิจัยในประเด็นสำคัญนี้คืออะไร

มาคุยฟาร์มรู้กับอาจารย์ประภาพรกันครับ

ในช่วงที่ผ่านมา ยุทธศาสตร์การทำงานวิจัยด้านความมั่นคงทางอาหารเดินไปในทิศทางไหน และผลงานหลักๆ ที่ได้ทำแล้วมีอะไรบ้าง

“ความมั่นคงทางอาหาร” (Food Security) เป็นคำที่ใหญ่มาก ถ้าไปดูทฤษฎีจะครอบคลุมหลายประเด็นตั้งแต่การเข้าถึงอาหาร (accessibility) ปริมาณอาหารที่มีอยู่ (availability) ความยั่งยืนของอาหาร (stability) จนถึงการนำอาหารไปใช้ประโยชน์ (utility) เพราะฉะนั้น จึงมีหลายประเด็นที่ต้องทำวิจัย ในระยะที่ผ่านมา เราได้พยายามออกแบบตัวชี้วัด (index) เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารในแต่ละด้าน ซึ่งก็คืบหน้าไปมาก

คุณหมอยุคล ลิ้มแหลมทอง ประธานคณะกรรมการกำกับงานวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหาร เคยบอกว่าสถานการณ์อาหารของประเทศไทยมีความมั่นคง เพราะว่าเราผลิตอาหารส่วนเกิน (surplus) ได้มาก แต่ถ้ามองในแง่อื่น โดยเฉพาะเรื่องความเสี่ยงเชิงพื้นที่ แต่ละพื้นที่มีความเสี่ยงไม่เหมือนกัน ที่ผ่านมาระบุเลยกำหนดว่าต้องทำวิจัยในเกี่ยวกับความเสี่ยงของความมั่นคงทางอาหารในแต่ละพื้นที่

หมายถึงเราต้องลงไปทำงานวิจัยในระดับพื้นที่เพื่อให้เข้าใจความเสี่ยงที่แตกต่างกันไป?

เราจะลงพื้นที่ไปศึกษาวิจัยเรื่องความมั่นคงทางอาหารในแต่ละท้องถิ่น โดยจะเอาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารไปวิเคราะห์ จากนั้นก็จะดูว่าแต่ละพื้นที่ขาดเหลืออะไรบ้าง มีหลายพื้นที่ที่ทำงานวิจัยกับเรา แล้วนำผลการศึกษาไปปรับเป็นกฎระเบียบ เช่น พื้นที่ในจังหวัดนครราชสีมา

รูปแบบการทำงานหลักๆ ของเราคือ เข้าไปหาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแต่ละพื้นที่ ร่วมกันพัฒนาโจทย์วิจัยขึ้นมา ผลลัพธ์ที่เราคาดหวังก็คือ เมื่อเสร็จงานวิจัยในแต่ละพื้นที่ ท้องถิ่นจะต้องรู้ว่าพื้นที่ของตนมีความมั่นคงทางอาหารหรือไม่ และอยู่ในประเด็นไหน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นสามารถเอางานวิจัยของเราไปใช้ได้ง่าย

อยากให้ลองยกตัวอย่างการทำงานจริงในระดับพื้นที่ให้ฟัง

พื้นที่ที่เราจับตาและติดตามอย่างต่อเนื่องมีอยู่ 2 พื้นที่

พื้นที่แรกคือ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย งานวิจัยในพื้นที่นี้ทำโดย เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ น่าสนใจตรงที่ว่า ลักษณะของพื้นที่ด่านซ้ายจะมีความคล้ายคลึงกับจังหวัดน่าน นั่นคือ มีเนินมีเขามาก ปัญหาที่พบเจอคือป่าที่อยู่บนเขาบนเนินกำลังหายไป เนื่องจากการปลูกข้าวโพดแทนข้าวมากขึ้น

ด่านซ้ายมีลุ่มน้ำสำคัญ นั่นคือ ลุ่มน้ำหมัน แต่ปัญหาคือ ข้างบนเขาหรือเนินเปลี่ยนวิธีการปลูกมาเป็นข้าวโพดมากขึ้น ซึ่งเราก็เข้าใจว่าคนที่อยู่บนพื้นที่ข้างบนปลูกข้าวไม่ได้แล้ว จึงต้องปลูกอย่างอื่น โดยเฉพาะข้าวโพด ที่นี้พอเขาปลูกอย่างอื่นก็จะทำลายป่า ทำให้ร่องน้ำที่เป็นน้ำซับหายไป ต้นน้ำเปลี่ยนแปลง ส่งผล

กระทบกับคนข้างล่าง เพราะน้ำลงมาน้อยลง สถานการณ์ทางอาหารจึงเริ่มไม่ปลอดภัย กลายเป็นปัญหา
ร่วมกันทั้งชุมชน

อย่างไรก็ตาม มีนักวิจัยด้านมานุษยวิทยาโบราณคดีคนหนึ่งเคยมาศึกษาชนเผ่าที่นั่นมาก่อน แล้วก็เห็น
วัฒนธรรมเยอะ เมื่อเขามีโอกาสได้ทำงานกับเรา ก็เห็นว่าพื้นที่นี้มีวัฒนธรรมดั้งเดิมหลายอย่างที่เอื้อให้เกิด
ความมั่นคงทางอาหารในแง่การปกป้องทรัพยากรในการผลิต เขามองว่าน่าจะใช้วัฒนธรรมเหล่านี้มาช่วยใน
การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารได้

นักวิจัยของเราจึงไปจับมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาล ชุมชน และโรงเรียนในพื้นที่
รวมตัวเป็นเครือข่ายทางสังคม (social network) เพื่อช่วยกันรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าๆ และนำมาช่วยจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและอาหาร อย่างเช่น การนำผีตาโขนมาแสดงและอบรมให้คนในพื้นที่ช่วยกันรักษาป่าผ่าน
ความเชื่อดั้งเดิมที่เน้นสร้างสมดุลระหว่างป่าและคน หรือการส่งเสริมภูมิปัญญาการกินอาหารของคนด่านซ้าย
เพราะส่วนใหญ่เขาจะเก็บผักจากป่า ตอนนี้ เราได้เอาทั้งวัฒนธรรมการกินอาหารของคนด่านซ้ายกับผีตาโขน
มาจัดเป็นประเพณี จัดเป็นกิจกรรมทุกปี ซึ่งทำให้เกิดการกระตุ้น ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเห็นว่าจริงๆ ชีวิต
เขาต้องพึ่งกับทรัพยากรธรรมชาติพวกนี้ ถ้าไปทำลายป่า ความมั่นคงทางอาหารก็ไม่มี

**ถ้าต้องการความมั่นคงทางอาหาร เราคงต้องสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับคนในพื้นที่ควบคู่ไปด้วย
ใช่ไหม**

ใช่ อย่างที่ด่านซ้าย ไม่ใช่เราเอาวัฒนธรรมมาจับกับเรื่องความมั่นคงทางอาหารแล้วจบ ยังมีมิติอื่นที่
เราต้องให้ความสนใจ โดยเฉพาะเรื่องปากท้องของชาวบ้าน อย่าลืมว่าชาวบ้านก็มีลูกที่จะต้องส่งไปโรงเรียน
ดังนั้น ทีมวิจัยของเราก็ต้องลงไปหาว่าความเปราะบางในเชิงรายได้อยู่ตรงไหน เพื่อที่จะได้ไปเสริมไปอุดได้

อย่างชาวบ้านในพื้นที่ด่านซ้าย สมมติว่าเขาปลูกข้าวโพด 60 ไร่บนเขา และมีรายได้อยู่ประมาณ 6-7
หมื่นบาท ซึ่งน้อยอยู่ดี เราก็ไปวิเคราะห์ดูว่าเทคโนโลยีตัวไหนเหมาะสมที่จะใช้ในพื้นที่บ้าง แล้วจึงเสนอกับ
ชาวบ้านในพื้นที่ว่าเรามีเทคโนโลยีจากฝ่ายเกษตรที่เรียกว่า “ปุ๋ยสั่งตัด” สู้ท้าทายชาวบ้านในเครือข่ายวิจัยของ
เราซึ่งก็ปลูกข้าวโพดนั่นแหละได้ลองใช้ดู เราให้เขาลองใช้ปุ๋ยสั่งตัดดูสัก 5 ไร่ แล้วเปรียบเทียบกับส่วนที่เหลือ
ว่าผลลัพธ์ที่ได้เป็นอย่างไร ปรากฏว่าเขาสามารถลดต้นทุนการเพาะปลูกไปได้ 30% รวมถึงผลผลิตก็เพิ่มขึ้น
เมื่อปากท้องเขาอิ่ม ชาวบ้านก็เริ่มเชื่อในเทคโนโลยีเรา

เมื่อเห็นว่าคนในพื้นที่เอาตัวกับเรามากขึ้น เราก็เริ่มเสนอว่าให้ชาวบ้านกันพื้นที่ของตนที่สามารถ
รองรับน้ำได้สักครอบครัวละหนึ่งไร่ แล้วมาปลูกพริกกัน โดยพริกที่เราส่งเสริมให้ปลูกคือ “พริกปลอดภัย” เรา
เองได้ช่วยเชื่อมโยงตลาด เครือข่ายในพื้นที่ที่ปลูกพริกก็ทำหน้าที่จัดส่งไปกรุงเทพฯ จากนั้นทางกรุงเทพฯ ก็ได้
จัดส่งไปต่างประเทศ ทำไปทำมา ปรากฏว่าแค่ขายรอบแรก เราสามารถขายได้เป็นแสนบาท พอดีกับตอนนี้
ข้าวโพดราคาถูกลง ชาวบ้านเลยหันมาปลูกพริกกันมากขึ้น

เมื่อเขาเห็นว่าปลูกพริกแล้วได้รายได้ดี ก็เลยหันมาปลูกกันมากขึ้น ตอนนั้นก็มีความเป็นไปได้ว่าเขาจะคืนพื้นที่ป่ามากขึ้น แต่เนื่องจากเป็นที่ดินของเขาเอง การตัดสินใจเลยขึ้นอยู่กับชาวบ้าน เราจึงร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญด้านวนเกษตรลงไปสำรวจไปดูว่า จะปลูกอะไรดีให้เขามีรายได้เพิ่มอีก โดยอาจเป็นการส่งเสริมให้ปลูกต้นไม้ใหญ่ เพราะส่วนหนึ่งจะได้ป่าคืนมาด้วย นี่คือการที่เราทำในพื้นที่ด้านซ้าย

“ปุ๋ยสังเคราะห์” นี่เป็นผลงานวิจัยของ สกว. เลยใช้ไหม

ใช่ค่ะ มาจากงานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมเทคโนโลยี “ปุ๋ยสังเคราะห์” เพื่อสร้างทางเลือกให้เกษตรกร อ.ด่านซ้าย จ.เลย (2558) โดย เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ ปุ๋ยชนิดนี้จะมีลักษณะพิเศษตรงที่ถูกออกแบบมาเพื่อใช้สำหรับดินและพืชเฉพาะพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากปุ๋ยทั่วไปที่ถูกผลิตขึ้นมาแบบ “เสื่อโหล” ซึ่งอาจใช้ได้ไม่ตรงตามแต่ละพื้นที่ รัฐบาลพยายามที่จะใช้ปุ๋ยสังเคราะห์มานาน แต่ด้วยรัฐบาลเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาบ่อย จึงทำให้ไม่มีการใช้อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ดี โชคดีที่เรามีชุมชนที่เขาสนใจติดตามอย่างต่อเนื่องอยู่ เราก็เลยเอาชุมชนหนึ่งมาสอนอีกชุมชนหนึ่งให้ใช้ปุ๋ยชนิดนี้กัน โดยในตอนแรกจะชวนนักวิชาการมาคิดค้นออกแบบการใช้ปุ๋ยในแง่เทคนิค แต่เมื่อถึงขั้นตอนปฏิบัติ ชุมชนเขาจะรู้ว่าต้องทำอะไร ก็เลยใช้เกษตรกรเข้าร่วมในการทำงานด้วย

แล้วอีกพื้นที่หนึ่ง?

อีกพื้นที่หนึ่งคือ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ แต่เดิมแม่แตงเป็นฐานผลิตอาหารของคนเชียงใหม่ เพราะเต็มไปด้วยหุบเขาและลุ่มน้ำ เราเห็นแล้วว่าต่อไปความเป็นเมืองจะขยายตัวรุกกล้าเข้ามา ในพื้นที่เริ่มมีการปลูกข้าวกันมาก ซึ่งปลูกแต่ข้าว ไม่ทำอย่างอื่น เราเห็นความเปราะบางของพื้นที่นั้น

เครือข่ายนักวิจัยของเราจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เคยไปทำวิจัยในพื้นที่ จนได้ข้อมูลที่มีประโยชน์มากชุดหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่นี้เหมาะจะปลูกอะไร ลุ่มน้ำมีสภาพแบบไหน ตอนนี้อยู่กับอะไรกันอยู่ และควรปรับเปลี่ยนอะไรบ้าง เราต้องนำความรู้พวกนี้ไปปรับประยุกต์ในพื้นที่ แต่ที่นี้การปรับเปลี่ยนจะเกิดขึ้นไม่ได้ นอกจากคนในพื้นที่จะเห็นประโยชน์ที่จะได้เสียก่อน

เราเลยต้องเอาเทคโนโลยีลงไปทดลองเพื่อทำให้เขารู้ว่าจริงๆ แล้วปริมาณน้ำในพื้นที่มีมากแค่ไหน เขาควรใช้ระบบการปลูกพืชชนิดไหนถึงจะได้ผลตอบแทนมาก เราเริ่มด้วยการลงไปทำวิจัยกับชาวบ้าน จนกระทั่งชาวบ้านเริ่มเข้าใจมากขึ้น ซึ่งต่อไปเราจะลงไปวิเคราะห์อย่างละเอียดว่า พื้นที่แบบนี้ในช่วงเวลาไหนควรจะปลูกอะไรเขาถึงจะได้เงิน

เห็นไหมว่าการทำวิจัยเรื่องความมั่นคงทางอาหารนั้นต้องสร้างอาชีพสร้างเงินให้กับชาวบ้านได้ด้วย ถามว่าคนมีข้าวกินแล้วไม่มีเงินได้ไหม คำตอบก็คือ เดียวนี้ไม่ได้แล้ว

แล้วงานวิจัยเรื่องความปลอดภัยของอาหารมีเรื่องราวที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง

งานวิจัยเรื่องความปลอดภัยของอาหารเป็นผลมาจากการทำข้อตกลงร่วมมือกับองค์การอาหารและยา (อย.) เอาไว้ โดยโจทย์ของงานคือ อย. ต้องการให้เราไปดูสารเร่งเนื้อแดงหรือที่เขาเรียกว่า “แร็คโตพามีน” ในเนื้อหมูว่ามีความปลอดภัยมากน้อยอย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายด้านการค้าของเรา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อนโยบายทางการค้าของสหรัฐอเมริกาที่ตอนนี้เขาพยายามกดดันให้เราใช้สารเร่งเนื้อแดงในหมู่มากขึ้น ผู้ดำเนินงานวิจัยนี้ก็คือ ผศ.ดร.เวณิกา เบ็ญจพงษ์ จากมหาวิทยาลัยมหิดล

งานฝ่ายเราไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจัดทำข้อมูลผลดีผลเสียของแร็คโตพามีนเท่านั้น แต่ต้องมึบทบาทในการออกแบบกระบวนการเจรจาต่อรองอีกด้วย เพราะต้องใช้ความละเอียดอ่อนมาก เรารู้เลยว่าสหรัฐอเมริกามาชนเราเรื่องนี้ เราก็มองเห็นว่าสหรัฐอเมริกามีเป้าหมายสองอย่าง นอกจากเพื่อค้าขายสารตัวนี้แล้ว เขาจะเอาเนื้อหมูบางชิ้นส่วนที่ส่งออกไปไม่ได้มาทุ่มตลาดที่เรา อุตสาหกรรมหมูบ้านเราก็จะพัง เพราะว่าอุตสาหกรรมหมูในเมืองไทยเรากินทุกส่วน แม้กระทั่งคากิเราก็กินหมด แต่ทางอเมริกา เขากินไม่ได้ทุกชิ้นส่วน เขาเห็นว่าหมูไม่อร่อย เพราะเขาใช้สารเร่งเนื้อแดง

สำหรับการออกแบบการเจรจา เราต้องคำนึงว่าถ้าเขามาแบบนี้ เราจะเจรจาด้วยเรื่องอะไรดี จะดูแง่มุมอะไรในการเจรจา เขาใช้ประเด็นอะไรในการเจรจา พร้อมๆ กับเราก็กต้องรู้ว่าผู้ที่ต้องไปเจรจา เช่น กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ อย. กรมปศุสัตว์ ต้องการข้อมูลอะไรบ้าง

ตอนนี้การเจรจาเป็นอย่างไร เริ่มขึ้นแล้วหรือยัง

การเจรจาดำเนินไปเรื่อยๆ ตอนนี้เนื่องจากทรัมป์มาเป็นประธานาธิบดี เราก็ไม่แน่ใจว่าเขาจะเล่นใหม่ เพราะว่าถ้าเจอก่อนหน้านี้ ในยุคโอบามา เขาก็จะมีกรอบการค้าที่เรียกว่า TPP หรือ Trans Pacific Partnership ซึ่งจะเล่นเราแน่ๆ แต่ตอนนี้เรากำลังรอดูนโยบายของทรัมป์ว่าจะทำหรือไม่ทำเรื่องนี้ ถ้าไม่เขาก็ต้องดูว่าเขาจะเอาแบบไหน แต่แน่นอนว่าทรัมป์จะต้องเห็นถึงผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาอยู่แล้ว

ที่สำคัญ เราอยากให้มีการสื่อสารงานวิจัยออกไป เพื่อให้ผู้บริโภคซึ่งก็คือพวกเราเองนี้แหละมีความรู้ ว่าถ้ามีสารเร่งเนื้อแดงตกค้างอยู่ในเนื้อหมูจะกินไหม เพราะว่าบ้านเรานิยมกินเครื่องในกันเยอะ ลองคิดดูถ้าสหรัฐอเมริกาเอาเครื่องในจากบ้านเขามาขาย เราจะเจอสารเร่งเนื้อแดงมากขนาดไหน

งานวิจัยเรื่องอื่นๆ ที่ทำร่วมกับ อย. มีอะไรน่าสนใจอีกบ้าง

สำหรับงานวิจัยที่ร่วมทำกับ อย. อื่นๆ ก็จะมีโครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินความเสี่ยงทางจุลินทรีย์ของน้ำในพื้นที่ประสบอุทกภัยในเขตภาคกลางของประเทศไทย” (2555) ซึ่งเราเล่นเรื่องนี้กับการประปา โดยเฉพาะการประปาส่วนภูมิภาค งานวิจัยนี้มีที่มาจากคราวน้ำท่วมใหญ่เมื่อปี 2554 เราไม่แน่ใจว่าน้ำในระบบประปาจะปนเปื้อนสารมากน้อยแค่ไหน เราเลยลงไปทำประเมินความเสี่ยงเกี่ยวกับน้ำประปา (risk

assessment) ซึ่งจริงๆ แล้วองค์การอนามัยโลกให้เราประเมินความเสี่ยงเพื่อประกันว่าน้ำประปาที่จะบริโภคมีคุณสมบัติตามมาตรฐานน้ำดื่มอยู่แล้ว

เราได้ให้นักประเมินความเสี่ยงมือหนึ่ง นั่นคือ รศ.น.สพ.ดร.ศุภชัย เนื่อนवलสุวรรณ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักเรียนทุนอานันท์มหิตล มาเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ทีมวิจัยได้ทำงานร่วมกับการประปา จนกระทั่งสามารถทำยืนยันความเสี่ยง (risk proof) ได้ และพัฒนาปรับปรุงระบบน้ำ จนกระทั่งถ้าตอนนี้ถามว่าปลอดภัยไหม ต้องบอกว่าปลอดภัยมาก

ตอนนี้ เราเลยอยากทำงานต่อการประปาส่วนภูมิภาคบ้าง เพราะมองเห็นถึงปัญหาของระบบประปาของภูมิภาค การประปาภูมิภาคจริงๆ แล้วขึ้นกับเมืองใหญ่ๆ ส่วนประปาของเมืองเล็กๆ ขึ้นอยู่กับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. ซึ่งมีมาตรฐานไม่เหมือนกัน ตรงนี้เราก็จะเข้าไปพัฒนาน้ำประปาส่วนภูมิภาค

มีการทำวิจัยเรื่องความปลอดภัยของอาหารในมิติการนำเข้าส่งออกบ้างไหม

ตอนนี้เรากำลังเล่นเรื่องของระบบการนำเข้าส่งออกอาหาร ตอนนี้เรามีมาตรฐานการนำเข้าส่งออกอาหารระหว่างประเทศที่ใช้เป็นการสากลอยู่ตัวหนึ่ง นั่นคือ CODEX (มาจาก Codex Alimentarius Austriacus) ที่นี้ CODEX จะมีไกด์ไลน์เยอะแยะ เราเลยมาทำวิจัย เพื่อดูว่าของกฎระเบียบของบ้านเราเดินตามเขาไหม ถ้าหากยังไม่เป็นไปตามนั้น เราต้องดูอะไรบ้าง และวิจัยเพื่อสร้างระบบการควบคุมอาหารระดับชาติ (national food control system) ขึ้นมา

ระบบดังกล่าวจะถูกสร้างขึ้นมาให้มีมาตรฐานเท่ากับระบบในประเทศสากล (equivalence) และถ้าเราทำได้เท่าเทียมกับสากลจริงๆ สมมติส่งออกหรือนำเข้า เราก็ไม่จำเป็นต้องสุ่มตรวจ เพราะมันมีมาตั้งแต่ระบบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรับรอง การออกกฎหมายที่โปร่งใส การบังคับใช้กฎหมาย ส่วนการทำ equivalence ส่วนมากจะทำเป็นข้อตกลงทวิภาคี (bilateral agreement) ระหว่างประเทศ A และประเทศ B ทำทีเดียวหลายประเทศแบบอาเซียนไม่ได้

การทำ equivalence ในอนาคต จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศอย่างแน่นอน

อาจารย์ดูแลฝ่ายเกษตรของ สกว. มีงานวิจัยเด่นๆ ที่น่าสนใจอะไรบ้าง

เรื่อง "เกษตรแม่นยำ" ต้องเริ่มจากการทำเกษตรในแต่ละพื้นที่ที่ไม่เหมือนกัน ทั้งเรื่องการเพาะปลูก และปัญหา ดังนั้น หากเราช่วยเกษตรกรให้ทราบว่า สถานการณ์ของเขาในปัจจุบันและสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อไปเป็นอย่างไรอย่างแม่นยำ ก็จะช่วยได้มาก เพราะจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิต นี่คือไอเดียของเราว่า จะทำให้เกษตรกรทำการเกษตรอย่างแม่นยำได้อย่างไร

งานของเราเริ่มมาหนึ่งปีแล้ว มีอาจารย์มหาวิทยาลัยเก่งๆ หลายคนร่วมทีมและลงไปในพื้นที่ทำเกษตรเพื่อไปสร้างระบบเซ็นเซอร์ที่จะทำให้รู้ว่าแต่ละช่วงอากาศเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงของพืชเป็นอย่างไร มี response อย่างไร นอกจากนี้ ยังได้ลงไปเก็บตัวอย่างมาสังเคราะห์เพิ่มเติมอีกกว่าถ้าวัดดิน น้ำ อากาศแบบนี้ จะมีระบบอะไรเข้ามาจัดการ โดยใช้ Big Data ที่เก็บได้ผ่านเซ็นเซอร์ให้เป็นประโยชน์ ผลลัพธ์ต่างๆ ที่วัดได้จะขึ้นไปอยู่บนแอปพลิเคชันเกษตรแม่นยำ

ที่ดูกันไว้ในเบื้องต้นคือ เมื่อเกษตรกรรอยากทำเกษตรแม่นยำ ก็จะต้องซื้อตัวเซ็นเซอร์ซึ่งจะมีแอปพลิเคชันแถมมาด้วย เกษตรกรก็จะทราบได้ง่ายๆ ว่าสวนของเขาขาดอะไร กำลังอยู่ในสถานะไหน หรือจะมีปัญหาอะไรผ่านแอปพลิเคชัน ในทางกลับกัน แอปพลิเคชันก็จะคำนวณว่าจากสภาพสวนที่เป็นอยู่นั้นต้องมีการเพิ่มเติมส่วนไหนบ้าง ระบบจะคิดมาให้อย่างแม่นยำ

ต่างประเทศเขาทำเกษตรแม่นยำมาก่อนไหม

วิธีนี้ต่างประเทศทำกันมาก เรากำลังอยู่ในขั้นทดลองเอง ตอนนี้เริ่มเอาเซ็นเซอร์ไปลงแล้วเก็บ data เพื่อรัน model เท่านั้น

เราเคยทดลองทำเกษตรแม่นยำที่สวนลำไย บ้านแพ้ว จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นสวนลำไยที่อร่อยมาก แต่ช่วงกรกฎาคมถึงสิงหาคมที่ผ่านมามีลมร้อนมาจากอันดามันพัดเข้ามา ดอกลำไยนี้ร่วงกันเต็ม เราจึงต้องลงไปพิสูจน์ ตอนนี้ให้ทางทีมวิจัยที่มหาวิทยาลัยมหิดลเข้าไปในพื้นที่ ใช้เซ็นเซอร์เป็นตัวจับ เรื่องความแม่นยำนี้เราให้ความสำคัญกับสวนผลไม้มาก เพราะมีมูลค่า

เรื่องการใช้สารเคมีในภาคเกษตรมีประเด็นอะไรที่น่าสนใจจากงานวิจัย

งานวิจัยอีกเรื่องที่เราให้ความสนใจมากคือ การใช้สารเคมีในพืช ตอนนี้มีส่วนสัมที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมมี 500,000 ไร่ แต่ตอนนี้เหลือ 20,000 ไร่ เพราะเกิดโรค เขาจึงฉีดยาปฏิชีวนะ (antibiotics) เข้าไป เราจึงอยากพิสูจน์ว่าสารเหล่านี้มีตกค้างในส้มมากน้อยเพียงใด เราเห็นว่าต้องมีวิธีอื่นที่ดีกว่านี้ จึงได้เชิญอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยลาดกระบังมาลองใช้จุลินทรีย์ในดินและพัฒนาวิธีเพื่อให้รักษาโรคได้ แต่ก็ต้องมีการจัดการแปลงที่ดีด้วย

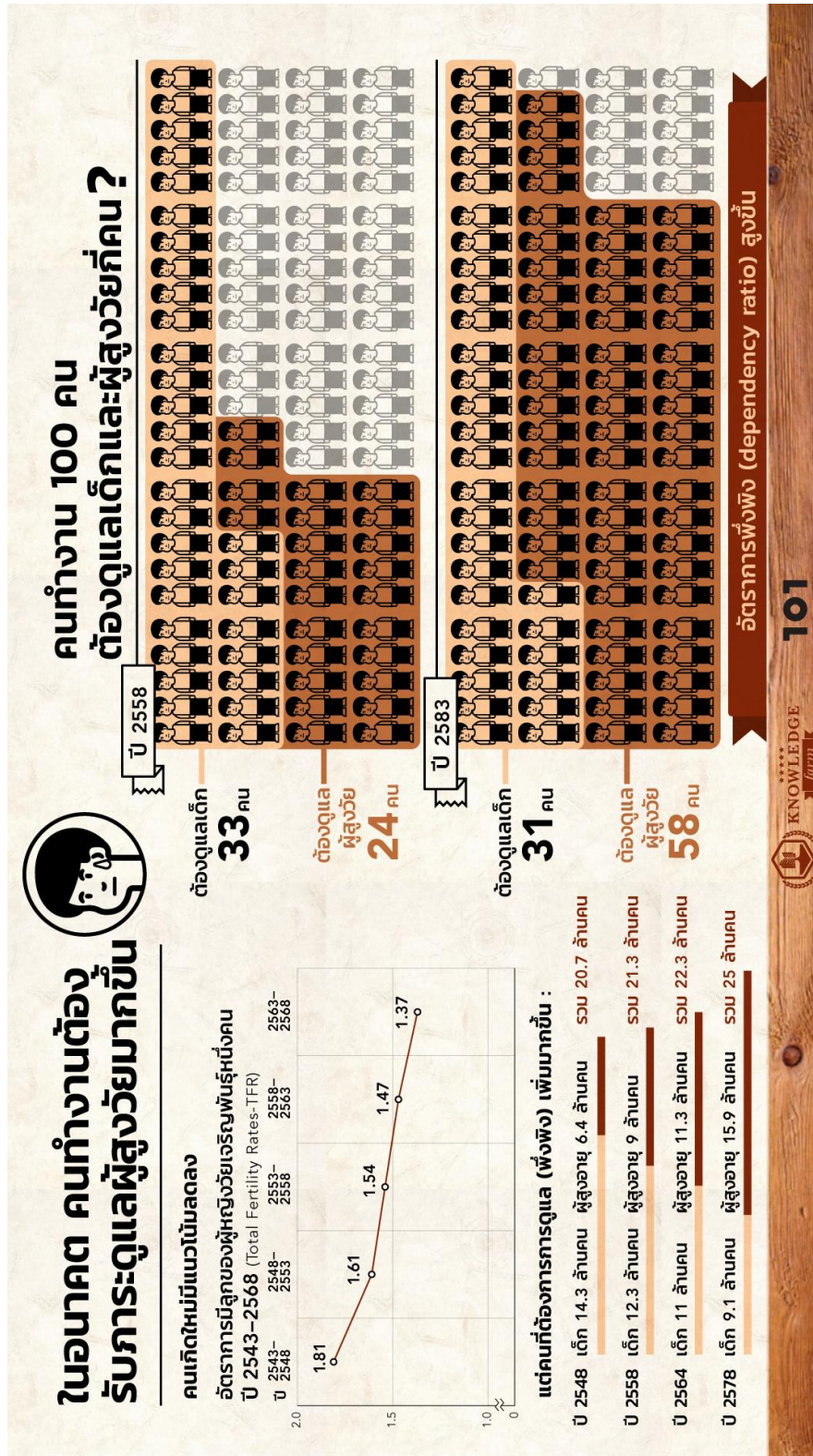
เราพยายามเปลี่ยนส้มที่เน้นฉีดสารให้เป็นส้มอินทรีย์ (สัสมธรรมชาติ) ตอนนี้ทำไป 3 เดือน ปรากฏว่าส้มดีขึ้นมาก ถ้าทำต่อไป และสำเร็จ ก็จะเป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ต้องใช้สารเคมีก็ได้ ต่อไปเราจะไปทำกับทุเรียนด้วย โดยพยายามจะใช้สารเคมีให้น้อยที่สุด

สิ่งต่างๆ ที่เราทำอยู่น่าจะเป็นทางออกของประเทศไทยได้ไม่น้อย

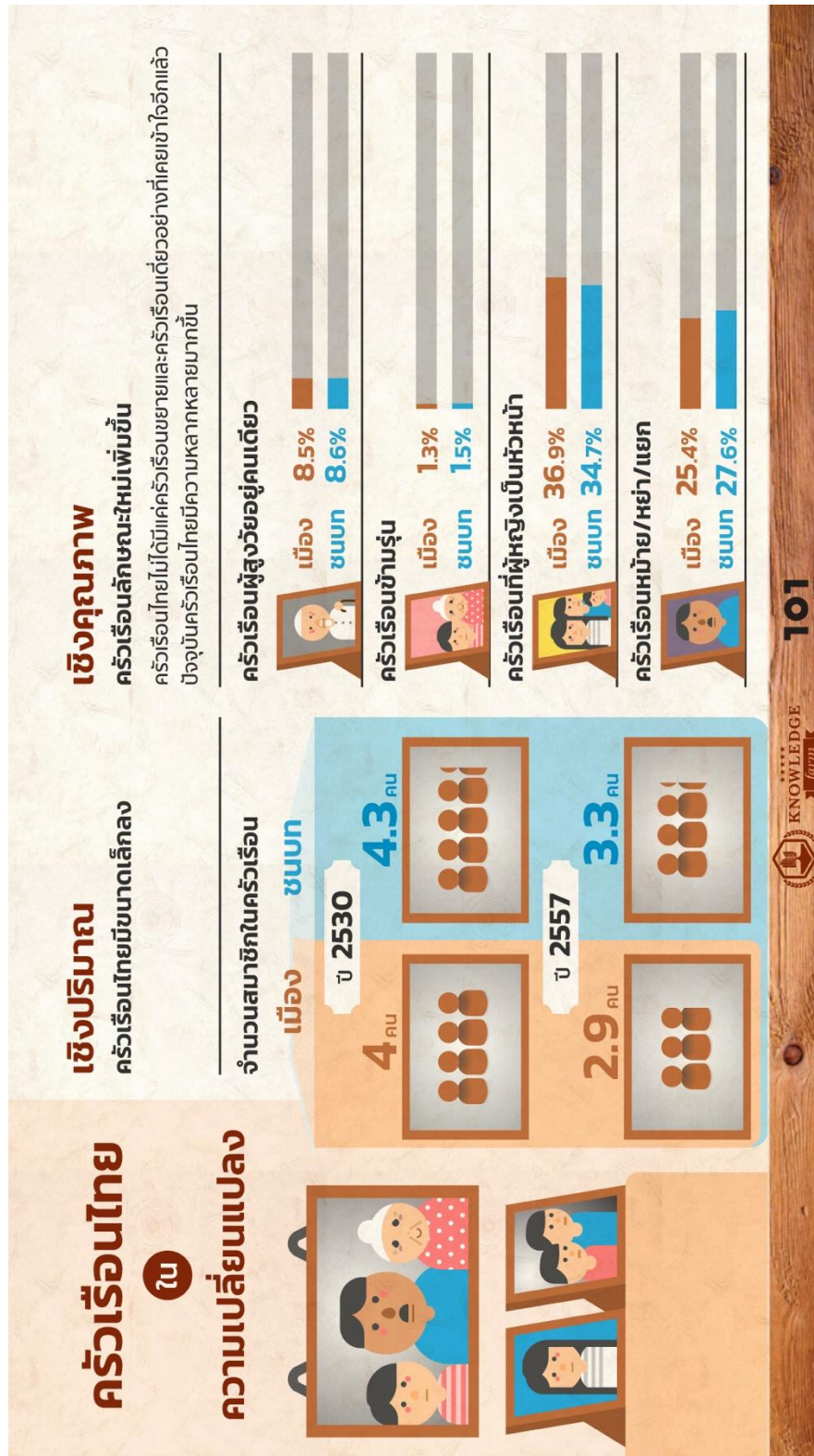
3.1 ทำไมคน GenY ไม่อยากมีลูก

148

3.2 ในอนาคต คนทำงานต้องรับภาระดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น

3.3 ครั้วเรือนไทยในเปลี่ยนแปลง

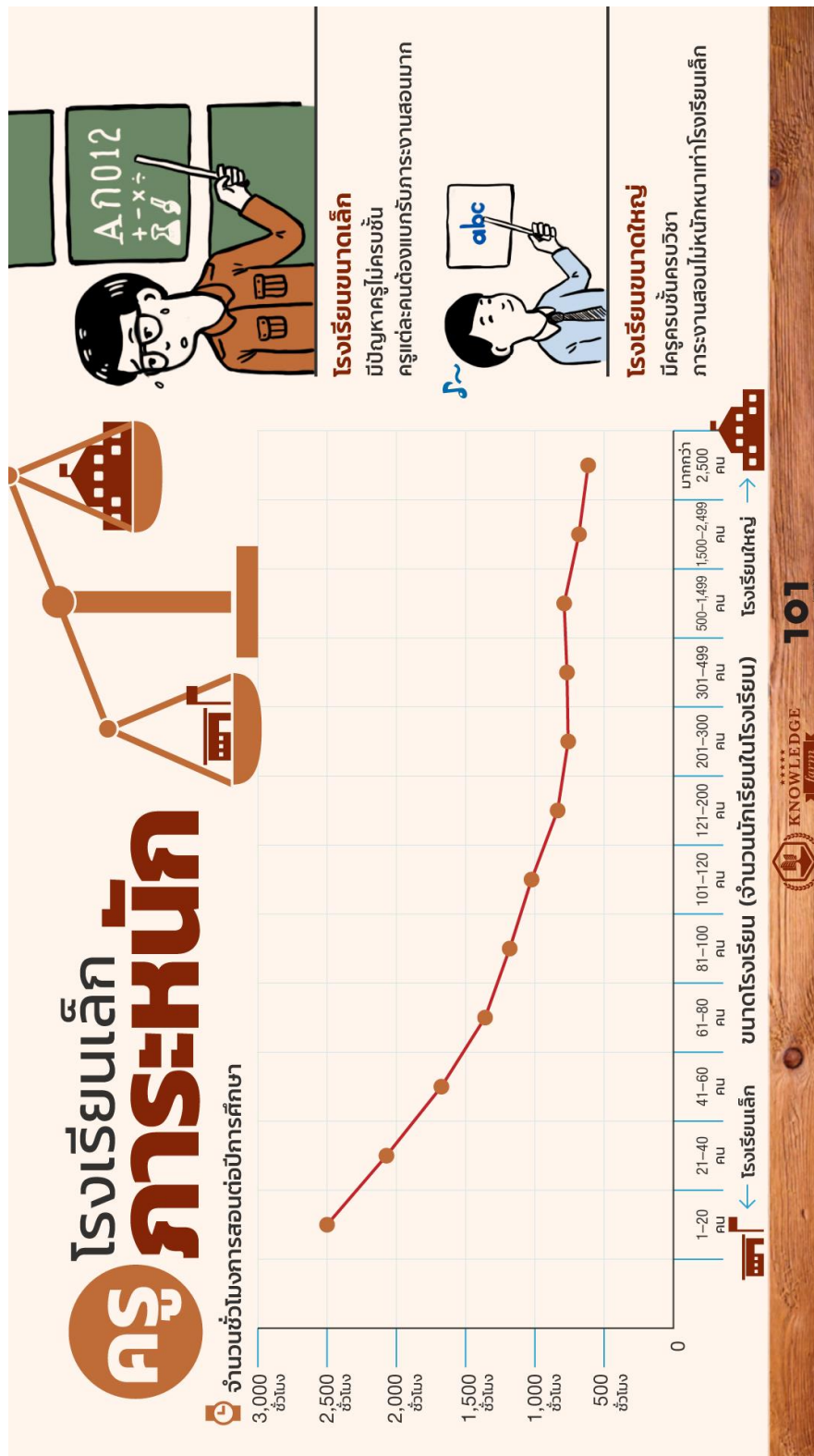

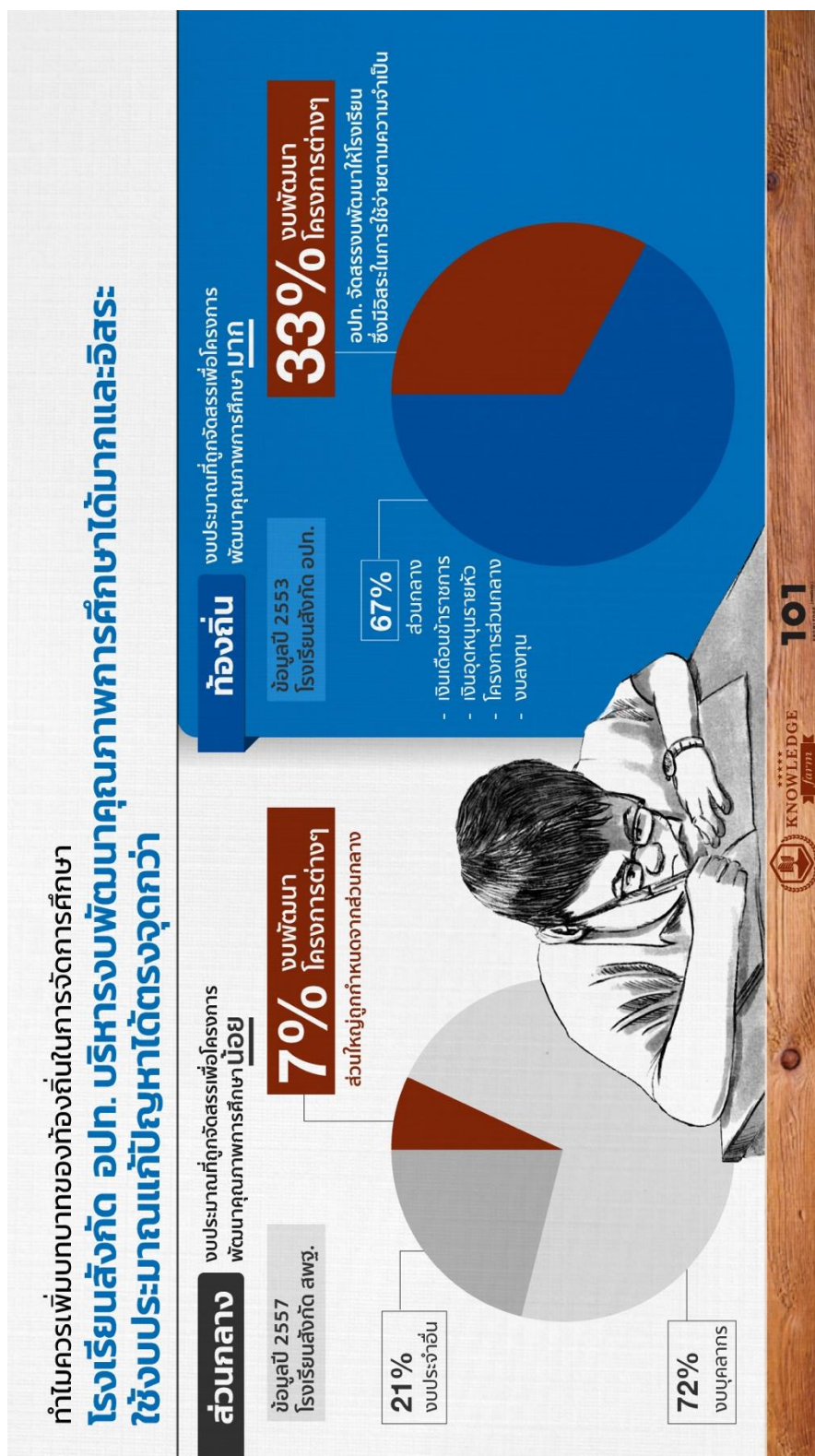
3.5 ไม่ออมวันนี้ พรุ่งนี้ลำบาก

3.6 ครูโรงเรียนเล็กภาระหนัก

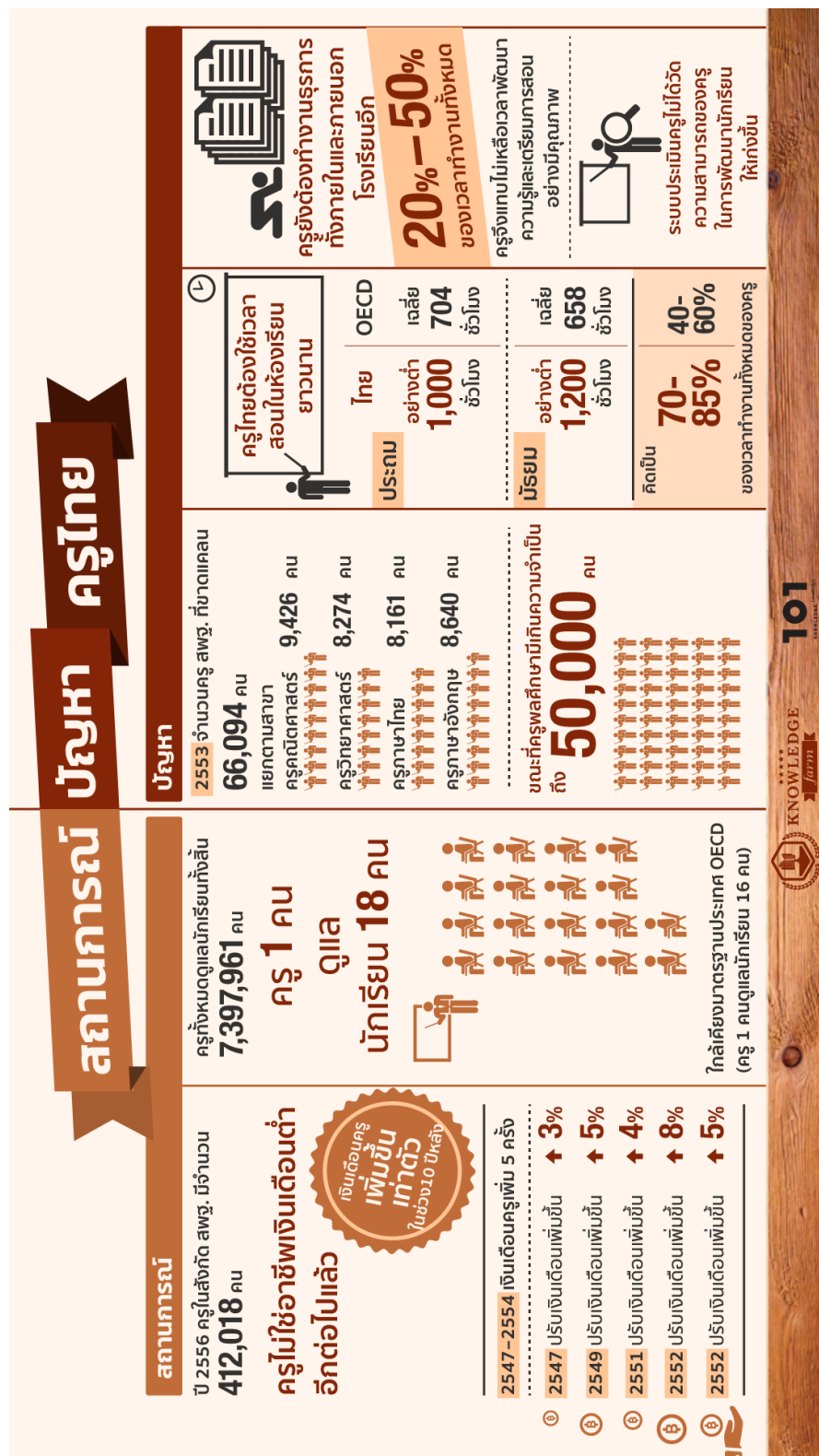
3.7 ทำไมควรเพิ่มบทบาทของท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

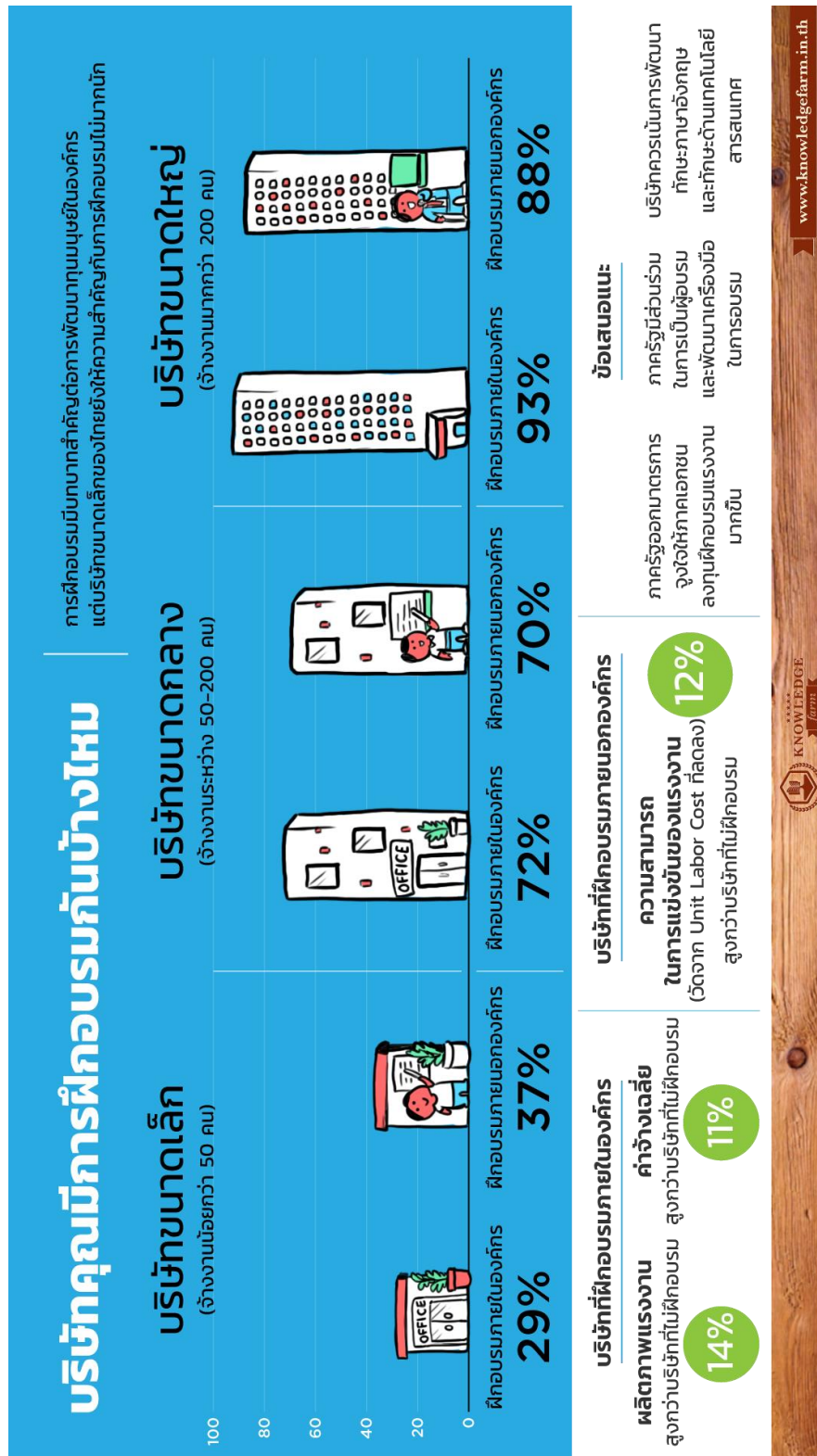
3.8 โรงเรียนสังกัด อปท. มีทรัพยากรและคุณภาพไม่ด้อยกว่าโรงเรียนสังกัด สพฐ.

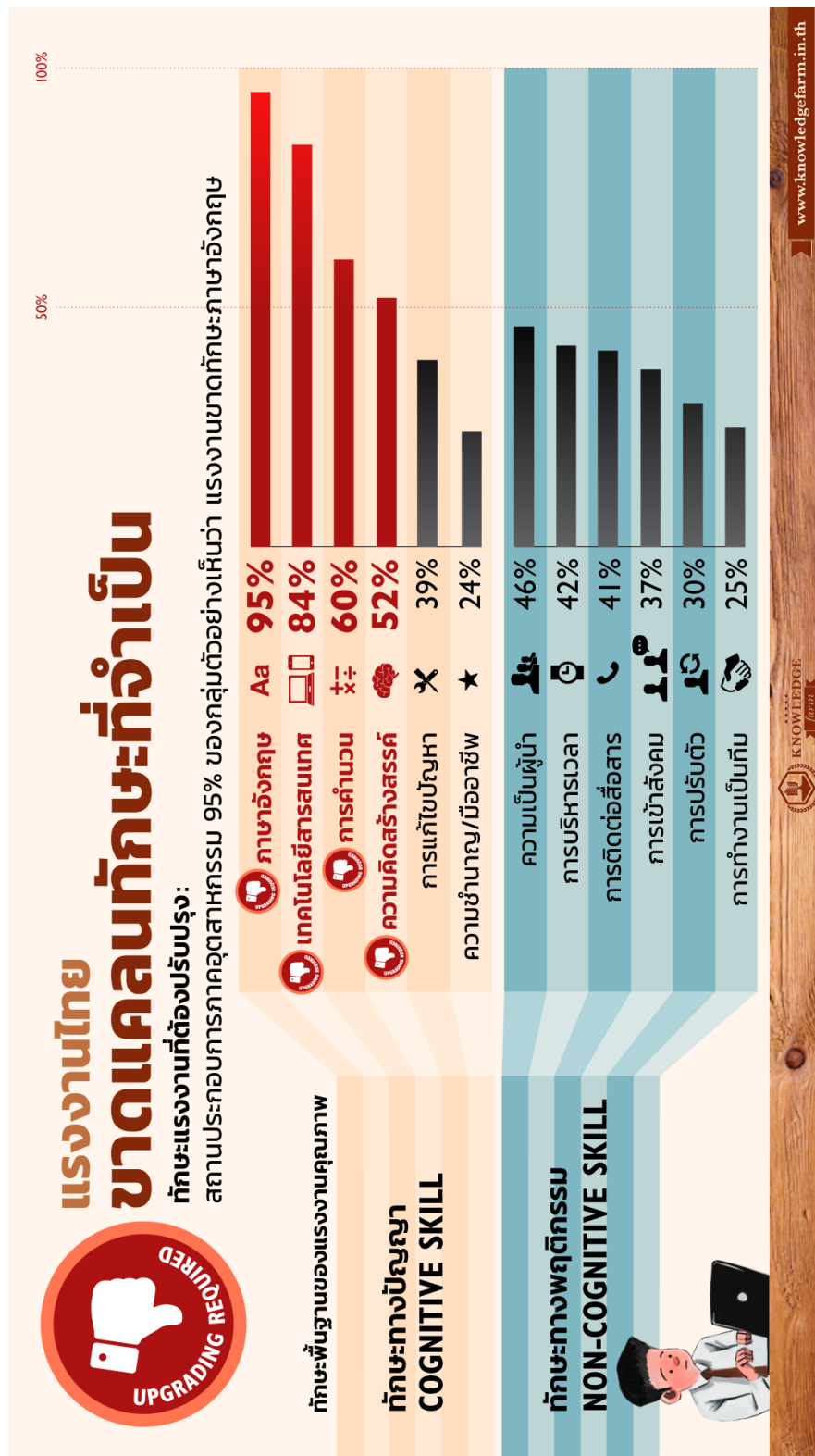
3.9 สถานการณ์ปัญหาครูไทย

3.10 บริษัทคุณมีการฝึกอบรมกันบ้างไหม

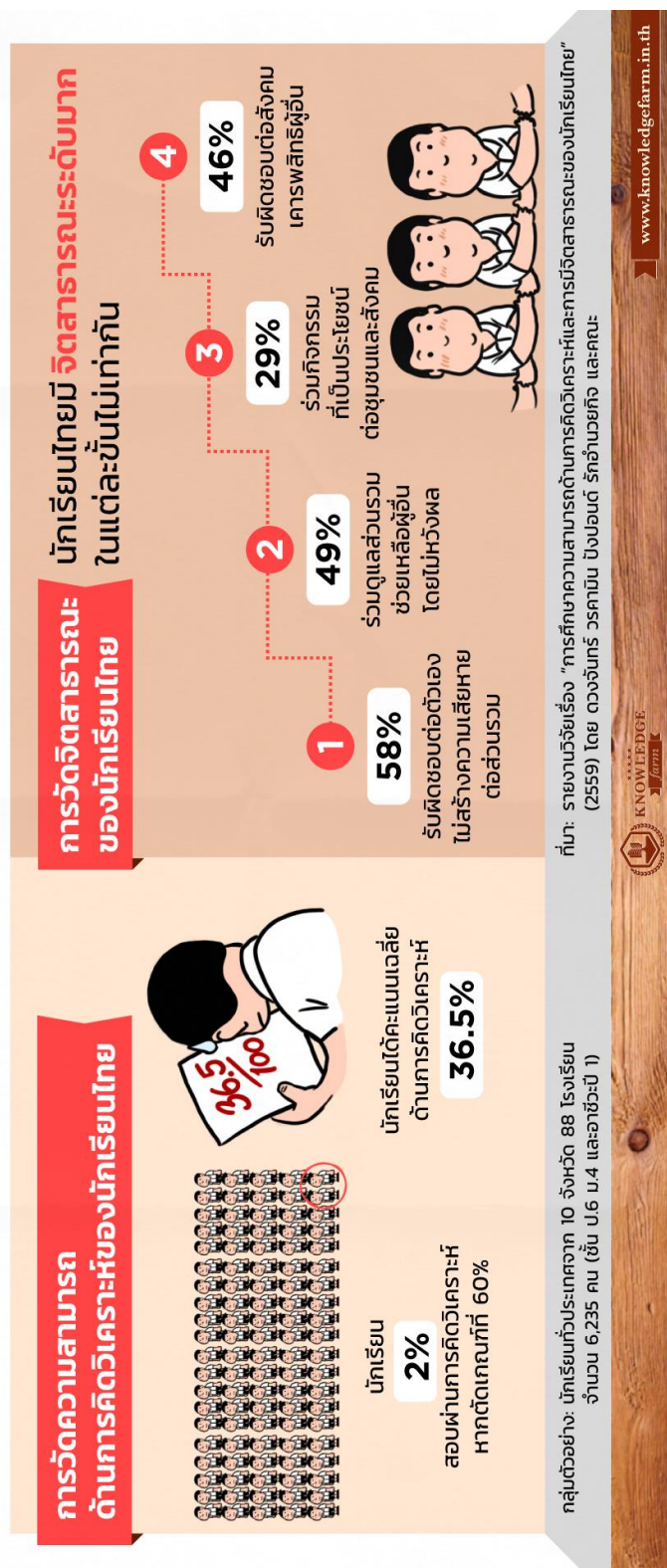
3.11 แรงงานไทยขาดแคลนทักษะที่จำเป็น

3.12 คุณภาพนักเรียนไทยสถานการณ์น่าเป็นห่วง

ผลการสอบ PISA ปี 2015 ใน 71 ประเทศ นักเรียนไทยได้อันดับคะแนนเรียงท้าย การอ่าน อันดับ 57 | คณิตศาสตร์ อันดับ 54 | วิทยาศาสตร์ อันดับ 54 |

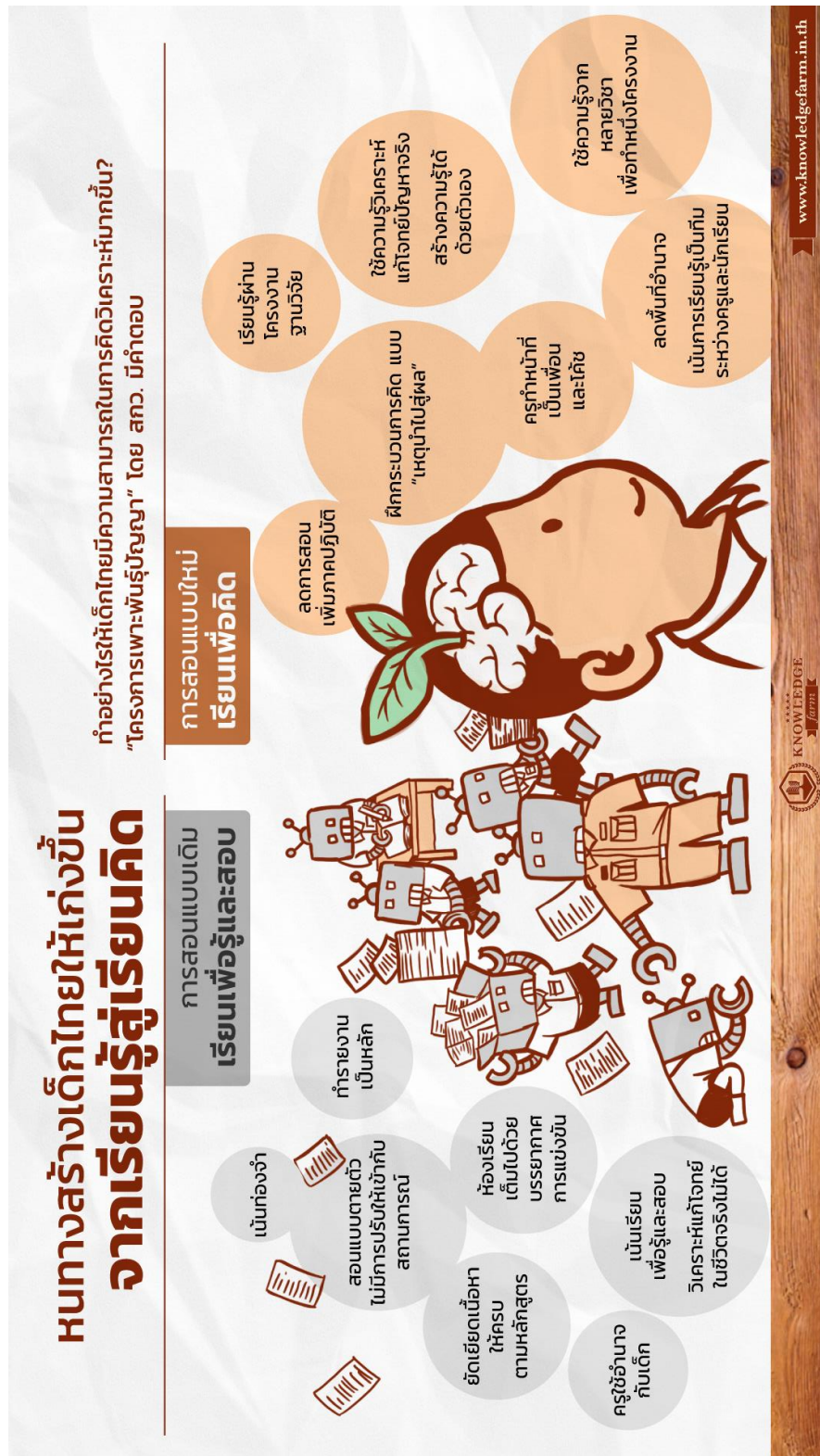
คุณภาพนักเรียนไทย สถานการณ์น่าเป็นห่วง?

3.13 Food Security: หลักการความมั่นคงทางอาหาร

3.14 หนทางสร้างเด็กไทยให้เก่งขึ้น: จากเรียนรู้สู่เรียนคิด

3.15 ห้องต้นแบบสำหรับผู้สูงวัย

ผิด **สบายหายเมื่อย** **กับ ห้องครัวเพื่อผู้สูงอายุ**

หลักสบายหายเมื่อย กับห้องนอนเพื่อผู้สูงวัย

ตั้ง สบายหายเมื่อย กับ ห้องนั่งเล่นเพื่อผู้สูงอายุ

3.16 3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

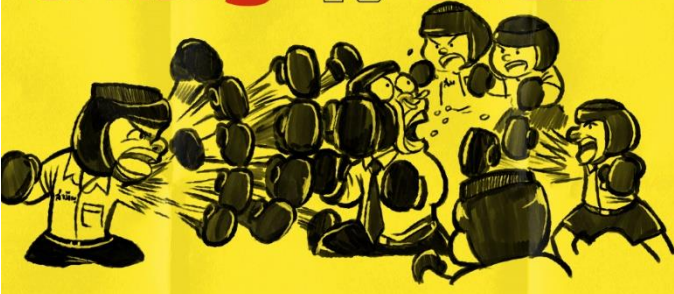
มิติที่ 1: นักเรียนบ้านรวยกับนักเรียนบ้านจน

มิติที่ 2: การศึกษาสายสามัญกับการศึกษาสายอาชีวะ

3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

มัธยม ROUND 2 ปวช.
สามัญ VS อาชีวะ

KNOWLEDGE www.knowledgefarm.in.th

3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

มัธยม ROUND 2 ปวช.
สามัญ VS อาชีวะ

สัดส่วนนักเรียนต่อข้าราชการครู

สายสามัญ	สายอาชีวะ
ข้าราชการครู 1 คน ต้องดูแลนักเรียน	ข้าราชการครู 1 คน ต้องดูแลนักเรียน
22	44
คน	คน

KNOWLEDGE www.knowledgefarm.in.th

3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

มัธยม ROUND 2 ปวช.
สามัญ VS อาชีวะ

ทรัพยากรที่รัฐสนับสนุน
ให้สายสามัญและสายอาชีวะ

สายสามัญ	สายอาชีวะ
28,261 บาท/คน	25,042 บาท/คน
- เงินอุดหนุน 6,854 บาท/คน - งบบุคลากร 20,460 บาท/คน	- เงินอุดหนุน 10,852 บาท/คน - งบลงทุน 3,603 บาท/คน - งบดำเนินงาน 3,103 บาท/คน - งบบุคลากร 3,103 บาท/คน

KNOWLEDGE www.knowledgefarm.in.th

3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

มัธยม ROUND 2 ปวช.
สามัญ VS อาชีวะ

ประเทศไทยต้องการนักเรียนสายอาชีวะเพิ่ม
แต่ทรัพยากรการศึกษากลับไม่เพิ่ม

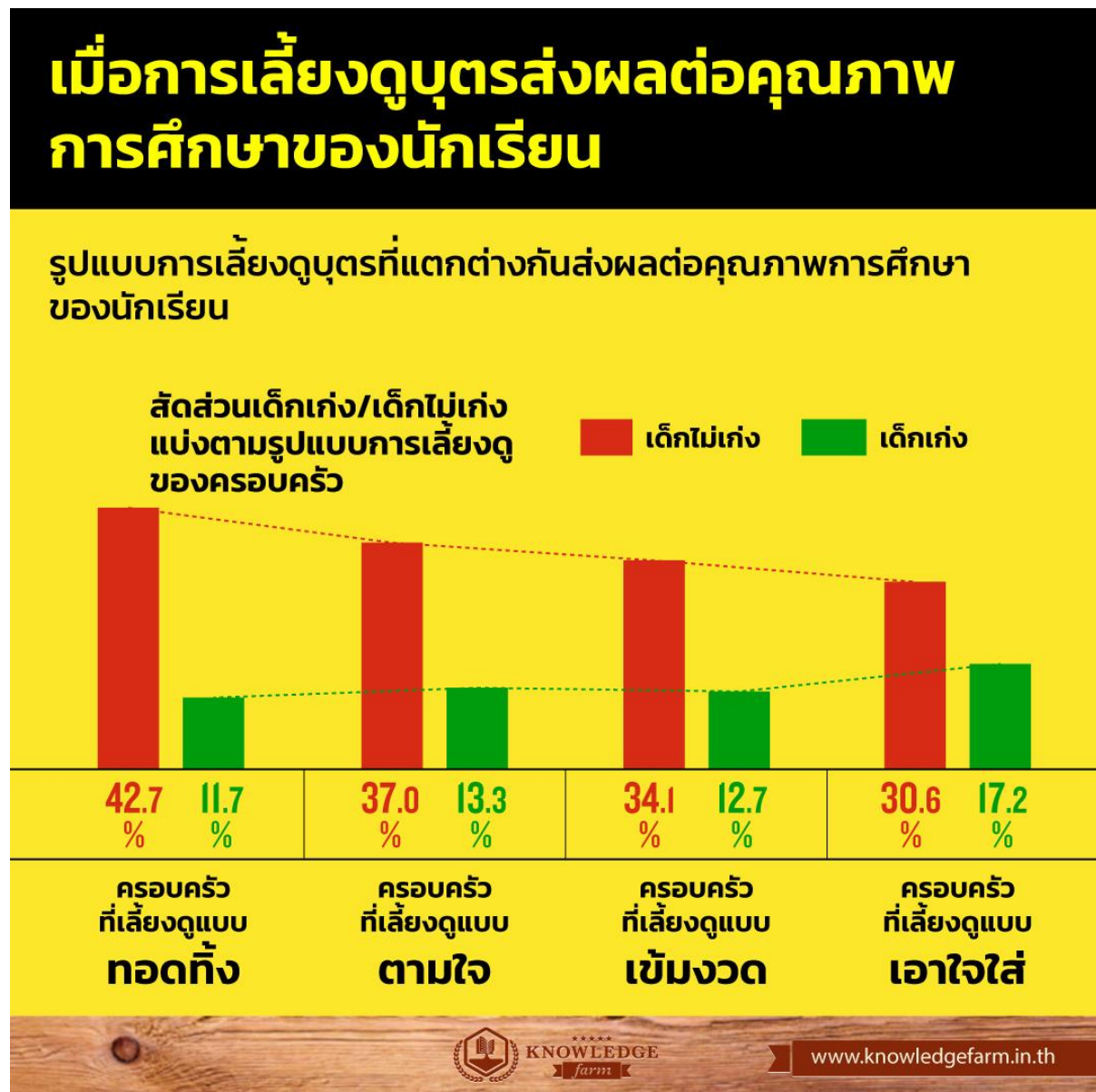

KNOWLEDGE www.knowledgefarm.in.th

มิติที่ 3: โรงเรียนขนาดเล็กกับโรงเรียนขนาดใหญ่

3.17 เมื่อการเลี้ยงดูบุตรส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของนักเรียน

4. คลิปความรู้

4.1 Aging Society “ไม่ได้แก่ แค่สูงวัย”

คลิปความรู้ Aging Society “ไม่ได้แก่ แค่สูงวัย” ชวนผู้ชมตั้งคำถามในหลากหลายมุมมองไม่ว่าจะเป็นใครคือผู้สูงวัยยุคใหม่ในโลกที่เปลี่ยนไป? สังคมสูงวัยเป็น ‘ภาระ’ หรือ ‘โอกาส’ ของสังคมเศรษฐกิจไทย? สังคมไทยต้องคิดเรื่องอะไร เพื่อรับมือกับสังคมสูงวัยบ้าง? ทำอย่างไรให้เศรษฐกิจไทยเติบโตต่อเนื่อง คนไทยมีความมั่นคงทางการเงิน และครอบครัวไทยอยู่ดีมีสุข? คลิปความรู้ Aging Society “ไม่ได้แก่ แค่สูงวัย” เผยแพร่ที่ลิงก์ <https://youtu.be/ovDTH1w8tQo>

บทคลิปความรู้

เนื้อหา 1 : ซีนนี้เป็นซีนเปิดคลิป ชวนตั้งคำถาม

[เปิดด้วยพิธีกรทำตัวเหียวๆ ดูแก่ๆ]

พิธีกร : คุณคิดว่า ใครคือผู้สูงวัย

[ตัดภาพไปเป็นผู้สูงวัยแบบเก่า เช่น เป็นคนแก่ใส่เสื้อคอกระเช้านั่งอยู่บนแคร่, เป็นภาพคนแก่ที่ดูเหมือนคนป่วย, คนแก่ที่ต้องมีลูกหลานจูงข้ามถนน ฯลฯ]

พิธีกร : นั่นอาจเป็นภาพของ ‘ผู้สูงวัย’ ที่คุณคิด แต่ลองถามตัวเองดูหน่อยนะครับ ว่าผู้สูงวัยในยุคต่อไปคือใคร

[ตัดภาพไปเป็นใบหน้าคนมากมายหลากหลาย ทั้งหนุ่มสาว คนแก่ คนวัยกลางคน]

เนื้อหา 2: บอกข้อมูลเกี่ยวกับสังคมคนแก่

VO : ทุกวันนี้ ใครๆก็รู้ว่าโลกแก่ขึ้น ในปี 2015 โลกมีผู้สูงวัยอายุเกิน 60 ปีกว่า 900 ล้านคน คาดว่าในปี 2030 จะเพิ่มขึ้นเป็น 1,400 ล้านคน เมื่อถึงปี 2100 จะเพิ่มขึ้นเป็น 3 พันล้าน หรือถ้าเราเห็นคนเดินมาบนถนนสามคน จะเป็นผู้สูงวัยเสียหนึ่งคน

แต่ผู้สูงวัยที่วานี้ จะเป็นผู้สูงวัยแบบเดิมที่เราคิดกันหรือเปล่า

[ตัดภาพไปเป็นตัวละครผู้สูงวัย ดูเหมือนเดินงกๆเงินๆอยู่]

VO : ในไทย คนที่เกิดระหว่างปี 2506-2526 เราเรียกว่าเป็น ‘ประชากรรุ่นเกดล้าน’ คือเป็นคลื่นประชากรที่ใหญ่มากจนเรียกได้ว่าเป็น ‘สึนามิประชากร’ คนกลุ่มนี้กำลังจะกลายเป็น ‘ผู้สูงวัย’ ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า นั่นจะทำให้ผู้สูงอายุในประเทศไทยเพิ่มขึ้นมหาศาล

[ตัดภาพไปเป็นตัวละครผู้สูงวัยคนเดิม ที่ตอนแรกดุงกๆเงินๆ ตอนนี้อยึดตัวตรงขึ้นมา เดินอย่างสง่าผ่าเผยบนถนน]

VO : สังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงวัย หรือ การที่มีคนอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 10 ตั้งแต่ปี 2005 และหลังจากนั้น สังคมไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอดหรือ มีผู้สูงวัยอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 30 ภายใน 35 ปีเท่านั้น

VO สังคมสูงวัยเป็น ‘ภาระ’ ของสังคมที่หนักงวล หรือแท้จริงแล้วเป็น ‘โอกาส’ และ ‘ความท้าทาย’ กันแน่ สังคมไทยต้องเตรียมพร้อมรับมือกับสังคมสูงวัยอย่างไร

เนื้อหา 3 : สังคมผู้สูงวัยที่หลากหลาย

พิธีกร (ร้องและเต้นแร็ป) : ผมคือคนสูงวัย แต่ผมไม่ใช่คนหมดไฟ //ผมมีลูกมีหลาน แต่ไม่อยากจะขอความช่วยเหลือจากใคร// ผมอาจจะแก่แล้วดูเก่า แต่ยังรักการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ// อย่ามาว่าผมแก่ เพราะผมนะแค่สูงวัย

VO : คนในสังคมตอนนี้เป็นอย่างไร สังคมสูงวัยในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าก็จะเป็นอย่างนั้น พบว่าในอนาคต ผู้คนจะมีความหลากหลายมากขึ้น มีทั้งอยู่เป็นครอบครัวอย่างที่เราคุ้นเคย จนถึงเป็นครอบครัวแบบใหม่ๆ เช่น ผู้สูงวัยอยู่กับเพื่อน อยู่คนเดียว อยู่กับคนหนุ่มสาว หรืออยู่เป็นโสด

พิธีกร: (ใส่ชุดเดินไปทำงาน) : ไม่เหมือนคนแก่สมัยก่อนนะครับ เพราะผู้สูงวัยยุคใหม่นะสุขภาพดี หลังอายุหกสิบปี ยังทำงานได้อีกนาน

VO : พบว่า ในปี 2014 ผู้สูงวัยกว่าร้อยละ 30 ยังมีรายได้จากการทำงานอยู่ ที่สำคัญ คนอายุ 50-60 ปีจำนวนมาก ไม่ได้คิดว่าพอเกษียณ แล้วจะหยุดทำงาน แต่ส่วนใหญ่ยังวางแผนจะประกอบอาชีพอิสระ หรือเป็นเจ้าของกิจการ นั่นแปลว่า เราจะมีสังคมผู้สูงวัยที่ยังคงแอคทีฟอยู่

[ตัดภาพไปเป็นพิธีกรกำลังวิ่งหรือออกกำลังกายอยู่]

VO : ความรู้ทางการเงินหรือที่เรียกว่า Financial Literacy เช่น การวางแผนการเงิน การออม การลงทุน เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้มีเงินออมสำหรับเลี้ยงดูตนเองเมื่อเกษียณ หรือเมื่อรายได้จากการทำงานลดลง

ยิ่งผู้สูงวัยมีแนวโน้มจะอยู่ลำพังมากขึ้น และพึ่งพิงเงินจากลูกหลานน้อยลง ความรู้ทางการเงินจะยิ่งทวีความสำคัญ

ดังนั้น ผู้สูงวัยจึงควรได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับเครื่องมือทางการเงินที่หลากหลายมาตั้งแต่ยังหนุ่มยังสาว ยิ่งเมื่อเทคโนโลยีมีบทบาทมากขึ้น เกิดเครื่องมือทางการเงินที่หลากหลายและเข้าถึงง่ายขึ้น ถ้าคนตื่นตัวกับความรู้ทางการเงินกันมาตั้งแต่ยังหนุ่มยังสาวแล้ว เมื่อเป็นผู้สูงวัยก็จะรับมือกับเรื่องเหล่านี้ได้อย่างสบาย

พิธีกร: โลกออนไลน์เป็นส่วนสำคัญของคนสมัยนี้ยังไง ในสังคมสูงวัยแห่งอนาคตก็จะเป็นแบบเดียวกัน

VO : ในอนาคต สัดส่วนการใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงวัยจะสูงขึ้นเรื่อยๆ เทคโนโลยีจะช่วยให้ผู้สูงวัยในโลกยุคใหม่มีโอกาสหาความรู้ใหม่ เป็นผู้ประกอบการใหม่ และเป็นผู้บริโภคที่แอคทีฟ รวมทั้งจะเกิดการออกแบบอุปกรณ์และเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อผู้สูงวัยมากขึ้น

พิธีกร: ในความหลากหลายของผู้สูงวัย ย่อมมีผู้สูงวัยที่ร่ำรวยและยากจน ผู้สูงวัยกลุ่มหลังจึงต้องการการดูแลจากสังคม และสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ

VO: แม้ว่าจำนวนผู้สูงวัยที่ยากจนจะลดลงเรื่อยๆ แต่ปัจจุบันผู้สูงวัยอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ยากจนยังมีจำนวนมากถึง 3.4 ล้านคน หรือเป็น 1 ใน 3 ของผู้สูงวัยทั้งหมด โดยส่วนใหญ่ผู้สูงวัยที่ยากจนคือผู้สูงวัยในภาคเกษตรที่อยู่ตามลำพัง

[ดนตรี]

คำถามก็คือ สังคมสูงวัยมาถึงแน่ แต่สังคมไทยของเราเตรียมตัวรับมือกับสังคมสูงวัยกันไว้แล้วแค่ไหน

เนื้อหา 4 : อะไรคือเรื่องใหญ่ที่เราต้องคิด

พิธีกร: คุณเคยสงสัยไหมว่า การเป็นสังคมสูงวัยจะส่งผลอย่างไรต่อเศรษฐกิจ เพราะสมัยก่อน เศรษฐกิจไทยเคยมีประชากรวัยแรงงานจำนวนมาก ในขณะที่สังคมสูงวัยมีแรงงานน้อยลง

[พิธีกรพูดเสร็จแล้วหันไปดูโทรทัศน์ หรือ อ่านหนังสือพิมพ์ หรือ เพื่อดูขั้วกรรพิก]

ดังนั้น เศรษฐกิจไทยจึงต้องการแนวคิดใหม่ในการพัฒนาและจัดสรรแรงงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด เช่น ต้องผลิตแรงงานให้ตรงกับความต้องการ แรงงานต้องมีทักษะที่จำเป็นในโลกยุคใหม่ คนรุ่นใหม่ต้องเก่งขึ้น ต้องมีตลาดแรงงานที่ยืดหยุ่น มีนโยบายแรงงานต่างด้าวที่เหมาะสม และมีการพัฒนาเทคโนโลยี

พิธีกร : เมื่อคนเกิดน้อยลง คำถามก็คือเราจะทำยังไงให้ลูกหลานมีคุณภาพสูงขึ้น มีนโยบายอะไรบ้างที่ทำให้ครอบครัวไทยอยู่ดีมีสุข หรือจะส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่มีครอบครัว มีลูกเพิ่มขึ้นได้อย่างไร

VO: สังคมไทยต้องนึกถึงนโยบายและสวัสดิการสังคมใหม่ๆ ที่ช่วยส่งเสริมการมีลูกและลดภาระการเลี้ยงดูลูก เช่น การสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและชีวิตครอบครัว การพัฒนาศูนย์ดูแลเด็กเล็กให้มีคุณภาพ เพื่อให้พ่อแม่ตัดสินใจมีลูกง่ายขึ้นและสามารถเลี้ยงดูลูกได้อย่างมีคุณภาพควบคู่ไปกับการทำงาน รวมไปถึงการลดความ

เหลื่อมล้ำเพื่อยกระดับการดูแลเด็กและผู้สูงวัยในครอบครัวยากจน ทั้งหมดนี้เป็นหัวใจสำคัญของการสร้างครอบครัวไทยให้อยู่ดีมีสุข

คำถามคือ สังคมไทยมีองค์ความรู้และเครื่องมือเหล่านี้แล้วหรือยัง และจะทำไมอย่างไหนให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ประชากรมีความมั่นคงทางการเงิน และครอบครัวไทยอยู่ดีมีสุขเมื่อเข้าสู่สังคมสูงวัย

เนื้อหา 5 : ขมวดจบ

VO : ในปัจจุบัน พูดได้ว่า สังคมไทยยังเตรียมตัวรับมือกับการเข้าสู่สังคมสูงวัยค่อนข้างน้อย เช่น คนอายุสี่สิบปี ยังไม่ค่อยมีใครเตรียมตัวเข้าสู่สังคมสูงวัย ประชาชนทั่วไปยังไม่ค่อยตื่นตัวกับสังคมสูงวัยมากนัก แม้แต่ภาครัฐเองก็ยังไม่ตื่นตัวด้วย

ในการเตรียมพร้อมรับมือสังคมสูงวัย ประเทศไทยต้องไม่ทำตัวแก่เสียเอง แต่ต้องเข้าใจความหลากหลายของผู้สูงวัย และมองเห็นความเป็นไปได้ใหม่ๆ ของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาอย่างยั่งยืน การเติบโตที่แข่งขันได้ การเติบโตที่นับรวมทุกคน และการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดนโยบายบนฐานความรู้ และบนกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย

VO: หากประชาชนและรัฐตื่นตัวกับการเป็นสังคมสูงอายุ ภาคส่วนอื่นๆในสังคมก็จะปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยไม่ได้เห็นว่า สังคมสูงวัยคือ ‘ภาระ’ ของสังคม แต่เห็นถึง ‘โอกาส’ ใหม่ ๆ มากมาย

สังคมสูงวัยไม่ใช่เรื่องของคนแก่ในอดีต แต่คือเรื่องแห่งอนาคต เป็นเรื่องใกล้ตัว เพราะถ้าไม่ตายเสียก่อน เราทุกคนจะต้องกลายเป็นผู้สูงวัยจนได้ คำถามก็คือ เราจะเตรียมตัวเพื่อดูแลตัวเอง ครอบครัว และสังคมอย่างไร

พิธีกร (ร้องแร็ป) : เพราะผมไม่ใช่คนแก่...ผมมันแค่สูงวัย...

(จบ)

4.2 เรื่องสยองการศึกษาไทย

คลิปความรู้ “เรื่องสยองการศึกษาไทย” พาผู้ชมสำรวจปัญหาของระบบการศึกษาไทยทั้งปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาคุณภาพครู ปัญหาคุณภาพโรงเรียนและผู้อำนวยการ ปัญหาเรื่องหลักสูตร โดยมีรูปแบบการนำเสนอ (mood and tone) เป็นเรื่องเล่าของนักเรียนทั้ง 3 คนที่มีบรรยากาศเหมือนกับการเล่าเรื่องสยองขวัญซึ่งเนื้อหาที่นักเรียนทั้ง 3 คนพูดถึงจะเป็นเกี่ยวกับปัญหาของระบบการศึกษาไทยโดยในแต่ละปัญหาก็จะแทรกด้วยทางออกของปัญหานั้นๆด้วย คลิปความรู้ ‘เรื่องสยองการศึกษาไทย’ เผยแพร่ที่ลิงก์ <https://youtu.be/DvVYSAB4XsE>

บทคลิปความรู้

Stock shot

อินโทรเปิดตัวเรื่องแบบซีรีส์ AHS เป็นห้องเรียนเก่าๆ ห้องน้ำโทมๆ ห้องดนตรีไทย รวมความหลอนของโรงเรียน

เรื่องที่ 1

Super : บันทึกเลือดความเหลื่อมล้ำ
(ความเหลื่อมล้ำ)

ฉาก 1 ภายใน / ห้องเรียนลิ้นกลับ / กลางคืน

ณ โรงเรียนแห่งหนึ่งยามค่ำคืน ภาพกว้างเห็นตึกเรียนที่มีไฟสลัวๆ ติดอยู่เพียงห้องเรียนเดียว ภายในห้องเรียนนั้นมีโต๊ะเรียนไม้แบบโบราณเรียงกันเป็นตับ แต่ถูกเว้นว่างเป็นวงกลมไว้กลางห้องเรียน เด็กนักเรียน 3 คน ประกอบไปด้วย เป้ง-นักเรียนชายท่าทางก้ำกั้น ปัญญา-นักเรียนชายเนิร์ดเด็กเรียน และใจ-นักเรียนสาวคุณหนูบอบบาง ทั้งสามนั่งล้อมวงกันอยู่กลางห้อง โดยมีตะเกียงเก่าๆ อยู่กลางวง

ใจ

แกเรียกพวกเรามาเนี่ย มีอะไรวะ

เป้ง

มีเรื่องสยองจะเล่าให้ฟัง

ใจ

เรื่องอะไรวะ

ปัญญา

CG : ขึ้นชื่อเรื่องในหน้าจดจำ ‘เรื่องสยองการศึกษาไทย’ แบบ Stranger Thing เสียงดนตรีไทยหวาน

ฉาก 1.1 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน

ใจ

(ทำหน้าที่หาวตระแวง มองไปรอบห้อง)

ปัญญา

(หน้านิ่ง รอฟังว่าเป้งจะเล่าเรื่องอะไร)

เป้ง

รู้ปะ ในห้องนี้ เคยมีรุ่นพี่อยู่คนนึง บ้านของพี่เขายากจนมาก และนี่เป็นสมุดที่พี่เขาใช้เรียน

(สมุดเก่ามาก เปื้อนคราบเลือด)

ใจ

(ทำหน้าที่สยดสยอง กลืนน้ำลาย)

ฉาก 2 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน - Flashback

นักเรียนชายคนหนึ่งอยู่ในห้องเรียน เขากำลังทำการบ้านคณิตศาสตร์อยู่ เสื้อผ้าเขาดูเก่าๆ โทรมๆ สีหน้าและแววตาดูเหมือนคนไม่ค่อยได้นอน

V.O. เป้ง

พี่เขาจนมาก ขนาดดินสอยังไม่มีด้ามจับเลย

บนโต๊ะของนักเรียนหนุ่มมีดินสอที่ใช้จนแทบจะเกลี้ยงแท่งวางอยู่หลายแท่ง และแท่งที่เขา กำลังใช้เขียนนั่นก็โคตรจะทุ้งจนหัวดินสอจะบรรจบเข้ากับยางลบอยู่แล้ว ในขณะที่กำลังตั้งใจเขียนอยู่นั้น ด้วยความที่เขียนแรงเกินไป ทำให้ไส้ดินสอของเขาหักดั่งเปาะ! เขานิ่งไปครู่หนึ่ง ใบหน้าดูกังวลใจ เขามองแท่งดินสอที่หัก และมองแท่งที่ยังเหลืออยู่ก็พบว่ามันไม่สามารถเขียนต่อไปได้อีกแล้ว เขาจึงมองไปที่นิ้วตัวเองแล้วคิดในใจว่ามันก็เหมือนดินสอเหมือนกันนะ เขามองไปมาระหว่างดินสอ นิ้วมือ ดินสอ นิ้วมือ ดินสอ นิ้วมือ ดินสอ สุดท้ายก็เขาก็เลือกนิ้วมือ เขาชูมือขึ้นแล้วกัดนิ้วตัวเอง จนเลือดออก แล้วใช้เลือดนั้นเขียนหนังสือแทนปากกาอย่างโหดเหี้ยม

ฉาก 1.2 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน

ทั้งเป้ง ใจ ปัญญา มีสีหน้าสยดสยองต่อสิ่งที่ได้ฟัง

ปัญญา

พี่เขาอะ เป็นตำนานเลยเว้ย..

ใจเปิดสมุดแล้วซ็อก ตัวสั่น เพราะสมุดนั้นเต็มไปด้วยลายมือที่วาดขึ้นมาจากเลือด

ใจ

โห นึกลัวะ ขนลุกไปหมดแล้วเนี่ย

เป้ง

แต่แค่นั้นยังไม่สยองเว้ย ที่สยองก็คือ ไม่ว่าพยายามแค่ไหน ผลการเรียนของพี่เขาก็ก็น่าห่วยแตกอยู่ดี เพราะที่บ้านจน ไม่มีเงินไปซื้อหนังสือ ไม่มีเงินไปเรียนพิเศษ คนจนก็เลยไม่มีวันแข่งกับคนรวยได้หรอก

ฉาก 2.1 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน – Flashback

นักเรียนชายคนนั้น สลักเลือดออกมาสยองๆ

ฉาก 1.3 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน

ใจ

กริ๊ดดดดดดดดดดดดด

ใจ

(หอบๆ)

เห้ย แต่เดี๋ยวนี้นี้เรามีเรียนฟรีละไม่ใช่หรอ

ปัญญา

มันไม่ได้ฟรีจริงหรอ ฟรีก็แค่ค่าเทอม หลายโรงเรียนก็เก็บค่าธรรมเนียมมู่นนี่

แล้วยังค่าเดินทาง ค่าชุดนักเรียนอีกละ

ใจ

โห สยองวะ ต้องแก้ไงวะ

เป้ง

ใช่ พี่เขามาจากโรงเรียนเล็กๆในชนบท ต้องกู้เงินมาเรียน เรียนก็ไม่ดีสอบก็ไม่ผ่าน จบแล้วจะมีงานทำรีเปล่าก็ไม่รู้ ถ้าได้งานเงินเดือนก็น้อย จะใช้คืนเงินกู้ได้รีเปล่าก็ไม่รู้ ไม่งั้นอาจจะต้องลาออก แล้วเลิกเรียนไปเลย

ใจ

โหย สยองวะ แล้วเราควรแก้ไง

ปัญญา

(พูดด้วยน้ำเสียงนิ่งเรียบ)

การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา คือเราต้องจัดการทรัพยากร

ใจ

ทรัพยากรอะไรวะ

ปัญญา

ก็นิ่ง

พวกงบประมาณ..รัฐบาลก็น่าจะทุ่มให้โรงเรียนจนๆให้มากขึ้นหน่อย จะได้ไปซื้ออุปกรณ์การเรียนให้มีคุณภาพ

เป้ง

โรงเรียนเล็กๆก็ไม่ค่อยจะมีครูดีๆปะวะ

ปัญญา

ก็ควรจะมีค่าตอบแทนเพิ่มให้ครูที่ไปสอนตามโรงเรียนไกลๆ ลำบากๆ

เขาจะได้มีครูดีๆบ้าง

ดินสอแท่งๆทุกกล่องมาโดนขาใจ ทุกคนมองมาอย่างหวาดๆ

ฉาก 2.1 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน – Flashback

นักเรียนชายคนนั้น

อย่าลืมนั่นนนนนนนนนนนนน

เรื่องที่ 2

Super : คุณครูที่หายไป

(คุณภาพครู)

ฉาก 3 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน

เด็กทั้ง 3 คนยังคงล้อมวงเล่าเรื่องต่อไป

เป้ง

พวกแกเคยได้ยินเรื่องครูที่หายไปปาววะ

ใจ

ครูคนไหนวะ

เป้ง

ครูอังคณาใจ

ปัญญา

อ้อออ ครูที่ไม่เข้าสอนพวกเรามาเดือนนึงแล้วใช่ไหม

ฉาก 4 ภายใน / ห้องพักครู/ กลางคืน

ในห้องพักครูที่เงียบอย่างกับป่าช้า แสงไฟในห้องริบหรี่ เหลือเพียงความสว่างจากโตะด้านในสุด โตะนั้นเป็นโตะของครูอังคณา ครูกำลังก้มหน้าก้มตาทำอะไรบางอย่างอยู่บนโตะ มีเอกสารกองอยู่เป็นตั้งสูง เป้งค่อยๆย่อ

เข้ามาในห้องโดยที่ครูไม่ได้สนใจเงยหน้ามามาดูด้วยซ้ำ เป้งเดินเข้าไปด้านหลังครูอังคณา ขนาดเป้งเข้าใจตัว
ขนาดนี้ครูยังไม่เงยหน้าขึ้นมามาดูเลย

V.O. เป้ง

วันก่อนเราเข้าไปตามหาคุณอังคณาเว้ย นึกแล้วยังหลอนไม่หาย

เป้ง

ครูครับ ผมเป็นหัวหน้าห้อง 56

เป็นตัวแทนเพื่อนๆมาถามครูว่า เอ่อ.. วันนี้ครูจะเข้าไปสอนไหมครับ

(เจียบ ไม่มีการตอบกลับ แต่ครูยังคงเขียนอะไรบางอย่างอยู่)

เป้ง

ครู..ไม่ได้เข้ามาสอนเราหลายอาทิตย์แล้วนะครับ

(เจียบ)

เป้ง

ครูอังคณาครับ

(เจียบ)

เป้ง

ครูครับ

(เจียบ)

เป้งค่อยๆเอื้อมมือจะไปแตะที่หลังครูอังคณา มือเขาไถลขึ้น ไถลขึ้น จนเกือบจะสัมผัสตัวครู จู่ๆ ครูอังคณาก็
พุบไปกับกองเอกสาร

เป้ง

ครูครับ ครูเป็นไรป่าวครับ

เป้งจับไหล่ครู

จู่ๆ ครูก็หันมา

ครูอังคณา

ว่าไงนักเรียน!

เป้งตกใจมาก เพราะครูมีหน้าตาที่ซุบผอมไม่ต่างอะไรกับนักโทษขาวยิวในค่ายกักกันเอาท์สวิช
ตัดภาพ

ฉาก 3.1 ภายใน / ห้องเรียนลึกลับ / กลางคืน

ใจ

น่ากลัวมากอะแก ทำไมครูเขามีสภาพอย่างงี้วะ

เป้ง

แต่นั่นยังไม่สยอง เรื่องสยองมันอยู่ที่ครูอะ ทำงานหนัก ก็เลยไม่ค่อยมีเวลาสอนนักเรียน

ใจ

ทำไมครูเขาไม่สอนอะ ครูก็มีหน้าที่สอนหนังสือนี่หว่า

เป้ง

ก็เพราะว่าการขึ้นเงินเดือนกับเลื่อนขั้นของครูแม่แทบไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลการเรียนของเด็กเลย ไอ้ที่มีผลกว่านั้นอะคืองานวิชาการ ซึ่งไอ้งานวิชาการที่พวกเขาทำๆกันอยู่นี้เนี่ย ไม่ค่อยได้เกี่ยวกับการเรียนการสอนของพวกเราหรอก แต่ที่แม่แย่งที่สุดเลยเนี่ย เปอร์เซ็นต์การประเมินส่วนใหญ่อะแม่ขึ้นอยู่กับระบบประเมินคุณธรรม

จริยธรรม

ใจ

แล้วคุณธรรมเขาวัดกันยังงีวะ

ฉาก 4.1 ภายใน / ห้องพักครู/ กลางคืน

ครูอังคณา

ครูดีที่มันไม่ได้ดีกับนักเรียนหรอก

แต่มันดีกับ ผอ. ใครเอาใจ ผอ. ก็เจริญรุ่งเรืองกันไป

ฮ่าๆๆๆๆ

(หัวเราะอย่างสยองขวัญ)

ฉาก 3.2 ภายนอก / ห้องพักครู / กลางคืน

ใจ

(ชนลุก) โห ทำไมการศึกษาไทยมันน่ากลัวอย่างนี้เนี่ย

เป้ง

แล้วครูอะ..ยังต้องเอาเวลาไปกรอกเอกสารการประเมินอีกเป็นตั้งเลยนะเว้ย ไหนจะเอาเวลาไปฝึกอบรมไว้
สาระอีก แล้วครูเขาจะเอาเวลาไหนไปเตรียมตัวสอนพวกเราได้ล่ะ!

(ถ่ายอินเสิร์ตภาพกองเอกสาร)

ใจ

ปัญญา เรากลัว

ปัญญา

ต้องคืนครูสู่ห้องเรียน..

ใจ

แกว่าไฉนะ

ปัญญา

ระบบที่เป็นอยู่ มันเอาครูออกไปจากห้องเรียนไว้ เอาครูไปทำงานอื่นมากกว่างานสอน

เป้ง

แล้วจะเอาครูกลับมาสอนยังไฉนะ

ปัญญา

หลายอย่างเลยอะ ต้องมีการปรับระบบประเมินครูใหม่ ถ้าเด็กเรียนดีอะ ครูก็ต้องได้ดี แล้วก็เลิกซะที่การ
ฝึกอบรมที่เอาครูมากองกันเป็นพันๆคนแล้วนั่งฟังบรรยาย ต้องหาแนวทางใหม่ๆ เปลี่ยนมาสร้างเครือข่ายให้

ครูได้แชร์ความรู้แลกเปลี่ยนวิธีการสอนกัน

ถ้าไม่ฉนั้นนะ ครูจะเหนื่อยมาก เหนื่อยจนตายคาโรงเรียน แต่นักเรียนก็ได้เก่งขึ้น

ฉาก 4.2 ภายใน / ห้องพักครู/ กลางคืน

ใบหน้าของครูคนนั้น นอนสลบแบบตาค้างอยู่บนโต๊ะ มีเลือดค่อยๆไหลออกจากปาก กล้องค่อยๆดอลลีเข้าใกล้
ใบหน้าของครู จู่ๆครูก็ลืมตาขึ้นมามีน้ำสาประริง!

เรื่องที่ 3

Super : ตำแหน่งสุดท้ายกลับ

(คุณภาพโรงเรียน/ผอ.)

ฉาก 5 ภายใน / ห้องเรียนลับ / กลางคืน

ปัญญา

อีกเรื่องเป็นเรื่องของ ผอ. โรงเรียนเรา

ทุกคนลุ้นว่าปัญญาจะพูดอะไรต่อ..

ปัญญา

เค้าบอกกันว่า คนที่เป็น ผอ. ต้องเจอเรื่องลับทุกค

ฉาก 6 ภายนอก / บอร์ดติดประกาศ / กลางคืน

บนบอร์ดติดประกาศมีใบโฆษณาต่างๆมากมาย แต่มีพื้นที่โล่งพอจะติดกระดาษได้หนึ่งแผ่น กล้องค่อยๆแพน
มาตรงพื้นที่ว่างนั้น แล้วอยู่ๆก็มีมือคนมาติดแผ่นกระดาษ กระดาษแผ่นนั้นคือใบประกาศตามหาคนหาย ซึ่งคน
ที่หายไปคือ ผอ. โรงเรียน!

V.O.ปัญญา

ไม่ว่า ผอ.โรงเรียนไหน ก็ชอบมักจะหายไปโดยไม่มีสาเหตุ

Stock shot สนามบาส หน้าเสาธง สแตน ทั้งโรงเรียนเงียบกริบเหมือนไม่มีคนอยู่
แต่ละที่มีป้ายประกาศหา ผอ. อยู่ทั้งหมด

ฉาก 5.1 ภายใน / ห้องเรียนลิเกลับ / กลางคืน

ทุกคนลุ้นรอฟังว่าปัญญาจะพูดอะไรต่อ

เป้ง

(พูดหวาดๆ)

แล้ว ผอ. หายไปไหนอะ

ทุกคนลุ้นมากกว่า ผอ. หายไปไหน

ปัญญา

ผอ. หายไปไหน

ทุกคนกลืนน้ำลายด้วยความลุ้นมาก เพลงประกอบบ๊วถ้าโถมความลุ้น

ปัญญา

เขาหายไป

เอา-ใจ-นาย (พูดสยองๆ)

เป้ง

นายนี่คือใครวะ

ปัญญา

นายก็คือ...

ผู้ใหญ่ในเขต..ในจังหวัด..ในกระทรวง

ใจ

กรึดดดดดดดดดดดดดด

เป้ง

เหี้ยใจ เป็นไรอะ

ใจ

(หอบๆ)

สยองอะ

ผอ. บ้าไรวะต้องไปเอาใจผู้ใหญ่ที่โน่นที่นี้ด้วยอะ

ปัญญา

ใจ แก่ไม่รู้อะไรหรอก การที่ ผอ. จะได้ดิบได้ดีได้ ก็ขึ้นอยู่กับคนพวกนี้แหละ ไม่ได้เกี่ยวอะไรกับคุณภาพ

นักเรียนเลย

เป้ง

พูดถึง ผอ. แล้วนึกถึงเรื่องลึกลับอีกเรื่องนึงวะ

รอบที่แล้วโรงเรียนเราไม่ผ่านประเมิน

ใจ

เฮ้ย แต่รอบนี้โรงเรียนเราผ่านแล้วนี่หว่า

ปัญญา

ใช่! แต่ที่สยองนะ โรงเรียนนะสอบผ่าน แต่นักเรียนยังสอบตกอีกบานเลย

ใจ

นักเรียนคุณภาพต่ำ แล้วโรงเรียนมันผ่านประเมินได้ไงวะ

ปัญญา

ก็ไม่ยาก.. อย่างตอนนั้นโรงเรียนเราตกการประเมินเรื่องสุนทรียภาพไง จำได้มั๊ย

ใจ

เออ..จำได้..

ปัญญา

แล้วรู้ปะว่า ผอ. เราแก้ด้วยวิธีอะไร

ใจ

แก้ไงวะ

ปัญญา

งานกีฬาสีปีที่แล้วอะ ผอ. แม่งใช้ชื่อว่า ‘กีฬาสี...เพื่อสุนทรียภาพ’

เท่านั้นแหละ..ผ่านเลย

*สำหรับทีมอาร์ต โปมตัดคำว่า “กีฬาสี...เพื่อสุนทรียภาพ” ถูกติดตั้ง

ใจ

(เชี่ยยในใจ)

แค่นั้นเลยหรอวะ

ปัญญา

แค่นั้นแหละ...

เป้ง

ครับ

(ประชด)

(ใจ ชุมนหัวตัวเองด้วยความอึดอัดและเหนื่อยใจกับระบบการศึกษาไทย)

ปัญญา

ก็นี่ละ ระบบการประเมินโรงเรียนมันไม่ได้มาตรฐาน

เกณฑ์การประเมินไม่ได้สนใจสติปัญญานักเรียน วัดผลไม่ได้จริง พวกแกรู้ปะ โรงเรียนส่วนใหญ่รอบแรกๆ ประเมินไม่ผ่านเหมือนโรงเรียนเรานี้แหละ แต่รอบต่อๆมานี้ผ่านเกือบหมด เพราะแกได้หมดแล้วว่าเค้าจะวัดอะไรบ้าง

เป้ง

จริงดิ

ปัญญา

เออ ไม่ใช่แค่นี้ละ คนประเมินเองก็ ไม่รู้ว่าเป็นมืออาชีพหรือเปล่า แล้วรู้ปะ เขาใช้เวลาประเมินกันเนี่ย โรงเรียนนึงนานเท่าไร

ใจ

เออ ก็เดือนอะ

ปัญญา

สาม..(ชุนหัวสามด้วย)

ใจ

สามเดือนหรอ

ปัญญา

สามวัน..

(ใจทำท่าสั่นหัวอีกครั้งเพราะสับสนในระบบการศึกษาไทย)

ปัญญา

เอกสารกองเบ่อเร่อเนี่ยใช้เวลาตรวจแค่สามวัน

เป้ง

โห โคตรมืออาชีพเลยว่ะ

ปัญญา

มืออาชีพบ้านป่ามึงดิ

อย่าเงี้ยะเรียกงานเผา ชุ่ยยยย!

เป้ง

แล้วทำไงอะ

ปัญญา

ต้องปรับวิธีประเมินใหม่หมดเลย เกณฑ์ต้องช่วยไกด์ให้โรงเรียนพัฒนาคุณภาพได้จริง ผลประเมินก็ต้องมีผลกับผู้บริหาร ถึงจะปรับปรุงโรงเรียนได้จริง

(โครม! มีสิ่งหนึ่งร่วงลงกลางวง มันคือป้ายโปม ‘งานกีฬาเพื่อสุนทรีย์ภาพ’ ใจกับเป้งกรีดลั่น)

เรื่องที่ 4

Super: หลักสูตรนรก

ฉาก 7 ภายใน / ห้องเรียนลิเกลับ-อดีต / กลางวัน

ในห้องมีนักเรียนนั่งกันเป็นตับ ทุกคนนั่งตัวตรง นิ่ง สงบ ใบหน้าของทั้งหมดต่างมีเฉยคล้ายหุ่นยนต์ ที่กระดานดำมีเขียนเป็นตัวหนังสือเรื่องมานะ มานี

ครู

นามี รุ่ง

เหล่านักเรียน

นามี รุ่ง

ครู

นามี รูปู

เหล่านักเรียน

นามี รูปู

ครู

ทวนอีกที

..นามี รุ่ง

เหล่านักเรียน

นามี รุ่ง

ใจซึ่งเป็นเด็กนักเรียนในห้องด้วย ยกมือขึ้น

ครู

ว่าใจเด็กหญิงใจ

ใจ

ครูคะทำไมนาต้องมีรุ่งกับรูปูด้วยละคะ

ครู

เพราะมันเขียนอยู่ในตำราไงละ

ใจ

หนูไม่เข้าใจว่าทำไมปูดังไปอยู่ในนาด้วย มันไปอยู่แถวทาวนอินทาวนไม่ได้หรอกคะ

ครู

ปูบ้านเธอสิอยู่แถวทาวนอินทาวน

ใจ

ก็นี่ไงคะ ต้องตาปุดอง

ครู

เด็กหญิงใจ!

ใจ

แล้วก็เรื่องรูด้วย ทำไมงูกับปูต้องชุดรูกันคะ ในเมื่อครูเป็นกูรูก็น่าจะรู้เรื่องรูกับรูงูสิคะ

ครู

แล้วเธอจะไปสงสัยอะไรกับเรื่องรูและรูปู ครูไม่ได้เป็นกูรู แล้วเธอจะไปสนใจรูกับรูปูทำไมกัน

ใจ

ไม่ได้ค่ะครู หนูอยากรู้ หนูไม่เข้าใจ

หนูไม่เข้าใจ!!

ครู

เธอไม่ต้องเข้าใจหรอก

(ครูกวาดสายตามองนักเรียนทั้งห้อง)

เธอแค่

จำ ให้ ได้..

เหล่านักเรียน

จำให้ได้ จำให้ได้ จำให้ได้ จำให้ได้

(พร้อมทูปโตะเป็นจังหวะ)

ใจคิดว่าทุกคนในห้องเป็นอะไรกันหมด เหล่านักเรียนลุกขึ้นมาล้อมรอบตัวใจ ใจกลัวมาก

ใจ

กรี๊ดดดดดดดดดดดดดดด

ฉาก 8 ภายใน / ห้องเรียนลิเกลับ / กลางคืน

ใจ

กรี๊ดดดดดดดดดดดดดดด

ปัญญา

(ตบป่าไม้ไปรอบๆ)

หลักสูตรการศึกษาของไทยเน้นท่องจำ ไม่เคยเน้นเข้าใจ

ใจ

(ร้องไห้ น้ำตาซึม)

ฮือๆ ต้องแก้ยังไงวะ

ปัญญา

อย่างแรกเลย ครูต้องเลิกทำตัวมีอำนาจ

อำนาจนิยมในห้องเรียนควรหมดไป

ใจ

(สะอื้นนน)

เธอ

ปัญญา

ครูควรจะเป็นโค้ชความคิดของนักเรียน ให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น ที่สำคัญเลยนะ เด็กต้องเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง
และสร้างความรู้ได้เองตลอดชีวิต

ปัญญาหันไปหาเป้ง เป้งไม่อยู่แล้ว เขามองไปที่กระดาน พบว่าเป้งกำลังนั่งไขว่คว้าอะไรสักอย่างอยู่

ปัญญาเรียกใจให้ดูเป้ง

ใจ

เป้ง

(เป้งไม่ตอบ แต่ใจได้ยินเสียงจิ้งจกเหมือนเป้งท่องอะไรอยู่)

เป้ง

โอมมณีปัทเม โอโอมมณีปัทเมฮุม...

ใจ

เป้ง!

เป้ง

(หันมาบอกใจ)

พรุ่งนี้สอบโอเน็ต มาไหว้ข้อสอบกันดิอะ

(เป้งถือรูปเทียนไหว้ข้อสอบโอเน็ตอยู่ บนแท่นบูชา (โต๊ะเรียน) ที่คล้ายๆศาลพระภูมิขนาดย่อม มีผ้าสามสีผูก
อยู่ที่เสา มีข้อสอบโอเน็ตเก๋ๆวางอยู่ด้านบน) ปัญญาอยู่ห่างๆ มองใจและเป้งต่างกำลังกราบไหว้ข้อสอบขอพร
ให้สอบได้

ปัญญา

สอบแต่ละทีแทบจะไหว้ข้อสอบกัน เพราะข้อสอบไม่มีมาตรฐาน เฉลยมาก็ผิด ไม่น่าเชื่อถือ แถมบางทีคำถาม
โคตรกำกวม

เป้ง

(หันกลับมาหาปัญญา)

ยังไงวะ

ปัญญา

คิดดูดิ ถ้ามมาได้ว่าถ้ามีอารมณ์ทางเพศต้องทำยังไง

ก.ชวนเพื่อนไปเตะบอล

ข.ปรึกษาครอบครัว

ค.พยายามนอนให้หลับ

ง.ไปเที่ยวกับเพื่อน

จ.ชวนเพื่อนสนิทไปดูหนัง

เป้ง

ก็ต้องไปดูหนังดิอะ

ปัญญา

ผิด!

คำตอบก็คือ ให้ไปเตะบอล!

(ใจสั่นหวังอีกครั้งเพราะสับสนในระบบการศึกษาไทย)

ปัญญา

มา! ภูไหวด้วยดีกว่า

(ปัญญาคลานเข้าไปรวมวงไหว้ออกกับใจและเป้ง ทั้งหมดสวดจัมมัม)

เรื่องที่ 5

Super: โรงเรียนที่ถูกชักใย

ฉาก 9 ภายใน / ทางเดินในโรงเรียน / กลางคืน

หลังลิ้นกลับของใครบางคนกำลังเดินอยู่หน้าห้องเรียน ภาพตัดสลับไปที่เท้า มือ เงามืดดำจากไกลๆ

V.O. เป้ง

เคยได้ยินเรื่องสยองของครูที่เพิ่งมาใหม่ป่าววะ

ฉาก 10 ภายใน / ห้องเรียนลิ้นกลับ / กลางคืน

เป้ง

โรงเรียนเราอะไม่มีครูวิทยาศาสตร์มานานมากละ แล้วเราก็มีครูพะกองอยู่เป็นโหลเลย

ใจ

เออ ครูมาใหม่เขาชื่ออะไรนะ

เป้ง

นิวตันไง

ใจ

โห โชคดีวะ ได้ครูวิทย์สักที

เป้ง

ไม่ใช่...ครูนิวตันแม่งสอนพะ

(ใจเครียดอย่างสิ้นหวังอีกครั้ง เพราะสับสนในระบบการศึกษาไทย)

เป้ง

ก็เพราะระบบทุกวันนี้ โรงเรียนไม่ได้เลือกครู แต่ครูจะเลือกโรงเรียน
ครูที่คะแนนเก่งๆอะ เขาเลือกไปอยู่ที่โรงเรียนใหญ่ๆดั่งๆกัน โรงเรียนอย่างพวกเราอะ เขาไม่มาหรอก

ปัญญา

ถ้าอยากแก้ ต้องให้โรงเรียนมีอิสระในการเลือกรับครู แล้วก็ต้องให้งบเขาด้วย เขาจะได้ดึงครูเก่งๆแบบที่เขา

อยากได้มาได้

(ตอนเล่าเหมือนมีเงาเดินผ่าน)

ติก ติก ติก ... เสียงบางอย่างดังขึ้น เด็กๆทั้งสามค่อยๆหันไป พบว่า เสียงนั้นคือเสียงเดาะลูกบาสของครูนิวตัน
ที่ยืนอยู่หน้าประตู อยู่ในเงามืด ทุกคนทำหน้าซื่อๆ!

เรื่องที่ 6

Super: โครงสร้างอำนาจอันสยดสยอง

ฉาก 11 ภายใน / ห้องเรียนลิเกลับ / กลางคืน

ปัญญา

ทั้งหมดที่เล่ามา มันเกิดขึ้นจากความสยองที่เรามองไม่เห็น

ใจ

อะไรที่เรามองไม่เห็น

ปัญญา

การปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมาแค่ปฏิรูปองค์กร อย่างกระทรวงศึกษาเนี่ย เมื่อก่อนมีปลัดแค่คนเดียว เดียวนี้มี
ตำแหน่งเทียบเท่าปลัดเพิ่มขึ้นมาตั้ง 4 คน ก็เปรมกันไป! พวกเราก็ไม่ได้อะไร แล้วก็ยังมีองค์กรย่อยยุบยับ
ขึ้นมาเพียบ ทั้งที่จริงปัญหาการศึกษาไทยมันต้องแก้กันที่โรงเรียน แก้กันที่ห้องเรียน ต้องนึกถึงนักเรียนก่อน

สืวะ!!!

เป้ง

เออ ปัญญา สงสัยมานานแล้วอะ ทำไมไม่รู้เรื่องการศึกษายะจั่งวะ

(ปัญญาเอามือปิดหน้า ก้มหน้าพร้อมหัวเราะหึๆ+ร้องไห้ในลำคอ)

ใจ

ปัญญา แกอย่าเล่นแบบนี้ดิ นี่มันตลกนะเว้ย

(ปัญญาเอามือปิดหน้า ก้มหน้าพร้อมหัวเราะหึๆ+ร้องไห้ในลำคอ)

เป้ง

(จับไหล่ปัญญา)
เฮ้ย ปัญญาเป็นไร
(ปัญญาเอามือปิดหน้า ก้มหน้าพร้อมหัวเราะหึๆ+ร้องไห้ในลำคอ)

ใจ

ปัญญา..แกเป็นอะไร!
(ปัญญาเอามือปิดหน้า ก้มหน้าพร้อมหัวเราะหึๆ+ร้องไห้ในลำคอ)

ปัญญา (หน้ากลายเป็นผีไปแล้ว)
ก็เราคือผีที่ตายไปกับระบบการศึกษาเก่าๆนี่ล่ะ

(หึๆๆๆ)

ใจกับเป้งสะดุ้งตกใจกลัว

ปัญญา

ถ้ายังไม่มียอะไรเปลี่ยนแปลง พวกแกก็เตรียมตายไปพร้อมกับระบบการศึกษาเก่าได้เลย

ฮ่าๆๆๆๆๆ

ตัดภาพกลับมาที่ทั้งเป้งและใจวิ่งหนีไปแล้ว

ปัญญาค่อยๆหันมาพูดกับกล้อง

ปัญญา

อยากมาอยู่ด้วยกันมั๊ยล่ะ...

ฉาก 12 ภายใน / ห้องเรียนลิเกลับ / กลางคืน

ภาพกว้างโรงเรียน มีเสียงหมาหอนนนน

/จบ.

4.3 ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก

คลิปความรู้ชุด “ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก” พาผู้ชมสำรวจปัญหาครูไทยและทางออกปัญหาครูไทย และระบบการศึกษาของไทย รูปแบบการนำเสนอ (mood and tone) จะแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกจะเป็นตัวแสดงพูดถึงปัญหาครูไทยในลักษณะตัดพ้อกับโลกโซเชียล ร้องไห้ ระบายชีวิตครูของตัวเองที่ตั้งใจดีแต่ทำอะไรไม่ค่อยได้ จากนั้นในช่วงที่ 2 จะพูดถึงทางออกของปัญหา โดยนำเสนอในรูปแบบละครเพลง ทำนองของบทเพลงจะสร้างความหวัง สดใส เปี่ยมพลัง ส่วนเนื้อเพลงจะเล่าทางออกปัญหาครูไทยที่อยู่บนฐานงานวิจัย สกว. เว็บลิงก์คลิปความรู้ ‘ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก’ เข้าถึงได้ที่เว็บไซต์ knowledgefarm.in.th

บทคลิปความรู้ ‘ครูไทยสิ้นหวัง...ขอลาโลก’

ช่วงที่ 1

ฉาก : ห้องพักครู

(ภาพ)

ครูฟ้าร้องไห้หน้ากล้องโทรศัพท์มือถือ ระบายให้โลกโซเชียลมีเดียฟัง

ครูฟ้า (ระบาย สะอื้น)

สวัสดิ์ชาวโซเชียล เราไม่ไหวแล้ว ขอระบายความอัดอั้นให้ฟังหน่อยเถอะ

เราชื่อฟ้า เป็นครู จะมาบอกให้ฟังว่าครูไทยมีชีวิตที่เศร้าขนาดไหน

ฟ้าฝันอยากเป็นครู เพราะอยากสอนให้เด็กเรียนเก่งๆ

แต่ในชีวิตจริงพอเป็นครูแล้ว ฟ้าแทบไม่ได้สอน

คิดดูสิปีการศึกษานี้มี 200 วัน ครูต้องหมดเวลากับเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับการสอนตั้ง 80 กว่าวัน

ต้องนั่งทำเอกสารประเมิน ต้องไปอบรมอะไรก็ไม่รู้เต็มไปหมด

ฟ้าหายไปจากห้องเรียนจนบางทีนักเรียนถามว่า ทำไมครูไม่เข้าสอนเลย

เนียครูเยอะเยอะที่อยากตั้งใจสอนแต่ต้องเอาเวลาไปทำอะไรพวกนี้ที่ไม่ได้ทำให้นักเรียนเก่งขึ้นเลย

เศร้าแทนครู ฮือๆ เศร้าแทนนักเรียน ฮือๆ

(พุบหน้าลงไปร้องไห้แรง)

(เงยหน้าขึ้นมา)

ยัง! ยังไม่หมดแค่นั้น

ครูเยอะแยะที่ตั้งใจสอน สุดท้ายก็เหวี่ยงกันไปหมด
เพราะต่อให้สอนนักเรียนให้เก่งแค่ไหน ได้ผลการเรียนดีแค่ไหน
ก็ไม่ได้มีผลต่อการขึ้นเงินเดือนเลย ฮือๆ
เงินเดือนครูขึ้นอยู่กับคะแนนคุณธรรมและจริยธรรมตั้ง 70%
คะแนนพวกนี้ก็มีแต่พวกผู้ใหญ่หนุนแหละเป็นคนประเมิน
หากอยากเงินเดือนขึ้นก็ต้องไปเอาใจผู้ใหญ่ในโรงเรียน
แล้วครูที่ไหนจะมีแรงมาตั้งใจสอนให้นักเรียนเก่งล่ะ ฮือๆๆๆ

(พับหน้าลงไปร้องไห้)

(เงยหน้าขึ้นมาฉีกฉับ)

ครูไทยไม่มีทางเลือกหรอก
อยากแก้ไข อยากทำดีก็ยาก เพราะระบบมันเป็นแบบนี้
เรามีความคิดอะไรก็เสนอไม่ได้ เค้ากำหนดมาให้เราหมดแล้วว่าต้องทำยังไง
หลักสูตรเอ๋ย วิธีการประเมินเด็กเอ๋ย ส่วนกลางเค้าก็กำหนดมาหมดแล้ว
จะทำอะไรต้องฟังคำสั่งจาก ‘ผู้ใหญ่’ อย่างเดียว
ฟ้าส่งสารเด็ก ครูก็ไม่มีทางเลือก เด็กๆ ก็ไม่มีทางเลือก
อย่างน้องฝ้าย ป.5/3 เรียนไม่เก่ง แต่ทำขนมเก่งมาก
โรงเรียนก็ไม่ได้วัดผลจากสิ่งที่เค้าถนัด ไม่มีสอนในสิ่งที่เค้าทำได้ดี
นักเรียนควรจะได้พัฒนาตัวเองในแบบที่เค้าอยากจะเป็นไม่ใช่เหรอ ฮือๆๆ
ฟ้าเสียใจ เสียใจแทนครูไทย เสียใจแทนเด็กนักเรียนไทย
สิ้นหวัง สิ้นหวังจริงๆ ค่ะ
เมื่อเป็นแบบนี้ ฟ้าจะอยู่ต่อไปอีกทำไม
ลาก่อนค่ะทุกคน ฟ้าทำเต็มที่แล้ว

(เทยาออกจากขวด 30 เม็ด เตรียมกรอกปาก)

ช่วงที่ 2

ในส่วนนี้ ตัวละครร้องเพลงแบบมิวสิคัล ต่อเนื่องจากส่วนแรกที่ครูแอนท์พุดหน้าลง โดยครูแอนท์จะร้องเพลงและเต้นร่วมกับนักแสดงประกอบที่ซ่อนตัวอยู่ในห้องพักครู โดยตัวประกอบจะแต่งตัวเป็น คนที่เกี่ยวข้องกับแวดวงการศึกษา เช่น เพื่อนครู ผู้อำนวยการ นักเรียน ภารโรง ผู้ปกครอง ฯลฯ

ฉาก : ห้องพักครู

นักแสดง : ครูแอนท์ / นักแสดงเสริมที่อยู่ในบทบาทที่ต่างกัน

(ภาพ)

ครูแอนท์ลุกขึ้นมาร้องเพลงและเต้นร่วมกับนักแสดงในห้องพักครูที่ซ่อนตัวอยู่

ครูแอนท์และนักแสดง

เนื้อเพลง ‘ครูครับ เราจะสู้เพื่อฝัน’

ความหวัง ความหวัง ความหวัง* ยังมี

อย่าท้อครับ อย่าท้อครับครู

ยังมีทางออกอยู่ที่นี้

ทางออก ทางออก ทางออก ยังมี

คุณครูคนดีต้องไม่ยอมแพ้

เช็ดน้ำตาให้แห้ง ดึงแรงพลังกลับมา

มีงานวิจัยบอกมา คุณครูน่าจะทำยังไง

เขาสอนนักเรียนด้วยความเข้าใจ

โดยเริ่มง่ายๆ ที่ลดอำนาจครู อย่าดูอย่าสั่งจนเกินไป

นั่นคือการสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้นักเรียน

ได้อ่าน ได้เขียน ได้เรียน โดยเน้นการรับฟัง

ประทับใจประคองนักเรียนในยามพลาตพลั้ง

แทนที่จะสั่งให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้

เขาใช้วิธีตั้งคำถามให้เด็กคิดเองเป็น

การสอนเช่นนี้ทำให้เด็กกล้าหาญ

รู้จักสร้างปัญญาด้วยตัวเองได้

มิใช่แค่ท่องให้รู้ แต่คิดตรองดูเพื่อความเข้าใจ

การสอนแบบนี้ครูก็ทำได้ (ใช่ ทำได้ ทำได้)

การเรียนรู้แบบนี้ครูก็สร้างได้ (ใช่ สร้างได้ สร้างได้)

เห็นไหมบอกแล้วว่าทางออกยังมี

*ความหวัง ความหวัง ความหวัง ยังมี**

อย่าท้อครับ อย่าท้อครับครู

ยังมีทางออกอยู่ที่นี่

ทางออก ทางออก ทางออก ยังมี

คุณครูคนดีต้องไม่ยอมแพ้

เขื่อน้ำตาให้แห้ง ดึงแรงพลังกลับมา

งานวิจัยที่ว่า ยังบอกอะไรอีกไหม

สร้างชุมชนเครือข่ายของครูนั่นไง

มีเพื่อนครูมาล้อมวงแลกเปลี่ยนปัญหา

สุมหัวคิดเทคนิคการสอนให้ตื่นตา

ชักชวนกันมาทั้งครูในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

หลายหัวดีกว่าหัวเดียว

เรียกเพื่อนมาเลยเชิญช่วยกันคิดช่วยกันทำ

ชุมชนแบบนี้ครูทำได้ (ใช่ ทำได้ ทำได้)

เครือข่ายแบบนี้ครูสร้างได้ (ใช่ สร้างได้ สร้างได้)

ความหวัง ความหวัง ความหวัง ยังมี*

อย่าท้อครับ อย่าท้อครับครู

ยังมีทางออกอยู่ที่นี่

ทางออก ทางออก ทางออก ยังมี

คุณครูคนดีต้องไม่ยอมแพ้

Rap

กาลครั้งหนึ่งไม่ค่อนนานเท่าไร เรื่องเกิดขึ้นที่ไหน ก็ในเมืองไทยของเราเนี่ย

มีโรงเรียนเล็กๆ แห่งหนึ่งถูกยุบ ขนของย้ายไปหมด ฟังแล้วน่าละเหี่ย

ชาวบ้านเดินขบวนประท้วง จนสุดท้ายก็ทวงโรงเรียนคืนมาได้แบบเพรียๆ

ได้โรงเรียนมาแต่ไม่มีครู พอครูมาอยู่ หันไปทางไหนก็อึดอัด

พอท่านนั้นคิดใหม่ รอนโยบายคงไม่ไหว นานไปก็ใจเสีย.

จัดแจงชักชวนชาวบ้าน ชุมชนละแวกนั้น ทั้งลุง ป้า น้า เฮีย

ชาวบ้านรับบทบาทเป็นครู สอนตามที่รู้ มีผอคอยเชียร์.

เรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง ความรู้แอบอิงกับชีวิตจริง (ไอ้ เดียร์)

ป้าแดงมาสอนทอผ้า ส่วนป้านาสอนทำสีย้อมแบบเคลียร์ๆ

คราวนี้ก็บูรณาการ คณิตศาสตร์สอนผ่านการคำนวณเส้นด้าย

ศิลปะสอนผ่านการย้อมเปลือกไม้ เคมีสบาย

คอยสังเกตความแตกต่างระหว่างสีที่หมักนานกับหมักไว

หนึ่งโครงการได้เรียนรู้หลายวิชา ครูก็หามาจากละแวกใกล้ๆ

ชาวบ้านไม่ได้ต้องจบปริญญา ไม่ว่าลุงว่าป้า มีความรู้ก็สอนได้

จากเดิมที่ไม่มีครู แต่แล้วอยู่ๆ ครูจะเยอะไปไหน

จากเด็กนักเรียน คนไปได้ 123 คน สอนสนุกชอบกล กลายเป็น 11

จากโรงเรียนเด็กน้อยสุดในตำบล กลายเป็นเพิ่มคนให้เยอะสุดในตำบลได้ไง

นี่ไงครับ ความหวัง คุณครู ปัญหาใหญ่หรือเล็ก มันก็อยู่ที่วัดกับขนาดหัวใจ

โครงสร้างหรือระบบมันแก้ยาก แต่ครูอยาก แก้บางอย่างก็พอไหว

เชื่อกผม คุณครูทำได้ สร้างการศึกษาแบบใหม่ถ้าตั้งใจ

พวกเราจะก้าวไปด้วยกัน สู่การศึกษาในฝันของประเทศไทย

ความหวัง ความหวัง ยังมี ความหวัง*

อย่าท้อครับ อย่าท้อครับครู

ยังมีทางออกอยู่ที่นี่

ทางออก ทางออก ทางออก ยังมี

คุณครูคนดีต้องไม่ยอมแพ้

สู้ เพื่อเด็กนักเรียนไทย**

สู้ เพื่อการศึกษาไทย

สู้ คุณครูทำได้

ครูครับ เราจะสู้เพื่อฝัน

4.4 คลิปความรู้ ‘งานเปิดตัว Knowledge Farm: ฟาร์มรู้สู่สังคม’

คลิปความรู้นี้เป็นการบันทึกเทปจาก ‘งานเปิดตัวเว็บไซต์ “Knowledge Farm – ฟาร์มรู้สู่สังคม”’ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2559 เวลา 13.00 – 15.00 น. ณ ห้องเอนกประสงค์ชั้น 1 หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร โดยเนื้อหาจะแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 : วงเสวนา “เมื่อ สกว. เปิดฟาร์มรู้สู่สาธารณะ” โดยมีวิทยากรคือ ศ.นพ.สุทธิพันธุ์ จิตพิมลมาศ ผู้อำนวยการ สกว. รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว. และ ผศ.ป๋อ ป๋อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสกว. ดำเนินรายการโดย คุณภัทรา ตัวงกัฒน์ บริษัท ดี วันโอวัน เปอร์เซนต์ จำกัด

ช่วงที่ 2: Knowledge Farm Talk #1 : “อนาคตสังคมไทยบนเส้นทางการพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยมีวิทยากรคือ รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และ รศ.ดร.ป๋อ ป๋อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสกว.

คลิปความรู้ ‘งานเปิดตัว Knowledge Farm: ฟาร์มรู้สู่สังคม’ เข้าถึงได้ที่ <http://knowledgefarm.in.th/launch-website-knowledge-farm/>

4.5 คลิปความรู้ ‘สังคมสูงวัยไทยไปทางไหนดี’

คลิปความรู้นี้เป็นการนำเสนอเนื้อหานโยบายของประเทศต่างๆ ที่รับมือกับการเข้าสู่สังคมสูงวัย เนื้อหาของคลิปนี้มาจากรายงานเรื่องชราบรรยายภาค โดยมีรูปแบบการนำเสนอ (mood and tone) ที่เป็นอินโฟกราฟิกคลิปที่เน้นเนื้อเรื่องสั้นกระชับประกอบกับกราฟิกที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา คลิปความรู้ ‘สังคมสูงวัยไทยไปทางไหนดี’ เข้าถึงได้ที่ <https://youtu.be/1mODT2NiJiE>

4.6 คลิปความรู้ ‘ปัญหาของเด็กไทยอยู่ตรงไหน’

คลิปความรู้นี้เป็นการนำเสนอเนื้อหาปัญหาของคุณภาพการศึกษาของเด็กไทย ที่สะท้อนจากผลสอบของ PISA และนำเสนอข้อมูลความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยโดยนำมาจากงานวิจัยเรื่อง การศึกษาความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์และการมีจิตสาธารณะเพื่อพัฒนาศักยภาพการเป็นคนดีคนเก่ง

ของนักเรียนไทย โดย อาจารย์ดวงจันทร์ วรคามิน รศ.ดร.ปิงปอนด์ รักอำนวยกิจ และคณะ(2559) ของสกว. คลิปความรู้ ‘ปัญหาของเด็กไทยอยู่ตรงไหน’ เข้าถึงได้ที่ https://youtu.be/XLDE_NKYTnk

4.7 คลิปความรู้ ‘คนเจนวาย กับความท้าทายในสังคมยุคใหม่’

คลิปความรู้นี้เป็นการสร้างความเข้าใจคนเจนวายที่กำลังเผชิญกับความท้าทายในสังคมยุคใหม่ จาก การที่โครงสร้างประชากรของไทยเปลี่ยนไป และคนเจนวายเริ่มเข้ามามีบทบาททางสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ คลิปนี้ ตั้งคำถามว่าคนเจนวายมีความคิดเห็นอย่างไรกับบทบาท ‘การสืบทอดสังคม’ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการมี บุตร โดยสัมภาษณ์ ผศ.ดร. ภูเบศร์ สมุทรจักร นักวิจัยในโครงการของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คลิปความรู้ ‘คนเจนวาย กับความท้าทายในสังคมยุคใหม่’ เข้าถึงได้ที่

<https://youtu.be/9vqwZ6acMkU>

4.8 คลิปความรู้ ‘งานเสวนาคุยฟาร์มรู้ครั้งที่ 2 ‘7 แพร่ง ทางออกการศึกษาไทย’

คลิปความรู้นี้เป็นการบันทึกเทปจาก ‘งานเสวนาคุยฟาร์มรู้ครั้งที่ 2 ‘7 แพร่ง ทางออกการศึกษาไทย’ เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560 เวลา 13.00-17.00 น. ณ หอดนตรีและการแสดงอโศกมนตรี 1 (หอประชุมใหญ่) ศูนย์ศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ชั้น 4 อาคารนวัตกรรม ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ โดยเนื้อหาจะแบ่งเป็น 3 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1 : การฉายภาพยนตร์สั้น ‘เรื่องสยองการศึกษาไทย’

ช่วงที่ 2 : คุยฟาร์มรู้ประสานนักเรียน-ครู-นักวิจัย-รัฐ หัวข้อ "ปราบผีการศึกษาไทยอย่างไรดี" เป็นวง สนทนาที่ช่วยดึงคนให้เข้ามาและสนใจงานเสวนา มีส่วนผสมของวิทยากรที่น่าสนใจ เนื้อหาหลักคือเป็นการ กล่าวถึงการศึกษาในภาพรวมจากหลายมุมมองประกอบด้วย ดร.รังสรรค์ มณีเล็ก ที่ปรึกษาพิเศษประจำสำนัก นายกรัฐมนตรี อดีตรองเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว. อาจารย์จำรัส ช่างชิง อดีตผู้อำนวยการโรงเรียน กุดเสถียร จังหวัดยโสธร คุณพริษฐ์ ชิวารักษ์ เลขาธิการกลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไท ดำเนินรายการโดย ผศ. ปกป้อง จันวิทย์ หัวหน้าโครงการจัดการความรู้และสื่อสารสาธารณะการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย

ช่วงที่ 3 : Knowledge Farm Talk หัวข้อ “ทางออกการศึกษาไทย” นำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา การศึกษาไทยผ่านประสบการณ์จริง ลักษณะวงสนทนาในครั้งนี้เป็นการให้วิทยากรแต่ละท่านพูดถึงเสนอแนว

ทางแก้ไขระบบการศึกษาตามฐานงานวิจัย แนวทางการแก้ไขปัญหาระบบการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม
วิทยากรในช่วงนี้ประกอบด้วย รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ หัวหน้าโครงการเพาะพันธุ์ปัญญา สกว. คุณ
ธามินทร์ ทิมทอง กรรมการผู้จัดการ บริษัท เลิร์น เอ็ดดูเคชั่น จำกัด และดร.ไกรยส ภัทราวาท ผู้เชี่ยวชาญ
นโยบายด้านเศรษฐศาสตร์การศึกษา สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.)

คลิปความรู้ ‘งานเสวนาคุยฟาร์มรู้ครั้งที่ 2 ‘7 แพร่ง ทางออกการศึกษาไทย’ เข้าถึงได้ที่

<http://knowledgefarm.in.th/clip-7wayouts-thai-education/>

บทที่ 5 สถิติที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

หลังจากที่โครงการได้ดำเนินการตั้งแต่เปิดตัวเว็บไซต์ในเดือนพฤศจิกายน 2559 ถึงเดือนเมษายน 2560³ คณะทำงานได้รวบรวมสถิติที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ทั้งสถิติเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย และการรับชมคลิปความรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การเข้าชมเว็บไซต์

จำนวนผู้เข้าชมเว็บไซต์ knowledgefarm.in.th ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2559 ถึงเดือนเมษายน 2560 มีจำนวนที่เป็น unique visitor จำนวน 13,131 คน มีจำนวน pageview รวมที่ 36,593 pageviews โดยเนื้อหาที่มีผู้เข้าชม (pageview) มากที่สุด 10 อันดับแรกได้แก่

- (1) คลิปความรู้: เรื่องสยองการศึกษาไทย
- (2) รายงาน: งานวิจัย สกว. ไขปริศนา ทำไมคนจนวายไม่ยอมมีลูก
- (3) เข้าใจชนบทไทยใหม่กับ อนันต์ ภาวสุทธิไพศิฐ “เราต้องออกแบบนโยบายที่เหมาะสมกับโครงสร้างครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลง”
- (4) อินโฟกราฟิก: คุณภาพนักเรียนไทย สถานการณ์น่าเป็นห่วง?
- (5) อินโฟกราฟิก: หนทางสร้างเด็กไทยให้เก่งขึ้น จากเรียนรู้สู่เรียนคิด
- (6) คลิปความรู้: คนจนวาย กับความท้าทายในสังคมยุคใหม่
- (7) รายงาน: เปิดมุมมอง 3 นักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ ว่าด้วยเศรษฐกิจใหม่ในสังคมสูงวัย
- (8) อินโฟกราฟิก: แรงงานไทยขาดแคลนทักษะที่จำเป็น
- (9) สัมภาษณ์: สนทนาทางปัญญากับครูผู้เพาะพันธุ์ปัญญา – สุธีระ ประเสริฐสรรพ
- (10) สัมภาษณ์: คุญเรื่อง "ชาญชรา" กับ วรเวชม์ สุวรรณระดา "ถ้าเข้าใจสถานการณ์สังคมสูงวัย เราจะเห็นโอกาส"

2. การเข้าชมโซเชียลมีเดีย

สถิติการเข้าชมโซเชียลมีเดียของโครงการทั้งเฟสบุ๊ก ทวิตเตอร์ และยูทูบ มีข้อมูลที่น่าสนใจดังนี้

เฟสบุ๊ก

ผู้ติดตามเฟสบุ๊กเพจ ‘knowledgefarm’ มีจำนวนรวม 14,664 คน มียอดผู้เข้าถึงเพจ (Reach) จากทุกเนื้อหารวมทั้งสิ้น 3,875,311 คน เนื้อหาที่มีผู้เข้าถึงมากที่สุดคือคลิปหนังสือ เรื่องสยองการศึกษาไทยฉบับ

³ นับข้อมูลสถิติถึงวันที่ 28 เมษายน 2560

เต็ม มีผู้เข้าถึง 2,971,432 คน มีผู้เข้าชมคลิปนี้รวม 763,957 ครั้ง และมีการแชร์คลิปนี้เป็นจำนวน 23,347 ครั้ง สำหรับเนื้อหาที่มีผู้เข้าถึงเป็นอันดับสองคืออินโฟกราฟิกเรื่อง ‘ไม่อมวันนี้ พรุ่งนี้ลำบาก’ มีจำนวนผู้เข้าถึง 60,109 คน มีการแชร์ 133 ครั้ง อันดับสามคือรายงาน ‘รู้จัก “คนร้อยปี” ไทยให้มากขึ้น’ มีจำนวนผู้เข้าถึง 38,648 คน มีการแชร์ 37 ครั้ง โดยเนื้อหาที่มีผู้เข้าถึง (Reach) มากที่สุด 10 อันดับแรก ได้แก่

- (1) คลิปความรู้: เรื่องสยองการศึกษาไทย
- (2) อินโฟกราฟิก: ไม่อมวันนี้ พรุ่งนี้ลำบาก
- (3) รายงาน: รู้จัก คนร้อยปี” ไทยให้มากขึ้น
- (4) อินโฟกราฟิก: คราวเรือนไทยในการเปลี่ยนแปลง
- (5) อินโฟกราฟิก: แรงงานไทยขาดแคลนทักษะที่จำเป็น
- (6) สัมภาษณ์: เข้าใจชนบทไทยใหม่กับ อนันต์ ภาวสุทธิพิเชฐ “เราต้องออกแบบนโยบายที่เหมาะสมกับโครงสร้างครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลง”
- (7) อินโฟกราฟิก: เมื่อการเลี้ยงดูบุตรส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของนักเรียน
- (8) อินโฟกราฟิก: 3 มิติความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา
- (9) อินโฟกราฟิก: โฉมหน้าศตวรรษิกชนไทย
- (10) รายงาน: บ้านหลังสุดท้าย

ทวิตเตอร์

ผู้ติดตามทวิตเตอร์ knowledge_farm มีจำนวนรวม 50 คน ซึ่งเนื้อหาที่เผยแพร่ในทวิตเตอร์ของโครงการฯ จะเป็นการนำเนื้อหาในเว็บไซต์มาเผยแพร่ต่อทางทวิตเตอร์ซึ่งถือว่าทวิตเตอร์เป็นช่องทางหนึ่งในการเผยแพร่ผลงานของโครงการ

ยูทูบ

ผู้ติดตามยูทูบ knowledgefarm มีจำนวนรวม 274 คน มีผู้รับชมคลิปที่เผยแพร่ในยูทูบรวมทั้งหมด 61,970 ครั้ง โดยคลิปที่มีการรับชมมากที่สุดคือคลิป ‘เรื่องสยองการศึกษาไทย’ มีจำนวนผู้รับชมรวม 60,306 ครั้ง⁴ รองลงมาคือคลิป ‘Ageing Society: ไม่ได้แก่ แค่อายุวัย’ ผู้รับชมรวม 559 ครั้ง และคลิป ‘ปัญหาของเด็กไทยอยู่ตรงไหน’ ผู้รับชมรวม 488 ครั้ง ตามลำดับ

⁴ สำหรับคลิป ‘เรื่องสยองการศึกษาไทย’ โดยส่วนใหญ่แล้วผู้เข้าชมจะติดตามชมคลิปนี้ผ่านช่องทางเฟซบุ๊กเป็นหลัก